

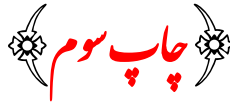

Download from: aghalibrary

Download from: [aghalibrary](http://aghalibrary.com)

صفر ۱۴۳۵ هجری قمری
مطابق قوس ۱۳۹۲ هجری شمسی موافق دسمبر ۲۰۱۳ عیسوی
تعداد ۵۰۰۰ نسخه

چاپ و نشر این کتاب به شرط عدم تغییر در آن اجازه عام است.

ناشرانی که خواهان چاپ و نشر این کتاب اند، جهت سهولت خویش می توانند متن آماده چاپ کتاب را از نشانی های ذیل به دست آورند:

جدیدترین PDF کتاب را می توانید از روی اینترنت از نشانی ذیل اخذ کنید:

www.afghanicc.com/books

یا با نشانی های (email) ذیل تماس بگیرید:

miteymori@gmail.com

و یا با شماره تلفونی ذیل در تماس شوید:

۰۰۴۴۷۸۸۶۷۰۷۹۲۷

و یا با شماره ذیل در کابل تماس بگیرید.

امیر محمد: ۰۷۰۰۲۴۳۵۰۱

Printed at: Ikhwan Printers & Peshawar Process

Office Tel: ۰۹۱۲۵۶۴۵۱۰

Cellphone: ۰۳۴۵۹۰۸۷۹۰۳

Download from: aghalibrary

تصدیق کتاب ہذا

از جانب

وزارت ارشاد، حج و اوقاف افغانستان

ریاست مجمع علمی
مدیریت اجراییہ

تاریخ ۱۳۹۲ / ۲ / ۱۸

شماره ۱۷۵
۸۸

محترم امیر محمد خان مسکونہ دہبوری ناحیہ سوم!

السلام علیکم.....!

بجواب درخواستی شما کہ ضمیمہ آن ترجمہ کتاب تحت عنوان (نماز اہل سنت والجماعت) تالیف محترم مولانا محمد الیاس "گمن" کہ بہ لسان دری اخیراً توسط محترم مفتی محمد ابراہیم "تیموری" ترجمہ و طبع و ذریعہ حکم مورخ ۱۳۹۲/۱/۲۶ مقام محترم وزارت ارشاد، حج و اوقاف غرض ابراز نظر بہ این ریاست ارجاع گردیدہ بود چنین تحریر می گردد:

نسخہ مطبوع ترجمہ مورخ ۱۳۹۱ کتاب تحت نام نماز اہل سنت والجماعت کہ توسط محترم مفتی محمد ابراہیم "تیموری" با اسلوب نہایت رسا و عام فہم ترجمہ و با صحافت نہایت زیبا طبع گردیدہ است خدمت بس بزرگی بہ عامہ مسلمانان و بخصوص پیروان مذاہب اہل السنۃ والجماعۃ وبالخاص بہ متبعین مذہب احناف میباشد کہ مولف محترم آن بہ ذکر نصوص و دلائل شرعی اہل سنت بخصوص احناف پیرامون طریقہ مشروعہ و مسنونہ ادا و انجام فریضہ مهم الہی کہ همانا نماز میباشد با ترتیب و شیوہ نہایت مفید و موثر در آن پرداختہ است .

بناءً ریاست مجمع علمی وزارت ارشاد، حج و اوقاف ضمن اینکہ اصل کتاب مذکور را با نحوہ بیان استدلالات آن پیرامون موضوع یک گام ارزشمند و مفید می پندارد، ترجمہ سلیس و روان مترجم محترم را نیز تائید و تمجید نمودہ توفیقات مزید ایشان و فاعلین خیر همکارشان را توأم با خلوص نیت در راستای خدمت گذاری بیشتر و بہتر در عرصہ امور دینی و فرہنگی از بارگاہ خداوند متعال مسند دعوی است.

بالاحترام

مفتی سید حجت اللہ "نجیح"

رئیس مجمع علمی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عرض مترجم

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ. أَمَّا بَعْدُ!

محمّد چشم بر راه ثنا نیست	خدا در انتظار حمد ما نیست
محمّد حامد حمد خدا بس	خدا نعت آفرین مصطفی بس
به بیتی هم قناعت می توان کرد	مناجاتی اگر خواهی بیان کرد
خدایا از تو عشق مصطفی را	محمّد از تو می خواهم خدا را
سخن زانلزه افزون تر جهولیت	دگر لب وا مکن مظهر فضولیت

«حضرت میرزا مظهر جن جفان» ﷺ

خدمت علمای کرام و خوانندگان گرامی این کتاب به عرض می رسد که قبل از مطالعه کتاب، نکات ذیل را در مورد این ترجمه بایست یادآوری نمود:

﴿﴾ درباره حواله احادیث کتاب «**نماز اهل سنت و الجماعت**» باید گفت که مترجم در طول این ترجمه، احادیث شریفه کتاب را از سر نو تخریح نموده و در تخریح احادیث تا حد توان نهایت دقت را مد نظر داشته است، اما بازهم اگر خدای ناکرده سهوی انسانی در تخریح احادیث دیده شد، از علمای کرام استدعاء اینست که آن را نه منسوب به مؤلف بزرگوار بلکه از مترجم بی بضاعت دانسته او را اطلاع دهند، انشاء الله با کمال دیانت در چاپ های آینده اصلاح خواهد شد. شماره تلفون و نشانی مترجم در ابتداء و انتهای کتاب موجود است.

﴿﴾ مؤلف بزرگوار غالباً جهت اختصار در تخریج بعضی احادیث شریفه به حوالهٔ یک یا دو کتاب حدیث اکتفاء نموده بود. مترجم همدوش آنها آن احادیث را از بعضی دیگر از کتب حدیث نیز تخریج کرده، گرچه این طرز را در تمامی احادیث شریفه کتاب ادامه نداده است.

﴿﴾ در بعضی مقامات کتاب مناسب دیده شد تا یکی دو حدیث شریف که صریحاً دربارهٔ همان عنوان بوده و مؤلف بزرگوار آن را شامل کتاب ننموده بود در تحت آن عنوان افزوده شود. مترجم در آنجاها با گذاشتن علامت * بر این ازدیاد تصریح کرده است.

﴿﴾ در آن جاهائی که حوالهٔ یکی دو کتاب یا بیشتر آمده است، گاهی الفاظ متن حدیث بعینه مانند کتاب اول می باشد و گاهی با تفاوتی اندک.

﴿﴾ بعد از اتمام ترجمه، مسوّدۀ کتاب نزد بعضی از علماء و همچنین اهل زبان عرضه شد تا هر سهوی علمی یا اشتباهی زبانی در ترجمه بیابند اصلاحش نمایند و الحمد لله که اینکار به وجه احسن انجام یافت.

﴿﴾ همچنین این ترجمه به «مجمع علمی وزارت ارشاد، حج و اوقاف افغانستان» ارسال شد تا علمای محترم مجمع مذکور آن را بررسی و ارزیابی نمایند. «ریاست عمومی مجمع علمی وزارت ارشاد، حج و اوقاف افغانستان» نیز کتاب «**نماز اهل السنّت و الجماعت**» را توثیق و صحت ترجمهٔ هذا را تصدیق کردند. مکتوب مجمع محترم، ضمیمهٔ کتاب می باشد. **وَالْمِنَّهُ مِنَ اللَّهِ.**

﴿﴾ فهرست کتب و مراجع و مأخذ مطبوعه و غیر مطبوعهٔ تمامی احادیث شریفه و سایر حواله‌های که در طول متن و حواشی کتاب آمده اند با تفصیل ناشر، محل چاپ، سال چاپ و غیره در آخر کتاب تحت عنوان «**فهرست مأخذ کتاب**» افزوده شده است.

﴿﴾ بعضی ها در فهم حوالهٔ مراجع کتاب دچار اشتباه شده بودند. مناسب است صورت حوالهٔ احادیث توضیح داده شود. مثال حوالهٔ حدیث در کتاب:

الترغیب والترهیب للمندری: ۱/ ۱۵۰ حدیث ۵۵۲ و ۱/ ۲۱۴ حدیث ۸۰۹ کتاب

الصَّلَاةُ: التَّرْغِيبُ فِي الْأَذَانِ وَ مَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ

در اینجا **التَّغْيِيبُ وَ التَّرْهِيْبُ** اسم کتاب است و **المنذري** مؤلف آن بوده و ۱۵۰/۱ به معنای جلد ۱ صفحه ۱۵۰ است و مراد از **حدیث ۵۵۲** حدیث شماره ۵۵۲ بر حسب شماره بندی احادیث در آن کتاب می باشد. مراد از **کتاب الصَّلَاةُ: التَّرْغِيبُ فِي الْأَذَانِ وَ مَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ** اینست که این حدیث را در بخش کتاب الصلاة آن کتاب و در باب **التَّرْغِيبُ فِي الْأَذَانِ وَ مَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ** می توان پیدا کرد.

﴿﴾ در این دوره آخر زمان، بر علاوه صدها فتنه و فساد دینی و دنیوی، فرقه گمراه دیگری که قبلاً در دنیا وجود نداشت به تازگی نوپیدا شده است که در هند و پاکستان خود را «اهل حدیث» و در کشورهای عربی خود را «سلفی» می نامد، و مردم هند و پاکستان آنها را «غیر مقلد» یا «وهابی» می نامند و مردم کشورهای عربی آنها را «لامذهب» و «وهابی» و «خوارج» می خوانند. مردم افغانستان، این فرقه را هم به نام «فرقه وهابی» و هم به نام «فرقه لامذهب» یاد می کنند. اینها برای گمراه سازی مسلمانان ساده، بر بعضی از مسائل فقه احناف اعتراضاتی بیهوده می کنند. برای محافظت مسلمانان از تضلیلات این فرقه های نوپیدای گمراه، ترجمه فارسی کتاب **«نماز اهل سنت و الجماعة»** با این امید به چاپ سپرده می شود تا مسلمانانی که آن را می خوانند، مذهب متواتر و متوارث اهل سنت و جماعت حنفی و مختصری از دلائل آن را آموخته و دانسته، هم بر اطمینان قلبی شان بیفزاید و هم خویش و اهل و عیال و دوستان و آشنایان خویش را از اوهام و تلبیسات و تزویرات اهل بدعت نوپیدا و گمراه موجوده این عصر یعنی **فرقه غیر مقلدین، فرقه اهل حدیث، فرقه سلفی، فرقه وهابی، فرقه لامذهب و غیره** محفوظ و مصون و دور نگهداشته فلاح و سعادت دارین را بیابند.

از خداوند متعال امید است که این کوشش ناچیز را مصداق:

قبول است گرچه هنر نیستت

که جز ما پناهی دیگر نیستت

قرار دهد و به فضل و مرحمت خود این کتاب و ترجمه آن را مقبول عام و خاص
مسلمانان گرداند. حقا که ما را هنری نیست و جز او ﷺ پناه دیگری نی.

وَصَلَّى اللهُ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَأَزْوَاجِهِ أُمَّهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ وَتُرْبَتِهِ وَأَهْلِ
بَيْتِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ. وَاللَّهُ هُوَ الْمَوْفِقُ وَالْمُعِينُ.

غرض نقشیست کز ما یاد ماند   که هستی را نمی بینم بقائی
مگر صاحب‌دلی روزی ز رحمت   کند بر حال این مسکین دعائی

صفر ۱۴۳۵ هجری قمری

مطابق قوس ۱۳۹۲ هجری شمسی موافق دسمبر ۲۰۱۳ عیسوی

محمد ابراهیم تیموری

ابن محمد اعظم تیموری،

ابن محمد شفیع تیموری، ابن ملک افضل تیموری،

ابن ملک یوسف، ابن ملک احمد، ابن شاد محمد بابا، ابن عادل بابا، ابن دل جمع بابا،

ابن بایم بیگ، ابن ابو اسحق ألوغ، ابن امیر محمد اسحق،

ابن امیر جهان کمانگیر، ابن امیر ابو سعید،

ابن میرزا محی الدین شاهرخ شاه،

ابن امیر تیمور گورگانی.

فہرست

﴿ ۲۴ ﴾ عریضی چند: ۲۴

﴿ اوقات نماز ﴾

﴿ ۲۹ ﴾ لوقات نماز: ۲۹

﴿ ۲۹ ﴾ وقت نماز صبح: ۲۹

﴿ ۲۹ ﴾ وقت نماز ظہر: ۲۹

﴿ ۳۱ ﴾ وقت نماز عصر: ۳۱

﴿ ۳۱ ﴾ وقت نماز مغرب (شام): ۳۱

﴿ ۳۳ ﴾ وقت نماز عشاء (خفتن): ۳۳

﴿ اوقات مستحب نماز ﴾

﴿ ۳۴ ﴾ اوقات مستحب نماز: ۳۴

﴿ ۳۴ ﴾ وقت مستحب نماز صبح: ۳۴

﴿ ۳۵ ﴾ وقت مستحب نماز ظہر در موسم گرما: ۳۵

﴿ ۳۶ ﴾ وقت مستحب نماز ظہر در موسم سرما: ۳۶

﴿ ۳۶ ﴾ وقت مستحب نماز عصر (دیگر): ۳۶

﴿ ۳۷ ﴾ وقت مستحب نماز مغرب (شام): ۳۷

﴿ ۳۸ ﴾ وقت مستحب نماز عشاء (خفتن): ۳۸

﴿ اوقات ممنوعه نماز ﴾

- ﴿ ۴۰ ﴾ اوقات ممنوعه نماز: ۴۰
- ﴿ ۴۰ ﴾ بعد از نماز صبح و نماز عصر: ۴۰
- ﴿ ۴۱ ﴾ بعد از صبح صادق: ۴۱
- ﴿ ۴۱ ﴾ بعد از غروب آفتاب: ۴۱
- ﴿ ۴۳ ﴾ در دوران خطبه: ۴۳
- ﴿ ۴۴ ﴾ در وقت طلوع، غروب و زوال آفتاب: ۴۴

﴿ آذان ﴾

- ﴿ ۴۷ ﴾ آذان: ۴۷
- ﴿ ۴۷ ﴾ کلمات آذان: ۴۷
- ﴿ ۴۸ ﴾ کلمات اقامه: ۴۸
- ﴿ ۵۰ ﴾ اضافه الصلاة خیر من التوم در آذان صبح: ۵۰
- ﴿ ۵۱ ﴾ طریقه آذان و اقامه: ۵۱
- ﴿ ۵۲ ﴾ جواب آذان و اقامه: ۵۲
- ﴿ ۵۳ ﴾ دعای بعد آذان: ۵۳

﴿ رکعات نماز ﴾

- ﴿ ۵۷ ﴾ رکعات نماز: ۵۷
- ﴿ ۵۷ ﴾ تعداد رکعات نمازهای فرض: ۵۷
- ﴿ ۵۸ ﴾ سنت مؤکده دوازده رکعت است: ۵۸
- ﴿ ۵۹ ﴾ تعداد رکعات نماز صبح: ۵۹
- ﴿ ۶۰ ﴾ تعداد رکعات نماز ظهر: ۶۰
- ﴿ ۶۱ ﴾ تعداد رکعات نماز عصر: ۶۱
- ﴿ ۶۲ ﴾ تعداد رکعات نماز مغرب (شام): ۶۲

﴿ ۶۳ ﴾ تعداد رکعات نماز عشاء (خُفتن): .....

﴿ طریقه نماز ﴾

﴿ ۶۹ ﴾ طریقه نماز: .....

﴿ ۶۹ ﴾ نیت کردن: .....

﴿ ۶۹ ﴾ رخ نمودن به سمت قبله: .....

﴿ ۷۰ ﴾ چهره در هنگام رخ نمودن به سمت قبله به جانب کعبه باشد: .....

﴿ ۷۰ ﴾ رو به سمت قبله نموده تکبیر گفتن: .....

﴿ ۷۱ ﴾ قیام کردن: .....

﴿ ۷۱ ﴾ نگاه نمازگزار در حالت قیام بر جای سجده باشد: .....

﴿ ۷۲ ﴾ تکبیر تحریمه گفتن: .....

﴿ ۷۳ ﴾ الفاظ تکبیر: .....

﴿ ۷۳ ﴾ تکبیر جهری گفتن امام: .....

﴿ ۷۳ ﴾ تکبیر خُفیه گفتن مقتدی و منفرد: .....

﴿ ۷۴ ﴾ در چهار رکعت نماز ۲۲ تکبیر وجود دارد: .....

﴿ ۷۵ ﴾ رفع یدین (بلند کردن دست ها) در آغاز نماز: .....

﴿ ۷۵ ﴾ کیفیت رفع یدین: .....

﴿ ۷۶ ﴾ دست ها در هنگام تکبیر تحریمه تا کجا بلند شود: .....

﴿ ۷۷ ﴾ کف دست در هنگام رفع یدین رو به قبله باشد: .....

﴿ ۷۷ ﴾ گرفتن دست چپ با دست راست: .....

﴿ ۷۷ ﴾ نهادن دست راست بر روی بند دست چپ: .....

﴿ ۷۸ ﴾ **بستن هر دو دست در زیر ناف:** .....

﴿ ۸۰ ﴾ ثناء (سبحانک اللهم) خواندن: .....

﴿ ۸۰ ﴾ ثناء خُفیه خوانده می شود: .....

﴿ ۸۱ ﴾ خواندن اَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيْمِ: .....

﴿ ۸۲ ﴾ خواندن بسم الله الرحمن الرحيم: ..... ۸۱ | با صدای خفیه: .....

﴿ ۸۳ ﴾ امام و منفرد سوره دیگری را نیز به همراه سوره فاتحه بخوانند: .....

﴿ ۱۵ ﴾

- ﴿ ۸۴ ﴾ خواندن بسم الله ... بعد سورة فاتحه قبل از سوره: ۸۴
- ﴿ ۸۴ ﴾ خاموشی بودن مقتدیان در وقت قرائت امام: ۸۴
- ﴿ ۸۶ ﴾ قرائت امام، قرائت مقتدی است: ۸۶
- ﴿ ۸۷ ﴾ چون امام والضالین گفت، شما آمین بگوئید: ۸۷
- ﴿ ۸۸ ﴾ امام، مقتدی و منفرد، آمین را خفیه بگویند: ۸۸
- ﴿ ۸۹ ﴾ رکوع کردن: ۸۹
- ﴿ ۹۰ ﴾ تکبیر گویان به رکوع رفتن: ۹۰
- ﴿ ۹۰ ﴾ کیفیت رکوع: ۹۰
- ﴿ ۹۱ ﴾ تسبیح رکوع: ۹۱
- ﴿ ۹۲ ﴾ الفاظ و تعداد تسبیح رکوع: ۹۲
- ﴿ ۹۲ ﴾ امام تسمیع بگوید و مقتدی تحمید: ۹۲
- ﴿ ۹۳ ﴾ منفرد هم تسمیع را بگوید و هم تحمید را: ۹۳
- ﴿ ۹۳ ﴾ قومه (ایستادن بعد از رکوع): ۹۳
- ﴿ ۹۴ ﴾ کیفیت قومه: ۹۴
- ﴿ ۹۴ ﴾ دعای قومه: ۹۴
- ﴿ ۹۵ ﴾ در هنگام رکوع رفتن و بعد رکوع، رفع یدین نمی باشد: ۹۵
- ﴿ ۹۸ ﴾ تکبیر گویان به سجده رفتن: ۹۸
- ﴿ ۹۹ ﴾ در وقت سجده رفتن، نخست زانو و سپس پیشانی بر زمین نهاده شود: ۹۹
- ﴿ ۱۰۰ ﴾ سجده کردن بر هفت عضو: ۱۰۰
- ﴿ ۱۰۰ ﴾ تعداد و الفاظ تسبیح سجده: ۱۰۰
- ﴿ ۱۰۱ ﴾ برخاستن از سجده تکبیر گویان: ۱۰۱
- ﴿ ۱۰۱ ﴾ جلسه (نشست) در بین دو سجده: ۱۰۱
- ﴿ ۱۰۲ ﴾ دعای جلسه: ۱۰۲
- ﴿ ۱۰۲ ﴾ تکبیر گویان به سجده دوم رفتن: ۱۰۲
- ﴿ ۱۰۳ ﴾ در وقت سجده، چهره در بین دو دست باشد: ۱۰۳
- ﴿ ۱۰۳ ﴾ چسپانیدن انگشتان بهم: ۱۰۳
- ﴿ ۱۰۳ ﴾ نوک انگشتان دست به سمت قبله باشد: ۱۰۳
- ﴿ ۱۰۴ ﴾ چسپانیدن دو پاشنه پا بهم در وقت سجده: ۱۰۴
- ﴿ ۱۰۵ ﴾ نوک انگشتان پا در وقت سجده به طرف قبله باشد: ۱۰۵

﴿ ۱۶ ﴾

- ﴿ ۱۰۶ ﴾ ..... آرنج ها از بدن دور باشند.
- ﴿ ۱۰۶ ﴾ ..... آرنج ها بر روی زمین قرار نداشته باشند.
- ﴿ ۱۰۷ ﴾ ..... سجده کردن در حالی که سرین بالا باشد.
- ﴿ ۱۰۷ ﴾ ..... **در وقت رفتن به سجده و برخاستن از سجده، رفع یدین نمی باشد:**
- ﴿ ۱۰۹ ﴾ ..... تکبیر گویان برای رکعت دوم برخاستن:
- ﴿ ۱۰۹ ﴾ ..... **نماز گزار جلسه استراحت نکند:**
- ﴿ ۱۱۰ ﴾ ..... جلسه استراحت به سبب عذر یا کبر سن جایز است:
- ﴿ ۱۱۱ ﴾ ..... **در بین دو رکعت، رفع یدین نمی باشد:**
- ﴿ ۱۱۲ ﴾ ..... در رکعت دوم، خواندن فاتحه با بسم الله شروع شود:
- ﴿ ۱۱۲ ﴾ ..... رکعت اول طویل باشد و رکعت دوم کوتاه تر:
- ﴿ ۱۱۳ ﴾ ..... قعدہ کردن (نشستن) بعد از هر دو رکعت:
- ﴿ ۱۱۳ ﴾ ..... کیفیت قعدۀ اولی:
- ﴿ ۱۱۴ ﴾ ..... در قعدۀ اولی فقط تشهد خوانده می شود:
- ﴿ ۱۱۵ ﴾ ..... الفاظ تشهد:
- ﴿ ۱۱۶ ﴾ ..... اشاره انگشت شهادت در تشهد:
- ﴿ ۱۱۷ ﴾ ..... کیفیت اشاره:
- ﴿ ۱۱۷ ﴾ ..... **انگشت در وقت اشاره بار بار حرکت داده نشود:**
- ﴿ ۱۱۷ ﴾ ..... انگشت شهادت تا آخر نماز بلا حرکت پهن باشد:
- ﴿ ۱۱۸ ﴾ ..... هنگام تشهد، نظر از انگشت شهادت پیشتر نرود:
- ﴿ ۱۱۹ ﴾ ..... تشهد خفیه خوانده می شود:
- ﴿ ۱۱۹ ﴾ ..... تکبیر گویان از قعدۀ اولی برخاستن:
- ﴿ ۱۲۰ ﴾ ..... **در شروع رکعت سوم نیز رفع یدین نمی باشد:**
- ﴿ ۱۲۱ ﴾ ..... خواندن سورۀ فاتحه در دو رکعت آخری فرض:
- ﴿ ۱۲۱ ﴾ ..... قعدۀ آخر نماز:
- ﴿ ۱۲۲ ﴾ ..... **تَوَرُّک نکردن:**
- ﴿ ۱۲۳ ﴾ ..... خواندن درود شریف:
- ﴿ ۱۲۳ ﴾ ..... الفاظ درود شریف:
- ﴿ ۱۲۴ ﴾ ..... دعای اختیاری بعد از تشهد:
- ﴿ ۱۲۵ ﴾ ..... الفاظ دعاء:

﴿ ۱۷ ﴾

- ﴿ ۱۲۶ ﴾ مقتدی هیچ رکن نماز را نباید قبل از امام انجام بدهد ۱۲۶
- ﴿ ۱۲۷ ﴾ اختتام نماز با سلام: ۱۲۷
- ﴿ ۱۲۷ ﴾ الفاظ سلام: ۱۲۷
- ﴿ ۱۲۷ ﴾ کیفیت سلام: ۱۲۷
- ﴿ ۱۲۸ ﴾ **مقتدیان به همراه سلام امام، سلام بدهند:** ۱۲۸
- ﴿ ۱۲۹ ﴾ قرائت جهری در نمازهای جهری و قرائت خُفیه در نمازهای خُفیه: ۱۲۹
- ﴿ ۱۲۹ ﴾ چشمها در دوران نماز بسته نشود: ۱۲۹
- ﴿ ۱۳۰ ﴾ مراعات تعدیل ارکان: ۱۳۰
- ﴿ ۱۳۱ ﴾ امام نماز را مختصر بگرداند: ۱۳۱

﴿ بعد سلام گردانیدن ﴾

- ﴿ ۱۳۲ ﴾ بعد سلام گردانیدن: ۱۳۲
- ﴿ ۱۳۲ ﴾ امام به سوی مقتدیان رخ کند: ۱۳۲
- ﴿ ۱۳۲ ﴾ ذکر و اذکار: ۱۳۲
- ﴿ ۱۳۶ ﴾ دعاء خواستن بعد از نماز: ۱۳۶
- ﴿ ۱۳۶ ﴾ دست بلند بردن در دعاء: ۱۳۶
- ﴿ ۱۳۸ ﴾ بعد از نماز، دست بلند نموده دعا خواستن: ۱۳۸

﴿ تفاوت نماز مردان و زنان ﴾

- ﴿ ۱۴۳ ﴾ تفاوت نماز مردان و زنان: ۱۴۳

﴿ مسایل سجده سهو ﴾

- ﴿ ۱۵۱ ﴾ مسائل سجده سهو: ۱۵۱
- ﴿ ۱۵۱ ﴾ سجده سهو بر کمی یا بیشی در نماز: ۱۵۱

﴿ ۱۸ ﴾

- ﴿ ۱۵۲ ﴾ ..... ادای سجده سهو بعد از سلام گردانیدن: ۱۵۲
- ﴿ ۱۵۲ ﴾ ..... ادای دو سجده در سجده سهو: ۱۵۲
- ﴿ ۱۵۳ ﴾ ..... یک سلام گردانیدن قبل از سجده سهو: ۱۵۳
- ﴿ ۱۵۴ ﴾ ..... ادای سجده سهو بعد از خواندن تشهد: ۱۵۴

﴿ نماز وتر ﴾

- ﴿ ۱۵۷ ﴾ ..... نماز وتر: ۱۵۷
- ﴿ ۱۵۷ ﴾ ..... نماز وتر واجب است: ۱۵۷
- ﴿ ۱۵۹ ﴾ ..... **نماز وتر سه رکعت است:** ۱۵۹
- ﴿ ۱۶۴ ﴾ ..... **سه رکعت وتر به یک سلام خوانده می شود:** ۱۶۴
- ﴿ ۱۶۶ ﴾ ..... تشهد در رکعت دوم وتر: ۱۶۶
- ﴿ ۱۶۷ ﴾ ..... دعای قنوت: ۱۶۷
- ﴿ ۱۶۸ ﴾ ..... خواندن دعای قنوت قبل از رکوع: ۱۶۸
- ﴿ ۱۷۰ ﴾ ..... رفع یدین قبل از دعای قنوت: ۱۷۰

﴿ نماز جمعه ﴾

- ﴿ ۱۷۵ ﴾ ..... نماز جمعه: ۱۷۵
- ﴿ ۱۷۵ ﴾ ..... فرضیت نماز جمعه: ۱۷۵
- ﴿ ۱۷۶ ﴾ ..... آداب جمعه: ۱۷۶
- ﴿ ۱۷۸ ﴾ ..... دو آذان جمعه: ۱۷۸
- ﴿ ۱۷۹ ﴾ ..... تعداد رکعات جمعه: ۱۷۹
- ﴿ ۱۸۱ ﴾ ..... خطبه جمعه: ۱۸۱
- ﴿ ۱۸۱ ﴾ ..... **خطبه جمعه باید به زبان عربی باشد:** ۱۸۱
- ﴿ ۱۸۲ ﴾ ..... تأیید حدیث شریف: ۱۸۲
- ﴿ ۱۸۳ ﴾ ..... حکم نبوی است که خطبه مختصر گفته شود: ۱۸۳

﴿ ۱۹ ﴾

- ﴿ ۱۸۳ ﴾ تعامل همیشگی اُمت بر زبان عربی خطبه: .....
 ﴿ ۱۸۴ ﴾ تصریحات اکابر فقهاء و سلف صالحین: .....
 ﴿ ۱۸۵ ﴾ **در دوران خطبه، نماز و کلام ممنوع است:** .....
 ﴿ ۱۸۶ ﴾ نماز جمعه در دهات خوانده نمی شود: .....

﴿ ۲۰ رکت نماز تراویح ﴾

- ﴿ ۱۹۳ ﴾ ۲۰ رکت نماز تراویح: .....
 ﴿ ۱۹۴ ﴾ **عمل مبارک رسول اکرم ﷺ:** .....
 ﴿ ۱۹۵ ﴾ **عمل خلفای راشدین ؓ:** .....
 ﴿ ۱۹۵ ﴾ حضرت عمر فاروق ؓ: .....
 ﴿ ۱۹۸ ﴾ حضرت عثمان ؓ: .....
 ﴿ ۱۹۹ ﴾ حضرت علی مرتضی ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۰ ﴾ **عمل سایر صحابه و تابعین:** .....
 ﴿ ۲۰۱ ﴾ سیدنا حضرت عبد الله بن مسعود ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۱ ﴾ سیدنا حضرت اُبی بن کعب ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۲ ﴾ حضرت عطاء بن ابی رباح ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۲ ﴾ حضرت ابراهیم نخعی ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۳ ﴾ حضرت شتیر بن شَکَل ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۳ ﴾ حضرت ابو البَختری ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۴ ﴾ حضرت سوید بن عَفَلَه ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۴ ﴾ حضرت ابن ابی مُلَیکَه ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۵ ﴾ حضرت سعید بن جُبَیر ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۶ ﴾ حضرت علی بن رَبِیعَه ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۶ ﴾ **اَئِمَّةُ اَربَعَةِ اَهلِ السُّنَّةِ وِ الْجَمَاعَتِ:** .....
 ﴿ ۲۰۷ ﴾ حضرت امام اعظم ابو حنیفه ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۷ ﴾ حضرت امام مالک بن آنس ؓ: .....
 ﴿ ۲۰۸ ﴾ حضرت امام محمد بن ادريس شافعی ؓ: .....

﴿ ۲۰ ﴾

- ﴿ ۲۰۸ ﴾ ..... حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله:
﴿ ۲۰۹ ﴾ ..... **حضرات مشایخ عظام و اولیای کرام رحمهم الله**:
﴿ ۲۰۹ ﴾ ..... شیخ ابو حامد محمد غزالی رحمته الله:
﴿ ۲۰۹ ﴾ ..... شیخ عبد القادر جیلانی رحمته الله:
﴿ ۲۱۰ ﴾ ..... شیخ امام عبد الوهاب شعرانی رحمته الله:
﴿ ۲۱۰ ﴾ ..... بیست رکعت تراویح در حرمین شریفین:
﴿ ۲۱۱ ﴾ ..... ختم قرآن کریم در تراویح سنت است:

﴿ نماز جنازه ﴾

- ﴿ ۲۱۵ ﴾ ..... نماز جنازه:
﴿ ۲۱۵ ﴾ ..... طریقه نماز جنازه:
﴿ ۲۱۶ ﴾ ..... ثناء:
﴿ ۲۱۷ ﴾ ..... درود شریف:
﴿ ۲۱۷ ﴾ ..... دعاء برای میت:
﴿ ۲۱۸ ﴾ ..... اگر میت نابالغ باشد:
﴿ ۲۱۹ ﴾ ..... سلام:
﴿ ۲۲۰ ﴾ ..... نماز جنازه در مسجد خوانده نشود:
﴿ ۲۲۱ ﴾ ..... در نماز جنازه فقط در تکبیر اول آن رفع یدین می گردد:
﴿ ۲۲۲ ﴾ ..... نماز جنازه با صدای خفیه خوانده شود:
﴿ ۲۲۳ ﴾ ..... دعای دسته جمعی به محض ختم نماز جنازه ثابت نیست:
﴿ ۲۲۳ ﴾ ..... **نماز جنازه غائبانه جایز نیست**:

﴿ نماز عیدین ﴾

- ﴿ ۲۲۹ ﴾ ..... نماز عیدین:
﴿ ۲۲۹ ﴾ ..... طریقه نماز عید:

- ﴿ ۲۳۲ ﴾ ..... خطبهٔ عید
- ﴿ ۲۳۲ ﴾ ..... نماز عید دو خطبه دارد:
- ﴿ ۲۳۲ ﴾ ..... خطبهٔ عید بعد از نماز عید است:
- ﴿ ۲۳۳ ﴾ ..... دعای دسته جمعی بعد از نماز عید:
- ﴿ ۲۳۳ ﴾ ..... زنان به عیدگاه نروند:

﴿ نمازهای نفل ﴾

- ﴿ ۲۳۹ ﴾ ..... نمازهای نفل:
- ﴿ ۲۳۹ ﴾ ..... نماز تهجُّت:
- ﴿ ۲۳۹ ﴾ ..... فضیلت نماز تهجُّت:
- ﴿ ۲۴۰ ﴾ ..... وقت تهجُّت:
- ﴿ ۲۴۰ ﴾ ..... تعداد رکعات تهجُّت:
- ﴿ ۲۴۲ ﴾ ..... نماز اشراق:
- ﴿ ۲۴۳ ﴾ ..... نماز چاشت:
- ﴿ ۲۴۳ ﴾ ..... فضیلت نماز چاشت:
- ﴿ ۲۴۴ ﴾ ..... تعداد رکعات نماز چاشت:
- ﴿ ۲۴۶ ﴾ ..... وقت نماز چاشت:
- ﴿ ۲۴۶ ﴾ ..... نماز اوایلین:
- ﴿ ۲۴۸ ﴾ ..... صَلَاةُ التَّسْبِيحِ:
- ﴿ ۲۴۸ ﴾ ..... طریقه صَلَاةِ التَّسْبِيحِ در حدیث شریف منقول است:
- ﴿ ۲۵۰ ﴾ ..... نماز حاجت:
- ﴿ ۲۵۲ ﴾ ..... نماز تَحِيَّةِ الْوُضُوءِ:
- ﴿ ۲۵۳ ﴾ ..... نماز تَحِيَّةِ الْمَسْجِدِ:
- ﴿ ۲۵۴ ﴾ ..... نماز استخاره:
- ﴿ ۲۵۵ ﴾ ..... نماز توبه:
- ﴿ ۲۵۶ ﴾ ..... نماز سفر:
- ﴿ ۲۵۸ ﴾ ..... نماز استسقاء:

﴿ مسائل مسترفه نماز ﴾

- ﴿ ۲۶۳ ﴾ نمازهای نفل: ۲۶۳
- ﴿ ۲۶۳ ﴾ ادای دو رکعت سَنَّت صبح: ۲۶۳
- ﴿ ۲۶۶ ﴾ اگر سنت صبح قضاء گردد، بعد از طلوع آفتاب خوانده شود: ۲۶۶

﴿ فهرست آخذ کتاب ﴾

- ﴿ ۲۷۱ ﴾ فهرست مأخذ کتاب: ۲۷۱
- ﴿ ۲۸۹ ﴾ درباره مؤلف: ۲۸۹
- ﴿ ۲۹۱ ﴾ درباره مترجم: ۲۹۱

نماز
اہل سنت و الجماعت

تالیف
مفتی محمد اسحاق صاحب دہلی

ترجمہ
مفتی محمد اسحاق صاحب دہلی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ عرايضی چند ﴾

الْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ. آمَّا بَعْدُ!

«الله» ربُّ العزت؛ خالق، مالک و معبود این کاینات است و منحیت معبود بودن، عباداتی را بر انسان ها لازم گردانیده است که مهم ترین آنها «نماز» می باشد. انسان روزانه پنج بار سر به سجود نهاده بر بنده بودن خود و معبود بودن خدای تعالی اقرار می کند. قرآن کریم تقریباً یک صد و نه بار صراحتاً «نماز» را ذکر نموده است. بنابراین اهمیت، نماز درجهٔ عظیمی را دارا می باشد، چنانچه رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرمایند:

إِنَّمَا مَوْضِعُ الصَّلَاةِ مِنَ التَّيْنِ كَمَوْضِعِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ.

ترجمه: جایگاه نماز در دین به منزلهٔ جایگاه سر در بدن است.^(۱)

«أَهْلُ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَاتِ حَنَفِيٌّ» این فریضهٔ عظیم را در روشنائی دلائل شرعی در طول قرن ها اداء نموده اند، لیکن در این عصر و زمان بعضی افراد پیدا شده اند که بر ضد «أَهْلُ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَاتِ أَحْنَافٌ» به «تبلیغات سوء» شروع کرده اند و می گویند که نماز احناف مطابق دلائل شرعی نیست.

(۱) الترغیب والترهیب للمنذری: ۱/ ۱۵۰ حدیث ۵۵۲ و ۱/ ۲۱۴ حدیث ۸۰۹ کتاب الصَّلَاةِ؛ التَّرْغِيبُ فِي الْأَذَانِ وَمَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۲/ ۳۸۳ حدیث ۲۲۹۲ بَابُ الْأَلْفِ؛ مَنْ اسْمُهُ أَحْمَدُ | المعجم الصغير للطبرانی: ۱/ ۱۱۳ حدیث ۱۶۲ | المخلصيات وأجزاء أخرى لأبي طاهر المخلص: ۳/ ۲۸۸ حدیث ۲۵۲۹ | مسند الشهاب لأبي عبد الله محمد بن سلامة القضاعي المصري: ۱/ ۲۸۲ حدیث ۲۶۸ | ترتیب الأمالی الحميسية للشجري الجرجاني: ۱/ ۴۴ و ۴۵ حدیث ۱۴۷

لازم بود تا این «تبلیغات سوء» خُتبی گردد، بناءً بسیاری از دوستان هم در اینجا و هم از کشورهای خارج اصرار نمودند تا کتابی مشتمل بر دلائل ارکان و افعال نمازِ «أهلُ السُّنَّتِ وَالْجَمَاعَتِ احناف» به رشته تحریر آورده شود.

کتاب های متعددی از بزرگان ما بر این موضوع موجود است، مثلاً:

﴿١﴾ «نماز مسنون» از مولانا صوفی عبد الحمید سواتی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ

﴿٢﴾ «نماز بیغمبر» رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ از داکتر مولانا محمد الیاس فیصل مُدَّظِلُّهُ

﴿٣﴾ «صلوات الرسول» رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ از مولانا فضل الرحمن دَرَم کُوتی مُدَّظِلُّهُ

﴿٤﴾ «نماز مدلل» از مولانا فیض احمد ملتانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ

﴿٥﴾ «طریقه نماز رسول اکرم» رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ از مولانا مفتی جمیل احمد ندیری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ

﴿٦﴾ «نماز مستند حنفی» از مفتی امداد الله انور مُدَّظِلُّهُ

که بر این موضوع کافی و وافی است، اما بعضی از این کتاب ها طویل بوده و بعضی دیگر، همدوش با دلائل بر احکام و مسائل نیز بحث نموده است.

لهذا از خوانندگان کتاب هذا تقاضا می رود تا در اثنای مطالعه کتاب، چند عرایض ما را مد نظر داشته باشند:

﴿١﴾ در کتاب «نماز اهل السُّنَّتِ وَالْجَمَاعَتِ»، دلائل نماز «اهل السنن والجماعت

احناف» به صورت مثبت و عام فهم بیان گردیده است.

﴿٢﴾ در کتاب «نماز اهل السُّنَّتِ وَالْجَمَاعَتِ»، به جای بحث بر احکام و مسائل،

فقط بر ذکر دلائل اکتفاء گردیده است.

﴿٣﴾ کتاب «نماز اهل السُّنَّتِ وَالْجَمَاعَتِ» با در نظر داشت فرقه بخصوصی به

﴿٢٦﴾

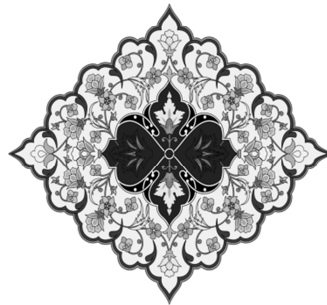
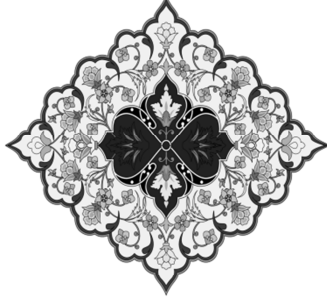
قید تحریر نیامده بلکه در آن، طریقهٔ نماز «اهل السنّت والجماعت احناف» در روشنائی دلائل شرعی بیان گردیده است.

﴿٢﴾ کتاب «نماز اهل السنّت والجماعت» فقط برای بیان طریقهٔ نماز «اهل السنّت والجماعت احناف» تحریر گردیده است. دلائل طریقهٔ نماز سایر برادران ما مانند مالکیّه، شافعیّه و حنابلّه در کتب خود ایشان موجود است، ایشان نماز خویش را مطابق تحقیق امامان خویش اداء نمایند.

﴿٥﴾ در حوالهٔ مراجع و ترتیب نگارش کتاب «نماز اهل السنّت والجماعت» حتی الامکان احتیاط صورت گرفته است، اما بازهم اگر سهو بشری در آن مشاهده شود، ما را اطلاع نمائید، انشاء الله با کمال دیانت آن را اصلاح خواهیم کرد.

والسلام

«محمد الیاس کُمن»

﴿ اوقات نماز ﴾

وقت نماز صبح:

﴿١﴾ از حضرت عبد الله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:
وَوَقْتُ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ.
ترجمه: وقت نماز صبح از صبح صادق تا طلوع آفتاب است.^(۱)

﴿٢﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ لِلصَّلَاةِ أَوَّلًا وَآخِرًا... وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الْفَجْرُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ.
ترجمه: حضرت ابو هُرَيْرَةَ روایت می کند که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: یقیناً اوقات نماز، اول و آخری دارد ... و یقیناً که اول وقت نماز صبح، دمیدن صبح صادق و آخر آن طلوع آفتاب می باشد.^(۲)

وقت نماز ظهر:

﴿٣﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا رَأَيْتَ

(۱) صحیح مسلم: ۲۲۳/۱ حدیث ۱۷۳- (۶۱۲) کِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَاةِ الْخَمْسِ

(۲) جامع الترمذی: ۲۸۳/۱ حدیث ۱۵۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي

مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | مسند احمد: ۹۴/۱۲ حدیث ۷۱۷۲

﴿۳۰﴾

الشَّمْسُ وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطَوِيلِهِ مَا لَمْ يَخْضُرِ الْعَصْرُ

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: وقت نماز ظهر از آن زمان شروع می شود که آفتاب زوال کند و سایه انسان برابر با طول قامتش شود (و وقت ظهر به پایان نمی رسد) تا زمانی که وقت عصر داخل نشود.^(۱)

﴿۴﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنِ وَقْتِ الصَّلَاةِ؛ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَنَا أَخْبِرُكَ؛ صَلَّى الظُّهْرُ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ وَالْعَصْرُ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن رافع، غلام امّ المؤمنین حضرت امّ سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا از حضرت ابو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ درباره اوقات نماز سوال کرد. حضرت ابو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود: من ترا (از اوقات آن) آگاه می سازم، نماز ظهر را همان وقتی بخوان که سایه ات به درازای خودت شده باشد و نماز عصر را در آن وقت بخوان که سایه ات دو برابر قامتت شده باشد.^(۲)

از این احادیث شریف دانسته می شود که وقت نماز ظهر از زمان زوال آفتاب شروع می شود، ولی بایست نماز را به تاخیر خواند و آخرین وقت نماز ظهر تا «مِثْلَيْنِ» است یعنی تا وقتی که سایه هر شی دو برابر سایه اصلی اش گردد.

(۱) صحیح مسلم: ۲۲۳/۱ حدیث ۱۷۳- (۶۱۲) کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

(۲) موطا امام مالک: ۸/۱ بَابُ وَقُوتِ الصَّلَاةِ: حدیث ۹ | موطا امام محمد: ۳۱/۱ بَابُ وَقُوتِ الصَّلَاةِ: حدیث ۱ | مصنف عبد الرزاق: ۵۴۰/۱ حدیث ۲۰۴۱ باب المواقیث | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰/۲ حدیث ۴۶۰ کتاب الصلاة؛ باب المواقیث | آثار السنن للنیموی: ص ۵۳ حدیث ۱۹۹ کتاب الصلاة؛ باب المواقیث

وقت نماز عصر:

به محض اختتام وقت نماز ظهر، وقت نماز عصر شروع می شود و تا هنگام غروب آفتاب باقی می ماند.

﴿ ۵ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ... مَنْ أَدْرَكَ رُكْعَةً مِنَ الْعَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ الْعَصْرَ.

ترجمه: از حضرت ابو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که یک رکعت نماز عصر را قبل از غروب آفتاب به دست آورد، او نماز عصر را به دست آورده است. ^(۱)

وقت نماز مغرب (شام):

﴿ ۶ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ... وَوَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمرو بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: وقت نماز مغرب (شام) تا آن زمان باقی است که شفق غایب نشود. ^(۲)

﴿ ۷ ﴾ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَتَوَارَتْ بِالْحِجَابِ.

ترجمه: از حضرت سلمه بن اکوع رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) صحیح البخاری: ۱۲۰/۱ حدیث ۵۷۹ کتابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الْفَجْرِ رُكْعَةً | صحیح

مسلم: ۴۲۴/۱ حدیث ۱۶۳- (۶۰۸) کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ أَدْرَكَ مِنْ الصَّبْحِ

(۲) صحیح مسلم: ۲۲۳/۱ حدیث ۱۷۳ (۶۱۲) کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

﴿۳۲﴾

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به محض آنکه آفتاب غروب می کرد و پنهان می شد، نماز مغرب (شام) را اداء می نمودند.^(۱)

﴿۸﴾ از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در حدیث طویلی مروی است:

ثُمَّ أَذَّنَ لِلْعِشَاءِ حِينَ أَذْهَبَ بَيَاضُ النَّهَارِ، وَهُوَ الشَّفَقُ.

ترجمه: سپس آذان نماز عشاء (خفتن) هنگامی داده شود که سفیدی روز که شفق است گم شود.^(۲)

﴿۹﴾ در حدیث مرفوع حضرت ابو مسعود انصاری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ که واقعه تعلیم

نماز توسط حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَام در آن مذکور است روایت می باشد که:

وَيُصَلِّي الْمَغْرِبَ حِينَ تَسْفُطُ الشَّمْسُ، وَيُصَلِّي الْعِشَاءَ حِينَ يَسُودُ الْأَفْقُ.

ترجمه: و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز مغرب (شام) را به محض غروب آفتاب می خواندند و نماز عشاء (خفتن) را هنگامی می خواندند که افق سیاه می گردید.^(۳)

(۱) صحیح مسلم: ۴۴۱/۱- حدیث ۲۱۶- (۶۳۶) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ بَيَانِ أَنَّ أَوَّلَ وَقْتِ

الْمَغْرِبِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ | صحیح البخاری: ۱۱۷/۱- حدیث ۵۶۱ كِتَابُ مَوَاقِيَتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی: ۴۰/۷- حدیث ۶۷۸۷ بَابُ الْمِيمِ؛ مِنْ اسْمِهِ مُحَمَّدٌ | مجمع الزوائد للهيثمی:

۳۰۴/۱- حدیث ۱۶۸۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ بَيَانِ الْوَقْتِ | آثار السنن للنیموی: ص ۵۱ و ۵۲- حدیث ۱۹۵

كتاب الصلاة؛ باب المواقيت | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/۲- حدیث ۴۶۳ كتاب الصلاة؛ باب المواقيت

(۳) سنن ابی داؤد: ۱۰۷/۱- حدیث ۳۹۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِي الْمَوَاقِيَتِ | صحیح ابن حبان:

۲۹۸/۴- حدیث ۱۴۴۹ و طبع باوزير: حدیث ۱۴۴۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ

أَخَذَهَا مُحَمَّدٌ عَنْ جَبْرِيلَ صَلَوَاتُ اللهِ عَلَيْهِمَا | صحیح ابن حبان: ۳۶۲/۴- حدیث ۱۴۹۴ بَابُ

مَوَاقِيَتِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُسْفِرْ بِصَلَاةِ الْعَدَاةِ ... | صحیح

ابن خزيمة: ۱۶۸/۱- حدیث ۳۲۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ فَرَضَ الصَّلَاةِ كَانَ عَلَى

الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ ... | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۳/۲- تا

۱۶- حدیث ۴۶۲ كتاب الصلاة؛ باب المواقيت | ادلة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية

للبهلوی: ص ۱۱۶- حدیث ۲۳۳ باب وقت المغرب الى أن يغيب الشفق

﴿۳۳﴾

فایده: از احادیث مذکور بالا دانسته شد که وقت نماز مغرب (شام) به محض غروب آفتاب شروع می شود و تا ختم «شفق آبیض» (روشنی روز) باقی می ماند.

وقت نماز عشاء (خفتن):

وقت نماز عشاء از زمان غایب شدن شفق شروع شده و تا طلوع صبح صادق باقی می ماند.

﴿۱۰﴾ در حدیث امامت جبرئیل عَلَیْهِ السَّلَامُ ابن الفاذ رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وارد است: **وَصَلَّى بِي الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ.**
ترجمه: هنگامی که شفق غایب شد، حضرت جبرئیل عَلَیْهِ السَّلَامُ مرا نماز داد.^(۱)

﴿۱۱﴾ **عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ، أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَا إِفْرَاطُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ؟ قَالَ: طُلُوعُ الْفَجْرِ.**

ترجمه: از حضرت عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که از حضرت أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سوال کرد که آخرین وقت نماز عشاء (خفتن) چه وقت است؟ حضرت أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود: طلوع صبح صادق.^(۲)

(۱) سنن ابی داؤد: ۱۰۷/۱ حدیث ۳۹۳ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِي الْمَوَاقِيتِ | المعجم الكبير للطبرانی:

۳۰۹/۱۰ حدیث ۱۰۷۵۰۲ بَابُ الْعَيْنِ؛ نَافِعُ بْنُ جَبْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | صحيح ابن خزيمة: ۱۶۸/۱ حدیث ۳۲۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ فَرَضَ الصَّلَاةِ كَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَاتَتْ حَمْسَ صَلَوَاتٍ... | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۳/۲ تا ۱۶ حدیث ۴۶۲ کتاب الصلاة؛ باب المواقيت

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۵۹/۱ حدیث ۹۵۸ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ | السنن الكبرى

للبيهقي: ۵۳۳/۱ جُمَاعُ أَبْوَابِ الْمَوَاقِيتِ؛ بَابُ آخِرِ وَقْتِ الْجَوَازِ لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹/۲

حدیث ۴۶۶ کتاب الصلاة؛ باب المواقيت | آثار السنن للنيموی: ص ۵۵ حدیث ۲۱۰ باب ما جاء في صلوة

العشاء | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوی: ص ۱۱۷ حدیث ۲۳۷ باب

وقت صلاة العشاء

﴿اوقات مستحب نماز﴾

وقت مستحب نماز صبح:

﴿١٢﴾ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: أَسْفِرُوا بِالْفَجْرِ، فَإِنَّهُ أَكْبَرُ الْأَجْرِ.

ترجمه: حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه روایت می کند که از حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: نماز صبح را در روشنایی بسیار بخوانید، زیرا ثواب آن بسیار بیشتر است.^(۱)

حاشیه: امام محدث جمال الدین محمد ابو محمد عبد الله بن يوسف زَيْلَعِي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید:

احادیث مشتمل بر این موضوع از حضرت رافع بن خديج رضي الله عنه حضرت بلال رضي الله عنه حضرت انس رضي الله عنه حضرت قتاده بن نعمان رضي الله عنه حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه حضرت ابو هريره رضي الله عنه و حضرت حواء انصاريه رضي الله عنها نیز مروی است.^(۲)

(۱) جامع الترمذی: ۲۸۹/۱ حدیث ۱۵۴ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في الإسفار بالفجر | سنن النسائي: ۲۷۲/۱ حدیث ۵۴۸ كتاب المواقيت؛ الإسفار | سنن ابی داؤد: ۱۱۵/۱ حدیث ۴۲۴ كتاب الصلاة؛ باب في وقت الصبح | صحيح ابن حبان: ۲۵۷/۴ حدیث ۱۴۹۰ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ لَفْظَةً تَعَلَّقَ بِهَا ... | قطف الازهار المتأثرة في الاحاديث المتواترة للسيوطي: ص ۷۸ چاپ مكاتب الاسلامي | مسند الحميدي: ۳۸۷/۱ حدیث ۴۱۳ أَحَادِيثُ رَافِعِ بْنِ خَدِيجِ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | إعلاء السنن للنهائوي: ۲۲/۲ حدیث ۴۷۱ كتاب الصلاة؛ باب الاسفار بالفجر | آثار السنن للنيموي: ص ۵۷ حدیث ۲۱۶ كتاب الصلاة؛ باب ما جاء في الاسفار

(۲) نصب الراية للزيلعي: ۲۳۵/۱ كتاب الصلاة؛ باب المواقيت

﴿۳۵﴾

﴿۱۳﴾ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِبِلَالٍ: أَسْفِرْ بِصَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى يَرَى الْقَوْمَ مَوَاقِعَ نَبَلِهِمْ. ترجمه: از حضرت رافع بن خدیج رضی الله عنه روایت است که رسول خدا صلی الله علیه وسلم به حضرت بلال فرمودند: نماز صبح را در روشنائی بخوان، چنانکه مردم بتوانند (به سبب روشنائی) نشانه تیر خود را مشاهده نمایند.^(۱)

وقت مستحب نماز ظهر در موسم گرما:

﴿۱۴﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ قَبِيحِ جَهَنَّمَ. ترجمه: از حضرت ابو سعید خدری رضی الله عنه روایت است که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمودند: نماز ظهر را هنگامی بخوانید که هوا خنک شود.^(۲)

﴿۱۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ قَبِيحِ جَهَنَّمَ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رضی الله عنه روایت است که رسول خدا صلی الله علیه وسلم فرمودند: هنگامی که گرمی هوا شدید باشد، نماز را در وقتی بخوانید که هوا خنک شود.^(۳)

---

(۱) مسند ابی داؤد الطیالسی: ۲/۲۶۶ حدیث ۱۰۰۳ وَمَا أُسْنِدَ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ | المعجم الكبير للطبرانی: ۴/۲۷۷ حدیث ۱۴۱۴ بَابُ الرَّأْيِ؛ هُرَيْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، عَنْ جَدِّ رَافِعٍ | الكنى والاسماء للدولابی: ۱/۲۹۸ حدیث ۵۱۸ ذَكَرَ مَنْ كُنِّيَهُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ حَمَادُ بْنُ أَبِي سَلِيمَانَ الْفَقِيهَ أُسْتَاذُ أَبِي حَنِيفَةَ الْفَقِيهَ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/۲۷ حدیث ۴۷۶ كتاب الصلاة؛ باب الاسفار بالفجر | آثار السنن للنبوی: ص ۵۸ حدیث ۲۱۸ كتاب الصلاة؛ باب ما جاء في الاسفار

(۲) صحیح البخاری: ۱/۱۱۳ حدیث ۵۳۸ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ

(۳) صحیح البخاری: ۱/۱۱۳ حدیث ۵۳۶ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ | صحیح مسلم: ۱/۴۳۰ حدیث ۱۸۰- (۶۱۵) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاقِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الْإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ | جامع الترمذی: ۱/۲۹۵ حدیث ۱۵۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ الظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ | سنن ابی داؤد: ۱/۱۱۰ حدیث ۴۰۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ فِي وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ | سنن النسائی: ۱/۲۴۸ حدیث ۵۰۰ كِتَابُ مَوَاقِيتِ؛ الْإِبْرَادُ بِالظُّهْرِ إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ | سنن ابن ماجه: ۱/۲۲۲ حدیث ۶۷۷ و ۶۷۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ

توجه: امام ابو عیسیٰ ترمذی رَحِمَهُ اللهُ تَعَالَى می نویسد:

احادیث آنکه (نماز ظهر هنگامی خوانده شود که هوا خنک گردد) از حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت مُعْبِرَهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت صَفْوَانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت ابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا و حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز مروی است.^(۱)

وقت مستحب نماز ظهر در موسم سرما:

﴿١٦﴾ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَانَ الْحَرُّ أَبْرَدَ بِالصَّلَاةِ وَإِذَا كَانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ.

ترجمه: از حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است: حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در موسم گرما نماز ظهر را در وقتی اداء می فرمودند که هوا خنک می شد، و در موسم سرما نماز ظهر را زود اداء می نمودند. (یعنی در اول وقت).^(۲)

وقت مستحب نماز عصر (دیگر):

﴿١٧﴾ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ تَعْجِيلًا لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ، وَأَنْتُمْ أَشَدُّ تَعْجِيلًا لِلْعَصْرِ مِنْهُ.

ترجمه: از ام المومنین حضرت ام سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز ظهر را زودتر از شما می خواندند و شما نماز عصر را زودتر از او می

(۱) جامع الترمذی: ۲۹۵/۱ حدیث ۱۵۷ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ الظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ

(۲) سنن النسائی: ۲۴۸/۱ حدیث ۴۹۹ كِتَابُ الْمَوَاقِيتِ؛ تَعْجِيلُ الظُّهْرِ فِي الْبَرْدِ | الادب المفرد للبخاری:

۳۹۸/۱ حدیث ۱۱۶۲ بَابُ الْجُلُوسِ عَلَى السَّرِيرِ | صحيح البخاری: ۷/۲ حدیث ۹۰۶ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

﴿ ۱۸ ﴾ عَلِيُّ بْنُ شَيْبَانَ قَالَ: قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصْرَ مَا دَامَتِ الشَّمْسُ بَيَضَاءَ نَفِيَّةً.

ترجمه: حضرت علی بن شیبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می گوید: ما به مدینه منوره نزد رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمدیم و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (را دیدیم که) نماز عصر را آنقدر به تأخیر می خواندند که آفتاب سفید و روشن می بود.^(۲)

﴿ ۱۹ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ... فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ تَصْفَرَ الشَّمْسُ ...

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که نماز عصر را می خوانید، وقت آن تا زرد شدن آفتاب است.^(۳)

از احادیث مندرجۀ فوق واضح است که نماز عصر باید با تاخیر خوانده شود، البته نباید آنقدر تاخیر کرد که شعاع آفتاب زرد گردد.

وقت مستحب نماز مغرب (شام):

ادای نماز مغرب بلا تاخیر بعد از غروب آفتاب مستحب است.

(۱) سنن الترمذی: ۳۰۲/۱ حدیث ۱۶۱ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في تأخير صلاة العصر | المعجم الكبير

للطبرانی: ۲۷۸/۲۳ حدیث ۶۰۴ | مسند ابی یعلی الموصلی: ۴۲۶/۱۲ حدیث ۲۹۹۲ مُسْتَدُّ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | مسند احمد: ۸۱/۴۴ حدیث ۲۶۴۷۹ حدیث أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۲) سنن ابی داؤد: ۱۱۱/۱ حدیث ۴۰۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِي وَقْتِ صَلَاةِ الْعَصْرِ | سنن ابن ماجه: ۲۱۹/۱ حدیث ۶۶۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ مَوَاقِيَتِ الصَّلَاةِ

(۳) صحیح مسلم: ۴۲۶/۱ حدیث ۶۱۲ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَاةِ الْخَمْسِ

﴿۳۸﴾

﴿۲۰﴾ عَنْ سَلَمَةَ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَغْرِبَ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ.
ترجمه: از حضرت سلمه رضی الله عنه روایت است که ما نماز مغرب (شام) را همراه رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به محض آنکه آفتاب غایب می شد می خواندیم.^(۱)

﴿۲۱﴾ از حضرت ابو ایوب رضی الله عنه روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:

لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ أَوْ قَالَ: عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخَّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ التُّجُومُ.
ترجمه: امت من بر خیر خواهد بود یا فرمودند: امت من بر فطرت خواهد بود تا آن زمانی که نماز مغرب (شام) را چنان به تأخیر نخوانند که ستاره ها نمودار شوند.^(۲)

وقت مستحب نماز عشاء (خفتن):

مؤخر کردن نماز عشاء تا ثلث (یک سوم) شب مستحب است.
﴿۲۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْلَا أَنْ أَشَقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَرْتُهُمْ أَنْ يُؤَخَّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ.
ترجمه: از حضرت ابو هریره رضی الله عنه روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: اگر بر ائمتان دشوار نمی بود، آنها را حکم می دادم تا نماز عشاء را تا ثلث (یک

(۱) صحیح البخاری: ۱۱۷/۱ حدیث ۵۶۱ کتابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَقْتِ الْمَغْرِبِ
(۲) سنن ابی داؤد: ۱۱۳/۱ حدیث ۴۱۸ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِي وَقْتِ الْمَغْرِبِ | سنن ابن ماجه: ۲۲۵/۱ حدیث ۶۸۹ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَقْتِ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ | مسند احمد: ۵۶۵/۲۸ حدیث ۱۷۳۲۹ حدیث عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | مسند البزار: ۱۳۲/۴ حدیث ۱۳۰۶ وَمِمَّا رَوَى الْأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ | صحیح ابن خزيمة: ۱۷۴/۱ حدیث ۳۳۹ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّغْلِيظِ فِي تَأْخِيرِ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ ... | المستدرک للحاکم: ۳۰۳/۱ حدیث ۶۸۵ بَابُ فِي مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ | الاحادیث المختارة للمقدسی: ۳۸۳/۸ حدیث ۴۷۳ | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۷/۲ حدیث ۵۰۰ کتاب الصلاة؛ باب كراهة التأخير في المغرب وبيان حاله

﴿٣٩﴾

سوم) شب یا تا نصف شب به تأخیر بخوانند.^(۱)

﴿٣٣﴾ این حدیث از حضرت ابو بَرزَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ به این الفاظ مروی است:

وَلَا يُبَالِي بِتَأْخِيرِ الْعِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، ثُمَّ قَالَ: إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ.

ترجمه: رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: تأخیر نماز عشاء تا ثُلث شب هیچ

باکی ندارد، و سپس آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: تا نیم شب نیز.^(۲)

(۱) جامع الترمذی: ۳۱۰/۱ حدیث ۱۶۷ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۱۴/۱ حدیث ۱۵۱ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَقْتِ الظُّهْرِ عِنْدَ الزَّوَالِ

﴿اوقات مسومه نماز﴾

بعد از نماز صبح و نماز عصر:

﴿٢٤﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ.

ترجمه: حضرت ابو سعيد خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند، از حضرت رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: بعد از نماز صبح تا هنگامی که آفتاب بلند شود، هیچ نماز (نفل جایز) نیست. و بعد از نماز عصر تا زمانی که آفتاب غروب نکند، هیچ نماز (نفل جایز) نمی باشد.^(۱)

تنبیه: مضمون این حدیث از حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نیز مروی است.^(۲)

﴿٢٥﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رُكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهُمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی دو رکعت (سنت مؤکده) صبح را نخوانده باشد، آنها را بعد از طلوع

(۱) صحیح البخاری: ۱۲۱/۱ حدیث ۵۸۶ کتابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ لَا تُتَحَرَّى الصَّلَاةُ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۲۰/۱ کتابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْفَجْرِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ | صحیح

مسلم: ۵۶۶/۱ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي نُهِِيَ عَنِ الصَّلَاةِ فِيهَا | جامع الترمذی:

۳۴۳/۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْعَصْرِ وَبَعْدَ الْفَجْرِ

آفتاب (و بالا آمدن آن) بخواند.^(۱)

بعد از صبح صادق:

بعد از طلوع صبح صادق، به استثنای دو رکعت سنت صبح، خواندن نماز سنت یا نفل دیگری مکروه است.

﴿٢٦﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ، لَا يُصَلِّي إِلَّا رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ از أم المؤمنین حضرت حفصه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت می کند که رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از طلوع صبح صادق فقط دو رکعت نماز خفیف می خواندند.^(۲)

بعد از غروب آفتاب:

بعد از غروب آفتاب، خواندن نفل قبل از ادای فرض، ممنوع است.

﴿٢٧﴾ عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيَهُمَا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ درباره دو رکعت نماز قبل از نماز مغرب پرسیده شد. وی در جواب فرمود: من در زمان رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هیچ کسی

(۱) جامع الترمذی: ۲۸۷/۲ حدیث ۴۲۳ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في إعادتهما بعد طلوع الشمس

(۲) صحیح مسلم: ۵۰۰/۱ حدیث ۷۲۳ واللفظ له، کتاب صلاوة المسافرین وقصرها؛ باب استیحباب رکعتی

سنة الفجر... | صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث ۱۱۷۳ کتاب التهجید؛ باب التطوع بعد المكتوبة | جامع

الترمذی: ۲۷۸/۲ حدیث ۴۱۹ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء لا صلاة بعد طلوع الفجر إلا ركعتين

را ندیده ام که آن را بخواند.^(۱)

﴿٢٨﴾ عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: طُفْنَا فِي نِسَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْنَا: هَلْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ حِينَ يُؤَدِّنُ الْمُؤَذِّنُ؟ فَقُلْنَا: لَا.

ترجمه: حضرت جابر رضی اللہ عنہ می گوید: ما به خدمت امهات المؤمنین رضی اللہ عنہن آمدیم و از ایشان پرسیدیم: هنگامی که مؤذن آذان مغرب (شام) را می دهد، آیا شما رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم را هیچگاه دیده اید که دو رکعت نماز (نفل) بخواند؟ ایشان گفتند: **نی!**^(۲)

﴿٢٩﴾ وَعَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: مَا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ وَلَا عُمَرُ وَلَا عُثْمَانُ رضی اللہ عنہم الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: منصور از پدر خود روایت می کند که حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ، حضرت عمر رضی اللہ عنہ و حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قبل از نماز مغرب (شام)، دو رکعت نماز نفل نمی خواندند.^(۳)

(۱) سنن ابی داؤد: ۲/۲۶۶ حدیث ۱۲۸۴ باب تَفْرِيعُ أَبْوَابِ التَّطَوُّعِ...؛ بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ | المنتخب من مسند عبد بن حمید: ۲/۳۹ حدیث ۸۰۲ | الكنى والاسماء للدولابى: ۲/۶۴۱ حدیث ۱۱۴۲ | السنن الكبرى للبيهقى: ۲/۶۷۰ حدیث ۴۱۸۴ | جزء من حدیث خيثة الأطربلسي: ص ۲۹ حدیث ۲۸ | الغرائب للسائى: ص ۲۶۵ حدیث ۱۹۵ | إعلاء السنن للتهانوى: ۲/۶۷ حدیث ۵۱۸ كتاب الصلاة؛ باب الاوقات المكروهة | ادلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ۱۲۸ حدیث ۲۷۴ باب الصلاة قبل المغرب

(۲) مسند الشاميين للطبراني: ۳/۲۱۲ حدیث ۲۱۱۰ رَجَاءُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ | الإيماء إلى زوائد الأمالي و الأجزاء للجرار: ۷/۲۷۴ حدیث ۶۷۰۴ المبهمات؛ [۵۴۵] جَبْرِ بْنِ نُفَيْرٍ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | إعلاء السنن للتهانوى: ۲/۷۰ حدیث ۵۱۹ كتاب الصلاة؛ باب الاوقات المكروهة | ادلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ۱۲۹ حدیث ۲۷۶ باب الصلاة قبل المغرب

(۳) مصنف عبد الرزاق: ۲/۴۳۵ حدیث ۳۹۸۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ | السنن الكبرى للبيهقى: ۲/۶۶۹ حدیث ۴۱۷۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ...، بَابُ مَنْ جَعَلَ قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ | كتر العمال: ۸/۲۹ حدیث ۲۱۸۱۴ كتاب الصلاة؛ فصل في أوقات الصلاة مجتمعة | تحاف الخيرة المهرة: ۲/۳۶۷ حدیث ۱۶۷۷ كِتَابُ التَّوَاتُلِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ وَيَعْنَى | كتاب الآثار للإمام أبى حنيفة برواية الإمام محمد: ۱/۳۷۴ حدیث ۱۴۵ بَابُ مَا يُعَادُ مِنَ الصَّلَاةِ وَمَا يُكْرَهُ مِنْهَا | المطالب العالية بزياد المسانيد الثمانية لابن حجر العسقلاني: ۴/۴۸۸ حدیث ۶۲۳ كِتَابُ التَّوَاتُلِ؛ بَابُ رَوَاتِبِ الصَّلَاةِ وَالْمُحَافَظَةِ عَلَيْهَا | جامع الأحاديث للسيوطي: ۲۵/۲۶۰ حدیث ۲۷۹۲۷ | إعلاء السنن للتهانوى: ۲/۷۱ حدیث ۵۲۰ كتاب الصلاة؛ باب الاوقات المكروهة

در دوران خطبه:

﴿٣٠﴾ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طَهْرٍ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبٍ بَيْنَهُ، ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كَتَبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ، إِلَّا عُفِّرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى.

ترجمه: از حضرت سلمان فارسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در روز جمعه غسل کند و تا حد توان خود را پاک نماید، و روغن موی یا عطر استعمال نماید، سپس به نماز جمعه برود (و در آنجا) خود را بین دو نفر به زور جا نهد و هر قدر نمازی که برایش مقدّر بود اداء کند، و هنگامی که امام شروع به خطبه کند با خاموشی به آن گوش بدهد؛ پس تمام گناهانش از جمعه قبلی تا این جمعه بخشیده خواهد شد.^(۱)

﴿٣١﴾ از حضرت نُبَيْشَةَ هُدَلِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ این روایت موجود است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ... فَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْإِمَامَ خَرَجَ، صَلَّى مَا بَدَأَ لَهُ، وَإِنْ وَجَدَ الْإِمَامَ قَدَ خَرَجَ، جَلَسَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ، حَتَّى يَقْضِيَ الْإِمَامُ جُمُعَتَهُ وَكَلَامَهُ ...

ترجمه: و اگر دید که امام هنوز برای خطبه نیامده بود، پس هر قدر که مناسب دانست نماز بخواند، و اگر دید که امام برای خطبه آمده بود، در این صورت بنشیند و با دقت به خطبه گوش بدهد و خاموش باشد تا آنگاه که امام نماز جمعه و خطبه را ختم نماید.^(۲)

(۱) صحیح البخاری: ۳/۲ و ۴ حدیث ۸۸۳ کتابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الدُّهْنِ لِلْجُمُعَةِ

(۲) مسند احمد: ۳۲۱/۳۴ حدیث ۲۰۷۲۱ حَدِيثُ نُبَيْشَةَ الْهُدَلِيَّ | غَايَةُ الْمَقْصَدِ فِي زَوَائِدِ الْمَسْنَدِ

للهمشي: ۲۷۸/۱ حدیث ۸۷۹ کتاب الصلاة؛ باب حقوق الجمعة من الغسل وغيره | مجمع الزوائد

للهمشي: ۱۷۱/۲ حدیث ۳۰۳۷ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ حُقُوقِ الْجُمُعَةِ مِنَ الْغُسْلِ وَالطِّيبِ وَنَحْوِ ذَلِكَ

| كنز العمال: ۷/۷۶۰ حدیث ۲۱۲۸۲ کتابُ الصَّلَاةِ؛ الفصل الخامس في غسل يوم الجمعة | جامع

الاحاديث: ۸/۳۴۱ حدیث ۷۴۲۸ حرف الهمزة؛ إن المشددة مع الهمزة | إعلاء السنن للتهانوي:

۷۸/۲ حدیث ۵۲۳ کتاب الصلاة؛ باب كراهة الصلاة والكلام إذا خرج الإمام للخطبة لاسيما إذا

شرع فيهما

﴿٤٤﴾

﴿٣٢﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ حَتَّى يَفْرَغَ الْإِمَامُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که از رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: هنگامی که یکی از شما به مسجد داخل شود و امام بر منبر باشد، در این صورت نه نمازی جایز است و نه کلامی، تا آنگاه که امام فارغ گردد.^(۱)

در وقت طلوع، غروب و زوال آفتاب:

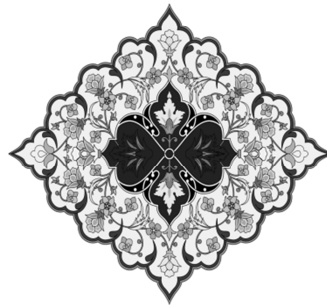
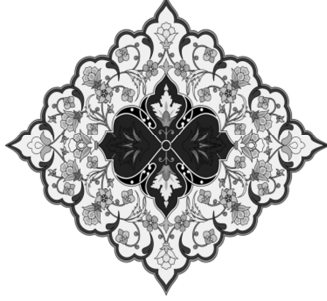
﴿٣٣﴾ عَنِ مُوسَى بْنِ عَلِيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجُهَنِيَّ، يَقُولُ: ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ، أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَارِعَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظُّهَيْرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَضَيِّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ.

ترجمه: از حضرت عقبه بن عامر جهنی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را در سه وقت از نماز خواندن یا بر مردگان نماز خواندن منع نمودند: هنگامی که آفتاب در حال طلوع باشد تا آن زمان که بلند گردد. ﴿﴾ در حین استوای آفتاب تا آنگاه که زوال نماید. ﴿﴾ هنگامی که آفتاب نزدیک به غروب باشد تا آنگاه که غروب نماید.^(۲)

---

(۱) المعجم الكبير للطبرانی: ۷۵/۱۳ حدیث ۱۳۷۰۸ | مجمع الزوائد للهيثمی: ۱۸۴/۲ حدیث ۳۱۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِيمَنْ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ | كِتَابُ الْعَمَالِ: ۷۴۷/۷ حدیث ۲۱۲۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الْفَصْلُ الْخَامِسُ فِي غَسْلِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ | جَامِعُ الْإِحَادِيثِ: ۱۱۴/۳ حدیث ۱۸۷۹ حرف الهمزة؛ إِذَا مَعَ الدَّلَالِ | إِعْلَاءُ السَّنَنِ: ۷۷/۲ حدیث ۵۲۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كِرَاهَةِ الصَّلَاةِ وَالْكَلامِ إِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ لِلْخُطْبَةِ لِاسْمَا إِذَا شَرَعَ فِيهِمَا

(۲) صحيح مسلم: ۵۶۸/۱ حدیث ۸۳۱ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي تُنْهَى عَنِ الصَّلَاةِ فِيهَا | جَامِعُ التَّرْمِذِيِّ: ۳۳۹/۳ حدیث ۱۰۳۰ أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي كِرَاهِيَةِ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِنْدَ غُرُوبِهَا | سنن ابی داؤد: ۲۰۸/۳ حدیث ۳۱۹۲ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الدَّفْنِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِنْدَ غُرُوبِهَا | مسند احمد: ۶۰۴/۲۸ حدیث ۱۷۳۷۷ و ۶۰۸/۲۸ حدیث ۱۷۳۸۲ | الجمع بين الصحيحين للحميدى: ۳۵۱/۳ حدیث ۲۹۹۳ | إِعْلَاءُ السَّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۵۶/۲ حدیث ۵۱۲ بَابُ الْأَوْقَاتِ الْمَكْرُوهَةِ

آذان

کلمات آذان:

﴿٣٤﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: لَمَّا أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لَجْمُ الصَّلَاةِ طَافَ بِي وَأَنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوسًا فِي يَدِهِ، فَقُلْتُ: يَا عَبْدَ اللَّهِ أَتَبِيعُ النَّاقُوسَ؟ قَالَ: وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقُلْتُ: نَدْعُو بِهِ إِلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذَلِكَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: بَلَى، قَالَ: فَقَالَ: تَقُولُ:

اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.

قَالَ: ... فَلَمَّا أَصْبَحْتُ، أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرْتُهُ، بِمَا رَأَيْتُ فَقَالَ: إِنَّهَا لِرُؤْيَا حَقِّي إِنْ شَاءَ اللَّهُ، فَقُمْتُ مَعَ بِلَالٍ فَأَلْقَى عَلَيْهِ مَا رَأَيْتُ، فَلْيُؤَدِّنْ بِهِ، فَإِنَّهُ أُنْدَى صَوْتًا مِنْكَ. فَقُمْتُ مَعَ بِلَالٍ، فَجَعَلْتُ أُلْقِيهِ عَلَيْهِ، وَيُؤَدِّنُ بِهِ، قَالَ: فَسَمِعَ ذَلِكَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، وَهُوَ فِي بَيْتِهِ فَخَرَجَ يَجْرُ رِدَاءَهُ، وَيَقُولُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ يَا رَسُولَ اللَّهِ، لَقَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ مَا رَأَى، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: فَلِلَّهِ الْحَمْدُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زيد رضی الله عنه روایت است هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (اراده فرمودند تا) به خاطر جمع کردن مردم برای نماز به نواختن ناقوس حکم فرماینده من در خواب شخصی را دیدم که ناقوسی به دست داشت. به او گفتم؛ ای بنده خدا آیا این ناقوس را می فروشی. او گفت چه می خواهی با آن کنی؟ گفتم مردم را برای نماز توسط آن فرا می خوانیم. آن شخص گفت: آیا چیزی بهتر از آن را به تو نیاموزم؟ گفتم چرا نی! آن شخص گفت: چنین بگو: **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ ...** (تا آخر آذان)...

هنگامی که صبح از خواب بیدار شدم به خدمت رسول خدا ﷺ حاضر شدم و خواب خود را برای آنحضرت بیان کردم. آنحضرت ﷺ فرمودند: این خواب حق است ان شاء الله، همراه با بلال ایستاده شو و هر کلماتی را که در خواب دیده بودی به او بیاموز و او آن کلمات را به همان صورت بگویند، زیرا صدای بلال از تو بلندتر است. من به همراه بلال ایستاده شدم و آن کلمات را به او تلقین می کردم و او آذان می داد. حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز این آذان را شنید و با شتاب در حالی از خانه خارج شد که ردایش را با خود می کشید و بخدمت رسول اکرم ﷺ رسیده عرض کرد یا رسول الله ﷺ قسم به ذاتی که شما را به حق فرستاده است، من نیز همین الفاظ را در خواب دیدم که اکنون می شنوم. رسول اکرم ﷺ فرمودند: خدا را شکر. ^(۱)

کلمات اقامه:

کلمات اقامه نیز مانند کلمات آذان است، اما در اقامه بعد از **حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ**، کلمه **قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ** نیز دو مرتبه گفته می شود.

﴿ ٣٥ ﴾ **أَنَّ ابْنَ مُحَيْرِيزٍ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا مُحَمَّدٍ رَوَى يَقُولُ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً.**

ترجمه: از ابن مُحَيْرِيز روایت است که از حضرت ابو مُحَمَّدٍ رَوَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شنیدم که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به من هفده کلمه اقامه را تعلیم دادند. ^(۲)

(۱) سنن ابی داؤد: ۱۳۵/۱ حدیث ۴۹۹ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفِ الْأَذَانِ | سنن ابن ماجه: ۲۳۲/۱ حدیث ۷۰۶ کتاب الْأَذَانِ؛ بَابُ بَدَأِ الْأَذَانَ | صحیح ابن حبان: ۵۷۲/۴ حدیث ۱۶۷۹ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْأَذَانِ؛ ذَكَرُ الْخَبَرِ الْمُصَرِّحِ بِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ هُوَ الَّذِي أَمَرَ بِلَالًا... | صحیح ابن خزیمه: ۱۹۱/۱ حدیث ۳۷۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذَكَرِ الْخَبَرَ الْمَفْسَّرَ لِلْفِطْرَةِ الْمُحْمَلَةِ الَّتِي ذَكَرْتَهَا | مسند احمد: ۳۹۹/۲۶ حدیث ۱۶۴۷۷ و ۴۰۲/۲۶ حدیث ۱۶۴۷۸ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰۹/۲ حدیث ۵۶۶ کتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والاقامة

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۳۴/۱ حدیث ۸۳۱ و ۱۳۵/۱ حدیث ۸۳۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِقَامَةِ كَيْفَ هِيَ؟

﴿٣٦﴾ هدفه کلمات اقامه در سنن ابن ماجه و مصنف ابن ابی شیبیه به این صورت

مذکور است: ^(۱)

اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ،
 اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ،
 أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ،
 أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، أَشْهَدُ أَنْ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ،
 حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ،
 حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ،
 قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ،
 اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ،
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.

﴿٣٧﴾ در بعضی از طرق روایت حضرت عبد الله بن زید رَضِيَ اللهُ عَنْهُ كه روش
 تعليم آذان و اقامه فرشته در آن آمده، این الفاظ نیز موجود است: **نُمَّ أَمَهْلَ هُنَيَّةً، نُمَّ قَامَ، فَقَالَ**
مِثْلَهَا، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: زَادَ بَعْدَ مَا قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ.

ترجمه: بعد از آذان، فرشته برای مدت کوتاهی مکت کرد و سپس ایستاده شد و
 همان کلمات آذان را تکرار کرد، ولی بعد از **حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ**، کلمه **قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ**
الصَّلَاةُ را اضافه گفت. ^(۲)

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۳۵/۱ حدیث ۷۰۹ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ التَّرْجِيحِ فِي الْأَذَانِ | مصنف ابن ابی شیبیه:

۱۸۵/۱ حدیث ۲۱۱۹ كِتَابُ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ؛ مَا جَاءَ فِي الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ كَيْفَ هُوَ؟

(۲) سنن ابی داؤد: ۱۴۰/۱ حدیث ۵۰۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفَ الْأَذَانُ | السنن الكبرى للبيهقي: ۵۶۷/۱

حدیث ۱۸۳۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِيقْبَالِ الْقِبْلَةِ بِالْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ | المعجم الكبير للطبرانی: ۴۴۷/۸ رقم الحدیث

۱۶۶۹۱ | جامع المسانيد: ۲۹۹/۱ تا ۳۰۱

﴿٥٠﴾

﴿٣٨﴾ عَنْ عُبَيْدِ مَوْلَى سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، أَنَّ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ، كَانَ يُتَنَّى الْإِقَامَةَ.

ترجمه: حضرت عبید رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ رَوایت می کند که حضرت سلمه بن اکوع رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ کلمات اقامه را دو دو مرتبه می گفت. (یعنی از أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تا آخر، هر کلمه را دو دو مرتبه می گفت.)^(۱)

﴿٣٩﴾ حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مؤذن رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز اقامه را

مَثْنِي مَثْنِي (دو دو مرتبه) می گفت.^(۲)

اضافه الصلاة خير من النوم در آذان صبح:

﴿٤٠﴾ از حضرت ابو مخذوره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَوایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ فرمودند: فَإِنْ كَانَ صَلَاةُ الصُّبْحِ قُلْتَ: الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ

ترجمه: اگر برای نماز صبح آذان می دهی، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ

(نماز بهتر از خواب است) نیز بگو.^(۳)

﴿٤١﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ فِي أَذَانِ الْفَجْرِ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ قَالَ:

الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، الصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ.

(۱) مصنف ابن ابی شیبہ: ۱/ ۱۸۷ حدیث ۲۱۳۸. كِتَابُ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ؛ مَنْ كَانَ يَشْفَعُ الْإِقَامَةَ وَيَرَى أَنْ يُتَنَّىهَا

| شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/ ۱۳۶ حدیث ۸۳۶. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِقَامَةِ كَيْفَ هِيَ؟

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/ ۱۳۴ حدیث ۸۲۴ و ۸۲۵ و ۸۲۶ و ۸۳۸. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِقَامَةِ

كَيْفَ هِيَ؟ | مصنف عبد الرزاق: ۱/ ۳۴۶ حدیث ۱۷۹۴. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ بَدَأِ الْأَذَانِ | إعلاء السنن

للتهاونی: ۲/ ۱۱۱ حدیث ۵۶۸. كتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والاقامة

(۳) سنن ابی داؤد: ۱/ ۱۳۶ حدیث ۵۰۰. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفِ الْأَذَانِ | السنن الكبرى للبيهقي: ۱/ ۵۷۹

حدیث ۱۸۴۸. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ جُمَاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ التَّرْجِيحِ فِي الْأَذَانِ | السنن الكبرى للبيهقي:

۱/ ۶۲۲ حدیث ۱۹۷۹. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ جُمَاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ التَّوْبِ فِي أَذَانِ الصُّبْحِ

ترجمه: از حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که سنت اینست که مؤذن در آذان صبح دو بار **أَصَلَاةٌ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ** نیز بگوید.^(۱)

طريقة آذان و اقامه:

﴿٤٢﴾ عَنْ جَابِرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبِلَالٍ: يَا بِلَالُ، إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ فِي أَذَانِكَ، وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ.

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمودند: یا بلال، چون آذان می دادی، به آرامش و عدم شتاب آذان بده، و چون اقامت می گفתי، با شتاب اقامه بگو.^(۲)

﴿٤٣﴾ عَنْ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِلَالَ أَنْ يَجْعَلَ إصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ، وَقَالَ: إِنَّهُ أَرْفَعُ لَصَوْتِكَ.

ترجمه: از حضرت عمار بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مؤذن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حکم فرمودند که انگشتان خویش را در داخل گوش ها نموده آذان بدهد، و آنحضرت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمودند:

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ٦٢٣/١ حديث ١٩٨٤ كتاب الصلاة؛ ذكر جماع أبواب الأذان والإقامة، باب التؤيب في أذان الصبح | صحيح ابن خزيمة: ٢٠٢/١ حديث ٣٨٦ كتاب الصلاة؛ باب التؤيب في أذان الصبح
(٢) جامع الترمذي: ٣٧٣/١ حديث ١٩٥ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في الترسل في الأذان | المنتخب من مسند عبد بن حميد: ص ٣١٠ حديث ١٠٠٨ من مسند جابر بن عبد الله | السنن الكبرى للبيهقي: ٦٢٨/١ حديث ٢٠٠٨ كتاب الصلاة؛ ذكر جماع أبواب الأذان والإقامة، باب ترسيل الأذان وحذم الإقامة | إعلاء السنن: ٣٨/٢ و ٣٩ حديث ٤٨٥ كتاب الصلاة؛ باب الاسفار بالفجر | سنن الدارقطني: ٤٤٥/١ حديث ٩١٦ كتاب الصلاة؛ باب ذكر الإقامة واختلاف الروايات فيها | التلخيص الحبير في تخریج أحاديث الرافعي الكبير: ٥٠٠/١ كتاب الصلاة؛ باب الأذان | إعلاء السنن للتهانوي: ١١٦/٢ حديث ٥٧٤ كتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والاقامة | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوي: ص ١٣٦ حديث ٢٩٧ باب ترسل ...

جواب آذان و اقامه:

﴿٤٤﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَالَ الْمُؤَدِّنُ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، ثُمَّ قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ، قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.

ترجمه: از حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که مؤذن **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ** بگوید، شما نیز **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ** بگوئید، هنگامی که مؤذن **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** بگوید، شما نیز **أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** بگوئید، هنگامی که مؤذن **أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ** بگوید، شما نیز **أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ** بگوئید، هنگامی که مؤذن **حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ** بگوید، شما **لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ** بگوئید، هنگامی که مؤذن **حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ** بگوید، شما **لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ** بگوئید، هنگامی که مؤذن **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ** بگوید، شما نیز **اللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ** بگوئید، و هنگامی که مؤذن **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** بگوید، شما نیز **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** بگوئید.

و در آخر آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ افزودند: هر کسی که این کلمات را از ته دل

(۱) سنن ابن ماجه: ۱/۲۳۶/۱ حدیث ۷۱۰ کتابُ الأَذَانِ وَالسُّنَّةِ فِيهِ؛ بَابُ السُّنَّةِ فِي الأَذَانِ | السنن الكبرى للبيهقي: ۱/۵۸۲/۱ حدیث ۱۸۵۶ کتابُ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ جُمَاعِ أَبْوَابِ الأَذَانِ وَالإِقَامَةِ، بَابُ وَضْعِ الإِصْبَعَيْنِ فِي الأَذُنَيْنِ عِنْدَ التَّأْدِينِ | جامع الترمذی: ۱/۳۷۵/۱ حدیث ۱۹۷ أبوابُ الصَّلَاةِ عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي إِدْخَالِ الإِصْبَعِ فِي الأَذُنِ عِنْدَ الأَذَانِ، بَلْفِظِ وَإِصْبَعَاهُ فِي أذُنَيْهِ، وَكَانَا إِيْضًا فِي | مسند احمد: ۳۱/۵۲ حدیث ۱۸۷۵۹ حدیثُ أَبِي جَحِيْفَةَ | التلخیص الحیبری فی تخریج أحادیث الرافعی الکبیر: ۱/۵۰۷ تحت حدیث ۲۹۹ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/۱۱۷ حدیث ۵۷۸ کتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والإقامة

بگوید، او به بهشت می رود.^(۱)

﴿٤٥﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، أَوْ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ بِلَالًا أَخَذَ فِي الْإِقَامَةِ، فَلَمَّا أَنْ قَالَ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَالَ: النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقَامَهَا اللَّهُ وَأَدَامَهَا. وَقَالَ: فِي سَائِرِ الْإِقَامَةِ كُنْ حَتَّى يَخْرُجَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي الْأَذَانِ.

ترجمه: از حضرت ابو امامه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ یا بعضی دیگر از اصحاب رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت است که حضرت بلال رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ آذان را شروع نمود و چون به قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ رسید، رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (در جواب آن) أَقَامَهَا اللَّهُ وَأَدَامَهَا فرمودند: و در بقیه اقامه همان کلماتی را دوباره تکرار کردند که در حدیث حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ گذشت.^(۲)

دعای بعد آذان:

﴿٤٦﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ الدَّعَاءَ: اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةُ النَّائِمَةِ، وَالصَّلَاةُ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مُحَمَّدًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ.

(۱) صحیح مسلم: ۲۸۹/۱ حدیث ۳۸۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقَوْلِ مِثْلَ قَوْلِ الْمُؤَذِّنِ لِمَنْ سَمِعَهُ... | سنن ابی داؤد: ۱۴۵/۱ حدیث ۵۲۷ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ | صحیح ابن خزیمه: ۲۱۸/۱ حدیث ۴۱۷ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ فَضِيلَةِ هَذَا الْقَوْلِ عِنْدَ سَمَاعِ الْأَذَانِ إِذَا قَالَهُ الْمَرْءُ صِلَةً مِنْ قَلْبِهِ | صحیح ابن حبان: ۵۸۲/۴ حدیث ۱۶۸۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْأَذَانِ، ذِكْرُ إِيْتَابِ دُخُولِ الْجَنَّةِ لِمَنْ قَالَ مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ فِي أَذَانِهِ

(۲) سنن ابی داؤد: ۱۴۵/۱ حدیث ۵۲۸ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا سَمِعَ الْإِقَامَةَ | السنن الکبری للبیهقی: ۶۰۵/۱ حدیث ۱۹۴۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا سَمِعَ الْإِقَامَةَ | کنز العمال: ۷/۷۰۵ حدیث ۲۱۰۲۴ کتاب الصَّلَاةِ؛ الباب الخامس في صلاة الجماعة وما يتعلق بها، الفصل الرابع في الأذان والترغيب فيه وآدابه | كنز العمال: ۸/۳۶۰ حدیث ۲۳۲۶۳ کتاب الصَّلَاةِ؛ الباب الخامس في الجماعة وفضلها وأحكامها، إجابة المؤذن

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی بعد از شنیدن آذان این دعاء را بگوید، شفاعت من برایش واجب می گردد.

اللَّهُمَّ رَبِّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلَاةِ الْقَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الْوَسِيلَةَ وَالْفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مُحَمَّدًا الَّذِي وَعَدْتَهُ.

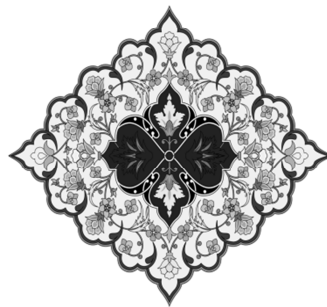
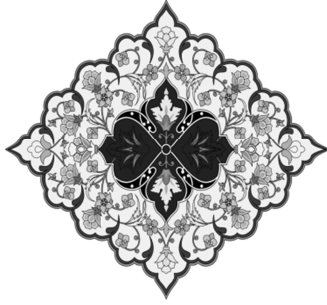
ترجمه دعاء: خداوندا، ای پروردگار این دعوت کامله و این نماز برپا شده؛ «وسيله و فضيله» و آن «مقام محمود» را به حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عنایت بفرما که به ایشان وعده فرموده ای.^(۱)

﴿٤٧﴾ در سنن کبری بیهقی و سایر کتب حدیث، الفاظ **إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ** (بی شک تو خلاف وعده ات نمی کنی)، نیز به سند قوی مروی است.^(۲)

(۱) صحیح البخاری: ۱۲۶/۱ حدیث ۶۱۴ کتابُ الأذان؛ بابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ النَّدَاءِ | جامع الترمذی: ۴۱۳/۱ حدیث ۲۱۱ أبوابُ الصَّلَاةِ؛ بابُ مِنْهُ أَيْضًا (ای بابُ مَا يَقُولُ إِذَا أَدَّنَ الْمُؤَدِّنُ) | سنن ابی داؤد: ۱۴۶/۱ حدیث ۵۲۹ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ عِنْدَ الْأَذَانِ

(۲) السنن الکبری للبيهقي: ۶۰۳/۱ حدیث ۱۹۳۳ کتابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا فَرَّغَ مِنْ ذَلِكَ | الدعوات الكبير للبيهقي: ۱۰۸/۱ حدیث ۴۹ و ۱۱۰/۱ حدیث ۵۱ بَابُ الدُّعَاءِ وَالْقَوْلِ عِنْدَ الْأَذَانِ | احياء علوم الدين للغزالي: ۱۸۲/۱ کتاب اسرار الصلاة؛ الباب الاول | عمدة القاري شرح صحیح البخاری: ۱۲۳/۵ بابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ النَّدَاءِ | فتح الباری شرح صحیح البخاری لابن حجر العسقلانی: ۹۵/۲ قَوْلُهُ بَابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ النَّدَاءِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۸/۲ کتاب الصلاة، باب الدعاء للنبي صلى الله عليه وسلم بعد الأذان والصلاة عليه (حاشیه)

رکعات نماز

تعداد رکعات نمازهای فرض:

- ﴿﴾ صبح: ..... دو رکعت.
- ﴿﴾ ظهر: ..... چهار رکعت.
- ﴿﴾ عصر (دیگر): ..... چهار رکعت.
- ﴿﴾ مغرب (شام): ..... سه رکعت.
- ﴿﴾ عشاء (خفتن): ..... چهار رکعت.

تعداد رکعات نمازهای فرض مندرج بالا از زمانه رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** تا امروز توسط تواتر عملی اُمت ثابت است. اضافه بر آن، این تعداد مفصلاً در کتب احادیث مذکور می باشد. در اینجا فقط یک حدیث را نقل می کنیم:

﴿۴۸﴾ **عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ، قَالَ: أَمَّا جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: فَمُ فَصَلِّ وَذَلِكَ دُلُوكَ الشَّمْسِ حِينَ مَالَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ فَصَلِّ الظُّهْرَ أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ فَقَالَ: فَمُ فَصَلِّ فَصَلِّ العَصْرَ أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ: فَمُ فَصَلِّ المَغْرِبَ ثَلَاثًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ فَقَالَ: فَمُ فَصَلِّ العِشَاءَ الأَخْرَةَ أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ بَرَقَ الفَجْرُ فَقَالَ: فَمُ فَصَلِّ الصُّبْحَ رَكْعَتَيْنِ.**

ترجمه: از حضرت ابو مسعود انصاری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت جبرائیل **عَلَيْهِ السَّلَام** نزد رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** آمده و گفت؛ برخیز و نماز بخوان. و این وقت

زوال آفتاب بود و آفتاب تازه زوال کرده بود. آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** برخاسته چهار رکعت نماز ظهر را اداء فرمودند، سپس حضرت جبرائیل **عَلَيْهِ السَّلَام** زمانی نزد رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** تشریف آورد که سایه هر شی به مثلش گردیده بود، و به آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** گفت که برخیز و نماز بخوان. آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** برخاسته چهار رکعت نماز عصر را اداء نمودند.

آنگاه حضرت جبرائیل **عَلَيْهِ السَّلَام** باز هنگامی که آفتاب غروب کرده بود تشریف آورده به آنحضرت گفت که برخیز و نماز بخوان. آنحضرت برخاسته سه رکعت نماز مغرب را اداء نمودند. سپس حضرت جبرائیل **عَلَيْهِ السَّلَام** دوباره آنوقتی تشریف آورد که شفق غایب شده بود و به آنحضرت گفت که برخیز و نماز بخوان. رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** برخاسته چهار رکعت نماز عشاء را خواندند.

سپس حضرت جبرائیل **عَلَيْهِ السَّلَام** بعد از طلوع صبح صادق باز آمده به آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** گفت که برخیز و نماز بخوان، و رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** برخاسته دو رکعت نماز صبح را اداء فرمودند.^(۱)

سنت مؤکده دوازده رکعت است:

به این تفصیل:

﴿﴾ «دو رکعت» قبل از نماز صبح.

﴿﴾ «چهار رکعت» قبل از نماز ظهر.

﴿﴾ «دو رکعت» بعد از نماز ظهر.

﴿﴾ «دو رکعت» بعد از نماز مغرب (شام).

﴿﴾ «دو رکعت» بعد از نماز عشاء (خفتن).

(۱) مسند اسحاق بن راهویه بحواله نصب الرأیة: ۲۲۳/۱ باب المواقیف | السنن الکبری للبیهقی: ۵۳۲/۱ حدیث

۱۶۴۹ کتاب الصلوة؛ باب عدد رکعات الصلوات الخمس | السنن الکبری للطبرانی: ۲۶۳/۷ حدیث ۷۲۴

﴿٤٩﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ نِثْتِي عَشْرَةَ رُكْعَةً بُيْتُ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ: أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ المَغْرِبِ وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ العِشَاءِ، وَرُكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الفَجْرِ صَلَاةِ العَدَاةِ.

ترجمه: از امّ المؤمنین حضرت امّ حبیبه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی دوازده رکعت نماز (سنت) در یک شبانه روز بخواند، خانه ای برایش در بهشت می سازند: چهار رکعت پیش از ظهر و دو رکعت بعد از آن، دو رکعت بعد مغرب (شام)، دو رکعت بعد عشاء (خفتن)، و دو رکعت قبل از نماز صبح.^(۱)

تعداد رکعات نماز صبح:

﴿﴾ «دو رکعت» سنت (مؤکده).

﴿﴾ «دو رکعت» فرض.

﴿٥٠﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنْ

(۱) جامع الترمذی واللفظ له: ۲/۲۷۴ حدیث ۴۱۵ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء فيمن صلى في يوم وليلة نثتي عشرة ركعة من السنة، ما له فيه من الفضل | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۳/۲۳۴ حدیث ۴۴۹ | صحيح مسلم به اختصار: ۱/۵۰۲ كتاب صلاة المسافرين وقصرها؛ باب فضل السنن الراتبه قبل الفرائض وبعدهن، وبيان عديهن | سنن ابن ماجه: ۱/۳۶۱ حدیث ۱۱۴۱ كتاب إقامة الصلاة؛ باب ما جاء في نثتي عشرة ركعة من السنة | المنتخب من مسند عبد بن حميد: ص ۴۴۸ حدیث ۱۵۵۲ | صحيح ابن خزيمة: ۲/۲۰۲ حدیث ۱۱۸۵ كتاب الصلاة؛ باب فضل التطوع قبل المكتوبات وبعدهن بلفظة مجملة غير مفسرة | صحيح ابن حبان: ۶/۲۰۴ حدیث ۲۴۵۱ كتاب الصلاة؛ ذكر بناء الله جل وعلًا بيتًا في الجنة لمن صلى في اليوم والليله اثنتي عشرة ركعة سوى الفريضة | آثار السنن للنيموي: ص ۲۱۷ حدیث ۶۷۸ و ۶۷۹ باب التطوع للصلوات الخمس | إعلاء السنن للتهانوي: ۷/۴ حاشیه حدیث ۱۷۵۳ باب النوافل والسنن

﴿٤٠﴾

التَّوَافِلِ أَشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُدًا عَلَى رُكْعَتِي الْفَجْرِ.

ترجمه: از اُمّ المومنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر هیچ نماز غیر فرض آنقدر مواظبت نمی فرمودند که بر دو رکعت نماز صبح مواظبت می نمودند.^(۱)

﴿٥١﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَدْعُوهُمَا، وَإِنْ طَرَدْتُمْ الْخَيْلَ.

ترجمه: از حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دو رکعت نماز سنت صبح را رها نکنید، اگرچه اسبان نیز شما را لگدمال کنند.^(۲)

تعداد رکعات نماز ظهر:

﴿٥٢﴾ «چهار رکعت» سنت (مؤکده).

﴿٥٣﴾ «چهار رکعت» فرض.

﴿٥٤﴾ «دو رکعت» سنت مؤکده.

﴿٥٥﴾ «دو رکعت» نفل.

(۱) صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث ۱۱۶۹ کتاب التهجید؛ بَابُ تَعَاهُدِ رُكْعَتِي الْفَجْرِ وَمَنْ سَمَّاهُمَا تَطَوُّعًا |

صحیح مسلم: ۵۰۱/۱ حدیث ۵۲۴ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رُكْعَتِي سُنَّةِ الْفَجْرِ ...

(۲) شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۲۱/۱۰ حدیث ۴۱۳۴ بَابُ بَيَانِ مُشْكَلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلِهِ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۳۷۶/۱ حدیث ۲۲۱۲

کتاب الصلاة؛ بَابُ الرَّجُلِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَكُنْ رُكْعًا، أَيْرَسَعُ أَوْ لَا يَرَسَعُ؟ | سنن ابی داؤد: ۲۰/۲ حدیث ۱۲۵۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِي تَخْفِيفِهِمَا (رُكْعَتِي الْفَجْرِ) | السنن الكبرى للبيهقي: ۶۶۲/۲

حدیث ۴۱۵۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، بَابُ تَأْكِيدِ رُكْعَتِي الْفَجْرِ | كنز العمال: ۳۷۱/۷ حدیث ۱۹۳۲۷ | آثار السنن للنيموى: ص ۲۲۴ حدیث ۷۰۸ باب فی تأكيد ركعتي الفجر

| إعلاء السنن للتهانوي: ۶/۷ حدیث ۱۷۵۴ باب التوافل والسنن

﴿٦١﴾

﴿٥٢﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَدْعُ أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكَعَتَيْنِ قَبْلَ الْعِدَاةِ.

ترجمه: از أم المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چهار رکعت نماز (سنت) قبل از ظهر و دو رکعت نماز (سنت) قبل از صبح را هرگز رها نمی کردند.^(۱)

﴿٥٣﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَيَعْدَهَا أَرْبَعًا حَرَّمَ اللَّهُ عَلَى النَّارِ.

ترجمه: از أم المؤمنین حضرت أم حبیبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی چهار رکعت نماز قبل از ظهر و چهار رکعت بعد از ظهر بخواند، خداوند آتش دوزخ را بر وی حرام می گرداند.^(۲)

فایده: از روایت قبلی أم المؤمنین حضرت أم حبیبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا دو رکعت سنت مؤکده ثابت گردید و در این روایت چهار رکعت مذکور است، زیرا دو رکعت آن سنت مؤکده و دو رکعت آن نفل می باشد.

تعداد رکعات نماز عصر:

﴿٥٤﴾ «چهار رکعت» سنت (غیر مؤکده).

(۱) صحیح البخاری: ۵۹/۲ حدیث ۱۱۸۲ کتاب التهجید؛ بَابُ الرَّكَعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ | ومثله فی صحیح

مسلم: ۵۰۴/۱ حدیث ۷۳۰ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ حَوَازِ التَّافِلَةِ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَفَعْلٍ ...

(۲) جامع الترمذی: ۲۹۲/۲ حدیث ۴۲۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ آخِرُ (فِي سُنَنِ قَبْلِ الظُّهْرِ) | سنن ابن ماجه:

۳۶۷/۱ حدیث ۱۱۶۰ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيْمَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَيَعْدَهَا أَرْبَعًا |

مسند احمد: ۳۵۸/۴۴ حدیث ۲۶۷۷۲ و ۳۹۴/۴۵ حدیث ۲۷۴۰۳ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۷ و ۴ حدیث

۱۷۵۳ باب النوافل والسنن

﴿٤٢﴾

﴿٤٢﴾ «چهار رکعت» فرض.

﴿٥٤﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: رَجِمَ اللَّهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

وَسَلَّمَ فرمودند: رحمت خدا بر آن شخص باد که چهار رکعت نماز قبل از نماز عصر بخواند.^(۱)

تعداد رکعات نماز مغرب (شام):

﴿٥٣﴾ «سه رکعت» فرض.

﴿٥٤﴾ «دو رکعت» سنت (مؤکده).

﴿٥٥﴾ «دو رکعت» نفل.

﴿٥٥﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَنْ رَكَعَ بَعْدَ الْمَغْرِبِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ كَانَ كَالْمُعْتَبِ غَزْوَةً بَعْدَ غَزْوَةٍ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی بعد از نماز مغرب، چهار رکعت نماز بخواند، او مانند کسی است

که یکی بعد از دیگری در غزوه ها شرکت کرده باشد.^(۲)

(۱) جامع الترمذی: ۲/۲۹۵ حدیث ۴۳۰ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في الأربع قبل العصر | سنن ابی داؤد:

۲/۲۳ حدیث ۱۲۷۱ کتاب الصلاة؛ باب تفریح أبواب التطوع و رکعات السنة، باب الصلاة قبل العصر | مسند

ابی داؤد الطیالسی: ۳/۴۴۴ حدیث ۲۰۴۸ | مسند احمد: ۱۰/۱۸۸ حدیث ۵۹۸۰ | صحیح ابن حبان:

۹/۲۰۶ حدیث ۲۴۵۳ باب التوافل؛ ذکر دعاء النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرَّحْمَةِ لِمَنْ صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا

| إعلاء السنن للتهانوی: ۷/۸ حدیث ۱۷۵۷ باب التوافل والسنن

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۳/۴۵ حدیث ۴۷۲۸ کتاب الصلاة؛ باب الصلاة فيما بين المغرب والعشاء | الزهد و

الرفائق لابن المبارك: ص ۴۴۵ حدیث ۱۲۶۲ باب فضل ذکر الله عز وجل | شرح السنة للبغوی: ۳/۴۷۴

حدیث ۸۹۷ أبواب التوافل؛ باب الصلاة بين المغرب والعشاء

﴿٤٣﴾

﴿٥٤﴾ وَعَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَخْبَرَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ قَالَ: كَانُوا يَسْتَجِيبُونَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: حضرت أبو معمر عبد الله بن سخبره رحمه الله عليه می فرماید: صحابه کرام رضی الله عنهم ادای چهار رکعت نماز (دو رکعت سنت و دو رکعت نفل) بعد از نماز مغرب را دوست می داشتند.^(۱)

تعداد رکعات نماز عشاء (خفتن):

﴿٥٥﴾ «چهار رکعت» سنت (غیر مؤکده).

﴿٥٦﴾ «چهار رکعت» فرض.

﴿٥٧﴾ «دو رکعت» سنت (مؤکده).

﴿٥٨﴾ «دو رکعت» نفل.

﴿٥٩﴾ «سه رکعت» وتر.

﴿٦٠﴾ «دو رکعت» نفل.

﴿٥٧﴾ وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ رَحِمَهُ اللَّهُ: كَانُوا يَسْتَجِيبُونَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ.

ترجمه: از حضرت سعید بن جبیر رحمه الله علیه روایت است که صحابه کرام رضی الله عنهم ادای چهار رکعت نماز قبل از نماز عشاء را دوست می داشتند.^(۲)

﴿٥٨﴾ حَدَّثَنَا زُرَّارَةُ بْنُ أَوْفَى، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، أَنَّهَا سَأَلَتْ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى أَهْلِهِ، فَيُصَلِّي أَرْبَعًا، ثُمَّ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ.

(۱) قِيَامُ اللَّيْلِ لِمُحَمَّدِ بْنِ نَصْرِ الْمَرْوَزِيِّ: ص ٨٨ بَابُ التَّرْغِيبِ فِي الصَّلَاةِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

(۲) قِيَامُ اللَّيْلِ لِمُحَمَّدِ بْنِ نَصْرِ الْمَرْوَزِيِّ: ص ٨٨ بَابُ التَّرْغِيبِ فِي الصَّلَاةِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

﴿٤٤﴾

ترجمه: حضرت زرارَه بن اَوْفَى رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت می کند که از اُمّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا درباره نماز شبانه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سوال گردید. حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمود:

رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون بعد از ادای نماز عشاء به خانه تشریف می آوردند، نخست چهار رکعت نماز اداء می فرمودند و آنگاه بر بستر خویش آرام می نمودند.^(۱) (دو رکعت آن سنت و دو رکعت دیگر آن نفل می بود).

﴿٥٩﴾ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُؤْتِرُ بِثَلَاثٍ يَقْرَأُ فِي أَوَّلِ رُكْعَةٍ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَىٰ وَفِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّلَاثَةِ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ.

ترجمه: اُمّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا می فرماید: رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتر را سه رکعت می خواندند. در رکعت اول سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى را می خواندند، در رکعت دوم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ و (گاهی نیز یک سوره از مُعَوِّذَتَيْنِ را می خواندند.^(۲)

﴿٦٠﴾ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً، يُصَلِّي ثَمَانِ رُكْعَاتٍ، ثُمَّ يُؤْتِرُ، ثُمَّ يُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ.

ترجمه: از حضرت سلمه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت است که من از اُمّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا درباره نماز (شبانه) رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سوال کردم. حضرت بی

(۱) سنن ابی داؤد: ۴۲/۲ حدیث ۱۳۴۶ و ۱۳۴۸ أَبْوَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ، بَابُ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۵/۱ حدیث ۱۶۹۵ بَابُ الْوُتْرِ | شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۷۱/۱ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا اخْتَلَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِيهِ مِنَ الْقُنُوتِ فِي الْوُتْرِ، وَهَلْ هُوَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ | صحيح ابن حبان: ۲۰۱/۶ حدیث ۲۴۴۸ بَابُ الْوُتْرِ؛ ذَكَرَ الْإِبَاحَةَ لِلْمَرْءِ أَنْ يَضُمَّ قِرَاءَةَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ إِلَى قِرَاءَةِ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ فِي وَتْرِهِ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ | مصنف عبد الرزاق: ۳۲/۳ حدیث ۴۶۹۵ و ۴۶۹۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقْرَأُ فِي الْوُتْرِ، وَكَيْفَ التَّكْبِيرِ فِيهِ

﴿یادداشت:﴾ سوره های اعوذ برب الفلق و اعوذ برب الناس را مُعَوِّذَتَيْنِ می گویند.

﴿٦٥﴾

بی عائشه فرمود؛ رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** (شبانه) سیزده رکعت نماز می خواندند. نخست هشت رکعت (تهجد) می خواندند سپس وتر را و سپس دو رکعت در حالت نشسته.^(۱)

﴿٦١﴾ **عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْوُتْرِ رَكْعَتَيْنِ.**

ترجمه: از أم المؤمنین حضرت أم سلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بعد از نماز وتر، دو رکعت نماز (نفل) می خواندند.^(۲)

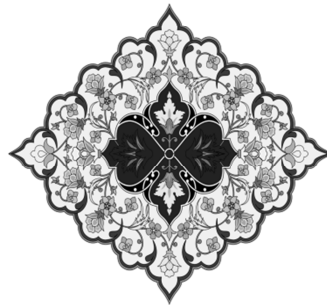
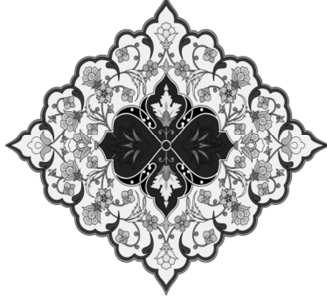

---

(۱) صحیح مسلم: ۵۰۹/۱ حدیث ۷۳۸ کِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ، وَعَدَدُ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ... | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۱/۱ حدیث ۱۶۷۶ بَابُ الْوُتْرِ | صحیح البخاری: ۵۵/۲ حدیث ۱۱۵۹ بَابُ الْمَدَاوِمَةِ عَلَى رَكَعَتَيْ الْفَجْرِ

(۲) جامع الترمذی: ۳۳۵/۲ حدیث ۴۷۱ أَبْوَابُ الْوُتْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ لَمْ يَثْرَانِ فِي لَيْلَةٍ | سنن ابن ماجه: ۳۷۷/۱ حدیث ۱۱۹۵ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الرُّكُوعَيْنِ بَعْدَ الْوُتْرِ جَالِسًا | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۱/۱ حدیث ۱۶۷۶ بَابُ الْوُتْرِ

طریقه نماز

نیت کردن:

﴿٦٢﴾ فرمان خداوندی است:

وَمَا أَمُرُوا إِلَّا لِیَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّینَ حُنَفَاءَ ﴿سُورَةُ السَّبْتِ﴾

ترجمه: و آنها حکم داده شده بودند تا خداوند را عبادت کنند، برای او دین خویش را خالص گردانیده، یکسو گردیده.

﴿٦٣﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ.

ترجمه: از امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: مدار اعمال بر نیت است. ^(۱)

رخ نمودن به سمت قبله:

﴿٦٤﴾ در مورد قبله، فرمان خداوندی است:

وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ﴿سُورَةُ الْبَقَرَةِ﴾

(۱) مسند ابی حنیفه بروایة الحارثی: ۱/۲۵۰/۱ حدیث ۲۶۴ | مسند ابی حنیفه بروایة ابی نعیم: ص ۲۶۹ رَوَاتُهُ عَنْ یَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ | صحیح البخاری: ۶/۱ حدیث ۱ بابُ بَدَأِ الْوَحْيِ | صحیح مسلم: ۳/۱۵۱۵ حدیث ۱۹۰۷ كِتَابُ الْإِمَارَةِ؛ بَابُ قَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ

ترجمه: و هر جائی که باشید، روی خود را به سوی آن بگردانید.

﴿٦٥﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: ... قَالَ ﷺ: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَاسْبِغِ الوُضُوءَ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ...

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم ﷺ فرمودند: هنگامی که برای نماز برخاستی، درست وضو بگیر و سپس رخ به سمت قبله بنما.^(۱)

چهره در هنگام رخ نمودن به سمت قبله به جانب کعبه باشد:

﴿٦٦﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: بَيْنَا النَّاسُ بِقُبَاءٍ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ، إِذْ جَاءَهُمْ آتٍ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أَنْزَلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ قُرْآنًا، وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الْكَعْبَةَ، فَاسْتَقْبَلُوهَا، وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّامِ، فَاسْتَدَارُوا إِلَى الْكَعْبَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند؛ مردم (صحابه کرام) در مسجد قباء نماز صبح را می خواندند که شخصی آمده گفت: شب بر رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرآن نازل شد و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حکم یافتند تا رخ به سمت کعبه نمایند، شما نیز رخ به سمت کعبه کنید. رخ مردم در آنوقت به سمت بیت المقدس (شام) بود، آنها (در داخل نماز) رخ به سمت کعبه کردند.^(۲)

رو به سمت قبله نموده تکبیر گفتن:

﴿٦٧﴾ از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ

(۱) صحیح البخاری: ۱۳۵/۸ حدیث ۶۶۶۷ کتابُ الأیمانِ والتُّدُورِ؛ بَابُ إِذَا حَثَّ نَاسِيًا فِي الأَيْمَانِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ...

(۲) صحیح البخاری: ۸۹/۱ حدیث ۴۰۳ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقِبْلَةِ... | صحیح مسلم: ۳۷۵/۱ حدیث ۵۲۶ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَحْوِيلِ الْقِبْلَةِ مِنَ الْقُدْسِ إِلَى الْكَعْبَةِ

﴿٧١﴾

سَلَّمَ به شخصی طریقه نماز را تعلیم داده فرمودند:

ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَكَبَّرَ...

ترجمه: سپس رخ به سمت قبله نموده تکبیر بگو. ^(۱)

قیام کردن:

﴿٦٨﴾ فرمان خداوندی است:

وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٦٨﴾ سُورَةُ الْبَقَرَةِ

ترجمه: در پیشگاه الهی به عاجزی و شکستگی ایستاده شوید.

﴿٦٩﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ... فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ

الصَّلَاةِ، فَقَالَ: صَلَّى قَائِمًا...

ترجمه: حضرت عمران بن حُصَيْن رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند، من از رسول خدا

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره نماز پرسیدم. آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز را ایستاده

بخوان. ^(۲)

نگاه نماز گزار در حالت قیام بر جای سجده باشد:

﴿٧٠﴾ عَنْ أَنَسِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَنَسُ اجْعَلْ بَصَرَكَ حَيْثُ تَسْجُدُ.

ترجمه: از حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) صحیح البخاری: ۱۳۵/۸ حدیث ۶۶۶۷ کتابُ الْإِيمَانِ وَالتُّدْوَرِ؛ بَابُ إِذَا حَثَّ نَاسِيًا فِي الْإِيمَانِ |

صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَجُوبِ قِرَاعَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

(۲) صحیح البخاری: ۴۸/۲ حدیث ۱۱۱۷ أبوابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِذَا لَمْ يُطِيقْ قَاعِدًا صَلَّى عَلَى جَنْبٍ |

سنن ابی داؤد: ۲۵۰/۱ حدیث ۹۵۲ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ فِي صَلَاةِ الْقَاعِدِ

﴿۷۲﴾

فرمودند: ای آنس، نگاهت را بر جای سجده ات بدار. ^(۱)

﴿۷۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَفْتَحَ الصَّلَاةَ ... وَيَشْخَصُ بِبَصَرِهِ إِلَى مَوْضِعِ سُجُودِهِ ...

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است؛ هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به نماز آغاز می نمودند، نگاه مبارک خویش را بر جای سجده خویش می دوختند. ^(۲)

تکبیر تحریمه گفتن:

﴿۷۲﴾ فرمان خلدوندی است: وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴿۱۵﴾ سُورَةُ الْأَعْلَى

ترجمه: و نام پروردگار خود را یاد کرد و آنگاه نماز خواند.

﴿۷۳﴾ عَنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ قَالَ: مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ.

ترجمه: از حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: کلید نماز طهارت است، تحریم آن الله اکبر گفتن است و تحلیل آن سلام دادن است. ^(۳)

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۴۰۳/۲ حدیث ۳۵۴۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ الْخُشُوعِ فِي الصَّلَاةِ وَالْإِقْبَالِ عَلَيْهَا، بَابُ لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ مَوْضِعَ سُجُودِهِ | مشكوة المصابيح مع مرقاة المفاتيح: ۷۸۹/۲ حدیث ۹۹۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُبَاحُ مِنْهُ | كنز العمال للهيتمي: ۵۲۹/۷ حدیث ۲۰۰۹۸ كتاب الصلاة؛ من قسم الأقوال؛ الباب الثانی: فی أحكام الصلاة ومفساتها ومكملاتها، الفصل الثالث: فی مفسات الصلاة ومحظوراتها وآدابها ومباحاتها | جامع الاحادیث للسيوطی: ۹۷/۲۳ حدیث ۲۵۶۴۴ حرف الیاء؛ [یاء النداء مع الهمزة]

(۲) الترغیب والترہیب لقوام السنة الاصبهانی: ۴۲۱/۲ حدیث ۱۹۱۰ باب الصاد؛ فصل فی الترهیب من الالتفات فی الصلاة | ومثله عن ابن الزبير عن أبيه فی سنن أبي داود: ۲۶۰/۱ حدیث ۹۹۰ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّسْبِيحِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۸۶/۲ تا ۱۸۹ باب موضع النظر فی الصلوة

(۳) جامع الترمذی: ۸/۱ و ۹ حدیث ۳ أَبْوَابُ الطُّهَارَةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ مِفْتَاحَ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ | سنن ابی داود: ۱۶/۱ حدیث ۶۱ كِتَابُ الطُّهَارَةِ؛ بَابُ فَرَضِ الوُضُوءِ

الفاظ تکبير:

﴿٧٤﴾ فرمان خداوندی است:

وَرَبِّكَ فَكَبِّرْ ﴿سُورَةُ الْمَدَّيْنِ﴾

ترجمه: و پروردگار خود را به کبریائی یاد کن.

﴿٧٥﴾ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي تَطَوُّعًا قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ.

ترجمه: از حضرت محمد بن مسلمه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول خدا

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز نفل ایستاده می شدند، الله اکبر می گفتند.^(۱)**تکبير جهري گفتن امام:**

﴿٧٦﴾ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: اشْتَكَيْتُ أَبُو هُرَيْرَةَ أَوْ غَابَ فَصَلَّى أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ فَجَهَرَ

بِالتَّكْبِيرِ حِينَ افْتَتَحَ وَحِينَ رَكَعَ.

ترجمه: حضرت سعيد بن حارث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که یکبار حضرت ابو هريره

رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیمار شد یا جائی رفته بود و حضرت ابو سعيد خُدْرِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز را

امامت نمود و هنگام شروع نماز و هنگام رفتن به رکوع با صدای بلند تکبير می گفت.^(۲)**تکبير خفيه گفتن مقتدی و منفرد:**

﴿٧٧﴾ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مرض الوفاة رسول اکرم صَلَّى اللهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را ذکر نموده می فرماید:

(۱) سنن النسائي: ۱۳۱/۲ حدیث ۸۹۸ کتابُ الْإِفْتِاحِ؛ نَوْعٌ آخَرُ مِنَ الذِّكْرِ وَالِدُعَاءِ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْفَرَاقِ | سنن النسائي:

۱۹۲/۲ حدیث ۱۰۵۲ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ نَوْعٌ آخَرٌ مِنْهُ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۲۶/۸ حدیث ۱۵۸۵۷

(۲) السنن الكبرى للبيهقي: ۲۸/۲ حدیث ۲۲۷۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ، بَابُ جَهْرِ الْإِمَامِ

بِالتَّكْبِيرِ | صحيح البخاری: ۱۶۴/۱ حدیث ۸۲۵ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَنْهَضُ مِنَ السُّجُودَيْنِ

وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهَادِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَحُطُّ بِرِجْلَيْهِ الْأَرْضَ، فَلَمَّا رَأَى أَبُو بَكْرٍ ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ، فَأَشَارَ إِلَيْهِ أَنْ صَلَّى، فَتَأَخَّرَ أَبُو بَكْرٍ رِضِي اللَّهُ عَنْهُ، وَقَعَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَنْبِهِ، وَأَبُو بَكْرٍ يُسْمَعُ النَّاسَ التَّكْبِيرَ.

ترجمه: حضرت رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در حالی که بین دو نفر تکیه داده بودند تشریف آوردند، گویا من حالا نیز آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را می بینم که هر دو پای مبارک را بر روی زمین می کشیدند. هنگامی که حضرت ابوبکر رضی الله عنه رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را مشاهده کرد خواست تا عقب برود، لیکن آنحضرت به وی اشاره فرمودند که نماز بخوان. حضرت ابوبکر رضی الله عنه اندکی عقب آمده و رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در کنار حضرت ابوبکر رضی الله عنه نشستند و حضرت ابوبکر رضی الله عنه تکبیرات نماز را به مردم می شنواید.^(۱)

در چهار رکعت نماز ۲۲ تکبیر وجود دارد:

﴿٧٨﴾ عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ شَيْخٍ بِمَكَّةَ، فَكَبَّرَ ثِنْتَيْنِ وَعِشْرِينَ تَكْبِيرَةً.

ترجمه: حضرت عکرمه رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ می فرماید؛ من در مکه مکرمه در پشت سر بزرگی نماز خواندم و او در نماز بیست و دو مرتبه تکبیر گفت.^(۲)

فایده: مراد از بزرگ در اینجا حضرت ابو هریره رضی الله عنه است چنانکه تصریح آن در سنن طحاوی: ۱۶۱/۱ موجود است.

﴿٧٩﴾ حضرت ابو مالک اشعری رضی الله عنه یک بار مردم را جمع نموده طریقه نماز

رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را به ایشان تعلیم داد. الفاظ حدیث شریف چنین است:

ثُمَّ صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ يُكَبِّرُ فِيهِمَا اثْنَتَا وَعِشْرِينَ تَكْبِيرَةً.

ترجمه: آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز ظهر مردم را امامت فرمودند و در آن نماز

(۱) صحیح البخاری: ۱۴۳/۱ حدیث ۷۱۲ کتاب الأذان؛ بَابُ مَنْ أَسْمَعَ النَّاسَ تَكْبِيرَ الْإِمَامِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۷/۱ حدیث ۷۸۸ کتاب الأذان؛ بَابُ التَّكْبِيرِ إِذَا قَامَ مِنَ السُّجُودِ

بیست و دو مرتبه تکبیر گفتند.^(۱)

رفع یدین (بلند کردن دست ها) در آغاز نماز:

﴿٨٠﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ، فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دست ها (به طور سنت) در هفت جا بلند می شود. (که یکی آنها در وقت تکبیر تحریمه) در آغاز نماز است.^(۲)

﴿٨١﴾ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ. ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگام آغاز به نماز، رفع یدین فرمودند.^(۳)

کیفیت رفع یدین (بلند کردن دست ها):

﴿٨٢﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ لِلصَّلَاةِ كَشَّرَ أَصَابِعَهُ.

- (۱) مصنف عبد الرزاق: ۶۲/۲ حدیث ۲۴۹۹ کتاب الصَّلَاةِ، بَابُ التَّكْبِيرِ
- (۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۷۶/۲ حدیث ۳۸۲۱ کتاب مَنَاسِكِ الْحَجِّ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ رُؤْيَةِ الْبَيْتِ | قرّة العینین برفع الیدین للبخاری: ص ۵۹ حدیث ۸۱ | مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱۴/۱ حدیث ۲۴۵۰ مَن كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | المعجم الكبير للطبرانی: ۳۸۵/۱۱ حدیث ۱۲۰۷۲ مَقْسَمٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المعجم الكبير للطبرانی: ۴۵۲/۱۱ حدیث ۱۲۲۸۲ سَعِيدُ بْنُ حُجْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۶۸۸ من اسمه احمد | ادلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۱۶۷ حدیث ۴۰۰ باب لا يرفع يديه الا في تكبيرة الافتتاح | إعلاء السنن للتهانوی: ۸۰/۳ تا ۸۴ باب ترك رفع الیدین فی غیر الافتتاح
- ﴿یادداشت:﴾ و مابقی در دوران حج می باشد.
- (۳) سنن ابی داؤد: ۱۹۳/۱ حدیث ۷۲۸ أَوْكَبُ تَرْفِيعِ اسْتِفْتَاَحِ الصَّلَاةِ | بذل المجهود فی حل ابی داؤد: ۶۰/۴ حدیث ۷۲۶

﴿٧٦﴾

ترجمه: از حضرت ابو هریره رضی الله عنه روایت است هنگامی که رسول خدا صلى الله عليه **وَسَلَّمَ** تکبیر نماز را می گفتند، بین انگشتان دست های مبارک فاصله می گذاشتند.^(۱)

دست ها در هنگام تکبیر تحریمه تا کجا بلند شود:

﴿٨٣﴾ عَنْ عَبْدِ الْجُبَّارِ بْنِ وَائِلٍ، عَنِ أَبِيهِ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْتَحَتِ الصَّلَاةُ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكَادَ إِبْهَامَاهُ تُحَاذِي شَحْمَةَ أُذُنَيْهِ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجر رضی الله عنه روایت است، حضرت رسول اکرم صلى الله عليه **وَسَلَّمَ** را دیدم که چون نماز را شروع می نمودند رفع یدین می فرمودند، حتی که هر دو شصت مبارک در مقابل نرمه های گوش های مبارک قرار می گرفت.^(۲)

﴿٨٤﴾ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِي بِهِمَا أُذُنَيْهِ... وَفِي رَوَايَةٍ: حَتَّى يُحَاذِي بِهِمَا قُرُوعَ أُذُنَيْهِ.

ترجمه: از حضرت مالک بن حُویرث رضی الله عنه روایت است هنگامی که رسول الله صلى الله عليه اکبر می گفتند دست های مبارک خویش را برابر با گوش های مبارک بالا می بردند. و در روایتی دیگر موجود است که برابر با نرمه گوش های مبارک خویش بالا می بردند.^(۳)

(۱) جامع الترمذی: ۵/۲ حدیث ۲۳۹ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِي نَشْرِ الْأَصَابِعِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ | مسند البزار: ۱۱۵/۱۵ حدیث ۸۴۱۳ | صحیح ابن خزيمة: ۲۳۳/۱ حدیث ۴۵۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ نَشْرِ الْأَصَابِعِ عِنْدَ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ | السنن الكبرى للبيهقي: ۴۲/۲ حدیث ۲۳۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفِيَّةِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | معجم ابن المقيز: ص ۱۹۷ حدیث ۶۱۲

(۲) سنن النسائي: ۱۲۳/۲ حدیث ۸۸۲ كِتَابُ الْاِفْتِتَاحِ؛ بَابُ مَوْضِعِ الْاِبْهَامَيْنِ عِنْدَ الرَّفْعِ | سنن ابی داؤد: ۱۹۷/۱ حدیث ۷۳۷ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتِاحِ الصَّلَاةِ | مصنف ابن ابی شيبه: ۲۱۱/۱ حدیث ۲۴۱۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ إِلَى أَيْنَ يُلْغُ يَدَيْهِ | ومثله في إعلاء السنن للتهانوي: ۱۸۰/۲ تا ۱۸۴ باب افتراض التحريمه وسننها

(۳) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَلْوِ الْمُنْكَبِينَ مَعَ تَكْسِيرِ الْاِحْرَامِ... | مسند ابی حنيفة برواية الحصكفي: حدیث ۱۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ | مصنف ابن ابی شيبه: ۲۱۱/۱ حدیث ۲۴۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ إِلَى أَيْنَ يُلْغُ يَدَيْهِ | المحلى بالآثار لابن حزم: ۲۶۴/۲ زیر مسفله ۳۵

کف دست در هنگام رفع یدین رو به قبله باشد:

﴿٨٥﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اسْتَفْتَحَ أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فَلْيَرْفَعْ يَدَيْهِ، وَلْيَسْتَقْبِلْ بِبَاطِنَيْهِمَا الْقِبْلَةَ، فَإِنَّ اللَّهَ أَمَامَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که کسی از شما شروع به نماز کند، هر دو دست خود را بلند نماید و کف هر دو دست را به سمت قبله نماید، زیرا خداوند روبرویش می باشد.^(۱)

گرفتن دست چپ با دست راست:

﴿٨٦﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّا مَعْشَرُ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُؤَخِّرَ سُحُورَنَا وَنُعَجِّلَ فِطْرَنَا وَأَنْ نُمْسِكَ بِأَيْمَانِنَا عَلَى شِمَائِلِنَا فِي صَلَاتِنَا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ما جماعت پیغمبران حکم داده شده ایم که در خوردن سحری تاخیر کنیم و افطار را زود نمائیم، و در داخل نماز، دست چپ خویش را با دست راست خویش بگیریم.^(۲)

نهادن دست راست بر روی بند دست چپ:

﴿٨٧﴾ أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيَّ أَخْبَرَهُ، قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

(۱) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۱/۸ حدیث ۷۸۰۱ | السنن الكبرى للبيهقي: ۴۲/۲ حدیث ۲۳۲۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ، بَابُ كَيْفِيَّةِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتاحِ الصَّلَاةِ | جمع الزوائد: ۱۰۲/۳ حدیث ۲۵۸۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ

(۲) صحيح ابن حبان: ۶۸/۵ حدیث ۱۷۷۰ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْءِ نَشْرُ الْأَصَابِعِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ لِافْتِتاحِ الصَّلَاةِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۲۹۷/۴ حدیث ۴۲۴۹ | المعجم الكبير للطبرانی: ۷/۱۱ حدیث ۱۰۸۵۱

وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي، فَتَنظَرْتُ إِلَيْهِ حِينَ قَامَ، فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَادَتْهَا أُذُنِيهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى، وَالرُّسُخَ، وَالسَّاعِدِ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که یک بار با خود گفتم باید بینم که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چگونه نماز می خوانند. پس (در نماز) به سوی آنحضرت نگریدم. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون برای نماز برخاستند تکبیر گفتند و هر دو دست مبارک خویش را آنقدر بالا بردند که دستان ایشان برابر با گوش های مبارک قرار گرفت و سپس دست راست مبارک را بر بالای پشت دست، بند دست و ساعد دست چپ مبارک خویش نهادند.^(۱)

﴿ ٨٨ ﴾ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت سَهْلُ بْنُ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که مردم (یعنی صحابه کرام و تابعین) حکم داده می شدند تا مرد دست راست خود را بر روی دست چپ خود در دوران نماز بگذارد.^(۲)

بستن هر دو دست در زیر ناف:

﴿ ٨٩ ﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که من رسول اکرم صَلَّى

(۱) صحیح ابن حبان: ۱۷۱/۵ حدیث ۱۸۶۰ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرْتُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّيِ رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْدَ إِرَادَتِهِ الرُّكُوعَ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ مِنْهُ | سنن النسائی: ۱۲۶/۲ حدیث ۸۸۹ كِتَابُ الْفَتْحِ؛ بَابُ مَوْضِعِ الْيَمِينِ مِنَ الشَّمَالِ فِي الصَّلَاةِ | سنن ابی داؤد: ۱۹۳/۱ حدیث ۷۲۷ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاةِ الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹۰/۲ حدیث ۶۷۲ بَابُ وَضْعِ الْيَدَيْنِ تَحْتَ السُّرَّةِ وَكَيْفِيَّتَهُ

(۲) صحیح البخاری: ۱۴۸/۱ حدیث ۷۴۰ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ وَضْعِ الْيَمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که دست راست مبارک خویش را بر روی دست چپ مبارک خویش در زیر ناف نهاده بودند.^(۱)

﴿٩٠﴾ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلَاةِ وَضْعُ الْأَكْفِ عَلَى الْأَكْفِ تَحْتَ السَّرَّةِ. ترجمه: از امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه روایت است که فرمود: سنت در داخل نماز اینست که دست (راست) بر بالای دست (چپ) در زیر ناف نهاده شود.^(۲)

﴿٩١﴾ عَنْ أَنَسِ قَالَ: ثَلَاثٌ مِنْ أَخْلَاقِ النَّبِيِّ: تَعْجِيلُ الْإِفْطَارِ وَتَأْخِيرُ السُّحُورِ وَوَضْعُ الْيَدِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السَّرَّةِ. ترجمه: حضرت انس رضی الله عنه می فرماید؛ سه چیز از اخلاق نبوت است. یکی زود افطار کردن، دوم دیر سحری خوردن، و سوم در نماز، دست راست را بالای دست چپ در زیر ناف نهادن.^(۳)

(۱) مصنف ابن ابی شیبہ: به تحقیق محمد عوامه: ۳/۳۲۰ حدیث ۳۹۵۹ کتاب الصلوات، وَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشَّمَالِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/۱۹۷ حدیث ۶۷۸ باب وضع الیدین تحت السرة و کیفیتہ | آثار السنن للنیومی: ص ۹۰ باب فی وضع الیدین تحت السرة | زحاجة المصایح: ۱/۲۳۲ و ۲۳۳ کتاب الصلوة، بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ | (حاشیہ) فیض الباری علی صحیح البخاری للکشمیری: ۲/۳۳۳ کتاب الأذان؛ باب وضع الیمنی علی الیسری، چاپ دار الکتب العلمیة، بیروت، ۲۰۰۵ م | ادلة الحنفیة من الاحادیث النبویة علی المسائل الفقہیة للبهلولی: ص ۱۵۷ حدیث ۳۶۶ وضع یمینہ علی شمالہ تحت سرّته

(۲) الاحادیث المختارة للمقدسی: ۲/۳۸۷ حدیث ۷۷۱ و ۷۷۲ وهب بن عبد الله أبو جحيفة السُّوَائِيُّ الصَّحَابِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَامُ | مصنف ابن ابی شیبہ: ۱/۳۴۳ حدیث ۳۹۴۵ کتاب الصلوات، وَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشَّمَالِ | سنن ابی داؤد: ۱/۲۰۱ حدیث ۷۵۶ کتاب الصلوة؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاكِ الصَّلَاةِ، بَابُ وَضْعِ الْيَمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/۱۹۴ حدیث ۶۷۷ باب وضع الیدین تحت السرة و کیفیتہ | آثار السنن مع التعليق الحسن و تعليق التعليق: ص ۹۱ باب فی وضع الیدین تحت السرة

(۳) الجوهر النقی فی الرد علی البیهقی: ۲/۳۱ و ۳۲ باب وضع الیدین علی الصدر فی الصلوة | المحلی لابن حزم: ۳/۳۰ کتاب الصلوة، مَسْأَلَةٌ لَأُكْبِرُ الْإِمَامَ حَتَّى يَسْتَوِيَ مِنْ وَرَائِهِ | مختصر خلافيات بیهقی: ۲/۳۴ | آثار السنن للنیومی مع التعليق الحسن و تعليق التعليق: ص ۹۱ باب فی وضع الیدین تحت السرة | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/۱۹۳ حاشیہ حدیث ۶۷۶ باب وضع الیدین تحت السرة و کیفیتہ

ثناء (سبحانک اللهم) خواندن:

﴿۹۲﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون نماز را شروع می نمودند سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ را می خواندند.^(۱)

ترجمه ثناء: یا الهی! تو پاکیزه ای (از آنکه شریکی داشته باشی)، ترا حمد می گویم و نام تو با برکت است و بزرگی تو برتر از همه است و جز تو هیچ کسی سزاوار عبادت نیست.

﴿۹۳﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، كَانَ يَجْهَرُ بِهَذَا الْكَلِمَاتِ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، تَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: از حضرت عَبدَ اللهِ عَبدَهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که امیر المؤمنین عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ این کلمات سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ... را با صدای بلند می گفت. (برای تعلیم حاضران).^(۲)

ثناء خفیه خوانده می شود:

﴿۹۴﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَرْبَعٌ يُخَافُ بَيْنَ الْأِمَامِ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ...

ترجمه: حضرت ابراهیم نخعی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: چهار چیز را امام خفیه می خواند؛ یکی از آنها سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ است.^(۳)

(۱) سنن النسائی: ۱۳۲/۲ حدیث ۸۹۹ و ۹۰۰ کتاب الفتح؛ نوح آخر من الذكر بين الفتح الصلاة وبين الفراق |

سنن ابن ماجه: ۲۶۴/۱ حدیث ۸۰۴ و حدیث ۸۰۶ عن عائشة، كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها؛ باب الفتح الصلاة | سنن

ترمذی: ۱۱/۲ و ۹ حدیث ۲۴۳ و حدیث ۲۴۲ أبواب الصلاة؛ باب ما يقول عند الفتح الصلاة | سنن ابی داؤد: ۲۰۶/۱

حدیث ۷۷۶ و حدیث ۷۷۵ كتاب الصلاة؛ أبواب تفریع استفتاح الصلاة، باب من رأى الاستفتاح بسبحانك اللهم وبحمدك

(۲) صحيح مسلم: ۲۹۹/۱ حدیث ۳۹۹ كتاب الصلاة، باب حجة من قال لا يجهر بالبسملة

(۳) كتاب الآثار للإمام الاعظم أبي حنيفة: ۱۶۲ حدیث ۸۳ باب الجهر ببسم الله الرحمن الرحيم | مصنف

عبد الرزاق: ۸۷/۲ حدیث ۲۵۹۲ كتاب الصلاة، باب ما يخفي الإمام

خواندن اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ:

فرمان خداوندی است:

﴿ ۹۵ ﴾ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ ﴿ ۹۵ ﴾ سُورَةُ النَّحْلِ

ترجمه: هنگامی که قرآن را تلاوت کنی، از شر شیطان مردود به خداوند پناه بخواه.
(یعنی اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ را بخوان).

﴿ ۹۶ ﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ:

اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قبل از قرائت، اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ می خواندند.^(۱)

خواندن بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ:

﴿ ۹۷ ﴾ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با خواندن بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ شروع می نمودند.^(۲)

﴿ ۹۸ ﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا هنگامی که نماز را شروع می کرد، بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را می خواند.^(۳)

(۱) مصنف عبد الرزاق: ۸۶/۲ حدیث ۲۵۸۹ کتاب الصَّلَاةِ، بَابُ مَتَى يَسْتَعِذُّ

(۲) جامع الترمذی: ۱۴/۲ حدیث ۲۴۵ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ رَأَى الْجَهْرَ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(۳) مصنف ابن ابی شیبة: ۳۶۲/۱ حدیث ۴۱۵۵ کتاب الصَّلَوَاتِ، مَنْ كَانَ يَجْهَرُ بِهَا

خواندن اعوذ بالله و بسم الله با صدای خفیه:

﴿ ۹۹ ﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعُثْمَانَ، فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: حضرت انس رضی الله عنه می فرماید؛ من به همراه حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم، حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عمر و حضرت عثمان رضی الله عنهم نماز خوانده ام، لیکن از هیچ کدام ایشان نشنیدم که بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را (جهراً) بخوانند.^(۱)

﴿ ۱۰۰ ﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسِرُّ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ.

ترجمه: از حضرت انس رضی الله عنه روایت است که رسول اکرم صلی الله علیه و سلم، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه در نماز بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را با صدای خفیه می خواندند.^(۲)

﴿ ۱۰۱ ﴾ عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: كَانَ عُمَرُ وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا لَا يَجْهَرَانِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَلَا بِالتَّعْوِذِ، وَلَا بِالتَّأْمِينِ.

ترجمه: از حضرت ابو وائل رضی الله عنه روایت است که حضرت عمر رضی الله عنه و حضرت علی رضی الله عنه؛ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ و آمین را با صدای بلند نمی گفتند.^(۳)

﴿ ۱۰۲ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ كَانَ يُخْفِي بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَالِاسْتِعَاذَةَ، وَرَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه؛ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، اَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، وَالِاسْتِعَاذَةَ، وَرَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.

(۱) صحیح مسلم: ۲۹۹/۱ حدیث ۳۹۹ کتاب الصلوة، باب حجة من قال لا ُجهرُ بالبسملة

(۲) صحیح ابن خزيمة: ۲۵۰/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب ذکر الدلیل علی أن أنسا إنما أراد بقوله: لم

أسمع أحدا منهم يقرأ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أي لم أسمع أحدا منهم يقرأ جهراً بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ...

(۳) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۳/۱ حدیث ۱۲۰۸ کتاب الصلوة، باب قرأوا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ

الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ وَرَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ رَا بَا صَدَاي خُفِيه مِي خَوَانِد.^(۱)

امام و منفرد، سوره ديگري را نيز به همراه سوره فاتحه بخوانند:

﴿۱۰۳﴾ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَصَاعِدًا. قَالَ سُفْيَانُ: لِمَنْ يُصَلِّي وَحْدَهُ.

ترجمه: حضرت عباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ از رسول كريم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روايت مي كند كه آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر كسي سوره فاتحه و بيشتر از آن (يعني سوره ديگري) را نخواند، نمازش درست نيست.
راوي اين حديث حضرت سفيان رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ مي فرمايد: اين حكم براي آن شخصي است كه به تنهائي نماز مي خواند.^(۲)

﴿۱۰۴﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... وَلَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِالْحَمْدِ وَسُورَةٍ فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا.

ترجمه: حضرت ابو سعيد خُدري رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت مي كند كه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر كسي در نماز فرض يا غير آن (مانند نفل و غيره)، سوره فاتحه و سوره ديگري را نخواند، نمازش درست نيست.^(۳)

(۱) مصنف ابن ابي شيبة: ۳۶۰/۱ حديث ۴۱۳۷ كتاب الصلوات؛ مَنْ كَانَ لَا يَجْهَرُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ | مصنف ابن ابي شيبة: ۲۶۸/۲ حديث ۸۸۵۳ كتاب الصلوات؛ مَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يُخْفِيَهُ الْإِمَامُ

(۲) سنن ابي داود: ۲۱۷/۱ حديث ۸۲۲ كتاب الصلوة؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاكِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي صَلَاتِهِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ | صحيح مسلم: ۲۹۵/۱ حديث ۳۹۴ كتاب الصلوة؛ بَابُ وَجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ... | سنن النسائي: ۱۳۷/۲ حديث ۹۱۱ كتاب الافتتاح؛ إِنْجَابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۲۳۶/۲ حديث ۷۱۳ باب بيان فرضية القراءة وقدرها

(۳) جامع الترمذي: ۴۶۳/۲ حديث ۲۳۸ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَحْرِيمِ الصَّلَاةِ وَتَحْلِيلِهَا | سنن ابن ماجه: ۲۷۴/۱ حديث ۸۳۹ كتاب إقامة الصلوة والسنة فيها؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ

خواندن بسم الله ... بعد از الحمد شریف قبل از سوره:

﴿ ۱۰۵ ﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُبْسِرُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ.

ترجمه: از حضرت انس رضی الله عنه روایت است که رسول اکرم صلی الله علیه وسلم، حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه و حضرت عمر فاروق رضی الله عنه در نماز بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را با صدای خفیه می خواندند.^(۱)

﴿ ۱۰۶ ﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، فَإِذَا قَرَعَ مِنَ الْحَمْدِ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما چون نماز را شروع می کرد بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ می خواند و چون از خواندن سوره فاتحه فارغ می شد، باز بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ می خواند.^(۲)

خاموش بودن مقتدیان در وقت قرائت امام:

﴿ ۱۰۷ ﴾ حکم خداوندی است:

وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿۱۰۱﴾ سُوْرَةُ الْأَعْرَافِ

ترجمه: هنگامی که قرآن (توسط امام) خوانده شود، شما با دقت به آن گوش بدهید و خاموش باشید، شاید بر شما رحمت گردد.

﴿ ۱۰۸ ﴾ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرظِيِّ: قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَرَأَ فِي

(۱) صحیح ابن خزیمه: ۲۵۰/۱ حدیث ۴۹۸. كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ اللَّيْلِ عَلَى أَنْ أَنْسَأَ إِذَا أَرَادَ بِقَوْلِهِ: لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَيْ لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ جَهْرًا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ...

(۲) مَصْنُفُ ابْنِ أَبِي شَيْبَةَ: ۳۶۲/۱ حدیث ۴۱۵۵. كِتَابُ الصَّلَوَاتِ، مَنْ كَانَ يَجْهَرُ بِهَا

الصَّلَاةُ أَجَابَهُ مِنْ وَرَاءِهِ إِذَا قَالَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَالُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ حَتَّى تَنْقُضِي الْفَاتِحَةَ وَالسُّورَةَ فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَلْبِثَ ثُمَّ تَزَلَّتْ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ فَمَنْ قَرَأَ وَأَنْصِتُوا. ترجمه: حضرت محمد بن کعب قرظی رضی الله عنه می فرماید: (در ابتدای اسلام) هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز قرائت می کردند، مقتدیان نیز در پشت سر آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرائت می نمودند، چنانچه اگر آنحضرت بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ می گفتند مقتدیان نیز همان را قرائت می کردند حتی که مقتدیان سوره فاتحه و سوره دیگر را نیز تکرار می کردند این صورت حال تا آن زمان که خواست خداوند بود باقی ماند و سپس آیت قرآن مجید نازل شد: **وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ** ﴿۸۵﴾ (هنگامی که قرآن خوانده شود، شما با دقت به آن گوش بدهید و خاموش باشید.) بعد از آن رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرائت می نمودند و صحابه کرام رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ خاموش می بودند.^(۱)

﴿ ۱۰۹ ﴾ قَالَ ابْنُ تَيْمِيَّةَ الْحَنْبَلِيُّ: وَقَوْلُ الْجُمْهُورِ هُوَ الصَّحِيحُ فَإِنَّ اللَّهَ سُبْحَانَهُ قَالَ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ. قَالَ أَحْمَدُ: أَجْمَعَ النَّاسُ عَلَى أَنَّهَا تَزَلَّتْ فِي الصَّلَاةِ. ترجمه: ابن تیمیة حنبلی می نویسد: قول جمهور اُمت (بر آنکه مقتدی در پشت سر امام خاموش باشد و چیزی نخواند و به قرائت قرآن توسط امام گوش بدهد) صحیح است، زیرا خداوند پاک می فرماید: «چون قرآن خوانده شود، شما با دقت به آن گوش بدهید و خاموش باشید». و امام احمد حنبلی رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ می گوید: مردم بر این امر اجماع دارند که این آیت (سوره اعراف: ۲۰۴) درباره نماز نازل گردیده است.^(۲)

﴿ ۱۰۹ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا، وَإِذَا قَالَ: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ، فَقُولُوا: آمِينَ.

(۱) تفسیر ابن ابی حاتم: ۱۶۴۵/۵ حدیث ۸۷۲۴ تحت قوله تعالى: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا | زجاجة المصايح: ۲۴۱/۱ باب القراءة في الصلوة
(۲) الفتاوى الكبرى لابن تيمية: ۱۳۴/۲ كتاب الصلاة؛ فصل الصوم والقطر للمسافر في رمضان | مجموع الفتاوى لابن تيمية: ۲۹۵/۲۲ باب صفة الصلاة

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: امام را به آن خاطر امام گردانیده اند تا از او پیروی کنید، پس هنگامی که امام تکبیر بگوید، شما نیز تکبیر بگوئید، و هنگامی که امام قرائت کند، شما خاموش باشید، و هنگامی که امام عَيْرِ الْمُعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ گفت، شما آمین بگوئید.^(۱)

﴿١١٠﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا قَرَأَ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الظُّهْرِ أَوْ العَصْرِ، قَالَ: قَالَ: فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَنهَاهُ فَأَبَى، فَلَمَّا انصَرَفَ قَالَ: أَتَنهَانِي أَنْ أَقْرَأَ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَتَذَاكَرْنَا ذَلِكَ حَتَّى سَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى خَلْفَ إِمَامٍ، فَإِنَّ قِرَاءَةَ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.

ترجمه: حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند؛ شخصی در نماز ظهر یا عصر در پشت سر رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرائت کرد، شخص دیگری او را به اشاره از قرائت منع کرد، لیکن شخص اولی سرباز زد، هنگامی که نماز به پایان رسید، شخص اول به منع کننده گفت؛ مرا از قرائت در پشت سر نبی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ منع می کنی؟ ما در این گفتگو بودیم که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سخنان ما را شنیدند و فرمودند: هر کسی در پشت سر امام نماز بخواند، قرائت امام، قرائت او نیز می باشد.^(۲)

قِرَاءَتِ اِمَامٍ، قِرَاءَتِ مَقْتَدِي اِسْت:

﴿١١١﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۷۶/۱ حدیث ۸۴۶ و حدیث ۸۴۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ إِذَا قَرَأَ الإِمَامُ فَأَنْصِتُوا | سنن النسائي: ۱۴۱/۲ حدیث ۹۲۱ و ۱۴۲/۲ حدیث ۹۲۲ كِتَابُ الْإِفْتِيحِ؛ تَأْوِيلُ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ | صحيح مسلم: ۳۰۴/۱ حدیث ۴۰۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّشْهَادِ فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۶۴/۴ حدیث ۱۰۴۷ باب النهی عن القراءة خلف الامام

(۲) كتاب الآثار لابی حنیفة بروایة ابی یوسف: ۲۴ و ۲۳ حدیث ۱۱۳ بَابُ اِفْتِيحِ الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۷۱/۴ حدیث ۱۰۵۱ باب النهی عن القراءة خلف الامام

ترجمه: حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا ﷺ فرمودند: هر کسی که در پشت سر امام نماز می خواند، قرائت امام، قرائت او نیز می باشد.^(۱)

﴿ ۱۱۳ ﴾ أَنْ عَبْدَ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ كَانَ إِذَا سُئِلَ: هَلْ يَقْرَأُ أَحَدٌ خَلْفَ الْإِمَامِ؟ يَقُولُ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ خَلْفَ الْإِمَامِ فَحَسْبُهُ قِرَاءَةُ الْإِمَامِ، وَإِنَّا صَلَّيْنا وَحْدَهُ فَلْيَقْرَأْ، قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لَا يَقْرَأُ خَلْفَ الْإِمَامِ

ترجمه: هنگامی که از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سؤال می شد که آیا کسی در پشت سر امام قرائت کند؟ حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می فرمود: هر کسی که در پشت سر امام نماز می خواند، قرائت امام برای او نیز کافی است. و هر کسی که منفرد نماز می خواند، او در این صورت قرائت کند.

خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نیز در پشت سر امام قرائت نمی کرد.^(۲)

هنگامی که امام والضالین گفت، شما آمین بگوئید:

﴿ ۱۱۳ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ (وَفِي رَوَايَةٍ: إِذَا قَالَ الْقَارِئُ) غَيْرَ الْمَعْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ، فَقُولُوا: آمِينَ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للبوصيري الكتاني الشافعي: ۸۰/۲ حديث ۱۰۷۵ كتاب الإمامة؛ بابُ تَرْكِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | إتحاف الخيرة المهرة للبوصيري: ۱۶۸/۲ حديث ۱۲۶۴ و ۱۶۹/۲ حديث ۱۲۶۵ كتاب الإمامة؛ بابُ تَرْكِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۸۱/۴ حديث ۱۰۵۳ باب النهي عن القراءة خلف الامام | آثار السنن للنيومى: ص ۱۱۳ باب فى ترك القراءة خلف الامام فى الصلوات كلها | ادلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ۱۸۰ حديث ۴۴۴ باب ترك القراءة خلف الامام فى الصلوات كلها

(۲) موطا امام مالك: ص ۹۶ حديث ۲۵۱ باب وَفُوتُ الصَّلَاةِ؛ مَا جَاءَ فِي تَرْكِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | شرح معانى الآثار للطحاوى: ۲۲۱/۱ حديث ۱۳۱۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | مصنف عبد الرزاق: ۱۳۹/۲ حديث ۲۸۱۲ و ۱۴۰/۲ حديث ۲۸۱۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۸۷/۴ حديث ۱۰۵۸ باب النهي عن القراءة خلف الامام

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که امام **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ** گفت، شما آمین بگوئید.^(۱)

﴿ ۱۱۴ ﴾ **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا آمَنَ الْإِمَامُ، فَأَمَّنُوا.**

ترجمه: از حضرت ابو هریره رضی الله عنه روایت است که حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمودند: هنگامی که امام **وَلَا الضَّالِّينَ** را قرائت کرده خواست آمین بگوید، شما نیز آمین بگوئید.^(۲)

امام، مقتدی و منفرد، آمین را خفیه بگویند:

﴿ ۱۱۵ ﴾ **عَنْ وائِلٍ، وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ وائِلٍ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَرَأَ غَيْرَ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ: آمِينَ، خَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ.**

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رضی الله عنه روایت می کند: من به همراه رسول اکرم نماز خواندم و آنحضرت صلی الله علیه و آله چون **غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ** را خواندند با صدای خفیه آمین گفتند.^(۳)

﴿ ۱۱۶ ﴾ **عَنْ أَبِي وائِلٍ قَالَ كَانَ عُمَرُ وَعَلِيٌّ رضی الله عنهما لَا يَجْهَرَانِ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَلَا بِالتَّعْوِذِ وَلَا بِالتَّأْمِينِ**

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۶/۱ حدیث ۷۸۲ کتاب الأذان؛ باب جَهْرِ الْمُؤْمِنِ بِالتَّأْمِينِ | صحیح البخاری: ۱۷/۶ حدیث ۴۴۷۵ کتاب تفسیر القرآن؛ باب غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ | صحیح مسلم: ۳۷۰/۱ حدیث ۴۱۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ باب التَّسْمِيعِ وَالتَّحْمِيدِ وَالتَّأْمِينِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۶/۱ حدیث ۷۸۰ کتاب الأذان؛ باب جَهْرِ الْمُؤْمِنِ بِالتَّأْمِينِ | صحیح مسلم: ۳۰۶/۱ حدیث ۴۱۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ باب التَّسْمِيعِ وَالتَّحْمِيدِ وَالتَّأْمِينِ

(۳) المستدرک للحاکم: ۲۵۳/۲ حدیث ۲۹۱۳ کتاب التفسیر؛ من کتابِ قِرَاءَاتِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله ... | مسند ابی داؤد الطیالسی: ۳۶۰/۲ حدیث ۱۱۱۷ وَحَدِيثُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ عَنِ النَّبِيِّ صلی الله علیه و آله | مسند احمد: ۱۳۸/۳۱ حدیث ۱۸۸۴۳ و ۱۴۶/۳۱ حدیث ۱۸۸۵۴ | المعجم الكبير للطبرانی: ۹/۲۲ حدیث ۳ و ۴۳/۲۲ حدیث ۱۰۹ و ۱۱۰ و ۴۵/۲۲ حدیث ۱۱۲ أَبُو الْعَتَّابِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ | زجاجة المصابيح: ۲۵۸/۱ باب القراءة في الصلوة | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۵۱/۲ حدیث ۷۲۹ باب سنبة التأمین والإخفاء بما | آثار السنن للنیومی: ص ۱۲۴ حدیث ۳۸۴ باب ترک الجهر بالتأمین | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۱۶۲ حدیث ۳۸۳ باب يؤمن الامام والمؤمن سرّاً

﴿ ۸۹ ﴾

ترجمه: از حضرت ابو وائل رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت است که حضرت عمر رضی الله عنه و حضرت علی رضی الله عنه بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّیْطٰنِ الرَّجِیْمِ و **آمین** را با صدای بلند نمی گفتند ^(۱)

﴿ ۱۱۷ ﴾ عَنْ اِبْرَاهِیْمَ قَالَ: حَمْسٌ یُخْفِیْنَ: سُبْحٰنَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَالتَّعُوْذُ، وَبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، وَآمِیْنٍ، وَاللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.

ترجمه: از حضرت ابراهیم نخعی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت است که پنج چیز با صدای خفیه گفته می شود: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ تَعُوْذُ، بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ **آمین**، و اللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ^(۲)

رکوع کردن:

﴿ ۱۱۸ ﴾ فرمان خداوندی است: **وَأَرْكَعُوا مَعَ الرَّكْعَيْنِ** سُورَةُ الْبَقَرَةِ

ترجمه: رکوع کنید به همراه رکوع کنندگان.

﴿ ۱۱۹ ﴾ از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طریقه نماز را به شخصی آموخته فرمودند:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ ... فَكَبِّرْ وَأَقْرَأْ بِمَا تيسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا.

ترجمه: هنگامی که برای نماز برخواستی، نخست تکبیر بگو، باز هر مقداری از قرآن که برایت آسان بود بخوان، باز به اطمینان رکوع بکن. ^(۳)

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۳/۱ حدیث ۱۲۰۸ کتاب الصلوة، باب قِرَاعَةِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۵۰/۲ حدیث ۷۲۸ باب سنیة التأمین والإخفاء بها | زجاجة المصابیح:

۲۵۸/۱ و ۲۵۹ باب القراة فی الصلوة | آثار السنن للنیومی: ص ۱۲۴ حدیث ۳۸۵ باب ترک الجهر بالتأمین

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۸۷/۲ حدیث ۲۵۹۷ کتاب الصلوة؛ باب مَا یُخْفِیهِ الْإِمَامُ | مصنف ابن ابی شیبة:

۲۶۷/۲ حدیث ۸۸۴۹ کتاب الصلوات؛ مَا یُسْتَحَبُّ أَنْ یُخْفِیَهُ الْإِمَامُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۴۷/۲ حدیث

۷۲۴ باب سنیة التأمین والإخفاء بها | آثار السنن للنیومی: ص ۱۲۶ حدیث ۳۸۶ باب ترک الجهر بالتأمین |

أدلة الحنفية من الاحادیث النبویة للهلولی: ص ۱۶۳ حدیث ۳۸۴ باب یؤمن الامام والمأموم سرًا

(۳) صحیح البخاری: ۱۵۸/۱ حدیث ۷۹۳ کتاب الأذان؛ باب أمر النبي صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَا يُتِمُّ رُكُوعَهُ

بِالإِعَادَةِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ کتاب الصلوة؛ باب وَجُوبِ قِرَاعَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رُكُوعَةٍ ...

تکبیر گویان به رکوع رفتن:

﴿١٣٠﴾ **أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرُكِعُ،**

ترجمه: از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون برای نماز بر می خاستند، برای قیام تکبیر می گفتند، و سپس هنگامی که به رکوع می رفتند، نیز تکبیر می گفتند.^(۱)

کیفیت رکوع:

﴿١٣١﴾ **از حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به وی فرمودند:**

يَا بُنَيَّ، إِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، وَفَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ، وَارْفَعْ يَدَيْكَ عَنِ جَنْبَيْكَ.
ترجمه: ای فرزند! چون به رکوع رفتی، هر دو کف دستت را بر روی زانوهایت نهاده بین انگشتان دست هایت فاصله بگذار و بازوهایت را از پهلوهایت دور نگهدار.^(۲)

﴿١٣٢﴾ **فَقَالَ أَبُو حَمِيدٍ: أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَ، فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهِمَا، وَوَتَرَ يَدَيْهِ، فَتَحَاهُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ... وَفِي رَوَايَةِ ابْنِ عُمَرَ: قَالَ: فَإِذَا رَكَعْتَ، فَضَعْ رَاكِبَتَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، ثُمَّ فَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ، ثُمَّ أَمْكُثْ حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عَضْوٍ مَأْخُذَهُ.**
ترجمه: از حضرت ابو حمید روایت است، هنگامی که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رکوع می نمودند، هر دو دست مبارک را بر روی زانوهای خویش چنان

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۷/۱ حدیث ۷۸۹ کتاب الأذان؛ باب التَّكْبِيرِ إِذَا قَامَ مِنَ السُّجُودِ | صحیح البخاری:

۱۵۹/۱ حدیث ۸۰۳ کتاب الأذان؛ باب: يَهْوِي بِالتَّكْبِيرِ حِينَ يَسْجُدُ | صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ کتاب الصَّلَاةِ؛ باب إثبات التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ حَفْضٍ ...

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۲۳/۶ حدیث ۵۹۹۱ | المعجم الصغير للطبرانی: ۱۰۰/۱ حدیث ۸۵۶

می نهندند گویا که آنها را محکم گرفته باشند، و هر دو بازوی مبارک خویش را راست نموده از پهلوهای مبارک دور نگه می داشتند.

و در روایت حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا وارد است که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که به رکوع رفتی، کف دست های خود را بر روی زانوهایت قرار بده و میان انگشتان فاصله بگذار، و آنگاه آن اندازه وقت در رکوع باش که هر عضو بر جایگاه خود قرار گیرد.^(۱)

تسیح رکوع:

﴿ ۱۳۳ ﴾ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ، فَلَمَّا نَزَلَتْ سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، قَالَ: اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ. ترجمه: از حضرت عُقْبَةُ بْنُ عَامِرٍ روایت است؛ هنگامی که آیت سَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ نازل شد، رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: آن را (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ) در رکوع خود قرار بدهید. و هنگامی که آیت سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى نازل شد آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: آن را (سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى) در سجده خود قرار بدهید.^(۲)

﴿ ۱۳۴ ﴾ عَنْ حُدَيْفَةَ أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، وَفِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى.

ترجمه: از حضرت حُدَيْفَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که من به همراه نبی اقدس صَلَّى اللهُ

(۱) جامع الترمذی: ۴۵/۲ حدیث ۲۶۰ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء أنه يجافي يديه عن جنبه في الركوع | صحيح ابن حبان: ۱۸۸/۵ حدیث ۱۸۷۱ ذكر البيان بأن على المصلي رفع اليدين ... | صحيح ابن حبان: ۲۰۵/۵ حدیث ۱۸۸۷ باب صفة الصلاة؛ ذكر وصف بعض السجود والركوع للمصلي في صلاته
(۲) سنن ابی داؤد: ۲۳۰/۱ حدیث ۸۶۹ باب تفریع أبواب الركوع والسجود؛ باب ما يقول الرجل في ركوعه وسجوده | سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۸۷ كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها؛ باب التسبيح في الركوع والسجود | مسند احمد: ۶۳۰/۲۸ حدیث ۱۷۴۱۴ | صحيح ابن حبان: ۲۲۵/۵ حدیث ۱۸۹۸

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز خواندم، آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در رکوع سُبحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ می گفتند، و در سجده سُبحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى.^(۱)

الفاظ و تعداد تسبیح رکوع:

﴿١٢٥﴾ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ، فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ، وَذَلِكَ أَذْنَاهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی از شما به رکوع برود و در رکوع سه بار سُبحَانَ رَبِّي الْعَظِيمِ بگوید، رکوعش کامل می باشد و این کمترین مقدار است.^(۲)

امام تسمیع بگوید و مقتدی تحمید:

﴿١٢٦﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا قَالَ الْإِمَامُ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللَّهُ

(۱) جامع الترمذی: ۴۸/۲ حدیث ۲۶۲ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | سنن ابی داؤد: ۲۳۰/۱ حدیث ۸۷۱ باب تَفْرِيعُ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، باب ما يَقُولُ الرَّجُلُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ

(۲) جامع الترمذی: ۴۶/۲ حدیث ۲۶۱ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۹۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا، باب التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | وكذا من فعله ﷺ عن أبي بكره في مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار: ۱۳۳/۹ حدیث ۳۶۸۶ مُسْنَدُ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ بَقِيَّةُ حَدِيثِ أَبِي بَكْرَةَ | كذا من فعله ﷺ عن حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ فِي سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۸۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا، باب التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۴/۳ حدیث ۷۵۰ باب وجوب الاعتدال والطمأنينة

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که امام سَمِعَ اللَّهُ لَمَنَ حَمِدَهُ گفت، شَما اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ بگوئید.^(۱)

مفرد هم تسمیع را بگوید و هم تحمید را:

﴿۱۳۷﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللَّهُ لَمَنَ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ، ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.
ترجمه: حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز می ایستادند، در قیام تکبیر می گفتند. سپس در هنگام رفتن به رکوع الله اکبر می گفتند و هنگامی که از رکوع بر می خاستند سَمِعَ اللَّهُ لَمَنَ حَمِدَهُ می گفتند و چون باز راست ایستاده می شدند رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ می گفتند.^(۲)

قومه (ایستادن بعد از رکوع):

﴿۱۳۸﴾ حضرت ابو هريره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شخصی را طریقه نماز را می آموزانیدند و فرمودند:
ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا.
ترجمه: آنگاه به رکوع برو و با اطمینان رکوع را انجام بده، سپس از رکوع برخیز و به اطمینان ایستاده شو.^(۳)

(۱) صحیح البخاری: ۷۵۸/۱ حدیث ۷۹۶ کتابُ الأذان؛ بابُ فضلِ اللهم ربنا لك الحمد | صحیح مسلم:

۳۰۶/۱ حدیث ۴۰۹ کتابُ الصلوة؛ بابُ التسمیع والتحمید والتأمین

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۷/۱ حدیث ۷۸۹ کتابُ الأذان؛ بابُ التكبیر إذا قام من السجود | صحیح البخاری:

۱۵۹/۱ حدیث ۸۰۳ کتابُ الأذان، باب: يَهْوِي بِالتَّكْبِيرِ حِينَ يَسْجُدُ | صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ کتابُ الصلوة؛ بابُ إثباتِ التكبیرِ في كُلِّ حَفْضٍ...

(۳) صحیح البخاری: ۱۵۸/۱ حدیث ۷۹۳ کتابُ الأذان؛ بابُ أمرِ النبي صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَا يُتِمُّ رُكُوعَهُ

بِالإِعَادَةِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ کتابُ الصلوة؛ بابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الفاتحةِ في كُلِّ رُكْعَةٍ...

کیفیت قومه:

﴿١٣٩﴾ وَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ: رَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ.

ترجمه: حضرت ابو حمید ساعدی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از رکوع، سر مبارک خویش را بلند نمودند و راست ایستاده شدند چنانکه هر استخوان بر جایش قرار گرفت.^(۱)

﴿١٣٠﴾ أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حضرت عائشة صدیقه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نماز رسول اکرم ﷺ را ذکر

نموده می فرماید: وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَمْ يَسْجُدْ، حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا.

ترجمه: آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون سر از رکوع بر می داشتند تا آن وقت که درست ایستاده نمی شدند به سجده نمی رفتند.^(۲)

دعای (اختیاری) قومه:

﴿١٣١﴾ عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعِ الزُّرْقِيِّ قَالَ: كُنَّا يَوْمًا نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ

قَالَ: سَمِعَ اللَّهَ لِمَنْ حَمِدَهُ، قَالَ رَجُلٌ وَرَاءَهُ: رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ.

ترجمه: از حضرت رفاعه بن رافی زُرْقِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که ما روزی در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خواندیم. هنگامی که آنحضرت سر از رکوع برداشتند سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفتند. یک نفر دیگر که به اقتدای آنحضرت نماز می خواند رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ گفت.^(۳)

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۹/۱ کتاب الأذان؛ باب الطمأنينة حين يرفع رأسه من الركوع | صحیح البخاری:

۱۶۵/۱ حدیث ۸۲۸ کتاب الأذان، باب سنة الجلوس في التشهد

(۲) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب ما يجمع صفة الصلوة وما يفتح به ويختم به...

(۳) صحیح البخاری: ۱۵۹/۱ حدیث ۷۹۹ کتاب الأذان؛ باب فضل اللهم ربنا لك الحمد | سنن ابی داؤد:

۲۰۴/۱ حدیث ۷۷۰ کتاب الصلوة؛ أبواب تفریع استفتاح الصلوة، باب ما يستفتح به الصلوة من الدعاء

در هنگام رفتن به رکوع و بعد رکوع، رفع یدین نمی باشد:

﴿١٣٢﴾ فرمان خداوندی است:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾ سورة المؤمنون

ترجمه: بی شک رستگار شدند مومنان، آنانی که در نماز خویش «خاشع» اند.

﴿١٣٣﴾ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا در تفسیر این آیت می فرماید:

مُخْبِتُونَ، مَتَوَاضِعُونَ لَا يَلْتَفِتُونَ يَمِينًا وَلَا شِمَالًا وَلَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: «خاشعان» آن کسانی اند که با عاجزی و شکستگی ایستاده می شوند

و به راست و چپ نظر نمی اندازند و در داخل نماز رفع یدین نمی کنند.^(۱)

﴿١٣٤﴾ امام حسن بصری رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ در تفسیر آیت مذکور شریف می فرماید:

خَاشِعُونَ الَّذِينَ لَا يَرْفَعُونَ أَيْدِيَهُمْ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا فِي التَّكْبِيرَةِ الْأُولَى.

ترجمه: «خاشعان» آنانی اند که جز تکبیر تحریمه در هیچ جائی در داخل نماز

رفع یدین نمی کنند.^(۲)

﴿١٣٥﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: أَلَا أُصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که فرمود: آیا نماز رسول

الله ﷺ را برایتان نخوانم؟ راوی می گوید: آنگاه حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ایستاده

شد و بجز یکبار در آغاز نماز، دیگر در سراسر نماز رفع یدین نکرد.^(۳)

(۱) تنویر المقیاس من تفسیر ابن عباس لعبد الله بن عباس رضي الله عنهما (المتوفى: ٦٨هـ): ص ٢٨٤

(۲) تفسیر السمرقندی مسمی به بحر العلوم: ٤٧٣/٢ چاپ دار الفکر بیروت، ١٤٣٢ هـ ق

(۳) سنن نسائی: ١٩٥/٢ حدیث ١٠٥٨ کتاب الفتح؛ الرخصة في ترك ذلك (في رفع اليدين عند الركوع) | سنن نسائی:

١٨٢/٢ حدیث ١٠٢٦ کتاب الفتح؛ ترك ذلك (في رفع اليدين للركوع) | جامع لترمذی: ٤٠/٢ حدیث ٢٥٧ أبواب

الصلوة؛ باب رفع اليدين عند الركوع | سنن ابی دؤد: ١٩٩/١ حدیث ٧٤٨ کتاب الصلوة، أبواب تفریع استفتاح الصلوة، باب

من لم يذكر رفع عند الركوع | مسند احمد: ٢٠٣/٦ حدیث ٣٦٨١ و ٢٦٠/٧ حدیث ٤٢١١ مُسْنَدُ الْمُكْرَبِينَ مِنْ

الصَّحَابَةِ، مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ | مصنف ابن ابی شیبة: ٢١٣/١ حدیث ٢٤٤١ كِتَابُ

﴿٩٦﴾

﴿١٣٦﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضي الله عنه می فرماید: من با حضرت رسول خدا صلی الله علیه و آله، حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه و حضرت عمر فاروق رضي الله عنه نماز خوانده ام، ایشان همه جز در شروع نماز (در هیچ جای نماز) رفع یدین نمی کردند. ^(۱)

﴿١٣٧﴾ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَبَّرَ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكَبَيْهِ... وَفِي رَوَايَةٍ... أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: از حضرت امیر المؤمنین علی رضي الله عنه روایت است که حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله چون برای نماز می ایستادند، تکبیر می گفتند و (بند) دستهای مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند. و در روایت دیگری وارد است که رسول اکرم صلی الله علیه و آله فقط در شروع نماز رفع یدین می فرمودند و در سایر جاهای داخل نماز، رفع یدین نمی کردند. ^(۲)

الصلوات؛ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرِهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ | مسند ابی یعلیٰ الموصلی: ٤٥٣/٨ | حدیث ٥٠٤٠ | مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ | إعلاء السنن للتهانوي: ٦١/٣ | حدیث ٨١٤ | باب ترك رفع اليدين في غير الافتتاح | زجاجة المصاييح: ٢٢٨/١ | باب صفة الصلاة | معارف السنن للثورى: ٤٧٧/٢ تا ٤٨٦ | تحقيق حديث ابن مسعود في ترك الرفع | أدلة الخفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوي: ص ١٦٦ | حدیث ٣٩٦ | لا يرفع يديه الا في تكبيرة الافتتاح

(١) مسند ابی یعلیٰ الموصلی: ٤٥٣/٨ | حدیث ٥٠٣٩ | مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ | معجم اسامي شيوخ ابی بكر الاسماعيلي: ٦٩٢/٢ | حدیث ٣١٨ | حَرْفُ الْعَيْنِ | سنن الدارقطني: ٥٢/٢ | حدیث ١١٣٣ | كِتَابُ الصَّلَاةِ | بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الْفَتْحِ وَالرُّكُوعِ وَالرُّفْعِ مِنْهُ وَقَدْ ذَكَرْنَا ذَلِكَ وَأَخْتَلَفَ لِرَوَايَاتٍ | مختصر خلافيات لبهقي: ٧٨/٢ | السنن الكبرى للبيهقي: ١١٤/٢ | حدیث ٢٥٣٤ | بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرْ لِرَفْعِ يَدَيْهِ عِنْدَ الْفَتْحِ | معرفة السنن والآثار للبيهقي: ٤٢٤/٢ | حدیث ٣٢٨٦ | كِتَابُ الصَّلَاةِ | مَنْ قَالَ: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا عِنْدَ الْفَتْحِ | إعلاء السنن للتهانوي: ٦٧/٣ | حدیث ٨٢١ | باب ترك رفع اليدين في غير الافتتاح | زجاجة المصاييح: ٢٣٠/١ | باب صفة الصلاة | التجريد للقدوري: ٥١٨/٢ | مسألة ١١٥ | لا ترفع اليدين في تكبير الركوع

(٢) مصنف عبد الرزاق: ٧٩/٢ | حدیث ٢٥٦٧ | كِتَابُ الصَّلَاةِ | بَابُ اسْتِفْتَاكِ الصَّلَاةِ | العلل للدارقطني: ١٠٦/٤ | سؤال ٤٥٧ | وموقوفاً في موطن محمد: ٥٩/١ | حدیث ١٠٩ | باب افتتاح الصلاة | شرح معاني الآثار: ٢٢٥/١ | حدیث ١٣٥٣ | بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرُّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعُ أُمَّ لَأ | مصنف ابن ابی شبيهه: ٢١٣/١ | حدیث ٢٤٤٢ | مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرِهِ ثُمَّ لَا يَعُودُ | إعلاء السنن للتهانوي: ٦٣/٣ | حدیث ٨١٧ | باب ترك رفع اليدين في غير الافتتاح | آثار السنن للنيموي: ص ١٣٧ | حدیث ٤٠٤ | باب ترك رفع اليدين في غير الافتتاح

﴿١٣٨﴾ عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُجَاذِيَ مَنْكَبَيْهِ، لَا يَعُودُ بِرَفْعِهِمَا حَتَّى يُسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ.

ترجمه: از حضرت براء بن عازب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است: هنگامی که رسول خدا ﷺ نماز را آغاز می کردند (بند) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک خود قرار می دادند و آنگاه تا از نماز سلام نمی گردانیدند، دیگر رفع یدین نمی کردند.^(۱)

﴿١٣٩﴾ سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَدَّوْ مَنْكَبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ فَلَا يَرْفَعُ، وَلَا يَبِينُ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت است که من رسول الله ﷺ را دیدم که در آغاز نماز (رفع یدین می کردند یعنی بند) دست های مبارک را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند و در هنگام رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، و همچنین در بین دو سجده رفع یدین نمی کردند.^{(۲) (۳)}

(۱) مسند ابی حنیفه بروایة ابی نعیم: ص ۱۵۶ حدیث ۲۳۵ | سنن ابی داؤد: ۲۰۰/۱ حدیث ۷۵۲ أبواب تقریر استیفتاح الصلوة؛ باب من لم يذكر الرفع عند الركوع | مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱۳/۱ حدیث ۲۴۴۰ کتاب الصلوات؛ من كان يرفع يديه في أول تكبير ثم لا يعود | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۲۴/۱ حدیث ۱۳۴۶ و ۱۳۴۷ کتاب الصلوة؛ باب التکبیر للركوع والتکبیر للسجود والرفع من الركوع هل مع ذلك رفع أم لا؟ | المدونة الكبرى: ۱۷۷/۱ رفع اليدين في الركوع والإحرام | إعلاء السنن للتهانوی: ۸۵/۳ حدیث ۸۲۷ باب ترک رفع الیدین فی غیر الافتتاح | معارف السنن للبنوری: ۲/ ۴۸۹ تا ۴۹۳ حدیث البراء فی ترک الرفع ...

(۲) مسند الحمیدی: ۵۱۵/۱ حدیث ۶۲۶ أحادیث عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنه | مسند ابی عوانة: ۴۲۳/۱ حدیث ۱۵۷۲ و حدیث ۱۵۷۳ و حدیث ۱۵۷۴ و حدیث ۱۵۷۵ کتاب الصلوة، بیان رفع اليدين في افتتاح الصلوة قبل التکبیر بجزء منکبیه

(۳) خود حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما نیز در داخل نماز رفع یدین نمی کرد، چنانکه (به سندی مطابق شروط صحیح مسلم) فرزندش حضرت سالم، فقیه بزرگوار مدینه روایت می کند که پدرش حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما در داخل نماز در هنگام رکوع و در هنگام برخاستن از سجده در رکعت سوم رفع یدین نمی کرد. حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَقُومُ فِي الرَّكْعَةِ وَفِي الثَّلَاثَةِ حِينَ يَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ.

کتاب: حدیث إسماعیل بن جعفر المدني لإسماعیل بن جعفر بن أبي كثير الأنصاري الزرقی (المتوفى ۱۸۰هـ):

ص ۲۵۹ حدیث ۳۳۰ چاپ مکتبه الرشید للنشر والتوزیع، الرياض، عربستان

﴿ ١٤٠ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ تَرَفَعَ أَيْدِينَا فِي بَدءِ الصَّلَاةِ وَفِي دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ، فَلَمَّا هَاجَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِينَةِ تَرَكَ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِي دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوعِ وَتَبَّتْ عَلَى رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي بَدءِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است؛ ما (قبل از هجرت) با رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مکه می بودیم و (در آنجا) در آغاز نماز و در داخل نماز در وقت رکوع رفع یدین می کردیم، و چون رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مدینه منوره تشریف بردند، رفع یدین در وقت رکوع را ترک نمودند و فقط رفع یدین در هنگام آغاز نماز را باقی گذاشتند.^(۱)

تکبیر گویان به سجده رفتن:

﴿ ١٤١ ﴾ فرمان خداوندی است:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَرْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾ سورة الحج

ترجمه: ای مسلمانان! رکوع کنید و سجده کنید و پروردگار خویش را عبادت نمائید و نیکی کنید، شاید رستگار شوید.

﴿ ١٤٢ ﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ

حِينَ يَقُومُ، ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز بر می خاستند، برای قیام تکبیر می گفتند، و سپس (در هر رکن دیگر نماز و) همچنین هنگامی که به سجده می رفتند نیز تکبیر می گفتند.^(۲)

(۱) اخبار الفقهاء والمحدثين: از محمد بن الحارث الحثني القيرواني المتوفى ٣٦١ هـ. ق: صفحه ٢٨٢ حديث

٣٧٨ چاپ مادريد، و صفحه ٢١٤ چاپ بيروت و لاهور.

(۲) صحيح مسلم: ٢٩٣/١ حديث ٣٩٢ كتاب الصلوة، باب اِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ فِي الصَّلَاةِ

﴿١٤٣﴾ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، كَانَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ صَلَاةٍ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ، وَغَيْرِهَا فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ.

ترجمه: از حضرت ابو سلمه بن عبد الرحمن رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت است که حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در هر نماز فرض و غیر فرض چه در رمضان و چه در غیر رمضان تکبیر می گفت. (راوی سپس تکبیرات را شمرده در آخر می افزاید:) و حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تکبیر گویان به سجده می رفت.^(۱)

در وقت سجده رفتن، نخست زانو و سپس پیشانی بر زمین نهاده شود:

﴿١٤٤﴾ عَنْ وَاثِلِ بْنِ حُجْرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَضَعُ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ إِذَا سَجَدَ.

ترجمه: حضرت واثل بن حُجْر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به سجده می رفتند، زانوهای مبارک خویش را قبل از دست های مبارک بر زمین می نهادند.^(۲)

﴿١٤٥﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثَرَ فَحَادَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ، وَاسْتَحَطَّ بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى سَبَقَتْ رُكْبَتَاهُ يَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، من حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که دستهایش را با انگشتان بزرگش به گوشهایش می زد و تا آنکه هر مفصلی از بدنش مستقر می شد، و با تکبیر تا آنکه رکبتش از دستهایش پیشتر می افتاد.

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۹/۱ حدیث ۸۰۳ کتاب الأذان، باب: يَهْوِي بِالتَّكْبِيرِ حِينَ يَسْجُدُ
 (۲) صحیح ابن خزيمة: ۳۱۸/۱ حدیث ۶۲۶ کتاب الصلوة، باب البدء بوضع الركبتين على الأرض قبل اليدين
 | صحیح ابن خزيمة: ۳۱۹/۱ حدیث ۶۲۹ کتاب الصلوة، باب البدء برفع اليدين من الأرض قبل الركبتين | سنن ابی داود: ۲۲۲/۱ حدیث ۸۳۸ أبواب تفریع استفتاح الصلوة؛ باب كيف يضع ركبتيه قبل يديه | صحیح ابن حبان: ۲۳۷/۵ حدیث ۱۹۱۲ باب صفة الصلوة؛ ذكر ما يستحب للمصلي وضع الركبتين على الأرض عند السجود قبل الكففين | المستدرک للحاکم: ۳۴۹/۱ تحت حدیث ۸۲۲ أول كتاب الصلوة باب التأمين | إعلاء السنن للتهانوی: ۳۶/۳ تحت حدیث ۷۸۰ باب طریق السجود | آثار السنن للنيموی: ص ۱۴۸ حدیث ۴۳۱
 باب وضع الركبتين قبل اليدين عند الانحطاط للسجود

﴿۱۰۰﴾

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که چون (برای نماز) تکبیر گفتند انگشتان شصت مبارک خویش را برابر با گوش های مبارک بالا بردند. سپس آنحضرت **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** به رکوع رفتند تا آنجا که هر مفصل بر جایگاهش درست قرار گرفت، سپس آنحضرت **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** تکبیر گفته پائین رفتند و زانوهای مبارک ایشان قبل از دست های مبارک ایشان بر زمین قرار گرفت.^(۱)

سجده کردن بر هفت عضو:

﴿۱۴۶﴾ **عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَمْرَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ، وَلَا يَكْفُفُ شَعْرًا وَلَا ثَوْبًا: الْجَبْهَةَ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالرِّجْلَيْنِ.**

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول خدا **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حکم یافتند تا بر هفت اعضاء سجده کنند، و همچنین موها و لباس های خود را (در نماز) جمع نمایند. (آن اعضای هفتگانه اینهاست): پیشانی، دو دست، دو زانو و دو پا.^(۲)

تعداد و الفاظ تسبیح در سجده:

﴿۱۴۷﴾ **عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ... وَإِذَا سَجَدَ، فَقَالَ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ، وَكَذَلِكَ أَدْنَاهُ.**

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: هر کسی سجده کند و در سجده سه بار **سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى** بگوید سجده

(۱) المستدرک للحاکم: ۳۴۹/۱ حدیث ۸۲۲ **أَوَّلُ كِتَابِ الصَّلَاةِ بَابُ التَّأْمِينِ | الاحادیث المختارة للضیاء المقدسی: ۲۹۴/۶ حدیث ۲۳۱۰ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳۵/۳ حدیث ۷۸۰ باب طریق السجود**

(۲) صحیح البخاری: ۱۶۲/۱ حدیث ۸۰۹ **كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ السُّجُودِ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ | صحیح مسلم: ۳۵۴/۱ حدیث ۴۹۰ و حدیث ۴۹۱ و حدیث ۴۹۲ و... كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَعْضَاءِ السُّجُودِ، وَالتَّهْيِ عَنْ كَفِّ الشَّعْرِ وَالثَّوْبِ وَعَقْفِ الرَّأْسِ ...**

اش کامل می باشد. و این کمترین مقدار آن است.^(۱)

تکبیر گویان برخاستن از سجده:

﴿ ۱۴۸ ﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز می ایستادند، تکبیر می گفتند ... سپس هنگامی که به سجده می رفتند نیز تکبیر می گفتند، و چون سر از سجده بر می داشتند، باز تکبیر می گفتند.^(۲)

جلسه (نشست) در بین دو سجده:

﴿ ۱۴۹ ﴾ از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم ﷺ به شخصی نماز را تعلیم می دادند و به او فرمودند: **ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمِئَنَ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَطْمِئَنَ جَالِسًا.**
ترجمه: سپس با اطمینان سجده کن، آنگاه از سجده برخیز و با اطمینان بنشین.^(۳)

(۱) جامع الترمذی: ۴۶/۲ حدیث ۲۶۱ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۹۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | وكذا من فعله ﷺ عن أبي بكره في مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار: ۱۳۳/۹ حدیث ۳۶۸۶ مُسْتَدُّ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ بَقِيَّةُ حَدِيثِ أَبِي بَكْرَةَ | كذا من فعله ﷺ عن حُدَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانَ فِي سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۸۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۴/۳ حدیث ۷۵۰ باب وجوب الاعتدال والطمأنينة

(۲) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ، وَرَفْعٍ فِي الصَّلَاةِ

(۳) صحیح البخاری: ۱۳۵/۸ حدیث ۶۶۶۷ كِتَابُ الْإِيمَانِ وَالتَّنْذِيرِ؛ بَابُ إِذَا حَثَّ نَاسِيًا فِي الْإِيمَانِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

دعای جلسه:

﴿ ۱۵۰ ﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ: رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَارْزُقْنِي، وَارْفَعْنِي. وَعَنْ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِثْلَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز (تهجد، نفل و غیره) شبانه در بین دو سجده این دعاء را می خواندند:

رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَارْزُقْنِي، وَارْفَعْنِي.

ترجمه دعاء: خدایا! از من درگذر، بر من رحم فرما، ضعف مرا دور بگردان، و مرا روزی عنایت کن و درجه مرا بلند بنما.^(۱)

تکبیر گویان به سجده دوم رفتن:

﴿ ۱۵۱ ﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز می ایستادند، در قیام تکبیر می گفتند (و به همین ترتیب در سایر ارکان نماز تکبیر می گفتند) و سپس در هنگام رفتن به سجده تکبیر می گفتند و چون سر از سجده بر می داشتند نیز تکبیر می گفتند و چون دوباره به سجده می رفتند باز تکبیر می گفتند.^(۲)

(۱) جامع الترمذی: ۷۶/۲ حدیث ۲۸۴ أبواب الصلاة؛ باب ما يقول بين السجدين | سنن ابن ماجه: ۲۹۰/۱ حدیث ۸۹۸ كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها؛ باب ما يقول بين السجدين | مصنف عبد الرزاق: ۱۸۷/۲ حدیث ۲۰۰۹ كتاب الصلاة؛ باب القول بين السجدين | سنن أبي داود: ۲۲۴/۱ حدیث ۸۵۰ أبواب تفریع استفتاح الصلاة؛ باب الدعاء بين السجدين | إعلال السنن للتهانوی: ۴۳/۳ و ۴۴ حدیث ۷۹۳ باب وجوب الرفع من السجدة والجلسة بين السجدين

(۲) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ كتاب الصلاة؛ باب إثبات التكبير في كل خفض ورفع في الصلاة

در وقت سجده، چهره در بین دو دست باشد:

﴿ ۱۵۲ ﴾ عَنْ أَبِي وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفَيْهِ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که من در پشت سر رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز خواندم. آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هر زمانی که به سجده می رفتند، روی مبارک خویش را در میان دو دست مبارک خویش قرار می دادند.^(۱)

چسپانیدن انگشتان بهم در وقت سجده:

﴿ ۱۵۳ ﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا سَجَدَ ضَمَّ أَصَابِعَهُ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است؛ هر زمانی که رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به سجده می رفتند، انگشتان مبارک خویش را بهم می چسپانیدند.^(۲)

نوک انگشتان دست به سمت قبله باشد:

﴿ ۱۵۴ ﴾ فَقَالَ أَبُو مُهِمِّدٍ السَّاعِدِيُّ: أَنَا كُنْتُ أَحْفَظُكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

- (۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۵۷/۱ حدیث ۱۵۳۴ کتابُ الصَّلَاةِ، بَابُ وَضْعِ الْيَدَيْنِ فِي السُّجُودِ، أَيْنَ يَبْتَغِي أَنْ يَكُونَ؟ | صحیح ابن حبان: ۱۷۳/۵ و ۱۷۴ حدیث ۱۸۶۲ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي إِخْرَاجُ الْيَدَيْنِ مِنْ كُمَيْهِ عِنْدَ رَفْعِهِ إِيَّاهُمَا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي وَصَفَنَاهُ
- (۲) صحیح ابن خزيمة: ۳۲۴/۱ حدیث ۶۴۲ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ضَمِّ أَصَابِعِ الْيَدَيْنِ فِي السُّجُودِ | صحیح ابن حبان: ۲۴۸/۵ حدیث ۱۹۲۰ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي ضَمُّ الْأَصَابِعِ فِي السُّجُودِ | المستدرک للحاکم: ۳۵۰/۱ حدیث ۸۲۶ کتابُ الطَّهَارَةِ؛ أَمَّا حَدِيثُ أَنَسٍ | المعجم الكبير للطبرانی: ۱۹/۲۳ حدیث ۲۶ عاصمُ بْنُ كَلَيْبٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ | إعلاء السنن للنهائوی: ۲۳/۳ حدیث ۷۶۸ باب طریق السجود

﴿۱۰۴﴾

رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِدَاءً مَنْكَبِيهِ ... فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضِهِمَا، وَأَسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِهِ الْقِبْلَةَ.

ترجمه: از حضرت ابو حمید ساعدی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است، من از همه شما نماز رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بهتر به یاد دارم. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون تکبیر می گفتند دست های مبارک خویش را برابر با شانه بلند می نمودند و چون به سجده می رفتند، دست های مبارک خویش را طوری بر زمین می نهادند که نه ساعد مبارک بر روی زمین پهن می بود و نه آرنج ها به بدن چسپیده می بود. و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوک انگشتان دست های مبارک را به سمت قبله می گرفتند.^(۱)

﴿۱۵۵﴾ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ فَفَرَّجْتُ بَيْنَ أَصَابِعِي حِينَ سَجَدْتُ، فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي، اِضْمُمْ أَصَابِعَكَ إِذَا سَجَدْتَ، وَأَسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَأَسْتَقْبِلِ بِالْكَفَّيْنِ الْقِبْلَةَ، فَإِنَّهُمَا يَسْجُدَانِ مَعَ الْوَجْهِ.

ترجمه: از حضرت حفص بن عاصم رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ روایت است؛ من در کنار حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نماز خواندم و هنگام سجده بین انگشتان دست خود فاصله گذاشتم. حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا به من فرمود: ای برادر زاده! چون سجده کردی، انگشتان دستت را بهم بچسبان و نوک انگشتان را به سمت قبله بگردان و کف دستت را نیز به سمت قبله بگیر، زیرا این اعضاء به همراه چهره سجده می نمایند.^(۲)

چسپانیدن دو پاشنه پا بهم در وقت سجده:

﴿۱۵۶﴾ قَالَتْ عَائِشَةُ زَوْجِ النَّبِيِّ: فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مَعِيَ عَلَى فِرَاشِي، فَوَجَدْتُهُ سَاجِدًا رَاصًّا عَقْبِيهِ مُسْتَقْبِلًا بِأَطْرَافِ أَصَابِعِهِ الْقِبْلَةَ.

(۱) صحیح ابن خزيمة: ۳۲۴/۱ حدیث ۶۴۳ کتاب الصلوة؛ باب استقبال أطراف أصابع اليدين من القبلة في السجود

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۱۷۱/۲ حدیث ۲۹۳۳ کتاب الصلوة؛ باب السجود

ترجمه: اُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حضرت عائشَةُ صَدِيقَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت می کند، من یک شب رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را نیافتم حالانکه آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با من در بستر خوابیده بودند. سپس آنحضرت را در حالی یافتیم که در سجده بودند و هر دو پاشنه (کُرى) پا های مبارک بهم چسپیده و نوک انگشتان پاهای مبارک به سمت قبله بود.^(۱)

نوک انگشتان پا در وقت سجده به طرف قبله باشد:

﴿ ۱۵۷ ﴾ فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ: أَنَا كُنْتُ أَحْفَظُكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ جِدَاءً مَنْكَبِيهِ ... فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ عَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضِهِمَا، وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصْبَعِ رِجْلَيْهِ الْقِبْلَةَ.

ترجمه: از حضرت ابو حُمَيْدِ سَاعِدِي رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که من از همه شما به نماز رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آگاه ترم. من آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که چون (برای آغاز نماز) تکبیر می گفتند، دست های مبارک را برابر با شانه های مبارک بالا می بردند ... و چون سجده می نمودند دست های مبارک را چنان بر زمین می نهادند که نه ساعد دست های مبارک بر زمین قرار می داشت و نه به بدن مبارک چسپیده می بود، و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوک انگشتان پاهای مبارک را نیز به سمت قبله می نمودند.^(۲)

(۱) صحیح ابن خزيمة: ۳۲۸/۱ حدیث ۶۵۴ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ضَمِّ الْعَيْنَيْنِ فِي السُّجُودِ | شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۱۰۳/۱ حدیث ۱۱۱ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الشَّيْطَانِ أَنَّهُ يَجْرِي مِنْ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ | صحیح ابن حبان: ۲۶۰/۵ حدیث ۱۹۳۳ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذَكَرَ الْخَبَرَ الْمُدْحَضِ قَوْلَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ هَذَا الْخَبَرَ تَقَرَّرَ بِهِ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ

(۲) صحیح البخاری: ۱۶۵/۱ حدیث ۸۲۸ کتابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ سُنَّةِ الْجُلُوسِ فِي التَّشَهُدِ | صحیح ابن خزيمة: ۳۲۴/۱ حدیث ۶۴۳ و ۳۲۷/۱ حدیث ۶۵۲ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فَتْحِ أَصَابِعِ الرَّجْلَيْنِ فِي السُّجُودِ وَالْإِسْتِقْبَالِ بِأَطْرَافِهِنَّ الْقِبْلَةَ

آرنج ها از بدن دور باشند:

﴿ ۱۵۸ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ جُبَيْنَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا صَلَّى فَرَحَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضَ إِطْيِيهِ.

وَفِي رَوَايَةٍ: وَجَافِي يَدَيْهِ عَنِ جَنْبَيْهِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مالک ابن جبینه رضی الله عنه روایت است که هنگامی که رسول اقدس **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** نماز می خواندند، دست های مبارک خویش را گشاده می گرفتند حتی که سفیدی بغل مبارک مشاهده می شد. و در روایت دیگری وارد است: آنحضرت **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** دست های مبارک را از پهلو مبارک دور نگه می داشتند.^(۱)

آرنج ها بر روی زمین قرار نداشته باشند:

﴿ ۱۵۹ ﴾ عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدْتَ، فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ.

ترجمه: از حضرت براء بن عازب رضی الله عنه روایت است که حضرت رسول الله **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: چون سجده نمائی، کف دست هایت را (بر زمین) بگذار و آرنج هایت را بالا نگهدار.^(۲)

(۱) صحیح البخاری: ۸۷/۱ حدیث ۳۹۰ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ يَدَيْ ضَعْفِيٍّ وَجَافِي فِي السُّجُودِ | صحیح

البخاری: ۱۶۱/۱ حدیث ۸۰۷ کتابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ يَدَيْ ضَعْفِيٍّ وَجَافِي فِي السُّجُودِ | صحیح ابن حبان:

۲۴۷/۵ حدیث ۱۹۱۹ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ، ذَكَرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّيِّ أَنْ يُجَافِيَ فِي سُجُودِهِ حَتَّى

يُرَى بَيَاضَ إِطْيِيهِ | صحیح ابن خزيمة: ۳۲۶/۱ حدیث ۶۴۹ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّجَافِي فِي السُّجُودِ

(۲) صحیح مسلم: ۳۵۶/۱ حدیث ۴۹۴ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِعْتِدَالِ فِي السُّجُودِ، وَوَضْعُ الْكَفَّيْنِ عَلَى الْأَرْضِ

وَرَفْعُ الْمِرْفَقَيْنِ عَنِ الْجَنْبَيْنِ... | صحیح ابن حبان: ۲۴۴/۵ حدیث ۱۹۱۶ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ،

ذَكَرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّيِّ أَنْ يُجَافِيَ فِي سُجُودِهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضَ إِطْيِيهِ | صحیح ابن خزيمة: ۳۲۹/۱ حدیث

۶۵۶ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّجَافِي فِي السُّجُودِ

﴿۱۰۷﴾

﴿۱۶۰﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِطَاطَ الْكَلْبِ.

ترجمه: حضرت آنس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: در حالت سجده اعتدال را پیش گیرید، و هیچ کسی دو دست خود را مانند سگان بر روی زمین پهن نکند.^(۱)

سجده کردن در حالی که سرین بالا باشد:

﴿۱۶۱﴾ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، قَالَ: وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ السُّجُودَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ بِالْأَرْضِ، وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ، وَقَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ.

ترجمه: حضرت ابو اسحاق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید، حضرت براء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طریقه انجام دادن سجده را به ما تعلیم داد. حضرت براء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هر دو دست خود را بر زمین نهاده سرین خویش را بالا نموده و فرمود: من رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که این چنین سجده می کردند.^(۲)

در وقت رفتن به سجده و برخاستن از سجده، رفع یدین نمی باشد:

﴿۱۶۲﴾ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۴/۱ حدیث ۸۲۲ کتاب الأذان؛ باب لا يفتريش ذراعيه في السجود | جامع

الترمذی: ۶۶/۲ حدیث ۲۷۶ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في الاعتدال في السجود

(۲) سنن النسائی: ۲۱۳/۲ حدیث ۱۱۰۴ کتاب التطبیق؛ باب صفة السجود | سنن ابی داؤد: ۲۳۶/۱ حدیث

۸۹۷ کتاب الصلاة؛ باب تفریع أبواب الركوع والسجود، باب صفة السجود | مسند احمد: ۶۲۹/۳۰ حدیث

۱۸۷۰۱ حدیث البراء بن عازب | نصب الرایة لأحادیث الهدایة للزیلعی مع حاشیته بغیة الأملی فی تخریج الزیلعی:

۳۸۰/۱ و ۳۸۱ باب صفة الصلاة | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹/۳ حدیث ۷۵۸ و ۷۵۹ باب طریق السجود

حَدَوْ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتِحَ الصَّلَاةُ ... وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ ...
وَفِي رَوَايَةٍ: وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ، وَلَا حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ ...
وَفِي رَوَايَةٍ: لَا يَرْفَعُهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هنگامی که شروع به نماز می فرمودند، دست های مبارک خویش را برابر شانۀ های مبارک بالا می بردند (یعنی رفع یدین می کردند)... و اینکار را در سجده انجام نمی دادند و در روایت دیگری وارد است که چون آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سجده می نمودند اینکار را انجام نمی دادند. و در روایت دیگری وارد است که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در بین دو سجده رفع یدین نمی کردند.^(۱)

﴿ ۱۶۳ ﴾ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتِحَ الصَّلَاةُ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُجَاذِيَ بِهِمَا، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَدَوْ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَيَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَلَا يَرْفَعُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که من رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را شروع می کردند رفع یدین می نمودند و چون می خواستند به رکوع بروند و بعد بلند کردن سر از رکوع، رفع یدین نمی کردند. و در بین دو سجده نیز رفع یدین نمی نمودند.^(۲)

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱۴۸ حدیث ۷۳۵ کتاب الأذان؛ باب رَفْعُ الْيَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرِ الْأُولَى مَعَ الْإِفْتِتَاحِ سِوَاءَ | صحیح البخاری: ۱/۱۴۸ حدیث ۷۳۸ کتاب الأذان؛ باب إِلَى أَيْنَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ؟ | صحیح مسلم: ۱/۲۹۲ حدیث ۳۹۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ باب اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمَسْكِينِ مَعَ تَكْبِيرِ الْإِحْرَامِ
(۲) مسند ابی عوانة: ۱/۴۲۳ حدیث ۱۵۷۲ و حدیث ۱۵۷۳ و حدیث ۱۵۷۴ و حدیث ۱۵۷۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الْإِفْتِتَاحِ الصَّلَاةِ قَبْلَ التَّكْبِيرِ بَعْدَاءَ مَنْكِبَيْهِ | مسند الحمیدی: ۱/۵۱۵ حدیث ۶۲۶ أَحَادِيثُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

تکبیر گویان برای رکعت دوم برخاستن:

﴿ ۱۶۴ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: ... وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ يُكَبِّرُ، وَإِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ، قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که هنگامی که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به رکوع می رفتند و از رکوع بر می خاستند تکبیر می گفتند، و هنگامی که دو سجده را انجام داده ایستاده می شدند باز تکبیر می گفتند.^(۱)

نماز گزار بعد از دو سجده، جلسه استراحت نکند:

﴿ ۱۶۵ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَضُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز (در وقت ایستادن از سجده فوراً) بر نوک پاهای مبارک ایستاده می شدند.^(۲)

﴿ ۱۶۶ ﴾ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ يَزِيدَ يَقُولُ: رَمَقْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ فِي الصَّلَاةِ فَرَأَيْتُهُ يَنْهَضُ وَلَا يَجْلِسُ. قَالَ: يَنْهَضُ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى وَالثَّانِيَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الرحمن رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید: من نماز حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ را با دقت مشاهده کردم. من دیدم که حضرت عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (بعد از سجده فوراً) ایستاده می شد و نمی نشست. وی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در رکعت اول و سوم بر نوک پاهای خود ایستاده می شد.^(۳)

(۱) صحیح البخاری: ۱۰۹/۱ حدیث ۷۹۵ کتاب الأذان؛ باب ما يقول الإمام ومن خلفه إذا رفع رأسه...
 (۲) جامع الترمذی: ۸۰/۲ حدیث ۲۸۸ أبواب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم؛ باب منه أيضاً (ای باب كيف النهوض من السجود) | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۹/۳ حدیث ۸۰۷ باب في ترك جلوس الاستراحة
 (۳) مصنف عبد الرزاق: ۱۷۸/۲ حدیث ۲۹۶۶ کتاب الصلاة، باب كيف النهوض من السجود الآخرة ومن الركعة الأولى والثانية | السنن الكبرى للبيهقي: ۱۸۰/۲ حدیث ۲۷۶۴ جماع أبواب صفة الصلاة؛ باب كيف القيام من الجلوس | المعجم الكبير للطبراني: ۲۶۶/۹ حدیث ۹۳۲۷ و ۹۳۲۸ | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۹/۳ حدیث ۸۰۴

﴿ ۱۱۰ ﴾

﴿ ۱۶۷ ﴾ عَنِ الشَّعْبِيِّ، أَنَّ عُمَرَ، وَعَلِيَّ، وَأَصْحَابَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانُوا يَنْهَضُونَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى صُدُورِ أَقْدَامِهِمْ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت امام شعبی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید: حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و سایر صحابه رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (بعد از سجده) در نماز (نمی نشستند بلکه فوراً) بر روی نوک پاهای خویش ایستاده می شدند.^(۱)

جلسه استراحت به سبب عذر یا کبر سن درست است:

﴿ ۱۶۸ ﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُؤْتِرُ بِتِسْعٍ، فَلَمَّا بَدَأَ وَكَثُرَ لِحْمُهُ أَوْتَرَ بِسَبْعٍ وَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ.

ترجمه: حضرت ابو امامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نه وتر (یعنی سه رکعت نماز وتر با شش رکعت نفل) می خواندند. و هنگامی که (عمر آنحضرت ﷺ بسیار شد و لذا) بدن آنحضرت ﷺ سنگین گردید و آنحضرت ﷺ گوشت گرفتند، آنگاه هفت وتر (یعنی سه رکعت وتر با چهار رکعت نفل) می خواندند، و همچنین دو رکعت را نشسته اداء می فرمودند.^(۲)

﴿ ۱۶۹ ﴾ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: جَاءَنَا مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ - فِي مَسْجِدِنَا هَذَا - فَقَالَ: إِنِّي لِأَصْلِي بِكُمْ وَمَا أُرِيدُ الصَّلَاةَ، أُصَلِّي كَيْفَ رَأَيْتَ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي، فَقُلْتُ لِأَبِي قِلَابَةَ: كَيْفَ كَانَ يُصَلِّي؟ قَالَ: مِثْلَ شَيْخِنَا هَذَا، قَالَ: وَكَانَ شَيْخًا، يَجْلِسُ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، قَبْلَ أَنْ يَنْهَضَ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى.

ترجمه: حضرت ایوب رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که حضرت ابو قلابه رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ

(۱) مصنف ابن ابی شیبہ: ۳۴۶/۱ حدیث ۳۹۸۲ کتاب الصلوات؛ مَنْ كَانَ يَنْهَضُ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۹۰/۱ حدیث ۱۷۲۷ کتاب الصلوة، باب الوتر | مسند احمد: ۶۵۱/۳۶ حدیث ۲۲۳۱۳ حدیث ابی امامة الباهلی الصدقی بن عجلان بن عمرو و يقال: ابن وهب الباهلی، عن النبي صلى الله عليه وسلم | السنن الكبرى للبيهقي: ۴۹/۳ حدیث ۴۸۲۷ جماع أبواب صلاة التطوع، وقيام شهر رمضان؛ باب في الركعتين بعد الوتر

﴿۱۱۱﴾

فرمود؛ حضرت مالک بن حُوَيْرِث رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عنه به این مسجد ما تشریف آورد و فرمود: من نزد شما نماز می خوانم و مقصود من نماز دادن نیست بلکه (مقصودم اینست که برای نشان دادن به شما) همانگونه نماز بخوانم که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیده بودم. حضرت ایوب رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ می گوید: من از حضرت ابو قلابه پرسیدم که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چگونه نماز خواندند؟ جواب داد: مانند این پیر مرد ما. و عادت آن پیرمرد این بود که چون از سجده رکعت اول سر بر می داشت، قبل از ایستاده شدن (به سبب ضعف پیری لحظه ای) می نشست.^(۱)

رفع یدین در بین دو رکعت نمی باشد:

در روایت حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا این الفاظ موجود است:

﴿۱۷۰﴾ وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ، وَلَا حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ.

ترجمه: رسول اکرم ﷺ در وقت سجده و سر برداشتن از سجده رفع یدین نمی کردند.^(۲)

﴿۱۷۱﴾ فایده: از این حدیث دانسته می شود که نماز گزار (در وسط دو رکعت نماز)

چون به خاطر رکعت دوم و چهارم، سر از سجده بر دارد، رفع یدین نکند.

﴿۱۷۲﴾ فایده: در ابتدای این روایت، رفع یدین در هنگام رکوع نیز مذکور است، اما

نفی آن از سایر روایات خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا ثابت می باشد چنانکه به

همراه حواله مراجع آنها قبلاً گذشت.^(۳)

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۳۶/۱ حدیث ۶۷۷ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ مَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ وَهُوَ لَا يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يَعْلَمَهُمْ صَلَاةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُنَّتَهُ

(۲) صحیح البخاری: ۱۴۸/۱ حدیث ۷۳۸ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ إِلَى أَيْنَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ؟

(۳) و همچنین حدیث ﴿۱۳۳﴾ و حدیث ﴿۱۳۴﴾ و حدیث ﴿۱۳۵﴾ و حدیث ﴿۱۳۶﴾ و حدیث ﴿۱۳۷﴾ و حدیث ﴿۱۳۸﴾ و حدیث ﴿۱۳۹﴾ و حدیث ﴿۱۴۰﴾ از صفحه ۹۵ تا صفحه ۹۸ نیز ملاحظه شود.

در رکعت دوم، خواندن فاتحه با بسم الله شروع شود:

﴿ ۱۱۱ ﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَا يَدْعُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَبْلَ السُّورَةِ وَبَعْدَهَا، إِذَا قَرَأَ سُورَةَ أُخْرَى فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که وی پیش از سوره فاتحه و بعد آن، قبل از شروع سوره دیگری بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را ترک نمی کرد.^(۱)

رکعت اول طویل باشد و رکعت دوم کوتاه تر:

﴿ ۱۱۲ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ، وَسُورَتَيْنِ يُطَوِّلُ فِي الْأُولَى، وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ وَيُسْمِعُ الْآيَةَ أَحْيَانًا، وَكَانَ يَقْرَأُ فِي الْعَصْرِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ، وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الْأُولَى، وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الرَّكَعَةِ الْأُولَى مِنْ صَلَاةِ الصُّبْحِ، وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ.

ترجمه: از حضرت ابو قتاده رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در دو رکعت اولی نماز ظهر، سوره فاتحه و دو سوره دیگر را می خواندند و رکعت اول را طویل می ساختند و رکعت دوم را کوتاه می نمودند. و گاهی گاهی (اندکی از) یک آیت را نیز می شنویدند.

و آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز عصر، سوره فاتحه و دو سوره را می خواندند و رکعت اول را طویل می گردانیدند. و آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز صبح، رکعت اول را طویل می ساختند و رکعت دوم را کوتاه می خواندند.^(۲)

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۰/۱ حدیث ۱۱۸۹ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ قِرَاءَةِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۲/۱ حدیث ۷۵۹ کتاب الأَذَانِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ | صحیح مسلم: ۳۳۳/۱ حدیث ۴۵۱ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ

قعدة کردن (نشستن) بعد از هر دو رکعت:

﴿ ۱۷۳ ﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ، وَالْقِرَاءَةَ بِالحَمْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ... وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ.

ترجمه: از اُمّ المؤمنین حضرت عایشه رضی الله عنها روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با **اللَّهُ أَكْبَرُ** شروع می فرمودند و قرائت را با **الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ** آغاز می نمودند، و همچنین می فرمودند: بعد از هر دو رکعت، «تشهّد» است. (یعنی قعدة باید کرد.)^(۱)

کیفیت قعدة اولی:

﴿ ۱۷۴ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتُنِيَّ الْيُسْرَى.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما می فرماید: در نماز، سنت اینست که در تشهّد، پای راست را ایستاده کنی و پای چپ را بخوابانی.^(۲)

﴿ ۱۷۵ ﴾ حضرت ابو حمید ساعدی رضی الله عنه طریقه نماز رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را ذکر نموده می فرماید:

فَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى.

ترجمه: آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از دو رکعت (در تشهّد) بر روی پای چپ مبارک می نشستند و پای راست مبارک را ایستاده می نمودند.^(۳)

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب ما یجمع صفة الصلوة وما یفتح به ویحتم به...
| مصنف عبد الرزاق: ۲۲۱/۲ کتاب الصلوة؛ باب من نسی التَّشَهُدَ | مصنف ابن ابی شیبة: ۲۶۳/۱ حدیث ۳۰۲۳ کتاب الصلوات؛ قدر کم یقعد فی الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَیْنِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۶۵/۱ حدیث ۸۲۷ کتاب الأذان؛ باب سنة الجلوس فی التَّشَهُدِ

(۳) صحیح البخاری: ۱۶۵/۱ حدیث ۸۲۸ کتاب الأذان؛ باب سنة الجلوس فی التَّشَهُدِ

﴿۱۱۴﴾

﴿۱۷۶﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ...
وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْبُسْرَى وَيُنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى.

ترجمه: از امّ المؤمنین حضرت عایشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول
الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با تکبیر شروع می فرمودند: ... و پای چپ مبارک را بر روی زمین
خوابانیده و پای راست مبارک را ایستاده می نمودند.^(۱)

در قعدة اولی فقط تشهد خوانده می شود:

﴿۱۷۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: عَلَّمَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَقُولَ إِذَا جَلَسْنَا فِي
الرُّكْعَتَيْنِ: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا
وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ حضرت رسول اکرم
صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بما تعلیم دادند که چون بعد از دو رکعت بنشینیم، این (تشهد) را بخوانیم:
التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا
وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.^(۲)

﴿۱۷۸﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّشَهُدَ فِي
وَسْطِ الصَّلَاةِ وَفِي آخِرِهَا... التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ، وَرَحْمَةُ اللَّهِ
وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.
قَالَ: ثُمَّ إِنْ كَانَ فِي وَسْطِ الصَّلَاةِ نَهَضَ جِبْنَ يَفْرُغُ مِنْ تَشَهُدِهِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ حضرت رسول اکرم صَلَّى

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب ما یجمع صفة الصلوة وما یفتح به ویختم به...

(۲) سنن النسائی: ۲۳۷/۲ حدیث ۱۱۶۲ کتاب التطبیق؛ کیف التَّشَهُدِ الْأَوَّلُ | السنن الكبرى للبيهقي:

۲۰۹/۲ حدیث ۲۸۵۵ کتاب الصلوة؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي التَّشَهُدِ

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای من تشهد در وسط نماز و در آخر نماز را (مانند بالا) به اینگونه تعلیم دادند: اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ... و فرمودند: اگر نماز گزار در وسط نماز باشد، بعد از خواندن تشهد، ایستاده شود.^(۱)

﴿ ۱۱۹ ﴾ عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: لَا يَزِيدُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ عَلَى التَّشَهُدِ.

ترجمه: حضرت حسن بصری رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید: نماز گزار در (قعه بعد از) دو رکعت نخست نماز، جز تشهد، چیز بیشتری نمی خواند.^(۲)

الفاظ تشهد:

﴿ ۱۱۸ ﴾ قَالَتْقَتِ ابْنَتَا رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ، فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ: اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ... أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: هنگامی که ما به اقتدای رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خواندیم، آنحضرت می فرمودند: اللهُ ﷻ سلام است. هر کسی که نماز بخواند، باید (در تشهد) چنین بگوید:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

(۱) مسند احمد: ۳۹۲/۷ حدیث ۴۳۸۲ مُسْنَدُ الْمُكْرِمِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ، مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ | صحيح ابن حبان: ۳۵۰/۱ حدیث ۷۰۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اَلْاِقْتِصَارِ فِي الْجُلُوسِ اَلْأُولَى عَلَى التَّشَهُدِ وَتَرْكِ الدُّعَاءِ بَعْدَ التَّشَهُدِ اَلْأَوَّلِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۹/۳ و ۱۳۰ حدیث ۸۶۲ باب ترك الزيادة على التشهد في القعدة الاولى | آثار السنن للنيومی: ص ۱۵۵ حدیث ۴۶۰ باب ما جاء في التشهد

(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۲۶۳/۱ حدیث ۳۰۲۱ كِتَابُ الصَّلَوَاتِ؛ قَدْرُ كَمْ يَقَعُدُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ | التفصيل في إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۹/۳ و ۱۳۰ حدیث ۸۶۰ تا ۸۶۳ باب ترك الزيادة على التشهد في القعدة الاولى

ترجمه تشهد: جمله کلمات تعظیم خدا راست و جمله عبادتها و صدقات برای اوست. سلام بر تو ای پیغمبر، و رحمت خدا و برکات او بر تو باد، سلام باد بر ما و بر تمام بندگان نیک خدا. گواهی می دهم که هیچ کسی شایسته عبادت نیست سواى الله ﷻ و گواهی می دهم که محمد ﷺ بنده و پیغمبر اوست.^(۱)

اشاره انگشت شهادت در تشهد:

﴿ ۱۸۱ ﴾ علی بن عبد الرحمن معاوی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که من در نماز سنگچل ها را بالا و پائین می کردم که حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مرا دید و به من گفت:

إِصْنَعْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ؟ قَالَ: كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِثْمَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى.

ترجمه: تو چنان کن که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می کردند. پرسیدم رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چگونه می کردند. حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمود: هنگامی که آنحضرت ﷺ در نماز می نشستند کف دست راست خود را بر روی ران راست مبارک خویش می نهادند و انگشتان دست را بند می کردند و آنگاه با انگشت شهادت اشاره می فرمودند و دست چپ مبارک را بر روی ران چپ مبارک ایشان قرار می دادند.^(۲)

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۶/۱ حدیث ۸۳۱ کتاب الأذان؛ بابُ التَّشَهُّدِ فِي الْآخِرَةِ | صحیح مسلم: ۳۰۱/۱

حدیث ۴۰۲ کتاب الصَّلَاةِ؛ بابُ التَّشَهُّدِ فِي الصَّلَاةِ

(۲) صحیح مسلم: ۴۰۸/۱ حدیث ۵۸۰ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بابُ صِفَةِ الْجُلُوسِ فِي الصَّلَاةِ؛ وَكَيْفِيَّةِ وَضْعِ الْيَدَيْنِ عَلَى الْفَخَذَيْنِ | سنن ابی داؤد: ۲۵۹/۱ حدیث ۹۸۷ کتاب الصَّلَاةِ؛ بابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّشَهُّدِ | الموطأ لمحمد بن الحسن الشیبانی: ص ۶۷ حدیث ۱۴۴ باب: الْعَبَثُ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُكْرَهُ مِنْ تَسْوِيَتِهِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰۳/۳ حدیث ۸۳۷ باب هیئۃ جلسه التَّشَهُّدِ وَالْإِشَارَةَ

کیفیت اشاره:

﴿ ۱۸۲ ﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا فَعَدَّ فِي التَّشَهُدِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى، وَعَقَدَ ثَلَاثَةً وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَابَةِ. ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است: هنگامی که حضرت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تشهد می نشستند دست چپ مبارک خویش را بر روی زانوی چپ مبارک می نهادند، و دست راست مبارک را بر روی زانوی راست مبارک می گذاشتند، و انگشتان دست را بند فرموده به شکل «۵۳» می ساختند و با انگشت شهادت اشاره می کردند.^(۱)

انگشت در وقت اشاره بار بار حرکت داده نشود:

﴿ ۱۸۳ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُشِيرُ بِأَصْبُعِهِ إِذَا دَعَا، وَلَا يُحْرَكُهَا. ترجمه: حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با انگشت مبارک اشاره می فرمودند و آن را (بار بار) حرکت نمی دادند.^(۲)

انگشت شهادت تا آخر نماز بلا حرکت پهن باشد:

﴿ ۱۸۴ ﴾ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبِ الْجُرَيْمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخْذِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخْذِهِ الْيُمْنَى.

(۱) صحیح مسلم: ۴۰۸/۱ حدیث ۵۸۰ کتاب المساجدِ ومَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الْجُلُوسِ فِي الصَّلَاةِ وَكَيْفِيَّةِ وَضْعِ الْيَدَيْنِ عَلَى الْفَخْذَيْنِ

(۲) سنن النسائی: ۳۷/۳ حدیث ۱۲۷۰ کتاب السُّهُوِّ؛ بَابُ بَسْطِ الْيُسْرَى عَلَى الرُّكْبَةِ | سنن ابی داؤد: ۲۶۰/۱ حدیث ۹۸۹ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّشَهُدِ | إعلاء السنن

للتهانوی: ۱۱۲/۳ حدیث ۸۴۳ باب هیئة جلوسه التشهدین والاشارة

الْيُمْنَى وَقَبِضَ أَصَابِعَهُ وَبَسَطَ السَّبَابِغَةَ وَهُوَ يَقُولُ: يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ، ثَبَّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.

ترجمه: حضرت عاصم بن کلب رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ از پدر خود، و او از پدر خود حضرت شهاب بن مجنون رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت شهاب بن مجنون رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود: چون به خدمت نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شدم آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در حال ادای نماز بودند، و دست چپ مبارک خویش را بر روی ران چپ خویش و دست راست مبارک خویش را بر روی ران راست خویش نهاده بودند. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دست راست مبارک را قبضه فرموده و انگشت شهادت مبارک را پهن نموده بودند و این دعاء را می خوانند:

يَا مُقَلَّبَ الْقُلُوبِ، ثَبَّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.

ترجمه دعاء: ای گرداننده دل ها، دل مرا بر دین خود استوار بدار. ^(۱)

فایده: دعاء در تشهد بعد از درود شریف و قریب به وقت سلام خوانده می شود. و رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آن زمان نیز انگشت شهادت را پهن نهاده بر همان حالت ثابت نگهداشته بودند.

از اینجا ثابت می گردد که انگشت شهادت تا آخر نماز بایست پهن گذارده شود. چنانچه حضرت حکیم الامت مولانا اشرف علی تھانوی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می نویسد:

قُلْتُ فِيهِ إِدَامَةُ إِشَارَةِ التَّشَهُدِ إِلَى آخِرِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: من (مولانا محمد اشرف علی تھانوی) می گویم که این حدیث ثابت می گرداند که انگشت اشاره تا آخر نماز بر حالت خود باقی می ماند. ^(۲)

هنگام تشهد، نگاه از انگشت شهادت پیشتر نرود:

﴿ ۱۸۵ ﴾ از حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ

(۱) جامع الترمذی: ۵۷۳/۵ حدیث ۳۵۸۷ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ

(۲) الثواب الحلی علی جامع الترمذی للتهانوی: ۱۹۹/۲ حواله مؤلف

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را در حال ادای نماز مشاهده نمود و:

قَالَ: لَا يُجَاوِزُ بَصَرَهُ إِشَارَتَهُ.

ترجمه: نگاه آنحضرت ﷺ از اشاره آنحضرت ﷺ بیشتر نمی رفت. ^(۱)

تشهد، خفیه خوانده می شود:

﴿ ۱۸۶ ﴾ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُخْفِيَ التَّشَهُدَ.

ترجمه: عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: سنت اینست که تشهد خفیه

خوانده شود. ^(۲)

تکبیر گویان از قعدۀ اولی برخاستن:

﴿ ۱۸۷ ﴾ عَنْ مُطَرِّفٍ قَالَ: صَلَّيْتُ أَنَا وَعِمْرَانُ، صَلَاةَ خَلْفِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ،

فَكَانَ إِذَا سَجَدَ كَبَّرَ وَإِذَا رَفَعَ كَبَّرَ، وَإِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ.

ترجمه: حضرت مُطَرِّفٌ رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که من و عِمْرَانُ بنِ حُصَيْنِ رَضِيَ

اللَّهُ عَنْهُ به اقتدای حضرت علی ابن ابی طالب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز خواندیم، هنگامی که حضرت

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۶۰/۱ حدیث ۹۹۰ کتاب الصلوة، باب تفریع أبواب الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بابُ الإِشَارَةِ فِي

التَّشَهُدِ | سنن النسائی: ۳۹/۳ حدیث ۱۲۷۵ کتابُ السُّهُورِ، مَوْضِعُ البَصْرِ عِنْدَ الإِشَارَةِ وَتَحْرِيكُ السَّبَابِقِ | إعلاء

السنن للتهانوی: ۱۱۱/۳ حدیث ۸۴۲ باب هیئة جلسة التشهدین والاشارة

(۲) جامع الترمذی: ۸۴/۲ حدیث ۲۹۱ أبوابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّهُ

يُخْفِي التَّشَهُدَ | سنن ابی داؤد: ۲۵۹/۱ حدیث ۹۸۶ کتابُ الصَّلَاةِ، بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ

إِخْفَاءِ التَّشَهُدِ | سنن النسائی: ۱۸۱/۳ حدیث ۱۵۶۱ کتابُ صَلَاةِ العِيدَيْنِ، الصَّلَاةُ قَبْلَ الإِمَامِ يَوْمَ العِيدِ |

المستدرک للحاکم: ۳۵۴/۱ حدیث ۸۳۸ کتابُ الطَّهَارَةِ؛ أَمَّا حَدِيثُ أَنَسٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۵/۳

حدیث ۸۵۴ باب التشهد و وجوبه

﴿۱۲۰﴾

علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سجده می کرد، تکبیر می گفت و هنگامی که سر از سجده بر می داشت، تکبیر می گفت، و هنگامی که بعد از دو رکعت بر می خاست، تکبیر می گفت.^(۱)

در شروع رکعت سوم نیز رفع یدین نمی باشد:

﴿۱۸۸﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ نَحْوَ صَدْرِهِ؛ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَلَا يَفْعَلُ بَعْدَ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند، هنگامی که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ داخل نماز می شدند، برابر سینه، هنگام رکوع و هنگام برخاستن از رکوع رفع یدین می نمودند و بعد از آن رفع یدین نمی کردند.^{(۲) (۳)}

﴿۱۸۹﴾ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنِ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَقُومُ فِي الرُّكْعَةِ وَفِي النَّالِيَةِ حِينَ يَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ.

ترجمه: حضرت سالم فرزند حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند که پدرش حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا در داخل نماز در هنگام رکوع و در هنگام برخاستن از سجده در رکعت سوم رفع یدین نمی کرد.^(۴)

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۴/۱ حدیث ۸۲۶ کتاب الأذان؛ باب يُكْبَرُ وَهُوَ يَنْهَضُ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ | صحیح

البخاری: ۱۵۷/۱ حدیث ۷۸۶ کتاب الأذان؛ باب إِيْتِمَامِ التَّكْبِيرِ فِي السُّجُودِ

(۲) الناسخ والمنسوخ لابن شاهين: ص ۱۵۳ باب رفع اليدين في الصلوة (حواله مؤلف) | ناسخ الحديث ومنسوخه

لابن شاهين: ص ۲۳۳ كتاب الصلوة؛ باب في رفع اليدين في الصلوة | فتح الباری لابن حجر: ۲۲۱/۲ قوله بساب

رفع اليدين إذا كبر وإذا ركع وإذا رفع | فتح الباری لابن رجب: ۳۴۳/۶ كتاب الأذان؛ باب رفع اليدين إذا قام من

الركعتين | المخلصيات لمحمد بن عبد الرحمن البغدادي المخلص: ۲۲۹/۳ حدیث ۲۳۹۵ الجزء العاشر

(۳) و سپس رفع یدین در وقت رکوع و برخاستن از آن نیز منسوخ شد چنانکه در حدیث بعدی اش مذکور

هست. و همچنین حدیث ﴿۱۳۳﴾ و حدیث ﴿۱۳۴﴾ و حدیث ﴿۱۳۵﴾ و حدیث ﴿۱۳۶﴾ و حدیث ﴿۱۳۷﴾ و حدیث ﴿۱۳۸﴾ و

حدیث ﴿۱۳۹﴾ و حدیث ﴿۱۴۰﴾ از صفحه ۹۵ تا صفحه ۹۸ نیز ملاحظه شود.

(۴) حدیث علی بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني: ص ۳۵۹ و ۳۶۰ حدیث ۳۰۳

خواندن سوره فاتحه در دو رکعت آخری نماز فرض:

﴿ ۱۹۰ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ فِي الْأُولَيَيْنِ بِأَمِّ الْكِتَابِ، وَسُورَتَيْنِ، وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأَمِّ الْكِتَابِ.

ترجمه: از حضرت ابو قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در دو رکعت اولی نماز ظهر، سوره فاتحه و دو سوره دیگر را می خواندند و در دو رکعت آخری آن، فقط سوره فاتحه را می خواندند.^(۱)

قده آخر نماز:

﴿ ۱۹۱ ﴾ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... فَالْتَفَتَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ، فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ... أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ هنگامی که ما به اقتدای رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خواندیم، آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرمودند: اللهُ تَعَالَى سلام است. هر کسی از شما که نماز بخواند، باید (در تشهد) چنین بگوید: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.^(۲)

ترجمه تشهد: جمله کلمات تعظیم خدا راست و جمله عبادت ها و صدقات برای اوست. سلام بر تو ای پیغمبر، و رحمت خدا و برکات او بر تو باد، سلام باد بر ما و بر تمام

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۵/۱ حدیث ۷۷۶ کتاب الأذان؛ باب: يَقْرَأُ فِي الْأُخْرَيْنِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ | صحیح

مسلم: ۳۳۳/۱ حدیث ۴۵۱ کتاب الصَّلَاةِ؛ بابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۶۶/۱ حدیث ۸۳۱ کتاب الأذان؛ بابُ التَّشَهُُّدِ فِي الْآخِرَةِ | صحیح مسلم: ۳۰۱/۱

حدیث ۴۰۲ کتاب الصَّلَاةِ؛ بابُ التَّشَهُُّدِ فِي الصَّلَاةِ

﴿۱۲۲﴾

بندگان نیک خدا. گواهی می‌دهم که هیچ‌کسی شایسته عبادت نیست سوی الله ﷻ و گواهی می‌دهم که محمد ﷺ بنده و پیغمبر اوست.

﴿۱۹۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ التَّشَهُدَ فِي وَسْطِ الصَّلَاةِ وَفِي آخِرِهَا. ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می‌فرماید: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تشهد خواندن در وسط نماز و در آخر نماز را به من تعلیم دادند.^(۱)

تَوَرُّكُ نَكْرَدِن:

در هنگام تشهد نشستن بر روی سرین را «تَوَرُّكُ» می‌گویند. «تَوَرُّكُ» را احادیث شریف نفی کرده است. در احادیث شریف وارد است که مرد نماز گزار پای راست خود را ایستاده نماید و پای چپ خود را خوابانیده بر روی آن بنشیند.

﴿۱۹۳﴾ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، وَقَالَ: إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتُنِيَّ الْيُسْرَى. ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می‌فرماید: سنت در (قعدة) نماز این است که پای راست را ایستاده کنی و پای چپ را هموار بگردانی.^(۲)

﴿۱۹۴﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ، وَالْقِرَاءَةِ بِالحَمْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، ... وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى. ترجمه: از أمُّ الْمُؤْمِنِينَ حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با اللهُ أَكْبَرُ شروع می‌فرمودند، و قرائت را با اللهُ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

(۱) مسند احمد: ۳۹۲/۷ حدیث ۴۳۸۲ مُسْنَدُ الْمُكْتَرِبِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ؛ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ

(۲) صحیح البخاری: ۱/۱۶۵ حدیث ۸۲۷ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ سُنَّةِ الْجُلُوسِ فِي التَّشَهُدِ | سنن النسائی:

۲/۲۳۵ حدیث ۱۱۵۷ كِتَابُ التَّطْيِيقِ؛ بَابُ كَيْفِ الْجُلُوسِ لِلتَّشَهُدِ الْأَوَّلِ

و (در تشهد) پای چپ مبارک را هموار می نمودند و پای راست را ایستاده می کردند.^(۱)

خواندن درود شریف:

﴿ ۱۹۵ ﴾ فَصَالَةَ بْنِ عَبَّيْدٍ يَقُولُ: سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَدْعُو فِي صَلَاتِهِ لَمْ يُمَجِّدِ اللَّهَ، وَلَمْ يُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَجَلْتُ أَتَيْهَا الْمُصَلِّي، ثُمَّ عَلَّمَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَسَمِعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي، فَمَجَّدَ اللَّهَ وَحَمِدَهُ، وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ادْعُ تُجِبْ، وَسَلْ تُعْطَ.

ترجمه: حضرت فضاله بن عبید رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صدای مردی را شنیدند که در نماز دعاء می خواست، لیکن نه حمد خدا را کرد و نه بر نبی کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود فرستاد. حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به آن شخص فرمودند: ای نماز خوان، تو عجله کردی. آنگاه آنحضرت ﷺ مردم را تعلیم دادند (تا در نماز نخست حمد و ثنای خدا را بگویند و سپس بر نبی کریم ﷺ درود بفرستند). سپس آنحضرت ﷺ شخص دیگری را شنیدند که در نماز حمد و بزرگی خداوند را بیان می کرد و بر نبی کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود می فرستاد. آنحضرت فرمودند: دعاء کن، دعایت قبول می شود، و بخواه، خداوند عطایت می کند.^(۲)

الفاظ درود شریف:

﴿ ۱۹۶ ﴾ حضرت کعب بن عجره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند:

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِهِ...

(۲) سنن النسائی: ۴/۳ حدیث ۱۲۸۴ کتاب السُّهُورِ؛ باب التَّمَجِيدِ وَالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ

﴿۱۳۴﴾

سَأَلْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ، فَإِنَّ اللَّهَ قَدْ عَلَّمَنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكُمْ؟ قَالَ: قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

ترجمه: از حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** سوال کردیم، یا رسول الله **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**، خداوند **ﷺ** طریقه سلام گفتن بر شما را به ما آموخته است، اما چگونه بر شما و اهل بیت درود بفرستیم؟ آنحضرت **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند، چنین بگوئید:

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ. ^(۱)

ترجمه درود شریف:

خدایا بر محمد **ﷺ** و آل محمد **ﷺ** درود بفرست چنانکه بر ابراهیم **ﷺ** و آل ابراهیم **ﷺ** درود فرستادی، بی گمان که تو ستوده صفات و در ذات خود عظیم و نسبت به بندگان بسیار احسان کننده ای. ای خدایا بر محمد **ﷺ** و آل محمد **ﷺ** برکت بفرست چنانکه بر ابراهیم **ﷺ** و آل ابراهیم **ﷺ** برکت فرستادی، بی گمان که تو ستوده صفات و در ذات خود عظیم و نسبت به بندگان بسیار احسان کننده ای.

دعای اختیاری:

﴿۱۹۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: كُنَّا إِذَا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ، قُلْنَا: السَّلَامُ عَلَى ... فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... قُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ... أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ، فَيَدْعُو.

(۱) صحیح البخاری: ۱۴۶/۴ حدیث ۳۳۷۰ کتابُ أُحَادِيثِ الْأَنْبِيَاءِ؛ بَابُ

﴿۱۳۵﴾

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که ما به همراهی نبی کریم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** نماز می خواندیم. باری آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: شما در (تَشَهُد) چنین بخوانید:

الَّتَحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

و سپس نمازگزار هر دعائی را که می پسندد اختیار دارد بخواند.^(۱)

الفاظ دعاء:

﴿۱۳۸﴾ الله ﷻ در قرآن مجید دعای حضرت ابراهیم **عَلَيْهِ السَّلَام** را ذکر فرموده است:

رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ دُعَاءِي ﴿۱۳۸﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ ﴿۱۳۹﴾ سوره ابراهيم

ترجمه: ای پروردگار من، مرا بر پا دارنده نماز بگردان، و از اولاد من نیز، ای پروردگار ما و قبول کن دعای مرا، ای پروردگار ما بیامرز مرا و مادر و پدر مرا و مسلمانان را روزی که بر پا گردد حساب.

﴿۱۳۹﴾ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلَّمَنِي دُعَاءً أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي، قَالَ: قُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ.

ترجمه: از حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که ایشان به خدمت رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** عرض نمود که یا رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** دعائی به من

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۷/۱ حدیث ۸۳۵ کتاب الأذان؛ باب ما يُتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ بَعْدَ التَّشَهُدِ وَلَيْسَ بِوَاجِبٍ | صحیح مسلم: ۳۰۱/۱ حدیث ۴۰۳ کتاب الصَّلَاةِ؛ باب التَّشَهُدِ فِي الصَّلَاةِ | سنن النسائی: ۲۳۸/۲ حدیث ۱۱۶۳ کتاب التَّطْيِيقِ؛ كَيْفَ التَّشَهُدُ الْأَوَّلُ

﴿۱۲۶﴾

بیاموزانید تا در نماز با آن دعاء بخوایم. رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: این دعا را بخوایم:

اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاعْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ.

ترجمه دعاء: یا الهی! من بر خود بسیار ظلم کرده ام و جز تو هیچ کسی نیست که گناهان را ببخشد، پس مرا نزد خود ببخشا و بر من رحم بنما که بی شک تنها تو بخشاینده مهربان هستی. (۱) (۲)

مقتدی هیچ رکن نماز را نباید قبل از امام انجام بدهد:

﴿۲۰۰﴾ **عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي إِمَامُكُمْ، فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَلَا بِالسُّجُودِ، وَلَا بِالْقِيَامِ وَلَا بِالْإِنْصِرَافِ.**

ترجمه: حضرت انس رضی الله عنه روایت می کند که روزی رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ما را امامت فرمودند و هنگامی که نماز به پایان رسید، چهره مبارک را به سوی ما نموده فرمودند: ای مردم! من امام شما هستم، شما رکوع، سجده، قیام و اختتام نماز را پیشتر از من انجام ندهید. (۳)

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۶/۱ حدیث ۸۳۴ کتاب الأذان؛ باب الدعاء قبل السلام | صحیح مسلم: ۲۰۷۸/۴

حدیث ۲۷۰۵ کتاب الذکر والدعاء والتوبة والاسْتِغْفَار؛ باب اسْتِحْبَابِ خَفْضِ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ

(۲) اگر کسی آن را به یاد ندارد، می تواند این دعای قرآنی را بخواند:

رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ.

ترجمه: الهی! ما را در دنیا نیکی عنایت بفرما و همچنین در آخرت خوبی عنایت کن.

(۳) صحیح مسلم: ۳۲۰/۱ حدیث ۴۲۶ کتاب الصلوة؛ باب التَّهْمِي عَنْ سَبْقِ الْإِمَامِ بِرُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ وَتَحْوِيمَا

| آثار السنن للبيهقي: ص ۱۹۱ حدیث ۵۷۸ باب ما على المأموم من المتابعة

اختتام نماز با سلام:

﴿ ۲۰۱ ﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ... وَكَانَ يَخْتِمُ الصَّلَاةَ بِالتَّسْلِيمِ.
ترجمه: از امّ المؤمنین حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با تکبیر شروع و با سلام ختم می نمودند.^(۱)

الفاظ سلام:

﴿ ۲۰۲ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ بَسَارِهِ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ.
ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به سمت راست و سمت چپ سلام می گردانیدند و می گفتند: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ.^(۲)

کیفیت سلام:

﴿ ۲۰۳ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ حَفْضٍ وَرَفِيعٍ، وَفِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَيُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ: السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ، حَتَّى يَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ، وَرَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب ما یجمع صفة الصلوة وما یفتتح به ویختم به، و صفة الرکوع والاعتدال منه...

(۲) جامع الترمذی: ۸۹/۲ حدیث ۲۹۵ أبواب الصلوة؛ باب ما جاء فی التسلیم فی الصلوة | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۷۰/۱ حدیث ۱۶۲۲ کتاب الصلوة؛ باب السَّلَامُ فی الصلوة، کَیْفَ هُوَ؟ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷۹/۳ حدیث ۸۹۸ باب وجوب الخروج من الصلوة بالسلام و بیان کیفیته

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: من رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که در هر بالا و پائین شدن و ایستادن و نشستن، تکبیر می گفتند. و آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به سمت راست و به سمت چپ سلام می دادند (و می گفتند) **السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ**، حتی که سفیدی رخسار مبارک دیده می شد. و من حضرت ابو بکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ را دیدم که ایشان نیز این چنین می کردند.^(۱)

﴿ ۲۰۴ ﴾ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كُنْتُ أَرَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ، حَتَّى أَرَى بَيَاضَ خَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت عامر بن سعد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ از پدر بزرگوار خود حضرت سعد بن وقاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که من رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را می دیدم که (در نماز) به سمت راست و به سمت چپ خود سلام می دادند، حتی که من سفیدی رخسار مبارک ایشان را مشاهده می کردم.^(۲)

مقتدیان به همراه سلام امام، سلام بدهند:

﴿ ۲۰۵ ﴾ عَنْ عَتَبَانَ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ اللهُ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز خواندیم و زمانی که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سلام گردانیدند ما

(۱) سنن النسائي: ۶۲/۳ حدیث ۱۳۱۹ کتاب السُّهُور؛ كَيْفَ السَّلَامُ عَلَى الْبَيْتِ؟ | سنن النسائي: ۲۳۰/۲

حدیث ۱۱۴۲ کتاب التَّطْبِيقِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ عِنْدَ الرَّفْعِ مِنَ السُّجُودِ | سنن النسائي: ۲۰۵/۲ حدیث ۱۰۸۳ کتاب التَّطْبِيقِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلْسُّجُودِ

(۲) صحیح مسلم: ۴۰۹/۱ حدیث ۵۸۲ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّلَامِ لِلتَّحْلِيلِ مِنَ الصَّلَاةِ عِنْدَ فَرَاعِهَا وَكَيْفِيَّتِهِ

﴿ ۲۰۶ ﴾ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا يَسْتَحِبُّ إِذَا سَلَّمَ الْإِمَامُ أَنْ يُسَلَّمَ مَنْ خَلْفَهُ.
ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا مستحب می دانست که مقتدی
همراه با سلام امام، سلام بگرداند.^(۲)

قرائت جهری در نمازهای جهری و قرائت خفیه در نمازهای خفیه:

﴿ ۲۰۷ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: فِي كُلِّ صَلَاةٍ يُقْرَأُ، فَمَا أَسْمَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْمَعْنَاكُمْ، وَمَا أَخْفَى عَنَّا أَخْفَيْنَا عَنْكُمْ،
ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید:

در هر نماز، قرآن قرائت می شود. نمازی که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرآن را در
آن به ما شنوایند (یعنی با صدای بلند قرائت نمودند) ما نیز در آن نماز، قرآن را به شما
می شنواییم، و نمازی که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آن با صدای خفیه قرائت کردند، ما
نیز قرائت را برای شما خفیه می خوانیم.^(۳)

چشم‌ها در دوران نماز بسته نشود:

﴿ ۲۰۸ ﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَا يَغْمِضُ عَيْنَيْهِ.

- (۱) صحیح البخاری: ۱۶۷/۱ حدیث ۸۳۸ کتابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يُسَلِّمُ حِينَ يُسَلِّمُ الْإِمَامُ...
(۲) صحیح البخاری: ۱۶۷/۱ حدیث ۸۳۸ کتابُ الأَذَانِ، بَابُ يُسَلِّمُ حِينَ يُسَلِّمُ الْإِمَامُ...
(۳) صحیح البخاری: ۱۵۴/۱ حدیث ۷۷۲ کتابُ الأَذَانِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الْفَجْرِ | صحیح مسلم: ۲۹۷/۱
حدیث ۳۹۶ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ... | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۸/۱
حدیث ۱۲۳۵ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که کسی از شما نماز می خواند، چشم هایش را بسته نکند.^(۱)

مراعات تعدیل ارکان:

﴿ ۲۰۹ ﴾ از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که شخصی داخل مسجد شده و با عجله و شتاب نماز خواند، رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ او را خواستند و طریقه نماز را به او تعلیم دادند و فرمودند:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ... فَكَبِّرْ وَأَقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَظْمِنَ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَظْمِنَ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَظْمِنَ جَالِسًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَظْمِنَ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا، ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا.

ترجمه: هنگامی که برای نماز ایستاده شدی، تکبیر بگو، سپس مقداری از قرآن را که آسان به یادت هست بخوان، سپس رکوع کن و با اطمینان رکوع را انجام بده، سپس سر را بلند کن و به اطمینان راست ایستاده شو، سپس به سجده برو و سجده را با اطمینان انجام بده، سپس سر از سجده بردار و با اطمینان بنشین، سپس دوباره با اطمینان سجده دوم را انجام بده. تمام نماز را به همین صورت اداء بکن.^(۲)

(۱) المعجم الكبير للطبرانی: ۳۴/۱۱ حدیث ۱۰۹۵۶ بَابُ الْعَيْنِ؛ طَاوُسٌ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۵۶/۲ حدیث ۲۲۱۸ بَابُ الْأَلْفِ؛ مِنْ اسْمِهِ أَحْمَدٌ | المعجم الصغير للطبرانی: ۳۷/۱ حدیث ۲۴ بَابُ الْأَلْفِ؛ مِنْ اسْمِهِ أَحْمَدٌ | كُنز العمال للهيثمی: ۵۱۵/۷ حدیث ۲۰۰۲۷ و ۵۲۸/۷ حدیث ۲۰۰۹۷ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثالث: في مفسدات الصلاة ومحظوراتها وآدابها ومباحاتها | جمع الفوائد من جامع الأصول وجمع الزوائد: ۲۶۹/۱ حدیث ۱۶۴۰ كتاب الصلاة؛ الأفعال الممتعة في الصلاة والجائزة | مجمع الزوائد للهيثمی: ۸۳/۲ حدیث ۲۴۵۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَعْمِيزِ الْبَصَرِ فِي الصَّلَاةِ | الجامع الصغير وزيادته للسيوطی: حدیث ۱۶۳۰

(۲) صحيح البخاری: ۱۵۸/۱ حدیث ۷۹۳ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لَا تَمُرُّ رُكُوعُهُ بِالْإِعَادَةِ | صحيح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رُكُوعَةٍ ...

امام نماز را مختصر بگرداند:

﴿ ۲۱۰ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ، فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمْ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالْكَبِيرَ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ.

ترجمه: حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت مي کند که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی از میان شما که مردم را در نماز امامت می کرد، او باید نماز را مختصر اداء کند، زیرا در میان آنها، ضعیف، بیمار و پیر نیز موجود است. و هنگامی که خودش تنها نماز بخواند، در این صورت هر قدر که می خواهد، نماز را طویل بگرداند.^(۱)

(۱) صحیح البخاری: ۱۴۲/۱ حدیث ۳۰۷ کتابُ الأذان؛ باب: إِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ | صحیح مسلم: ۳۴۱/۱ حدیث ۴۹۷ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بابُ أَمْرِ الْأَئِمَّةِ بِتَخْفِيفِ الصَّلَاةِ فِي تَمَامِ

﴿ بعد سلام گردانیدن ﴾

امام به سوی مقتدیان رخ کند:

﴿ ۲۱۱ ﴾ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ.

ترجمه: حضرت سمره بن جندب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند عادت مبارک رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بود که چون از نماز فارغ می شدند، رو به جانب ما نموده می نشستند.^(۱) احادیث دیگری در این باره از حضرت زید بن خالد جهنی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نیز مروی است.^(۲)

ذکر و اذکار:

از نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره بعد از سلام گردانیدن، اورد و اذکار مختلفی در مواقع مختلف، روایت شده است، چنانچه:

﴿ ۲۱۲ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ اتُّوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالرَّجَاتِ الْعُلَى، وَالتَّعِيمِ الْمُقِيمِ، فَقَالَ: وَمَا ذَٰلِكَ؟ قَالُوا: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيُصُومُونَ كَمَا نُصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ، وَيُعْتَقُونَ وَلَا نُعْتَقُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱۶۸ حدیث ۸۴۵ کتاب الأذان؛ باب يُسْتَقْبَلُ الْإِمَامُ النَّاسَ إِذَا سَلَّمَ

(۲) صحیح البخاری: ۱/۱۶۸ حدیث ۸۴۶ و حدیث ۸۴۷ کتاب الأذان؛ باب يُسْتَقْبَلُ الْإِمَامُ النَّاسَ إِذَا سَلَّمَ

﴿۱۳۳﴾

وَسَلَّمَ: أَفَلَا أَعَلَّمْتُمْ شَيْئًا تُدْرِكُونَ بِهِ مَنْ سَبَقَكُمْ وَتَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ بَعْدَكُمْ؟ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ. قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: تُسَبِّحُونَ، وَتُكَبِّرُونَ، وَتُحْمَدُونَ، ذُبُرُ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ مَرَّةً.

قال أبو صالح: فَرَجَعَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: سَمِعَ إِخْوَانُنَا أَهْلَ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا، فَفَعَلُوا مِثْلَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ.

ترجمه: حضرت ابوهريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: فقراى مهاجرین به خدمت رسول اقدس **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر شده عرض کردند که یا رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**! پولداران از ما در حصول درجات بلند و نعمات بهشت سبقت گرفته اند.

آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** پرسیدند چگونه؟

ایشان جواب دادند: آنها نماز می خوانند، ما هم نماز می خوانیم، آنها روزه می گیرند، ما هم روزه می گیریم، آنها صدقه می کنند، اما ما صدقه نمی توانیم. آنها غلام آزاد می کنند، لیکن ما نمی توانیم.

رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: آیا شما را چیزی بیاموزانم تا توسط آن به سبقت گیرندگان برسید و کسی نیز به شما نرسد مگر آنکسی که همین عمل را انجام بدهد. آنها گفتند یا رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ**، حتماً این عمل را به ما بیاموزانید. آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: بعد از هر نماز ۳۳ مرتبه **سُبْحَانَ اللَّهِ** ۳۳ مرتبه **الْحَمْدُ لِلَّهِ** و ۳۳ مرتبه **اللَّهُ أَكْبَرُ** بخوانید.

حضرت ابو صالح رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ می افزاید: (چند روز بعد) فقراى مهاجرین دوباره به خدمت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر شدند و گفتند: برادران پولدار ما بر آنچه که ما می کردیم آگاه شدند و آنها نیز شروع به آن کردند.

آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: این فضل الهی است، به هر کس که بخواهد عطاء می فرماید.^(۱)

(۱) صحیح مسلم: ۴۱۶/۱ حدیث ۵۹۵ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَ بَيَانِ صِفَتِهِ | صحیح البخاری: ۷۲/۸ حدیث ۶۳۲۹ کتابُ الدَّعَوَاتِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ بَعْدَ الصَّلَاةِ

﴿۱۳۴﴾

از حضرت کعب بن عجره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مُعَقَّبَاتٌ لَا يَجِيبُ قَائِلُهُنَّ - أَوْ قَائِلُهُنَّ - ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً، وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً، وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً، فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: حضرت کعب بن عجره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: چند ذکر است که هر کسی آنها را بعد از هر نماز بخواند هرگز محروم نمی گردد. ۳۳ مرتبه **سُبْحَانَ اللَّهِ** ۳۳ مرتبه **الْحَمْدُ لِلَّهِ** و ۳۴ مرتبه **اللَّهُ أَكْبَرُ**.^(۱)

از حضرت ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا وَقَالَ: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

ترجمه: از حضرت ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از نماز فارغ می شدند، سه بار استغفار می گفتند و این دعا را می خواندند: اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.^(۲)
و در روایت دیگر این الفاظ آمده: يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.^(۳)

از حضرت مُعْبِرَةَ بن شُعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجُدُّ.

ترجمه: حضرت مُعْبِرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از هر نماز فرض، این کلمات را می خواندند:

(۱) صحیح مسلم: ۴۱۸/۱ حدیث ۵۹۶ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

(۲) صحیح مسلم: ۴۱۸/۱ حدیث ۵۹۶ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

(۳) صحیح مسلم: ۴۱۴/۱ حدیث ۵۹۲ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

﴿۱۳۵﴾

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا
أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِي لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

ترجمه کلمات: هیچ خدائی جز الله نیست، او یکتاست، شریکی ندارد پادشاهی (همه جهان) از اوست، و همه ثناء و صفت او راست، و او بر همه چیز تواناست. یا الهی! اگر عطا کنی، چه کسی می تواند مانع شود و اگر مانع گردی، چه کسی می تواند عطا کند. و ثروت شخص ثروتمند نفعی به او نمی رساند (اگر عذابت برایش مقدر شده باشد).^(۱)

﴿۲۱۶﴾ از امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى
أَعْوَادِ الْمِنْبَرِ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِهِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ.

ترجمه: حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود، از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر بالای این منبر شنیدم که فرمودند: هر کسی آیت الکرسی را بعد از هر نماز بخواند، مانع بین او و دخول به بهشت فقط موت است.^(۲)

همین موضوع از حضرت ابو امامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز مروی است.^(۳)

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱۶۸ حدیث ۸۴۴ کتاب الأذان؛ باب الذکر بعد الصلاة | صحیح مسلم: ۱/۴۱۵

حدیث ۵۹۳ کتاب المساجد ومواضع الصلاة؛ باب استجاب الذکر بعد الصلاة و بیان صفتیه

(۲) شعب الایمان للبيهقي: ۴/۵۶ حدیث ۲۱۷۴ فصل فی فضائل السور والآیات؛ تخصیص آیه الکرسی بالذکر

| مشکاة المصابیح مع شرح مرقاة المفاتیح للعلی القاری: ۲/۷۷۲ حدیث ۹۷۴ کتاب الصلاة؛ باب الذکر بعد الصلاة

الصلاة | مجمع الزوائد للهيثمی: ۲/۱۴۸ حدیث ۲۸۹۲ کتاب الصلاة؛ باب ما یقول من الذکر والدعاء عقب الصلاة

الصلاة | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۱۹۹ حدیث ۹۳۳ باب یان ما یقرأ إذا فرغ من الصلوة

(۳) عمل الیوم واللیلۃ للنسائی: ص ۱۸۲ حدیث ۹۸ ثواب (من قرأ) آیه الکرسی دبر کل صلاة | المعجم الكبير

للطبرانی: ۸/۱۱۴ حدیث ۷۵۳۲ باب الصاد؛ مُحَمَّدُ بْنُ زَيْدِ الْأَلْهَانِيُّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ | السنن الكبرى للنسائی:

۹/۴۴ حدیث ۹۸۴۸ کتاب عمل الیوم واللیلۃ؛ ثواب من قرأ آیه الکرسی دبر کل صلاة | مجمع الزوائد للهيثمی:

۱۰۲/۱۰ حدیث ۱۶۹۲۲ کتاب الاذکار؛ باب ما جاء فی الأذکار عقب الصلاة | آثار السنن للنیسوی: ص

۱۵۸ حدیث ۴۸۱ باب فی الذکر بعد الدعاء | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۲۰۰ حدیث ۹۳۴ باب یان ما یقرأ

إذا فرغ من الصلوة

دعاء خواستن بعد از نماز:

﴿ ۲۱۷ ﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ: أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟ قَالَ: جَوْفَ اللَّيْلِ الْآخِرِ، وَدُبُرِ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوباتِ.

ترجمه: حضرت ابو امامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند؛ از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرسیدند، کدام دعاء زودتر از همه قبول می شود؟ آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دعای آخر شب و دعای بعد از نمازهای فرض.^(۱)

﴿ ۲۱۸ ﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الدُّعَاءُ مَخَّ الْعِبَادَةِ.

ترجمه: از حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است؛ حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دعا مغز عبادت است.^(۲)

دست بلند بردن در دعاء:

﴿ ۲۱۹ ﴾ عَنْ أَنَسِ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ رَبِّكُمْ حَيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَجِي أَنْ يَمُدَّ أَحَدُكُمْ يَدَيْهِ إِلَيْهِ فَيَرُدَّهُمَا خَائِبَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است؛ حضرت رسول اقدس

(۱) جامع الترمذی: ۵۲۶/۵ حدیث ۳۴۹۹ أبواب الدعوات عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَابُ | السنن الكبرى للنسائي: ۴۷/۹ حدیث ۹۸۵۶ كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ؛ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الدُّعَاءِ دُبُرَ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوباتِ | عمل اليوم واللييلة للنسائي: ص ۱۸۶ حدیث ۱۰۸ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الدُّعَاءِ دُبُرَ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوباتِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۹۴/۳ حدیث ۹۱۹ باب يان ما يقرأ إذا فرغ من الصلوة | آثار السنن للنيموي: ص ۱۵۸ حدیث ۴۸۲ باب ما جاء في الدعاء بعد المكتوبة

(۲) جامع الترمذی: ۴۵۶/۵ حدیث ۳۳۷۱ أبواب الدعوات عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مِنْهُ (بَابُ مَا جَاءَ فِي فَضْلِ الدُّعَاءِ) | المعجم الاوسط للطبرانی: ۲۹۳/۳ حدیث ۳۱۹۶ بَابُ الْبَاءِ؛ مِنْ اسْمِهِ بَكَرٌ | جامع الاحاديث للسيوطي: ۲/۱۳ حدیث ۱۲۴۱۳ | الدعاء للطبرانی: ۲۴/۱ حدیث ۸ بَابُ تَأْوِيلِ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ... | نهاية المراد من كلام خير العباد للعبد الغني المقدسي: حدیث ۵۰ و ۵۱ (مخطوط)

﴿ ۱۳۷ ﴾

صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ای مردم! پرودگار شما با حیا و کریم است. او حیا می کند از آنکه بنده دست هایش را دراز کند و او آنها را خالی برگرداند.^(۱)
همین مضمون از حضرت سلمان فارسی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نیز روایت شده است.^(۲)

﴿ ۳۰ ﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، حَتَّى يَرَى بَيَاضَ إِبْطِيئِهِ.

ترجمه: حضرت انس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند که من حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که دست های مبارک خویش را در وقت دعاء آنقدر بلند می بردند که حتی سفیدی زیر بغل آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مشاهده می شد.^(۳)

﴿ ۳۱ ﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، لَمْ يَحْطِهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید: عادت شریف حضرت رسول خدا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ این بود که هنگامی که دست های مبارک را برای دعاء

(۱) مسند ابی یعلی: ۱۴۲/۷ حدیث ۴۱۰۸ یزید الرقاشی؛ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ | المعجم الاوسط للطبرانی:

۳۱/۵ حدیث ۴۵۹۱ | مسند ابن زیدان: ص ۲۹۳ حدیث ۳۸ | جمهرة الأجزاء الحديثية: ص ۲۹۳

(۲) سنن ابن ماجه: ۱۲۷۱/۲ حدیث ۳۸۶۵ كتاب الدعاء؛ باب رَفَعُ الْيَدَيْنِ فِي الدُّعَاءِ | مسند احمد:

۱۱۹/۳۹ حدیث ۲۳۷۱۴ حَدِيثُ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ | صحيح ابن حبان: ۱۶۰/۳ حدیث ۸۷۶ كتاب الرقائق؛

بابُ الدُّعَايَةِ؛ ذَكَرُ الْإِحْبَارِ عَمَّا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْءِ عِنْدَ إِرَادَةِ الدُّعَاءِ رَفْعُ الْيَدَيْنِ | جامع الترمذی: ۵۵۶/۵ حدیث

۳۵۵۶ أبواب الدعوات عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ باب مِنْهُ | إعلاء السنن للتهانوي: ۲۰۸/۳ حدیث

۹۴۴ باب في بعض آداب الدعاء | آثار السنن للنيموي: ص ۱۵۹ حدیث ۴۸۵ باب رفع اليدين في الدعاء

(۳) صحيح مسلم: ۶۱۲/۲ حدیث ۸۹۵ كتاب صلاة الاستسقاء؛ باب رَفَعُ الْيَدَيْنِ بِالْدُّعَاءِ فِي الْاسْتِسْقَاءِ |

الجمع بين الصحيحين للميورقي الحميدي: ۵۷۵/۲ حدیث ۱۹۴۲ الْمُتَّفَقُ عَلَيْهِ مِنْ مُسْنَدِ أَبِي حَمْرَةَ؛ أَنَسِ بْنِ

مَالِكِ الْأَثَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | السنن الكبرى للبيهقي: ۴۹۷/۳ حدیث ۶۴۴۶ كتاب صلاة الاستسقاء؛ بَابُ

رَفَعِ الْيَدَيْنِ فِي دُعَاءِ الْاسْتِسْقَاءِ | صحيح ابن حبان: ۱۶۱/۳ حدیث ۸۷۷ بابُ الدُّعَايَةِ؛ ذَكَرُ الْإِبَاحَةَ لِلْمَرْءِ أَنْ

يَرْفَعُ يَدَيْهِ عِنْدَ الدُّعَاءِ لِلَّهِ جَلَّ وَعَلَا

بلند می نمودند، قبل از پائین کردن آنها، آنها را بر چهره مبارک می کشیدند.^(۱)

﴿ ۳۳ ﴾ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا دَعَا فَرَفَعَ يَدَيْهِ، مَسَحَ وَجْهَهُ بِيَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت سائب رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ از پدر خود روایت می کند: هنگامی که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دعا می نمودند، دست های مبارک را بلند می فرمودند: و (در آخر دعاء) آنها را بر چهره مبارک خویش می کشیدند.^(۲)

دست بلند نموده دعا خواستن بعد از نماز:

﴿ ۳۴ ﴾ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّلَاةُ مَثْقَلٌ مَثْقَلٌ، دَشَّهْدُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ، وَتَحْشَعُ، وَتَضْرَعُ، وَتَمَسُكُنْ، وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ، يَقُولُ: تَرَفَعُهُمَا إِلَى رَبِّكَ، مُسْتَقْبِلًا بِبُطُونِهِمَا وَجْهَكَ، وَتَقُولُ: يَا رَبِّ يَا رَبِّ، وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَهُوَ كَذَا وَكَذَا. وَقَالَ غَيْرُ ابْنِ الْمُبَارَكِ فِي هَذَا الْحَدِيثِ: مَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَهِيَ خِدَاجٌ.

(۱) جامع الترمذی: ۴۶۳/۵ حدیث ۳۳۸۶ أبواب الدعوات عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَاب مَا جَاءَ فِي رَفْعِ الْأَيْدِي عِنْدَ الدُّعَاءِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۲۴/۷ حدیث ۷۰۵۳ بَابُ الْمِيمِ؛ مِنْ اسْمِهِ: مُحَمَّدٌ | مسند البزار: ۲۴۳/۱ حدیث ۱۲۹ مُسْنَدُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَنْظَلَةُ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ | المنتخب من مسند عبد بن حميد لابي محمد عبد الحميد بن حميد بن نصر: ص ۴۴ حدیث ۳۹ مُسْنَدُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | الدعاء للطبرانی: ص ۸۷ حدیث ۲۱۲ و ۲۱۳ مَسْحُ الرَّجْلِ وَجْهَهُ عِنْدَ الْفِرَاقِ مِنَ الدُّعَاءِ | المستدرک للحاکم: ۷۱۹/۱ حدیث ۱۹۶۷ كِتَابُ الدُّعَاءِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَالتَّهْلِيلِ، وَالتَّسْبِيحِ وَالدُّعَا | شرح السنة للبعوی: ۲۰۴/۵ حدیث ۱۴۰۰ كِتَابُ الدُّعَوَاتِ، بَابُ أَدَبِ الدُّعَاءِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ فِيهِ | مسند الفاروق لابن كثير: ص ۱۸۰ كتاب الصلاة | حدیث ابی الفضل الزهري: ص ۴۹۰ حدیث ۵۰۶ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۰۸/۳ حدیث ۹۴۳ باب فی بعض آداب الدعاء

(۲) سنن ابی داؤد: ۷۹/۲ حدیث ۱۴۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُثْرِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۴۱/۲۲ حدیث ۶۳۱ بَابُ الْبَيَاءِ؛ يَزِيدُ بْنُ أَخْتِ نَمِرِ بْنِ قَاسِمِطِ الْكِنْدِيِّ أَبُو السَّائِبِ

﴿۱۳۹﴾

ترجمه: حضرت فضل بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند، رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز دو رکعت است، بعد هر دو رکعت باید تشهد خوانده شود و نماز عاجزی است، انکساری است، و اظهار مسکینی است. هر دو دست را در حالی که کف آنها به سوی چهره تو باشد به سوی پرودگارت بلند کن و بگو، ای پرودگارا! ای خداوندا! و هر کسی اینکار را نکرد، نماز وی چنین و چنان است. (یعنی ناقص و نامکمل است).^(۱)

﴿۲۳۴﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَهُ بَعْدَ مَا سَلَّمَ وَهُوَ مُسْتَقْبِلُ الْقِبْلَةِ، فَقَالَ: اللَّهُمَّ خَلِّصْ أَوْلِيَدَ بَنِي أَوْلِيَدِي.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند: رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد سلام گردانیدن از نماز در حالی که رو به سمت قبله داشتند دست های مبارک خویش را بلند نموده دعا کردند که یا الهی! ولید بن ولید را نجات بده.^(۲)

﴿۲۳۵﴾ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى، قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَرَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ بِدَعْوَاتٍ قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ.

ترجمه: حضرت محمد بن ابی یحیی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شخصی را مشاهده کرد که قبل از تکمیل نماز؛ دست ها را بلند نموده دعاء می خواست، هنگامی که آن مرد از نماز فارغ شد، حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

(۱) جامع الترمذی: ۲/۲۲۵ حدیث ۳۸۵ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في التخشع في الصلاة | المعجم الكبير للطبرانی: ۱۸/۲۹۵ حدیث ۷۵۷ باب الفاء؛ ربيعة بن الحارث عن الفضل بن عباس | صحيح ابن حزيمة: ۲/۲۲۰ حدیث ۱۲۱۲ باب ذكر الأختار المنصوبة والدالة على خلاف قول من زعم أن تطوع النهار أربعاً ... | السنن الكبرى للنسائي: ۱/۳۱۷ و ۳۱۸ حدیث ۶۱۸ و ۶۱۹ كتاب السهو، ذكر ما ينقض الصلاة، وما لا ينقضها؛ ذكر اختلاف شعبة والليث على عبد ربه في حديث عبد الله بن نافع | إعلاء السنن للتهانوي: ۳/۲۰۱ حدیث ۹۳۸ باب بيان ما يقرأ إذا فرغ من الصلوة

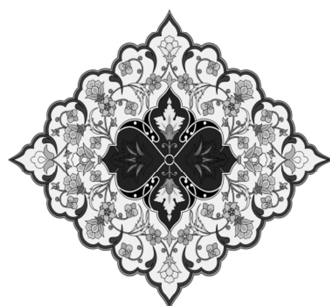
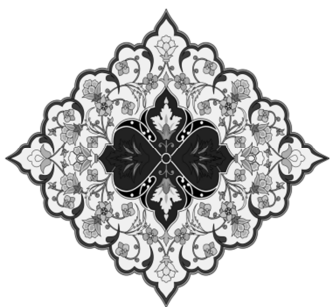
(۲) تفسير ابن ابي حاتم: ۳/۱۰۴۸ حدیث ۵۸۷۲ قوله تعالى: لا يستطيعون حيلة | تفسير ابن كثير: ۲/۳۹۰ چاپ سلامه، و ۲/۳۴۵ چاپ علمیه، قوله تعالى: فأولئك عسى الله أن يعفو عنهم

اللَّهُ عَنَّهُ فَرَمُود: رَسُولُ خَدَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَبْلَ فَرَاغَتِ از نَمَاز، دَسْت هَاي مَبَارَك خَوِيْش رَا
بِرَاي دَعَا بَلِنْد نَمِي نَمُودَنَد. (بَلَكِه بَعْد از اَخْتِمَام نَمَاز، دَسْت بَلِنْد نَمُودِه دَعَا مِي خَوَاسْتَنَد).^(١)

---

(١) المعجم الكبير للطبراني: ١٩٢/١٣ حديث ٣٢٤ باب العين؛ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الْأَسْلَمِيُّ عَنْ ابْنِ الزُّبَيْرِ |
المعجم الكبير للطبراني: ٢٦٦/١٤ حديث ١٤٩٠٧ عبدُ اللهِ بنِ الزُّبَيْرِ بنِ الْعَوَّامِ | الاحاديث المختارة للمقدسي:
٣٣٦/٩ حديث ٣٠٣ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الْأَسْلَمِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ الزُّبَيْرِ | جامع المسانيد والسنن لابن كثير:
٢٢٧/٥ و ٢٢٨ حديث ٥٣٩٥ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الْأَسْلَمِيُّ عَنْ عَبْدِ اللهِ بنِ الزُّبَيْرِ | مجمع الزوائد ومنبع
الفوائد للهيتمي: ١٦٩/١٠ حديث ١٧٣٤٥ كِتَابُ الدَّعِيَّةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِشَارَةِ فِي الدَّعَاءِ وَرَفَعِ الْيَدَيْنِ
برای تفصیل بیشتر احادیث مربوط به بالا بردن دست ها (رفع یدین) در وقت دعاء رجوع کنید به:
إِعْلَاءُ السِّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ٢٠٨/٣ تا ٢٢١٠ باب فی بعض آداب الدعاء | آثار السنن للنیموی: ص ١٥٩
باب رفع یدین فی الدعاء | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوی: ص ١٨٤ باب رفع
الیدین فی الدعاء

تفاوت نماز مردان و زنان

در شریعت اسلامی، مردان و زنان هر دو مخاطب احکام خداوندی اند. همانگونه که مردان بر ادای نماز، روزه، زکات و حج حکم شده اند، زنان نیز از این احکام مستثنی نیستند، لیکن شریعت، انوشت زنان و حجاب ایشان را در هر مقام مد نظر گرفته در ادای این عبادات، همان جنبه ای را برای زنان اختیار نموده است که حجاب کامل زنان را متضمن می باشد. بعد از ایمان، بزرگترین عبادت «نماز» است، ولی با وجود اشتراک مردان و زنان در بعضی احکام نماز، در تفصیل آن احکام، تفاوت زیادی ملاحظه می شود. احادیث ذیل، این تفاوت ها را روشن می سازد:

﴿ ۲۲۶ ﴾ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا وَاثِلُ بْنُ حُجْرٍ، إِذَا صَلَّيْتَ فَأَجْعَلْ يَدَيْكَ حِدَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِدَاءَ ثَدْيَيْهَا.

ترجمه: حضرت واثل بن حُجْر رضی الله عنه روایت می کند، چون به خدمت رسول اکرم صلی الله علیه و آله حاضر شدم، آنحضرت صلی الله علیه و آله به من فرمودند: ای واثل بن حُجْر! چون به نماز ایستاده شوی، دست هایت را برابر با گوش هایت بلند کن، و زن، دست های خود را فقط برابر با سینه خود بلند کند.^(۱)

(۱) المعجم الكبير للطبرانی: ۱۹/۲۲ حدیث ۲۸ باب الواء، أم يحيى بنت عبد الجبار بن وائل بن حُجْر، عَنْ عَمِّهَا عَلْقَمَةَ | مجمع الزوائد للهيثمى: ۱۰۳/۲ حدیث ۲۵۹۴ كتاب الصلاة، باب التكبیر | مجمع الزوائد للهيثمى: ۳۷۴/۹ حدیث ۱۶۰۰۵ كتاب المناقب؛ باب ما جاء في وائل بن حُجْر رضی الله عنه | جامع الاحاديث للسيوطي: ۴۳۹/۲۳ حدیث ۲۶۳۷۴ ياء النداء مع الواو | جامع المسانيد والسنن لابن كثير: ۴۰۶/۸ حدیث ۱۰۶۵۰ وائل بن حجر بن سعد بن مسروق | كنز العمال: ۴۳۱/۷ حدیث ۱۹۶۴۰ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثاني في أركان الصلاة | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۸۱/۲ حدیث ۶۵۶ باب افراض التحريمه و سننها

﴿۱۴۴﴾

﴿۲۳۷﴾ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى امْرَأَتَيْنِ تُصَلِّيَانِ فَقَالَ: إِذَا سَجَدْتُمَا فَصُغَا بَعْضُ اللَّحْمِ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَتْ فِي ذَلِكَ كَالرَّجُلِ.

ترجمه: از حضرت ابن ابی حبیب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت است که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از جائی می گذشتند و دوزن را در حال نماز خواندن مشاهده کردند. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به آنها فرمودند: چون به سجده رفتید بدن را به زمین بچسبانید، زیرا زن در این مورد مانند مرد نیست.^(۱)

﴿۲۳۸﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، صَاحِبِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: ... وَكَانَ يَأْمُرُ الرَّجَالَ أَنْ يَتَجَافَوْا فِي سُجُودِهِمْ، وَيَأْمُرُ النِّسَاءَ أَنْ يَنْخَفِضْنَ فِي سُجُودِهِنَّ، وَكَانَ يَأْمُرُ الرَّجَالَ أَنْ يَفْرِشُوا الْيُسْرَى، وَيَنْصِبُوا الْيُمْنَى فِي التَّشَهُدِ، وَيَأْمُرُ النِّسَاءَ أَنْ يَتَرَعْنَ.

ترجمه: صحابی رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مردان حکم می فرمودند که در سجده (ران خود را از شکم) جدا نگهدارند، و به زنان حکم می فرمودند تا خود را جمع نموده (یعنی ران را با شکم چسبانیده) سجده کنند.

و حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مردان را حکم می دادند تا در تشهّد، پای چپ را بر زمین هموار نموده و پای راست را ایستاده کنند، و به زنان حکم می دادند تا چهار زانو بنشینند.^(۲) (برای مسئله اخیر به حدیث ۲۳۴ مراجعه کنید).

﴿۲۳۹﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا جَلَسَتِ الْمَرْأَةُ فِي

(۱) المراسيل لابي داود: ۱۱۷ حدیث ۸۷ جامع الصلوة | السنن الكبرى للبيهقي: ۳۱۵/۲ حدیث ۳۲۰۱
كتاب الصلوة؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى | جامع الاحاديث للسيوطي:
۳۳۳/۳ حدیث ۲۱۱۱۰ إذا مع السين | معرفة الآثار والسنن للبيهقي: ۱۴۳/۳ حدیث ۴۰۵۴ كتاب الصلوة؛
صلوة المرأة | مجمع الزوائد للهيثمی: ۴۶۲/۷ حدیث ۱۹۷۸۷ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثاني "في
أركان الصلاة" | إعلاء السنن للتهانوي: ۲۶/۳ حدیث ۷۷۵ باب طريق السجود

(۲) السنن الكبرى للبيهقي: ۳۱۴/۲ حدیث ۳۱۹۸ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى؛
بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْأَةِ مِنْ تَرْكِ التَّجَافِي فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | التوبيع الموضوعي للاحدیث: ص ۲۶۳۹

﴿١٤٥﴾

الصَّلَاةُ وَصَعَتْ فَاخَذَهَا عَلَى فَاخَذَهَا الْأُخْرَى، وَإِذَا سَجَدَتْ أَلصَقَتْ بَطْنَهَا فِي فَاخَذَهَا كَأَسْتَرٍ مَا يَكُونُ لَهَا، وَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَيَقُولُ: يَا مَلَائِكَتِي أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ عَفَرْتُ لَهَا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: چون زن در نماز بنشیند، ران های خود را بهم بچسپاند، و چون به سجده رود، شکم خود را طوری بر ران خود بچسپاند که با سترترین حالت وی باشد، زیرا الله ﷻ به سوی او دیده می گوید: ای فرشتگانم! شما گواه باشید؛ من این زن را بخشیدم.^(۱)

﴿٣٣٠﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ الْحَائِضِ إِلَّا بِخِمَارٍ.

ترجمه: از أم المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز زن بالغه بدون چادر قبول نمی شود.^(۲)

﴿٣٣١﴾ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ إِذَا سَجَدَتِ الْمَرْأَةُ فَلْتَضُمَّ فَاخَذَهَا.

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۳۱۴/۲ حدیث ۳۱۹۸ کتاب الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى؛ بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْأَةِ مِنْ تَرْكِ التَّحَافِي فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | جامع الاحادیث للسيوطي: ۴۳/۳ حدیث ۱۷۵۹، إذا مع الجیم | الكامل لابن عدى: ۵۰۱/۲ رقم الترجمة: ۳۹۹ | كنز العمال للمتقى الهندي: ۵۴۹/۷ حدیث ۲۰۲۰۳ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الباب الرابع: في صلاة المسافر | إعلاء السنن للتهانوي: ۳۳/۳ حدیث ۷۷۸ باب طريق السجود

(۲) جامع الترمذی: ۲۱۵/۲ حدیث ۳۷۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ: مَا جَاءَ لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ الْحَائِضِ إِلَّا بِخِمَارٍ | سنن ابی داؤد: ۱۷۳/۱ حدیث ۶۴۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْمَرْأَةِ تُصَلِّي بِغَيْرِ خِمَارٍ | سنن ابن ماجه: ۲۱۴/۱ حدیث ۶۵۵ كِتَابُ الطَّهَارَةِ وَسُنَنِهَا؛ بَابُ إِذَا حَاضَتِ الْجَارِيَةُ لَمْ تُصَلِّ إِلَّا بِخِمَارٍ | السنن الكبرى للبيهقي: ۳۳/۲ حدیث ۳۲۵۴ و حدیث ۳۲۵۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ بُسِّ الْمُصَلِّي؛ بَابُ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْفَخْدَ لَيْسَتْ بِعَوْرَةٍ وَمَا قِيلَ فِي السَّرَّةِ وَالرُّكْبَةِ | مسند إسحاق بن راهويه: ۶۷۸/۲ حدیث ۱۲۸۴ و ۱۲۸۵ مَا يُرْوَى عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ وَمُسَيْكَةَ وَغَيْرِهِمَا، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | المتقى لابن الجارود: ۵۳/۱ حدیث ۱۷۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ مَا جَاءَ فِي الثِّيَابِ لِلصَّلَاةِ | صحيح ابن حبان: ۶۱۲/۴ حدیث ۱۷۱۱ باب شروط الصلاة؛ ذَكَرَ الرَّجُلُ عَنْ أَنْ تُصَلِّيَ الْحُرَّةُ الْبَالِغَةُ مِنْ غَيْرِ خِمَارٍ يَكُونُ عَلَى رَأْسِهَا | مصنف ابن أبي شيبة: ۴۰/۲ حدیث ۶۲۲۳ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابِ مُتَّفِقَةٍ؛ الْمَرْأَةُ تُصَلِّي وَلَا تُعْطَى شَعْرَهَا | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۶۴/۲ حدیث ۶۳۲ باب سترة الحرة والأمة

﴿۱۴۶﴾

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: هنگامی که زن سجده کند باید ران های خود را به هم بچسپاند (یعنی خود را جمع نموده سجده کند).^(۱)

﴿۳۳۲﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنِ صَلَاةِ الْمَرْأَةِ فَقَالَ: تَجْتَمِعُ وَتُحْتَفِرُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا درباره نماز زن پرسیدند. آن بزرگوار فرمود: زن، خود را خوب جمع کند.^(۲)

﴿۳۳۳﴾ عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ صَفِيَّةَ، كَانَتْ تُصَلِّي وَهِيَ مُرَبَّعَةٌ.

ترجمه: حضرت نافع رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید: حضرت صفیه رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهَا زوجه حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا چون نماز می خواند، چهار زانو می نشست.^(۳)

﴿۳۳۴﴾ أَبُو حَنِيفَةَ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ: كَيْفَ كُنَّ النِّسَاءُ يُصَلِّينَ

عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ كُنَّ يَتَرَبَّعْنَ، ثُمَّ أَمِرْنَ أَنْ يَحْتَفِرْنَ.

ترجمه: حضرت امام اعظم ابو حنیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ از نافع و او از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند که مردم از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۲/۲۱۴ حدیث ۳۱۹۷ کتاب الصلوة؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى؛ بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْأَةِ مِنْ تَرْكِ التَّجَافِي فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | مصنف عبد الرزاق: ۳/۱۳۸ حدیث ۵۰۷۲ کتاب الصلوة؛ بَابُ تَكْبِيرِ الْمَرْأَةِ بِيَدَيْهَا، وَفِيَامِ الْمَرْأَةِ وَرُكُوعِهَا وَسُجُودِهَا | مصنف ابن ابی شیبة: ۱/۲۴۱ حدیث ۲۷۷۷ کتاب الصلوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا؟ | مصنف ابن ابی شیبة به تحقیق محمد عوامه: ۱/۵۰۴ حدیث ۲۷۹۳ کتاب الصلوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۳۰ تا ۳۲ حدیث ۷۷۷ باب طریق السجود

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۱/۲۴۱ حدیث ۲۷۷۸ کتاب الصلوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا؟ | مصنف ابن ابی شیبة به تحقیق محمد عوامه: ۱/۵۰۵ حدیث ۲۷۹۴ کتاب الصلوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا

(۳) مصنف ابن ابی شیبة: ۱/۲۴۲ حدیث ۲۷۸۴ کتاب الصلوات؛ فِي الْمَرْأَةِ كَيْفَ تَجْلِسُ فِي الصَّلَاةِ | مصنف ابن ابی شیبة به تحقیق محمد عوامه: ۱/۵۰۶ حدیث ۲۸۰۰ کتاب الصلوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا

﴿۱۴۷﴾

پرسیدند که زنان در زمان رسول الله ﷺ چگونه نماز می خواندند. حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمود: زنان در ابتدای اسلام چهار زانو می نشستند، سپس به آنها حکم شد تا بر روی سرین نشسته پاهای خویش را از یک جانب بیرون کنند. ^(۱) ^(۲)

---

(۱) مسند الامام الاعظم: حدیث ۳۷ | جامع المسانید للامام الاعظم: ۴۰۰/۱ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۷/۳
حدیث ۷۷۶ باب طریق السجود. و قال فی اعلاء السنن: هنا اسناد صحیح: ۲۷/۳ حدیث ۷۷۶

(۲) برای تفصیل بیشتر به حاشیه جلد اول «زیورهای بهشتی» به زبان فارسی، چاپ دوم، با ترجمه مترجم کتاب هذا از صفحه ۳۰۴ تا ۳۱۴ تحت عنوان «زنان در بسیاری از مسائل نماز با مردان تفاوت دارند» مراجعه کنید که با اختصار ۲۱ تفاوت در بین نماز مردان و زنان با دلائل آن بیان گردیده است.

مسائل سجده سهو

سجده سهو بر کمی یا بیشی در نماز:

﴿ ۲۳۵ ﴾ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ إِبْرَاهِيمُ: لَا أَذْرِي زَادَ أَوْ نَقَصَ، فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَحَدَتْ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ؟ قَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فَتَنَى رِجْلَيْهِ، وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، فَلَمَّا أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، قَالَ: ... وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ، فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيَتِمَّ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيُسَلِّمْ، ثُمَّ يَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز خواندند و در نماز کمی یا بیشی ای رو داد. هنگامی که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سلام گردانیدند، صحابه عرض کردند: یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! آیا در نماز چیزی (کمی یا بیشی ای) واقع شده است. آنحضرت پرسیدند: چرا؟ صحابه عرض کردند: شما نماز را چنین خواندید. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پاهای مبارک خویش را دو زانو نمودند و به سوی قبله رو فرمودند و دو سجده اداء کردند و آنگاه سلام گردانیدند سپس آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به جانب ما رو نموده فرمودند: هنگامی که کسی از شما در داخل نماز به شک افتاد، با دقت غور کند که صورت درست چیست و سپس مطابق آن نماز را تکمیل نماید و (در آخر) دو سجده نیز انجام بدهد.^(۱)

(۱) صحیح البخاری: ۸۹/۱ حدیث ۴۰۱ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّوَجُّهِ نَحْوَ الْقِبْلَةِ حَيْثُ كَانَ | صحیح مسلم: ۴۰۰/۱ حدیث ۵۷۲ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ | الْحُجَّةُ عَلَى أَهْلِ الْمَدِينَةِ لِلْإِمَامِ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَسَنِ الشَّيْبَانِيِّ: ۲۳۴/۱ بَابُ الْفَتْحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْخَطَا وَالنَّسْيَانِ وَالسَّهْوِ

﴿۱۵۲﴾

﴿۳۳۶﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلَمْ يَدِرْ زَادَ أَمْ نَقَصَ، فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ قَاعِدٌ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که کسی از میان شما نماز خواند و نمی داند که کم خوانده است یا زیاده در این صورت (در تشهد آخری) دو سجده نماید.^(۱)

ادای سجده سهو بعد از سلام گردانیدن:

﴿۳۳۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا، فَقِيلَ لَهُ: أَزِيدُ فِي الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: صَلَّيْتُ خَمْسًا، فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّم.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز ظهر را پنج رکعت خواندند. صحابه عرض کردند که آیا در نماز اضافه شده است؟ آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرسیدند چگونه؟ به عرض رسانیدند که شما پنج رکعت خواندید. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد سلام، دو سجده اداء فرمودند.^(۲)

ادای دو سجده در سجده سهو:

﴿۳۳۸﴾ عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: فِي كُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۷۰/۱ حدیث ۱۰۲۹ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَنْ قَالَ يُتِمُّ عَلَيَّ أَكْبَرَ ظَنَّهُ | صحيح مسلم: ۴۰۰/۱ حدیث ۵۷۱ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۸۳/۷ باب حکم الشک فی عدد الركعات

(۲) صحيح البخاری: ۶۸/۲ حدیث ۱۲۲۶ أبواب ما جاء في السهو؛ بَابُ إِذَا صَلَّى خَمْسًا | سنن النسائی: ۳۱/۳ حدیث ۱۲۵۴ و حدیث ۱۲۵۵ كِتَابُ السَّهْوِ؛ بَابُ مَا يَفْعَلُ مَنْ صَلَّى خَمْسًا | صحيح البخاری: ۸۷/۹ حدیث ۷۲۴۹ كِتَابُ أَخْبَارِ الْأَحَادِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي إِجَارَةِ خَيْرِ الْوَاحِدِ ...

ترجمه: حضرت ثوبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند: از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: برای جبران سهو، دو سجده بعد از سلام می باشد.^(۱)

یک سلام گردانیدن قبل از سجده سهو:

﴿ ۲۳۹ ﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ، قَالَ: سَلَّمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ مِنَ الْعَصْرِ... فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي كَانَ تَرَكَ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتِي السَّهْوِ، ثُمَّ سَلَّمَ.

ترجمه: حضرت عمران بن حصین رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ یکبار نماز عصر را سه رکعت خواندند (و چون بر آن آگاه شدند، نخست) آن رکعت ترک شده را خواندند و سپس سلام دادند و سپس دو سجده سهو را کردند و آنگاه سلام گردانیدند.^(۲)

﴿ ۲۴۰ ﴾ عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ، وَعَمَرَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً.

ترجمه: از حضرت حسن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابو بکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ یک سلام می دادند.^(۳)

(۱) سنن ابن ماجه: ۳۸۵/۱ حدیث ۱۲۱۹ کتابُ إِمَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيْمَنْ سَجَدَهُمَا بَعْدَ السَّلَامِ | سنن ابی داؤد: ۲۷۲/۱ حدیث ۱۰۳۸ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَنْ نَسِيَ أَنْ يَتَشَهَّدَ وَهُوَ جَالِسٌ | مسند ابی داود الطيالسی: ۳۳۷/۲ حدیث ۱۰۹۰ وَتَوْبَانُ رَحِمَهُ اللَّهُ | المصنف لعبد الرزاق: ۳۲۱/۲ حدیث ۳۵۳۳ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِنْ تَسَجَّدَهُمَا فِيمَا لَيْسَ عَلَيْكَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَدَعَهُمَا فِيمَا عَلَيْكَ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۵۱/۷ و ۱۵۲ حدیث ۱۸۷۸ باب وجوب السجود السهو وكونه بين السلامين

(۲) صحيح مسلم: ۴۰۵/۱ حدیث ۵۷۴ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ | سنن النسائی: ۶۶/۳ حدیث ۱۳۳۱ کتابُ السَّهْوِ؛ السَّلَامُ بَعْدَ سَجْدَتِي السَّهْوِ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۴۴۳/۱ حدیث ۲۵۷۵ و ۲۵۷۶ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْكَلَامِ فِي الصَّلَاةِ لِمَا يَخْدُثُ فِيهَا مِنَ السَّهْوِ

(۳) مصنف ابن ابی شیبة: ۲۶۷/۱ حدیث ۳۰۶۴ کتابُ الصَّلَاةِ؛ مِنْ كَانَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً

ادای سجدۀ سهو بعد از خواندن تشهد:

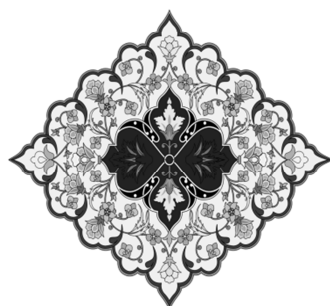
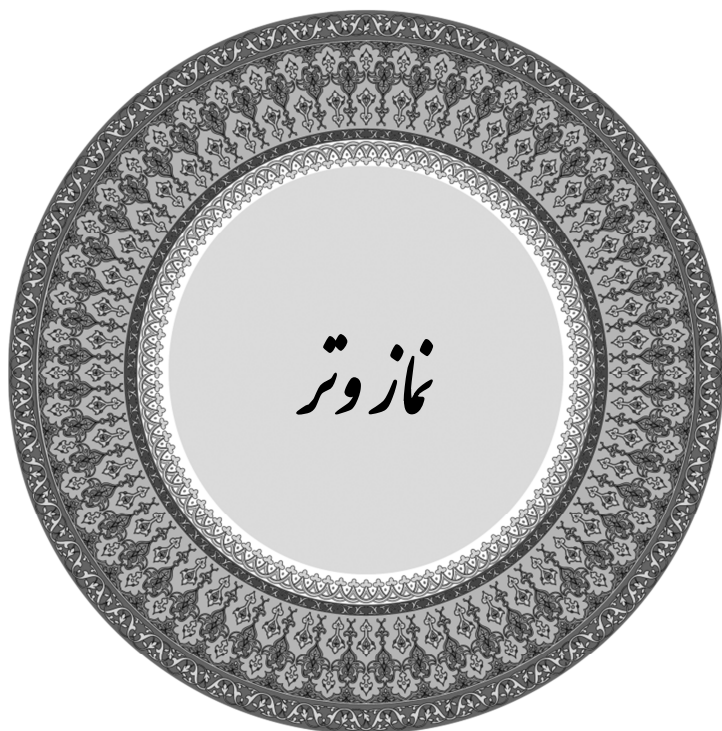
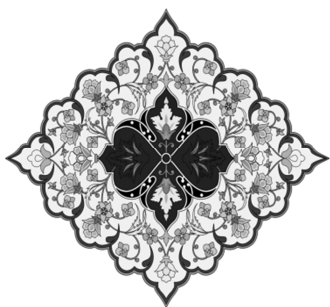
﴿ ۲۴۱ ﴾ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا كُنْتَ فِي صَلَاةٍ فَشَكَكْتَ فِي ثَلَاثٍ، أَوْ أَرْبَعٍ، وَأَكْبَرُ ظَنِّكَ عَلَى أَرْبَعٍ تَشَهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ وَأَنْتَ جَالِسٌ، قَبْلَ أَنْ تُسَلَّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أَيضًا، ثُمَّ تُسَلَّمُ.

ترجمه: حضرت ابو عبیدہ بن عبد اللہ رَحِمَهُ اللهُ عَلَيهِ از پدر خود روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:

هنگامی که در نماز به شک بیفتی که آیا سه رکعت خوانده ای یا چهار رکعت، و گمان غالبت اینست که چهار رکعت خوانده ای، در این صورت تشهد را بخوان؛ سپس قبل از سلام دو سجده کن، سپس دوباره تشهد را بخوان و سپس سلام بگردان.^(۱)

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۷۰/۱ حدیث ۱۰۲۸ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَقْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَنْ قَالَ: يُتَمُّ عَلَى أَكْبَرِ ظَنِّهِ | إِعْلَاءُ السَّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۱۶۲/۷ حاشیه | ومثله في المدونة: ۲۲۰/۱ تَكَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ أَوْ شَرِبَ أَوْ قَامَ مِنْ أَرْبَعَةٍ | إِعْلَاءُ السَّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۱۶۴/۷ حدیث ۱۸۷۸ باب التَّشَهُدِ بَعْدَ سَجُودِ السَّهْوِ

﴿ نماز وتر ﴾

نماز وتر واجب است:

﴿ ۲۴۲ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وَتَرًا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت می کند؛ رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حکم فرمودند: نماز وتر را آخرین نماز شبانه خود بسازید.^(۱)
 فایده: در این حدیث، کلمه «اجْعَلُوا» لفظ امر است، و قاعده مشهور فقهی است که «الْأَمْرُ لِلْجُوبِ مَالَمْ تَكُنْ قَرِينَةً خِلَافَهُ»^(۲) یعنی هر چیزی که شریعت بر آن امر کند، واجب می گردد، مگر آنکه قرینه ای خلاف آن باشد.
 از اینجا دانسته می شود که نماز وتر واجب است.

﴿ ۲۴۳ ﴾ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ (عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: الْوُتْرُ حَقٌّ، أَوْ وَاجِبٌ. ترجمه: حضرت ابو ایوب انصاری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند؛ رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ

(۱) صحیح البخاری: ۲۵/۲ حدیث ۹۹۸ أبواب الوتر؛ باب: لِيَجْعَلَ آخِرَ صَلَاتِهِ وَتَرًا | صحیح مسلم: ۵۱۷/۱ حدیث ۷۵۱ کتاب صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ مَثْنَى وَالْوُتْرُ... | سنن ابی داؤد: ۶۷/۲ حدیث ۱۴۳۸ بابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُتْرِ؛ بابُ فِي وَقْتِ الْوُتْرِ | مصنف ابن ابی شیبة: ۸۰/۲ حدیث ۶۷۳۷ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ: يَجْعَلُ الرَّجُلُ آخِرَ صَلَاتِهِ بِاللَّيْلِ وَتَرًا
 (۲) قواعد الفقه محمد عمیم الاحسان: ص ۶۲ | الاحکام للآمدی: ۱۶۵/۲ | کشف الاسرار لعبد العزیز البخاری: ۱۷۳/۱ حواله مؤلف

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر حق است، یا آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر واجب است.^(۱)

﴿ ۲۴۴ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْوُتْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا، الْوُتْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا. ترجمه: حضرت عبد الله بن بُرَيْدَةَ رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ از پدر بزرگوار خود روایت می کند که من از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: وتر حق است، هر کسی وتر نخواند، او از ما نیست. وتر حق است، هر کسی وتر نخواند، او از ما نیست. وتر حق است، هر کسی وتر نخواند، او از ما نیست.^(۲)

﴿ ۲۴۵ ﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخَدْرِيِّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَامَ عَنْ وَتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ، فَلْيُصَلِّهِ إِذَا أَصْبَحَ (وَفِي لَفْظٍ إِذَا اسْتَيْقَظَ) أَوْ ذَكَرَهُ. ترجمه: حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که خوابش برد و یا وتر را فراموش کرد، پس صبح

(۱) مسند ابی داؤد الطیالسی: ۴۸۵/۱ حدیث ۵۹۴ أحادیثُ ابی ایوبَ الأَنْصَارِيِّ رَحِمَهُ اللهُ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۹۱/۱ حدیث ۱۷۳۲ و حدیث ۱۷۳۳ و حدیث ۱۷۳۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوُتْرِ | سنن الدارقطنی: ۳۴۰/۲ حدیث ۱۶۴۰ و حدیث ۱۶۴۱ حدیث ۱۶۴۳ و حدیث ۱۶۴۶ كِتَابُ الْوُتْرِ؛ الْوُتْرُ بِخَمْسٍ أَوْ ثَلَاثٍ أَوْ بِوَاحِدَةٍ أَوْ بِأَكْثَرٍ مِنْ خَمْسٍ | سنن ابی داؤد: ۶۲/۲ حدیث ۱۴۲۲ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُتْرِ؛ بَابُ كَمِ الْوُتْرِ؟ | صحیح ابن حبان: ۱۷۱/۶ حدیث ۲۴۱۱ بَابُ الْوُتْرِ؛ ذَكَرُ خَيْرٍ ثَانٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْوُتْرَ لَيْسَ بِفَرْضٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۱/۶ حدیث ۱۶۳۶ باب وجوب الوتر و بیان وقته

(۲) سنن ابی داؤد: ۶۲/۲ حدیث ۱۴۱۹ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُتْرِ؛ بَابُ فِيمَنْ لَمْ يُوتِرْ | مصنف ابن ابی شیبة: ۹۲/۲ حدیث ۶۸۶۳ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ مَنْ قَالَ: الْوُتْرُ وَاجِبٌ | المستدرک للحاکم: ۴۴۸/۱ حدیث ۱۱۴۶ و حدیث ۱۱۴۷ كِتَابُ الْوُتْرِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ | المستدرک للحاکم: ۴۱۶/۱ حدیث ۱۱۷۴ و ۱۱۷۵ كِتَابُ الْوُتْرِ؛ چاپ دار الفکر ۱۴۳۰ هـ. ق | مسند احمد: ۱۲۷/۳۸ و ۱۲۸ حدیث ۲۳۰۱۹ حَدِيثُ بُرَيْدَةَ الْأَسْلَمِيِّ | آثار السنن للنیومی: ص ۱۹۳ ابواب صلوة الوتر؛ باب ما استدلل به علی وجوب صلوة الوتر | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۶ حدیث ۱۶۳۱ ابواب الوتر؛ باب وجوب الوتر و بیان وقته

هنگامی که از خواب برخاست و یا به یادش آمد، باید نماز وتر را بخواند. ^(۱)

﴿ ۲۴۶ ﴾ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَ: إِنِّي نِمْتُ وَنَسِيتُ الْوُتْرَ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: إِذَا اسْتَيْقَظْتَ وَذَكَرْتَ فَصَلِّ.

ترجمه: حضرت ابو مریم رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت می کند که شخصی به خدمت امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ آمده عرض کرد: من (گاهی) می خوابم و نماز وتر را فراموش می کنم تا آنکه آفتاب طلوع می کند، (در این صورت چه باید کنم؟) حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود: چون بیدار شدی و به یادت آمد، آن را بخوان. ^(۲)

نماز وتر سه رکعت است:

﴿ ۲۴۷ ﴾ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ فَقَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رُكْعَةً يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسَلُ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا.

ترجمه: حضرت ابو سلمه بن عبد الرحمن رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ از أم المومنین بی بی عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا

(۱) المستدرک للحاکم: ۴۴۳/۱ حدیث ۱۱۲۷ کتاب الوتر | المستدرک للحاکم: ۴۱۲/۱ حدیث ۱۱۵۵

کتاب الوتر؛ چاپ دار الفکر | سنن ابی داود: ۶۵/۲ حدیث ۱۴۳۱ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُتْرِ؛ بَابُ فِي الدَّعَاءِ بَعْدَ الْوُتْرِ | سنن ابن ماجه: ۳۷۵/۱ حدیث ۱۱۸۸ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَنْ نَامَ عَنِ الْوُتْرِ أَوْ نَسِيَهُ |

معرفة الآثار والسنن للبيهقي: ۱۵/۴ حدیث ۵۳۱۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ وَقْتُ الْوُتْرِ | السنن الصغير للبيهقي: ۲۷۶/۱

حدیث ۷۵۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ نَامَ عَنِ الْوُتْرِ أَوْ نَسِيَهُ حَتَّى أَصْبَحَ | سنن الدارقطني: ۳۳۹/۲ حدیث

۱۶۳۷ کتاب الوتر؛ مَنْ نَامَ عَنِ الْوُتْرِ أَوْ نَسِيَهُ | آثار السنن للنيموي: ص ۱۹۴ حدیث ۵۸۶ باب ما استدل به

على وجوب صلوة الوتر | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۷/۶ حدیث ۱۶۴۶ باب وجوب الترويض وبيان وقته

(۲) مصنف ابن ابی شيبه: ۸۸/۲ حدیث ۶۸۰۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابِ مُتَّفِقَةٍ؛ مَنْ قَالَ يُوتِرُ وَإِنْ

أَصْبَحَ وَعَلَيْهِ قَضَاؤُهُ

﴿ ۱۶۰ ﴾

اللَّهُ عَنَّا سِوَالِ كَرْدِ كِه نَمَازِ (تَهَجُّدِ) رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَرِ مَاهِ رَمَضَانَ چِگونَه مِی بُوَد؟ حَضْرَتِ عَائِشَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا فَرَمُود: رَسُولِ اَقْدَسِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چِه دَرِ مَاهِ رَمَضَانَ يَآ غَيْرِ مَاهِ رَمَضَانَ (عَمُومًا) بِيَشْتَرِ از يَازْدِه رَكَعَتِ نَمِی خَوَانْدَنْد، نَخَسْتِ چِهَارِ رَكَعَتِ مِی خَوَانْدَنْد، از خُوبِی و طُولِ آنِهَا نِپَرَس، سِپَسِ اَنَحَضْرَتِ ﷺ چِهَارِ رَكَعَتِ مِی خَوَانْدَنْد، از خُوبِی و طُولِ آنِهَا نِپَرَس، و اَنگَاهِ اَنَحَضْرَتِ ﷺ سِه رَكَعَتِ وَتَرِ مِی خَوَانْدَنْد.^(۱)

﴿ ۲۴۸ ﴾ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ يَقْرَأُ فِي أَوَّلِ رُكْعَةٍ بِسَجِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَفِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّالِثَةِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ.

ترجمه: از اُمّ المؤمنین حضرت بی بی عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سه رکعت وتر می خواندند؛ در رکعت اول سوره سَجِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى را می خواندند، و در رکعت دوم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ و (گاهی یکی از دو سوره) مُعَوِّذَتَيْنِ را می خواندند.^(۲)

﴿ ۲۴۹ ﴾ عَنْ أَبِي نَبِي كَعْبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثِ رُكْعَاتٍ، كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى بِسَجِّحِ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَفِي الثَّانِيَةِ يَقُولُ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ يَقُولُ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ.

(۱) صحیح البخاری: ۵۳/۲ حدیث ۱۱۴۷ کتاب التهجّد؛ بابُ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ | صحیح البخاری: ۴۵/۳ کتابُ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ؛ بابُ فَضْلِ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ | صحیح البخاری: ۱۹۱/۴ حدیث ۳۵۶۹ کتابُ الْمَنَاقِبِ؛ بابُ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ تَنَامُ عَيْنُهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ | صحیح مسلم: ۵۰۹/۱ حدیث ۷۳۸ کتابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رُكْعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ...

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۵/۱ حدیث ۱۶۹۵ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بابُ الْوُتْرِ | مصنف عبد الرزاق: ۳۳/۳ حدیث ۴۶۹۸ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بابُ مَا يُقْرَأُ فِي الْوُتْرِ وَكَيْفَ التَّكْبِيرِ فِيهِ | صحیح ابن حبان: ۲۰۱/۶ حدیث ۸۴۴۸ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بابُ الْوُتْرِ؛ ذِكْرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَنْ يَضُمَّ قِرَاءَةَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ إِلَى قِرَاءَةِ | سنن ابن ماجه: ۳۷۱/۱ حدیث ۱۱۷۳ کتابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بابُ مَا جَاءَ فِيهَا بِمَا يُقْرَأُ فِي الْوُتْرِ | المستدرک للحاکم: ۴۴۷/۱ حدیث ۱۱۴۴ کتابُ الْوُتْرِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ | سنن الدارقطني: ۳۶۲/۲ حدیث ۱۶۷۶ کتابُ الْوُتْرِ؛ مَا يَقْرَأُ فِي رُكْعَاتِ الْوُتْرِ وَالْقُنُوتِ فِيهِ | آثار السنن للنيموي: ص ۲۰۲ و ۲۰۳ حدیث ۶۱۶ و ۶۱۷ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۳۳/۶ حدیث ۱۶۵۵ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

وَيَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ.

ترجمه: از حضرت ابی بن کعب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتر را سه رکعت می خواندند. آنحضرت در رکعت اول سورة سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى را و در رکعت دوم سورة قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم سورة قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ را می خواندند، و دعای قنوت را قبل از رکوع می خواندند.^(۱)

احادیث دیگری که در آن تصریح گردیده که نماز وتر، سه رکعت می باشد، توسط بزرگان ذیل از میان صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ نیز روایت شده است.

﴿ ۲۵۰ ﴾ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ^(۱)

﴿ ۲۵۱ ﴾ حضرت عمران بن حصین رَضِيَ اللهُ عَنْهُ^(۲)

(۱) سنن النسائی: ۲۳۵/۳ حدیث ۱۶۹۹ کتابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذَكَرُ اِخْتِلَافِ اَلْفَاطِ اَلتَّالِيَةِ لِخَيْرِ اَيِّ بِنِ كَعْبٍ فِي الوِثْرِ | سنن الدارقطني: ۳۵۵/۲ حدیث ۱۶۶۰ کتابُ الوِثْرِ؛ مَا يُقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الوِثْرِ وَالتَّقْوَتُ فِيهِ | شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۷۱/۱۱ حدیث ۴۵۰۳ بَابُ بَيَانِ مُشْتَكِلِ مَا اِخْتَلَفَ اَهْلُ الْعِلْمِ فِيهِ مِنَ الْقُنُوتِ فِي الوِثْرِ ... | الاحادیث المختارة لضياء المقدسی: ۴۱۹/۲ حدیث ۱۲۱۷ عبد الرَّحْمَنِ بنِ اَبِي الزَّخْرَاجِيِّ مَوْلَى نَافِعِ بنِ عَبْدِ الْحَارِثِ عَنْ اَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ | آثار السنن للنيموي: ص ۲۰۱ حدیث ۶۱۰ و ۶۱۱ باب السوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۴۲/۶ حدیث ۱۶۶۱ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

(۲) سنن ابن ماجه: ۳۷۰/۱ حدیث ۱۱۷۲ کتابُ اِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيهَا بِمَا يُقْرَأُ فِي الوِثْرِ | سنن النسائی: ۲۳۶/۳ حدیث ۱۷۰۲ کتابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذَكَرُ اِخْتِلَافِ عَلِيٍّ اَبِي اِسْحَاقَ فِي حَدِيثِ سَعِيدِ بنِ جُبَيْرٍ عَنْ اَبْنِ عَبَّاسٍ فِي الوِثْرِ | مصنف ابن ابی شيبه: ۹۴/۲ حدیث ۶۸۸۰ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَاَلْاِمَامَةِ وَابْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٌ فِي الوِثْرِ مَا يُقْرَأُ فِيهِ | آثار السنن للنيموي: ص ۲۰۱ حدیث ۶۰۹ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۴۱/۶ حدیث ۱۶۵۹ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

(۳) شرح معانی الآثار: ۲۹۰/۱ حدیث ۱۷۲۵ کتابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الوِثْرِ | سنن النسائی: ۲۴۷/۳ حدیث ۱۷۴۳ کتابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذَكَرُ اِخْتِلَافِ عَلِيٍّ شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ | مجمع الزوائد للهيثمی: ۲۴۳/۲ حدیث ۳۴۶۸ ابْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الوِثْرِ

﴿١٦٢﴾

﴿٢٥١﴾ حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ^(١)

﴿٢٥٣﴾ حضرت عبد الرحمن بن سبْرَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ^(٢)

﴿٢٥٤﴾ حضرت عبد الرحمن بن أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ^(٣)

﴿٢٥٥﴾ حضرت عبد الرحمن بن أَبِزَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ^(٤)

﴿٢٥٦﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ بِسَجِّ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نماز وتر را سه رکعت می خواند و در آن سه رکعت سوره های سَجِّ اسْمِ رَبِّكَ الْأَعْلَى، قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ را می خواند.^(٥)

﴿٢٥٧﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَتُرِ اللَّيْلِ ثَلَاثٌ كَوْتِرِ النَّهَارِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر شب مانند نماز وتر روز یعنی نماز مغرب سه

(١) مجمع الزوائد للهيثمى: ٢٤٣/٢ حديث ٣٤٦٦ أبواب العيدين؛ باب ما يُقرأ في الوترِ

(٢) مجمع الزوائد للهيثمى: ٢٤٣/٢ حديث ٣٤٦٣ أبواب العيدين؛ باب ما يُقرأ في الوترِ

(٣) مجمع الزوائد للهيثمى: ٢٤١/٢ حديث ٣٤٤٨ أبواب العيدين؛ باب عدَدِ الوترِ

(٤) كتاب الآثار لابي حنيفة برواية ابي يوسف: ص ٧٠ حديث ٣٢٦ باب اَفْتِاحِ الصَّلَاةِ | كتاب الآثار لابى

حنيفة برواية محمد: ٣٢٦/١ حديث ١٢٢ باب الوترِ وَمَا يُقرأ فِيهَا | شرح معاني الآثار للطحاوى: ٢٩٢/١ حديث

١٧٣٥ كِتَابِ الصَّلَاةِ؛ باب الوترِ | آثار السنن للنيموى: ص ٢٠١ حديث ٦١٢ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء

السنن للتهانوى: ٤١/٦ حديث ١٦٦٠ باب الايتار بثلاث والنهى عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

(٥) مصنف ابن ابى شيبه: ٩٤/٢ حديث ٦٨٧٩ كِتَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابِ...؛ فِي الوترِ مَا يُقرأ فِيهِ

سه رکعت است.^(۱)

﴿٢٥٨﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ... صَلَاةُ الْمَغْرِبِ وَتُرُّ النَّهَارَ فَأَوْتِرُوا صَلَاةَ اللَّيْلِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز مغرب، وتر روز است، شما وتر شب را نیز بخوانید.^(۲)

﴿٢٥٩﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: الْوُتْرُ ثَلَاثٌ كَثَلَاثِ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: از اُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر سه رکعت است مانند سه رکعت نماز مغرب.^(۳)

﴿٢٦٠﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: وَتُرُّ اللَّيْلَ كَوُتْرِ النَّهَارِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ ثَلَاثٌ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: نماز وتر شب مانند نماز وتر روز یعنی نماز مغرب، سه رکعت است.^(۴)

- (۱) سنن الدارقطنی: ۳۴۹/۲ حدیث ۱۶۵۳ کتاب الوتر؛ الوتر ثلاث کثلاث المغرب | نصب الرایة للزیلعی: ۱۱۹/۲
- (۲) مصنف عبد الرزاق: ۲۸/۳ حدیث ۴۶۷۶ کتاب الصلوة؛ باب آخر صلوة اللیل | مسند احمد: ۴۵۶/۸ حدیث ۴۸۴۷ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا | ومثله في مسند احمد: ۴۳/۹ حدیث ۴۹۹۲ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا | مصنف ابن ابی شیبة: ۸۱/۲ حدیث ۶۷۰۹ کتاب صلوة التطوع والإمامة وأبواب متفرقة؛ مَنْ قَالَ: وَتُرُّ النَّهَارَ الْمَغْرِبُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/۶ حدیث ۱۶۴۵ باب وجوب الوتر وبيان وقته
- (۳) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۶۵/۷ حدیث ۷۱۷۰ باب الميم؛ مِنْ اسْمِهِ مُحَمَّدٌ | مصنف ابن ابی شیبة: ۸۱/۲ حدیث ۶۷۱۰ کتاب صلوة التطوع والإمامة وأبواب متفرقة؛ مَنْ قَالَ: وَتُرُّ النَّهَارَ الْمَغْرِبُ
- (۴) مصنف ابن ابی شیبة: ۸۱/۲ حدیث ۶۷۱۵ کتاب صلوة التطوع والإمامة وأبواب متفرقة؛ مَنْ قَالَ وَتُرُّ النَّهَارَ الْمَغْرِبُ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۹۴/۱ حدیث ۱۷۴۴ و ۱۷۴۵ کتاب الصلاة؛ باب الوتر | السنن الكبرى للبيهقي: ۴۵/۳ حدیث ۴۸۱۲ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَفِيهِ شَهْرُ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَنْ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ مَوْصُولَاتٍ بِتَشْهُدَيْنِ وَتَسْلِيمٍ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۸۲/۹ حدیث ۹۴۲۰ | مجمع الزوائد للهيثمی: ۲۴۲/۲ موقوفاً حدیث ۳۴۵۵ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ عَدَدِ الْوُتْرِ | ومثله موقوفاً في موطا الامام محمد: ص ۹۶ حدیث ۲۶۲ بَابُ السَّلَامِ فِي الْوُتْرِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۱/۶ حدیث ۱۶۶۰ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه | آثار السنن للنيموي: ص ۲۰۴ حدیث ۶۱۹ باب الوتر بثلاث ركعات

سه رکعت وتر به یک سلام خوانده می شود:

﴿ ۲۶۱ ﴾ عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ لَا يُسَلِّمُ فِي رُكْعَتِي الْوُتْرِ. ترجمه: از حضرت سعد بن هیشام رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت است که امُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمود: رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از ادای دو رکعت نماز وتر، سلام نمی دادند (بلکه سه رکعت خوانده آنگاه سلام می گردانیدند).^(۱)

﴿ ۲۶۲ ﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ لَا يُسَلِّمُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْوُتْرِ. ترجمه: امُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا می فرماید که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از ادای دو رکعت اول وتر، سلام نمی گردانیدند.^(۲)

﴿ ۲۶۳ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أُرْسِلْتُ أُتِي لَيْلَةً لَيْبِيَتٍ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَنْظَرُ كَيْفَ يُؤَيِّرُ فَبَاتَتْ عِنْدَ النَّبِيِّ فَصَلَّى مَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يُصَلِّيَ، حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرَ اللَّيْلِ وَازْدَادَ الْوُتْرُ قَرَأَ بِسْمِ اللَّهِ الرَّبِّكَ الْأَعْلَى فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى، وَقَرَأَ فِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ. ثُمَّ فَعَدَهُ ثُمَّ قَامَ، وَلَمْ يَفْصِلْ بَيْنَهُمَا بِالسَّلَامِ، ثُمَّ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، حَتَّى إِذَا فَرَغَ كَبَّرَ ثُمَّ قَنَتَ، فَدَعَا مِمَّا شَاءَ اللَّهُ أَنْ يَدْعُوَ ثُمَّ كَبَّرَ وَرَكَعَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید:^(۳) من مادرم را به خانه

(۱) سنن النسائی: ۳/۲۳۴ حدیث ۱۶۹۸ کتاب فِیامِ اللَّیْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ بَابُ كَيْفِ الْوُتْرِ بِثَلَاثٍ | موطا الامام محمد: ص ۹۶ حدیث ۲۶۶ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّلَامِ فِي الْوُتْرِ | مصنف ابن ابی شیبہ: ۲/۹۱ حدیث ۶۸۴۲ کتاب صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ مَنْ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ، أَوْ أَكْثَرَ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/۲۸۰ حدیث ۱۶۷۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوُتْرِ | آثار السنن للنیومی: ص ۲۰۲ حدیث ۶۱۳ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۶/۲۸ و ۲۹ حدیث ۱۶۵۲ باب الايتار بثلاث موصولة وعدم الفصل بينهما بالسلام ...

(۲) المستدرک للحاکم: ۱/۴۴۶ حدیث ۱۱۳۹ کتاب الوُتْرِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ | آثار السنن للنیومی مع التعليق الحسن: ص ۲۰۲ حاشیه ۲۲۱ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۶/۲۹ تحت حدیث ۱۶۵۲ باب الايتار بثلاث موصولة وعدم الفصل بينهما بالسلام ...

(۳) صحابه کرام در زمان رسول اکرم ﷺ حضرت عبد الله بن مسعود ؓ و مادرش را از اهل بیت رسول خدا می شمردند. صحیح البخاری: ۵/۲۸ حدیث ۳۷۶۳ کتاب أصحابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَقَابِرِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ | سير أعلام النبلاء: ۱/۴۶۸ عبد الله بن مسعود بن غافل بن حبيب الهذلي

﴿١٦٥﴾

رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرستادم تا در خانه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بوده بنگرد که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز وتر را چگونه می خواند. چنانچه مادرم شب را در خانه رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مهمان بود. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در شب هر قدر که خواست خدا بود نماز خواندند و هنگامی که آخر شب شد و اراده فرمودند تا نماز وتر را بخوانند، در رکعت اول وتر **سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى** را خواندند و در رکعت دوم **قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** را و سپس بدون سلام دادن ایستاده شدند و در رکعت سوم، **سُورَةُ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ** را خواندند. و چون از قرائت آن فارغ شدند، تکبیر گفتند و سپس دعای قنوت را خواندند و هرچه خواست خدا بود دعاء خواستند، سپس تکبیر گفتند و به رکوع رفتند.^(۱)

﴿٢٦٤﴾ **عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْوُتْرِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ، وَلَا يُسَلِّمُ إِلَّا فِي آخِرِهِنَّ.**

ترجمه: از حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتر را سه رکعت می خواندند. آنحضرت در رکعت اول **سَبَّحَ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى** را و در رکعت دوم **قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ** را و در رکعت سوم **سُورَةُ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ** را می خواندند، و فقط در آخر آن سه رکعت سلام می گردانیدند.^(۲)

(۱) الاستيعاب في معرفة الاصحاب لابن عبد البر: ٤/١٩٤٦ رقم (٤١٨١) أم عبد بنت سود بن قويم بن صاهلة الهذيلة أم عبد الله بن مسعود | إعلاء السنن للتهانوي: ٦/٨١ حديث ١٦٩٦ باب وجوب القنوت في جميع السنة ومحل قبل الركوع

(۲) سنن النسائي: ٣/٢٣٥ حديث ١٧٠١ كتاب قيام الليل وتطوع النهار؛ ذكر اختلاف الفاضل القائلين لخبر أبي بن كعب في الوتر | عمل اليوم والليلة للنسائي: ص ٤٤٥ حديث ٧٤٠ ما يقول إذا فرغ من وتره | آثار السنن للنيموي: ص ٢٠١ حديث ٦١٠ و ٦١١ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ٦/٤٢ حديث ١٦٦١ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

تشهد در رکعت دوم وتر:

نماز وتر، نماز شب است و مانند سایر نمازها تشهد نیز در آن خوانده می شود. خواندن تشهد بعد از هر دو رکعت نماز از احادیث ذیل ثابت می باشد.

﴿ ۲۶۵ ﴾ أم المؤمنین حضرت عائشه رضی الله عنها روایت می کند:

وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرمودند: در هر دو رکعت، التحیات (تشهد) می باشد.^(۱)

﴿ ۲۶۶ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كُنَّا لَا نَدْرِي مَا نَقُولُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ غَيْرَ أَنْ نُسَبِّحَ وَنُكَبِّرَ وَنُحَمِّدَ رَبَّنَا وَإِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَّمَ قَوَائِمَ الْخَيْرِ وَخَوَاتِمَهُ، فَقَالَ: إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ، فَقُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه می فرماید: ما نمی دانستیم که در نشستن بعد از دو رکعت نماز چه بگوئیم، جز آنکه تسبیح می گفتیم، تکبیر می گفتیم، و پروردگار خویش را حمد می کردیم و اینکه حضرت محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همه امور سراپا نیکی تعلیم داده شده اند.

آنگاه آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (به ما) فرمودند: هنگامی که بعد از دو رکعت نشستید، این کلمات را بخوانید: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَاةُ وَالطَّيِّبَاتُ ... (تا آخر تشهد).^(۲)

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ کتاب الصلوة؛ باب ما یجمع صفة الصلوة وما یفتح به ویحتم به...

| مصنف عبد الرزاق: ۲۰۶/۲ حدیث ۳۰۸۱ کتاب الصلوة؛ باب من نسی التَّشَهُدَ | مصنف ابن ابی شیبة:

۲۶۳/۱ حدیث ۳۰۲۳ کتاب الصلوات؛ قدر كم یقعُد فی الرُّكْعَتَیْنِ الْأُولَیْنِ | مصنف ابن ابی شیبة:

۲۵۸/۱ حدیث ۲۹۶۵ کتاب الصلوات؛ فی الرَّجُلِ یُنْقِصُ صَلَاتَهُ وَمَا ذُكِرَ فِيهِ وَكَيْفَ یَصْنَعُ

(۲) سنن النسائی: ۲۳۸/۲ حدیث ۱۱۶۳ کتاب التَّطْبِیْقِ؛ كَيْفَ التَّشَهُدُ الْأَوَّلُ | مسند احمد: ۲۲۷/۷ حدیث

۴۱۶۰ مُسْنَدُ الْمُكْرَبِیْنَ مِنَ الصَّحَابَةِ؛ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ | إعلاء السنن للسهانوی:

۸۸/۶ حدیث ۱۶۸۱ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار برکعة فردة ...

﴿١٦٧﴾

﴿٢٦٧﴾ عَنْ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى، تَشْهَدُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت فضل بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت می کند که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز دو دو رکعت است، بعد هر دو رکعت، تشهد خوانده می شود.^(۱)

فایده: در صفحات گذشته به روایت حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت عبد الله بن عمر و حضرت عائشه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُنَّ فرمان آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گذشت که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز وتر را در آن احادیث، مشابه نماز مغرب قرار داده بودند. بعد از دو رکعت نماز مغرب تشهد وجود دارد، بنابراین در نماز وتر نیز بعد از دو رکعت برای تشهد باید نشست.

دعای قنوت:

دعای قنوت در کتب احادیث به الفاظ مختلف مروی است. خلاصه و قدر مشترک بین همه آنها این کلمات است:

﴿٢٦٨﴾ اللَّهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِينُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِي عَلَيْكَ الْخَيْرَ وَنَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَحْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَفْجُرُكَ.

(۱) جامع الترمذی: ۲/۲۲۵ حدیث ۳۸۵ أبواب الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّحَنُّعِ فِي الصَّلَاةِ | المعجم الكبير للطبرانی: ۱۸/۲۹۵ حدیث ۷۵۷ بَابُ الْفَاءِ؛ رِبْعَةُ بِنُ الْحَارِثِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ | صحيح ابن خزيمة: ۲/۲۲۰ حدیث ۱۲۱۲ بَابُ ذِكْرِ الْأَخْيَارِ الْمَنْصُوصَةِ وَالذَّالَّةِ عَلَى خِلَافِ قَوْلِ مَنْ زَعَمَ أَنَّ تَطَوُّعَ النَّهَارِ أَرْبَعًا ... | السنن الكبرى للنسائي: ۱/۳۱۷ و ۳۱۸ حدیث ۶۱۸ و ۶۱۹ كِتَابُ السُّهُورِ، ذِكْرُ مَا يُنْقَضُ الصَّلَاةُ، وَمَا لَا يُنْقَضُهَا؛ ذِكْرُ اخْتِلَافِ شُعْبَةَ وَاللَيْثِ عَلَى عَبْدِ رَبِّهِ فِي حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ نَافِعٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۲۰۱ حدیث ۹۳۸ باب بیان ما یقرأ إذا فرغ من الصلوة

اللَّهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّي وَنَسْجُدُ وَإِلَيْكَ نَسْعِي وَنَحْفِدُ وَنَرْجُو رَحْمَتَكَ
وَنَحْشَى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكَفَّارِ مُلْحِقٌ.

ترجمه: یا الهی! ما از تو یاری می جوئیم و از تو آمرزش می خواهیم و به تو ایمان می آوریم و بر تو توکل می کنیم و ترا ثناء می گوئیم و ترا شکر می نمائیم و ناسپاسی ترا نمی کنیم. و جدائی اختیار می نمائیم و ترک می کنیم کسی را که نافرمانی ترا می کند. یا الهی! فقط تو را می پرستیم و فقط برای تو نماز می خوانیم و فقط ترا سجده می کنیم و به سوی تو می شتاییم و به رحمت تو امیدواریم و از عذاب تو می ترسیم، بی شک عذاب تو کفار را فرا خواهد گرفت.^(۱)

خواندن دعای قنوت قبل از رکوع:

﴿٢٦٩﴾ حضرت عاصم بن سلیمان الأحول رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید:
سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ، فَقَالَ: قَدْ كَانَ الْقُنُوتُ قُلْتُ: قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ قَالَ: قَبْلَهُ،
قَالَ: فَإِنَّ فَلَانًا أَخْبَرَنِي عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ: كَذَبَ إِيْمَانًا قَتَتِ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ
وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا.

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۴۹/۱ حدیث ۱۴۷۵ و ۱۴۷۶ کتاب الصلاة؛ بابُ الْقُنُوتِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَغَيْرِهَا | مصنف ابن ابی شیبہ: ۹۵/۲ حدیث ۶۸۹۳ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَقَةٌ؛ فِي قُنُوتِ الْوُتْرِ مِنَ الدُّعَاءِ | مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۰۶/۲ حدیث ۷۰۲۷ و ۷۰۲۸ و ۷۰۲۹ و ۷۰۳۰ و ۷۰۳۱ و ۷۰۳۲ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَقَةٌ؛ مَا يَدْعُو بِهِ فِي قُنُوتِ الْفَجْرِ | رسالة ابن ابی زید القيرواني: ص ۲۹ | كتاب الدعاء للطبراني: ۳۵۵/۲ | الشرح الكبير لعبد الكريم الراعي: ۲۵۰/۴ | السنن الكبرى للبيهقي: ۲۹۹/۲ و ۲۹۸/۲ حدیث ۳۱۴۲ و ۳۱۴۳ و ۳۱ و ۴۴ باب دعاء القنوت | مصنف ابن ابی شیبہ: ۸۹/۶ حدیث ۲۹۷۰۱۴ و ۲۹۷۰۱۵ و ۲۹۷۰۱۶ و ۲۹۷۰۱۷ و ۲۹۷۰۱۸ و ۲۹۷۰۱۹ کتابُ الدُّعَاءِ؛ مَا يَدْعُو بِهِ فِي قُنُوتِ الْفَجْرِ | مصنف ابن ابی شیبہ: ۸۹/۶ حدیث ۲۹۷۰۸ کتابُ الدُّعَاءِ؛ مَا يَدْعُو بِهِ الرَّجُلُ فِي قُنُوتِ الْوُتْرِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۰۶/۶ تا ۱۰۸ حدیث ۱۷۳۷ تا ۱۷۴۰ باب إخفاء القنوت في الوتر وألفاظه وحكم القنوت في الفجر

ترجمه: من از حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ درباره قنوت سوال کردم. حضرت انس جواب داد: همگی در زمان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قنوت می خواندند. پرسیدم: آیا قبل از رکوع می خواندند یا بعد از رکوع؟ جواب داد: قبل از رکوع. عرض کردم: فلانی به من گفت که شما می گوئید قنوت بعد از رکوع است؟ حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود: او دروغ گفته است. حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فقط یک ماه بعد از رکوع، قنوت (نازله) را خوانده اند.^(۱)

﴿١٧٠﴾ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ... وَيَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ. ترجمه: حضرت اَبِي بن كَعْبِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ روایت می کند، حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز وتر را سه رکعت می خواندند ... و همچنین دعای قنوت را قبل از رکوع می خواندند.^(۲)

(۱) صحیح البخاری: ۲۶/۲ حدیث ۱۰۰۲ أبواب الوتر؛ باب القنوت قبل الرُّكُوعِ وَيَعْنُهُ | صحیح البخاری: ۱۰۷/۵ حدیث ۴۰۹۶ كتاب المغازي؛ باب غزوة الرجيع ورغل وذكوان... | صحیح مسلم: ۴۶۹/۱ حدیث ۶۷۷ كتاب المساجد ومواضع الصلاة؛ باب استحباب القنوت في جميع الصلوة إذا نزلت بالمسلمين نازلة
(۲) سنن النسائي: ۳/۲۳۵ حدیث ۱۶۹۹ كتاب قيام الليل وتطوع النهار؛ ذكر اختلاف الفاظ الناقلين لخبر أبي بن كعب في الوتر | السنن الكبرى للبيهقي: ۳/۵۷ حدیث ۴۸۶۲ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقيام شهر رمضان؛ باب مَنْ قَالَ: يَقْنُتُ فِي الوترِ قَبْلَ الرُّكُوعِ | آثار السنن للميموني: ص ۲۰۱ حدیث ۶۱۰ و ۶۱۱ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۴۲/۶ حدیث ۱۶۶۱ باب الايتار بثلاث والنهي عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه | عمل اليوم وليلة للنسائي: ص ۴۴۳ حدیث ۷۳۴ مَا يَقُولُ إِذَا فَرَغَ مِنْ وَتْرِهِ | مختصر الأحكام = مستخرج الطوسي على جامع الترمذي: ۲/۴۲۹ حدیث ۳۱۱-۴۴۴/ باب مَا جَاءَ فِي القنوتِ فِي الوترِ وَقَبْلَ الوترِ | شرح مشكل الآثار للطحاوي: ۱۱/۳۷۱ حدیث ۴۵۰۳ بَابُ بَيَانِ مُشْكَلِ مَا اخْتَلَفَ أَهْلُ العِلْمِ فِيهِ مِنْ القنوتِ فِي الوترِ، وَهَلْ هُوَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ وَمَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعًا يَقْضِي بَيْنَهُمْ فِي ذَلِكَ | الاحاديث المختارة لضياء المقدسي: ۲/۴۱۹ حدیث ۱۲۱۷ عبد الرحمن بن أبيزى الخزاعي مولى نافع بن عبد الحارث عن أبي بن كعب رضي الله عنه | السنن الكبرى للنسائي: ۲/۱۶۷ حدیث ۱۴۳۶ كتاب قيام الليل وتطوع النهار؛ القنوت في الوتر قبل الرُّكُوعِ | سنن الدارقطني: ۲/۳۵۵ حدیث ۱۶۶۰ كتاب الوتر؛ مَا يَقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الوترِ وَالقنوتُ فِيهِ | مختصر قيام الليل وقيام رمضان وكتاب الوتر للمروزي: ص ۳۱۳ باب إثبات القنوت في الوتر | ومعناه في سنن أبي داود: ۲/۶۴ حدیث ۱۴۲۷ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الوترِ؛ بَابُ القنوتِ فِي الوترِ

﴿۱۷۰﴾

﴿۳۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَنَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوُتْرِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز وتر، دعای قنوت را قبل از رکوع می خواندند.^(۱)

﴿۳۲﴾ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدٍ أَنَّ عُمَرَ قَنَتَ فِي الْوُتْرِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ. وَفِي رِوَايَةٍ: بَعْدَ الْقِرَاءَةِ قَبْلَ

الرُّكُوعِ.

ترجمه: حضرت اسود رَضِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ می فرماید: امیر المؤمنین حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قبل از رکوع رفتن، دعای قنوت را می خواند.
و در روایت دیگری وارد است: حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بعد از قرائت، قبل از رفتن به رکوع، دعای قنوت را می خواند.^(۲)

رفع یدین قبل از دعای قنوت:

﴿۳۳﴾ سَمِعْتُ أَبَا عُمَرَ قَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الْقُنُوتِ.

ترجمه: حضرت ابو عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ می فرماید: حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ در قنوت هر دو دست خود را بلند می کرد.^(۳)

(۱) سنن الدارقطنی: ۳۵۶/۲ حدیث ۱۶۶۳ کتاب الوتر؛ مَا يقرأ فِي رَكَعَاتِ الْوُتْرِ وَالْقُنُوتِ فِيهِ | مصنف ابن ابی شیبہ: ۹۷/۲ حدیث ۶۹۱۲ کتاب صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٌ فِي الْقُنُوتِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ أَوْ بَعْدَهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۹/۶ و ۸۰ و حدیث ۱۶۹۴ و ۱۶۹۵ باب وجوب القنوت في جميع السنة ومحلله قبل الركوع
(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۵۱۹/۴ و ۵۲۰ حدیث ۶۹۷۲ کتاب صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٌ فِي الْقُنُوتِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ أَوْ بَعْدَهُ، با تحقیق محمد عوامه | صلاة الوتر للمروزی: ص ۳۱۸ بابُ الْقُنُوتِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ | ومعناه في إعلاء السنن للتهانوی: ۸۶/۶ حدیث ۱۷۰۳ باب وجوب القنوت في جميع السنة ومحلله قبل الركوع
(۳) قرة العينين برفع اليدين للبخاري: ص ۶۸ حدیث ۹۵ | صلاة الوتر للمروزی: ص ۳۲۰ بابُ الْقُنُوتِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ | السنن الكبرى للبيهقي: ۲۱۲/۲ بابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الْقُنُوتِ، حواله مؤلف | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۸۵/۶ حدیث ۱۷۰۰ باب وجوب القنوت في جميع السنة ومحلله قبل الركوع

﴿١٧١﴾

﴿٢٧٤﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ فِي آخِرِ رَكْعَةٍ مِنَ الْوُتْرِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ وَيَقْنُتُ قَبْلَ الرَّكْعَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ در رکعت آخر وتر قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدًا می خواند، و انگاه دست های خود بلند می نمود و قنوت می خواند، قبل از رکوع.^(۱)

﴿٢٧٥﴾ از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است:

كَانَ أَبُو هُرَيْرَةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي قُنُوتِهِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ.

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ در ماه رمضان در دعای قنوت، دست های خود را بلند (رفع یدین) می کرد.^(۲)

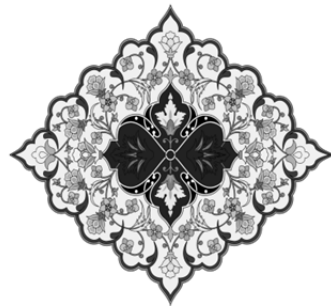
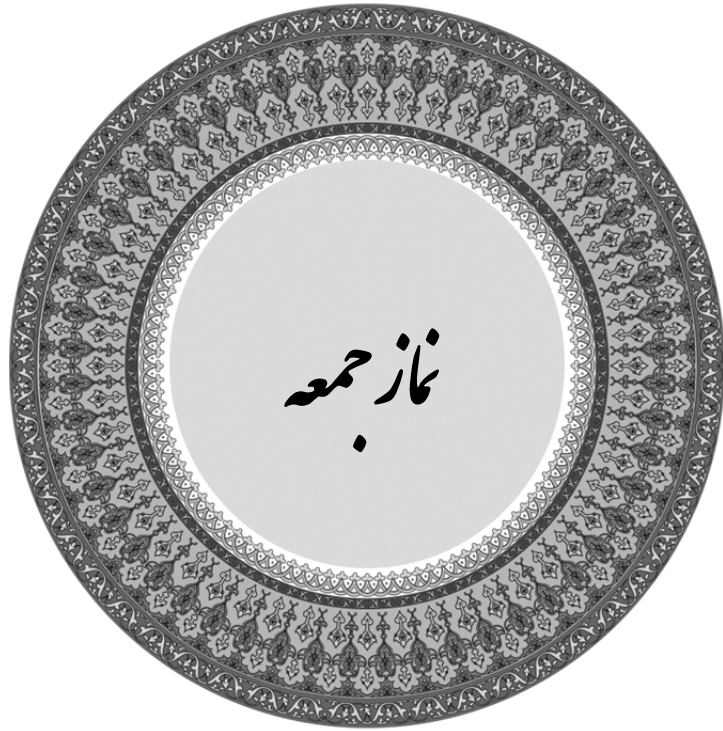

---

(۱) قرة العينين برفع اليدين للبخاري: ص ٦٨ حديث ٩٥ | مصنف ابن ابي شيبة: ١٠٠/٢ حديث ٦٩٥٤
كتاب صلاة التطوع والإمامة وأبواب متفرقة؛ في رفع اليدين في قنوت الوتر | مسند ابن الجعد: ص ٣٣٢ رقم
الحديث ٢٢٧٧ ح مؤلف | إعلاء السنن للتهانوي: ٧٨٤/٦ حديث ١٦٩٩ باب وجوب القنوت في جميع السنة
ومحله قبل الركوع | آثار السنن للنيموي: ص ٢١٠ حديث ٦٣٥ باب رفع اليدين عند قنوت الوتر | أدلة الحنفية
من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوي: ص ٢١٢ حديث ٥٤٤ باب رفع اليدين عند قنوت الوتر

(۲) صلاة الوتر للمروزي: ص ٣٢٠ باب القنوت قبل الركوع | السنن الكبرى للبيهقي: ٥٩/٣ حديث ٤٨٦٨
كتاب الصلاة؛ جماع أبواب صلاة التطوع، وقيام شهر رمضان؛ باب رفع اليدين في القنوت | مختصر كتاب الوتر
للمقرزي: ص ١٣٩ باب رفع اليدين عند القنوت، حواله مؤلف

﴿ نماز جمعه ﴾

فرضیت نماز جمعه:

ادای نماز جمعه در روز جمعه فرض عین است. جز مریض، مسافر، زن، طفل، غلام و مجنون، شرکت در نماز جمعه بر هر مسلمان لازم است، در غیر آن سخت گناهگار می شود.

﴿ ۲۷۶ ﴾ عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَعَلَيْهِ الْجُمُعَةُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا مَرِيضٌ أَوْ مُسَافِرٌ أَوْ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَمْلُوكٌ، فَمَنْ اسْتَعْنَى بِلَهْوٍ أَوْ تِجَارَةٍ اسْتَعْنَى اللَّهُ عَنْهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ.

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی بر خدا و روز آخرت ایمان دارد، نماز جمعه در روز جمعه بر او فرض می باشد؛ الا مریض، مسافر، زن، طفل و غلام. پس هر کسی که در لعب و بازی و تجارت مشغول باشد و از نماز جمعه غفلت کند، خداوند نیز پرواه او را ندارد و خداوند بی نیاز و صاحب حمد و ثناست. ^(۱)

﴿ ۲۷۷ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِقَوْمٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ، لَقَدْ

(۱) سنن الدارقطنی: ۳۰۵/۲ حدیث ۱۵۷۶ کتاب الجُمُعَةِ؛ بَابُ مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ | السنن الكبرى للبيهقي: ۲۶۱/۳ حدیث ۵۶۳۴ کتاب الجُمُعَةِ؛ بَابُ مَنْ لَا تَلَزُمُهُ الْجُمُعَةُ | ومثله عن طارق بن شهاب في المستدرک للحاکم: ۴۲۵/۱ حدیث ۱۰۶۲ کتاب الجُمُعَةِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ | سنن ابی داود: ۲۸۰/۱ حدیث ۱۰۶۷ تَفْرِيعُ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْجُمُعَةِ لِلْمَمْلُوكِ وَالْمَرْأَةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۶/۸ حدیث ۲۰۵۷ باب من لا يجب عليهم الجمعة

﴿۱۷۶﴾

هَمَمْتُ أَنْ أَمُرَّ رَجُلًا يُصَلِّي بِاللَّيْلِ، ثُمَّ أَحْرَقَ عَلَيَّ رِجَالِي يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ بِيُوتَهُمْ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره کسانى که نماز جمعه را ترک می کردند فرمودند: من اراده داشتم تا شخصى را حکم دهم که مردم را نماز بدهد و خود خانه آن اشخاصى را که به نماز جمعه نمى آیند آتش بزنم.^(۱)

آداب جمعه:

﴿۱۷۸﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْتِيَ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: هر کسى از شما که برای نماز جمعه می آید، غسل بگیرد.^(۲)

﴿۱۷۹﴾ عَنْ سَمُرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَيَعْمَتُ، وَمَنْ اغْتَسَلَ فَهُوَ أَفْضَلُ.

ترجمه: از حضرت سمره بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسى در روز جمعه وضو بگیرد، کارى خوب است، و هر کسى که غسل کند، بهتر است.^(۳)

(۱) صحیح مسلم: ۴۵۲/۱ حدیث ۶۵۲ کتابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فَضْلِ صَلَاةِ الْجَمَاعَةِ، وَبَيَانِ التَّشْدِيدِ فِي التَّخَلْفِ عَنْهَا

(۲) صحیح مسلم: ۵۷۹/۲ حدیث ۸۴۴ کتابُ الْجُمُعَةِ؛ ومثله فی | صحیح البخاری: ۲/۲ حدیث ۸۷۷ کتابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ فَضْلِ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ ...

(۳) سنن ابی داؤد: ۹۷/۱ حدیث ۳۵۴ کتابُ الطَّهَارَةِ؛ بَابُ فِي الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ | جامع الترمذی: ۳۶۹/۲ حدیث ۴۹۷ أبوابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ فِي الْوُضُوءِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

﴿۱۷﴾

فایده: علامه بدر الدین عینی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فقیه و محدث مشهور و شارح بزرگ صحیح البخاری می فرماید؛ این حدیث توسط هفت تن از صحابه کرام روایت شده است:

﴿۱﴾ حضرت سمره بن جندب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۲﴾ حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۳﴾ حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۴﴾ حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۵﴾ حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۶﴾ حضرت عبد الرحمن بن سمره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۷﴾ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ. (۱)

﴿۲۸﴾ عَنْ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طَهْرٍ، وَيَدْهِنُ مِنْ دُهْنِهِ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبٍ بَيْتِهِ، ثُمَّ يَخْرُجُ فَلَا يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الْإِمَامُ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجُمُعَةِ الْأُخْرَى.

ترجمه: از حضرت سلمان فارسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که نبی کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در روز جمعه به خوبی غسل کند و خود را به قدر امکان پاکیزه نماید و موهای خود را روغن مو بمالد (تا موهایش صاف و آراسته گردد) و خود را عطر بزند و آنگاه برای نماز برود، و چون به مسجد رسید، کسی را از جایش برنخیزاند تا خود برجایش بنشیند، و سپس هر اندازه نماز نفلی که در نصیبتش بود بخواند، و هنگامی که امام (بر منبر نشست و) شروع به خطبه کرد، خاموش باشد، گناهایش از جمعه قبل تا این جمعه بخشیده خواهد شد. (۲)

(۱) عمدة القاری شرح صحیح البخاری للعینی: ۱۵۳/۶ کتاب مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُضُوءِ الصَّبِيَّانِ وَمَتَى يَجِبُ عَلَيْهِمُ الْغُسْلُ وَالطُّهُورُ

(۲) صحیح البخاری: ۳/۲ حدیث ۸۸۳ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الدُّهْنِ لِلْجُمُعَةِ

﴿۱۷۸﴾

﴿۲۸۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي جُمُعَةٍ مِنَ الْجُمُعِ: مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ، إِنَّ هَذَا يَوْمٌ جَعَلَهُ اللَّهُ لَكُمْ عِيدًا، فَاعْتَسِلُوا، وَعَلَيْكُمْ بِالسَّوَاكِ.

ترجمه: حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت مي کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در یکی از جمعه ها فرمودند:

ای مسلمانان! خداوند امروز را برای شما عيد گردانیده است، بنابراین در این روز غسل بگیریید و حتماً از مسواک استفاده کنید.^(۱)

دو آذان در جمعه:

در روز جمعه دو آذان داده شود. آذان اول را آنقدر زود باید داد تا مردم به مسجد آمده با اطمینان خاطر بتوانند نماز سنت خود را بخوانند، و آذان دوم بایست قبل از شروع خطبه عربی داده شود.

﴿۲۸۲﴾ السَّائِبُ بْنُ يَزِيدَ يَقُولُ: إِنَّ الْأَذَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَانَ أَوَّلَهُ حِينَ يَجْلِسُ الْإِمَامُ، يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى الْمِنْبَرِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، فَلَمَّا كَانَ فِي خِلَافَةِ عُمَانَ بْنِ عَفَّانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، وَكَثُرُوا، وَأَمَرَ عُمَانُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِالْأَذَانِ الثَّالِثِ، فَأَذَّنَ بِهِ عَلَى الزُّورَاءِ، فَثَبَّتَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ.

ترجمه: از حضرت سائب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روايت است که آذان روز جمعه در زمان حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و خلافت ابوبکر صديق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هنگامی داده می شد که امام بر روی منبر می نشست، و هنگامی که خلافت حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شد و تعداد مردم کثرت یافت، حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ امر نمود تا آذان دیگری نیز داده شود. و این آذان در «زوراء» داده می شد. و این امر پایدار ماند.

(۱) المعجم الاوسط للطبرانی: ۳/۳۷۲ حدیث ۳۴۳۳ باب الحاء؛ مِنْ اسْمُهُ الْحَسَنُ | المعجم الصغير للطبرانی: ۱/۲۲۳ حدیث ۳۵۸ باب الحاء؛ مِنْ اسْمُهُ الْحَسَنُ، ومثله فی | المعجم الكبير للطبرانی: ۱۱/۲۱۹ حدیث ۱۱۵۴۸ باب العين؛ عِكْرَمَةُ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ

(یعنی تعامل اُمت بر آذان دوم قرار گرفت.)^(۱)

تعداد رکعات نماز جمعه:

- ﴿ ۴ ﴾ چهار رکعت سنت
- ﴿ ۲ ﴾ دو رکعت فرض
- ﴿ ۴ ﴾ چهار رکعت سنت
- ﴿ ۲ ﴾ دو رکعت سنت

﴿ ۲۸۳ ﴾ قَالَ عُمَرُ: صَلَاةُ الْجُمُعَةِ رُكْعَتَانِ، وَصَلَاةُ الْفِطْرِ رُكْعَتَانِ، وَصَلَاةُ الْأَضْحَى رُكْعَتَانِ، وَصَلَاةُ السَّفَرِ رُكْعَتَانِ تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرِ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: نماز جمعه دو رکعت است، نماز عید الفطر دو رکعت است، نماز عید قربان دو رکعت است، و نماز سفر دو رکعت است، این نماز کامل است، ناقص نیست، بر زبان حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ^(۲)

فایده: دو رکعت نماز فرض جمعه از حدیث شریف در فوق ثابت می گردد.

(۱) صحیح البخاری: ۹/۲ حدیث ۹۱۶ کِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ التَّأْذِينِ عِنْدَ الْخُطْبَةِ
 (۲) سنن النسائی: ۱۱/۳ حدیث ۱۴۲۰ کِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ عَدَدُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ | سنن النسائی: ۱۱۸/۳ حدیث ۱۴۴۰ کِتَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ | سنن النسائی: ۱۸۳/۳ حدیث ۱۰۶۴ کِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ عَدَدُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ | سنن ابن ماجه: ۳۳۸/۱ حدیث ۱۰۶۴ کِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۱۰/۳ حدیث ۲۹۴۳ بَابُ الْأَلْفِ؛ بَابُ مَنْ اسْمُهُ إِبْرَاهِيمُ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۸۱/۵ حدیث ۵۰۱۰ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنْ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۲۴۴/۸ حدیث ۸۵۲۸ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنْ اسْمُهُ مُعَاذٌ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۵/۸ و ۷۶ حدیث ۲۰۵۶ باب عدد رکعات الجمعة وغيرها |

﴿١٨٠﴾

﴿٢٨٤﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعًا، وَيَعْدُهَا أَرْبَعًا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چهار رکعت قبل از نماز جمعه و چهار رکعت بعد از نماز جمعه می خواندند.^(۱)

﴿٢٨٥﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعًا، وَيَعْدُهَا أَرْبَعًا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ خود نیز چهار رکعت قبل از نماز جمعه و چهار رکعت بعد از نماز جمعه می خواند.^(۲)

﴿٢٨٦﴾ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ كَانَ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ سِتًّا.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: هر کسی بعد از نماز جمعه نماز می خواند، شش رکعت نماز بخواند.^(۳)

﴿٢٨٧﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا بَعْدَ

الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی از بین شما نماز جمعه را خواند، بعد از آن چهار رکعت دیگر نیز بخواند.^(۴)

(۱) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۹۶/۴ حدیث ۳۹۵۹ بَابُ الْعَيْنِ؛ مَنْ اسْمُهُ عَلِيٌّ | المعجم الاوسط للطبرانی:

۱۷۲/۲ حدیث ۱۶۱۷ بَابُ الْأَلْفِ؛ مَنْ اسْمُهُ أَحْمَدُ | نصب الراية للزيلعي: ۲۰۶/۲ بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۳/۷ حدیث ۱۷۶۲ باب النوافل والسنن (عن علی رضی الله عنه)

(۲) جامع الترمذی: ۴۰۱/۲ حدیث ۵۲۳ أَبْوَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ قَبْلَ الْجُمُعَةِ وَيَعْدُهَا | مصنف

عبد الرزاق: ۲۴۷/۳ حدیث ۵۵۲۵ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْجُمُعَةِ وَيَعْدُهَا | إعلاء السنن للتهانوي: ۹/۷

حدیث ۱۷۶۱ باب النوافل والسنن | آثار السنن للنیومی: ص ۳۰۳ حدیث ۹۴۴ باب السنة قبل صلاة الجمعة وبعدها

(۳) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۳۳۷/۱ حدیث ۱۹۷۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ كَيْفَ هُوَ؟ |

إعلاء السنن للتهانوي: ۱۶/۷ حدیث ۱۷۶۵ باب النوافل والسنن | آثار السنن للنیومی: ص ۳۰۳ حدیث ۹۴۷ باب

السنة قبل صلاة الجمعة وبعدها

(۴) صحیح مسلم: ۶۰۰/۲ حدیث ۸۸۱ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ | إعلاء السنن للتهانوي:

۸/۷ حدیث ۱۷۶۰ باب النوافل والسنن

﴿ ۱۸۱ ﴾

﴿ ۲۸۹ ﴾ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ رُكْعَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت سالم از پدر خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از نماز جمعه، دو رکعت نماز می خواندند.^(۱)
فایده: از روایات مندرجه بالا دانسته شد که چهار رکعت قبل از نماز جمعه و شش رکعت بعد از نماز جمعه خوانده شود، از این شش رکعت، چهار رکعت نخست خوانده می شود و سپس دو رکعت دیگر.

خطبه جمعه:

در روز جمعه امام بر منبر ایستاده دو خطبه می دهد و در بین این دو خطبه برای مدت کوتاهی می نشیند.

﴿ ۲۹۰ ﴾ عَنْ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ، كَانَ يَجْلِسُ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ حَتَّى يَفْرَغَ - أَرَاهُ قَالَ: الْمُؤَذِّنُ - ثُمَّ يَقُومُ، فَيَخْطُبُ، ثُمَّ يَجْلِسُ فَلَا يَتَكَلَّمُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ. ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دو خطبه می دادند. هنگامی که آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر منبر بالا می شدند، می نشستند تا آنکه مؤذن از آذان فارغ می گردید، سپس ایستاده خطبه می دادند، سپس می نشستند و خاموشی اختیار می فرمودند و سپس برخاسته باز خطبه می دادند.^(۲)

خطبه جمعه باید به زبان عربی باشد:

لازم است خطبه جمعه به زبان عربی باشد و جز زبان عربی، خطبه دادن به زبان

(۱) صحیح مسلم: ۶۰۱/۲ حدیث ۸۸۲ کتابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ

(۲) سنن ابی داؤد: ۲۸۶/۱ حدیث ۱۰۹۲ تَفْرِيعُ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْجُلُوسِ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ | سنن ابن

ماجه: ۳۵۱/۱ حدیث ۱۱۰۳ کتابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْخُطْبَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

﴿۱۸۲﴾

دیگری مکروه تحریمی می باشد. اینکار دلائل زیادی دارد:

﴿۲۹۱﴾ خطبه در حقیقت «ذکر الله» است:

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ ... ﴿۱﴾ سُورَةُ الْجُمُعَةِ

ترجمه: ای مسلمانان! هنگامی که برای نماز در روز جمعه آذان داده شود، بشتابید

به سوی «ذکر الله».

امام التفسیر ابو البرکات عبد الله بن احمد بن محمود نسفی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می نویسد:

إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ: أَي إِلَىٰ الْخُطْبَةِ، عِنْدَ الْجُمُورِ.

ترجمه: مراد از فرمان الهی **إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ** نزد جمهور مفسرین، خطبه جمعه است. ^(۱)

تأیید حدیث شریف:

﴿۲۹۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... فَإِذَا خَرَجَ الْإِمَامُ طَوَّأَ صُحُفَهُمْ،

وَيَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ.

ترجمه: حضرت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ... هنگامی که امام (برای خطبه

جمعه) می آید، فرشته ها دفترهای خود را می بندند و با دقت به «ذکر» (خطبه) گوش می

دهند. ^(۲)

از تصریحات بالا دانسته شد که خطبه در اصل «ذکر الله» است، پس به همان

صورتی که ثناء، تعوذ، تسمیع، تحمید، التحیات و غیره «ذکر الله» بوده و فقط در زبان عربی

خوانده می شود، ادای خطبه در زبان عربی نیز شرط لازم می باشد.

(۱) تفسیر النسفی: ۴۸۲/۳ تحت قوله تعالى: يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ ...

(۲) صحیح البخاری: ۱۱/۲ حدیث ۹۲۹ کتاب الجمعة؛ باب الاستماع إلى الخطبة | صحیح مسلم: ۵۸۷/۲

حدیث ۸۵۰ کتاب الجمعة؛ باب فضل التهجير يوم الجمعة

حکم نبوی است که خطبه مختصر گفته شود:

﴿ ۲۹۳ ﴾ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: أَمَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِقْصَارِ الْخُطْبِ.

ترجمه: حضرت عَمَّار بن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را حکم دادند تا خطبه را مختصر بخوانیم.^(۱)

اگر سخنرانی نیم ساعته یا یک ساعته به زبان غیر عربی را خطبه مسنون قرار دهند، مخالفت با حکم رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لازم می آید.

تعامل همیشگی امت بر زبان عربی در خطبه:

﴿ ۲۹۴ ﴾ از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثابت است که آنحضرت با مواظبت و به طور همیشگی به زبان عربی خطبه می دادند، حالآنکه در آن زمان اشخاص عجمی نیز در طول خطبه های رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ موجود می بودند که ضرورت داشتند دین به ایشان تبلیغ گردد، لیکن آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باز هم بر زبان عربی در خطبه اکتفاء کردند.

به همین ترتیب، هنگامی که در عهد خلفای راشدین و سایر صحابه کرام، اسلام از جزیره العرب خارج شده در ممالک عجمی گسترش یافت، مردم آن کشورها با زبان عربی آشنا نبودند لیکن بازهم خطبه فقط به زبان عربی خوانده می شد توارث و تعامل امت اسلام بر خطبه عربی، دلیل واضح است که خطبه باید در زبان عربی داده شود.

(۱) المستدرک للحاکم: ۴۲۶/۱ حدیث ۱۰۶۶ کتابُ الْجُمُعَةِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ | سنن أبي داود: ۲۸۹/۱ حدیث ۱۱۰۶ تَفْرِيعُ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ إِقْصَارِ الْخُطْبِ | ومعناه في صحيح مسلم: ۵۹۴/۲ حدیث ۸۶۹ کتابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ تَخْفِيفِ الصَّلَاةِ وَالْخُطْبَةِ | و إعلاء السنن للتهانوی: ۷۰/۸ و ۷۱ حدیث ۲۰۴۰ و ۲۰۴۱ باب الاحکام المتعلقة بخطبة الجمعة

تصریحات اکابر فقهاء و سلف صالحین:

از تصریحات اکابر فقهاء و سلف صالحین امت اسلامی ثابت می گردد که زبان عربی، شرط خطبه می باشد. چنانچه:

﴿ ۲۹۵ ﴾ امام یحیی بن شرف نووی شافعی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید:

وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا بِالْعَرَبِيَّةِ.

ترجمه: در زبان عربی بودن خطبه شرط است.^(۱)

﴿ ۲۹۶ ﴾ امام ابو القاسم عبد الکریم بن محمد رافعی شافعی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید:

وَهَلْ يَشْتَرَطُ أَنْ تَكُونَ الْخُطْبَةُ كُلَّهَا بِالْعَرَبِيَّةِ؟ وَجَهَانٍ، وَالصَّحِيحُ اشْتِرَاطُهُ.

ترجمه: آیا عربی بودن تمام خطبه شرط است؟ در آن دو وجه وجود دارد. و صحیح اینست که عربی بودن آن شرط است.^(۲)

﴿ ۲۹۷ ﴾ شیخ الاسلام ابو یحیی زکریا انصاری شافعی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید:

مِنْ شُرُوطِهَا مَا سَبَقَ، وَهِيَ كَوْنُهَا بِالْعَرَبِيَّةِ.

ترجمه: یکی از شرائط آن که قبلاً نیز گذشت اینست که خطبه به زبان عربی باشد.^(۳)

﴿ ۲۹۸ ﴾ امام الهند شاه ولی الله احمد بن عبد الرحیم محدث دهلوی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ شروط

نماز جمعه ذکر نموده می فرماید:

«و عربی بودن نیز به جهت عمل مستمرّ مسلمین در مشارق و مغارب، با وجود

آنکه در بسیاری از اقالیم، مخاطبان عجمی بودند.»^(۴)

(۱) کتاب الاذکار للنوی: ص ۱۱۲ کتاب حمد الله تعالی

(۲) اتحاف سادة المتقين للزبيدي: ۳۰/۳۶۸ حواله مؤلف

(۳) اسنى المطالب فى شرح روض الطالب لشيخ الاسلام زكريا الانصارى: ۱/۲۵۸ كِتَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ؛ فَرْعُ شُرُوطِ خُطْبَةِ الْجُمُعَةِ

(۴) مصنفى شرح موطا للدهلوى: ص ۱۵۴ حواله مؤلف

﴿ ۳۹۹ ﴾ عُمْدَةُ الْمُتَأَخِّرِينَ علامه ابو الحسنات عبد الحی لکنوی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید: وَلَا شَكَّ فِي أَنَّ الْخُطْبَةَ بِعَرَبِيَّةٍ خِلَافَ السُّنَّةِ الْمُتَوَارِقَةِ مِنَ النَّبِيِّ وَالصَّحَابَةِ فَيَكُونُ مَكْرُوهًا تَحْرِيماً. ترجمه: و در این شکی نیست که خطبه به زبان دیگری غیر از زبان عربی خلاف سنتی است که از نبی اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و صحابه کرام رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ به طور متواتر رسیده است، بنابراین (خطبه در زبان غیر از زبان عربی) مکروه تحریمی می باشد.^(۱)

در دوران خطبه، نماز و کلام ممنوع است:

﴿ ۳۰۰ ﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ حَتَّى يَقْرَعَ الْإِمَامُ. ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت می کند، از رسول اقدس صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند:

هنگامی که کسی داخل مسجد شود و امام (برای خطبه عربی مسنون) بر منبر باشد، نه نمازی جایز است و نه کلامی، تا آنگاه که امام فارغ گردد.^(۲)

﴿ ۳۰۱ ﴾ از حضرت نُبَيْشَةَ هُدَلِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: فَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْإِمَامَ خَرَجَ، صَلَّى مَا بَدَأَ لَهُ، وَإِنْ وَجَدَ الْإِمَامَ فَدَخَرَ، جَلَسَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ، حَتَّى يَقْضِيَ الْإِمَامُ جُمُعَتَهُ وَكَلَامَهُ.

ترجمه: اگر (نماز گزار) دید که امام برای خطبه نیامده، در این صورت هر قدر که

(۱) عمدة الرعاية على شرح الوقاية: ۱/ ۲۰۰ حواله مؤلف

(۲) المعجم الكبير للطبرانی: ۱۳/ ۷۵ حدیث ۱۳۷۰۸ | مجمع الزوائد للهيثمی: ۲/ ۱۸۴ حدیث ۳۱۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فِيمَنْ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ | كنز العمال: ۷/ ۷۴۷ حدیث ۲۱۲۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الفصل الخامس في غسل يوم الجمعة | جامع الاحاديث: ۳/ ۱۱۴ حدیث ۱۸۷۹ حرف الهمزة؛ إذا مع الدال | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/ ۷۷ حدیث ۵۲۲ باب كراهة الصلوة والكلام بعد خروج الامام للخطبة

مناسب دانست نماز بخواند، و اگر دید که امام برای خطبه آمده، در این صورت بنشیند و با دقت به خطبه گوش بدهد و خاموش باشد تا آنکه امام نماز جمعه و خطبه را به پایان برساند.^(۱)

نماز جمعه در دهات خوانده نمی شود:

ادای نماز جمعه در شهر یا مضافات شهر شرط است. نماز جمعه در دهات درست نیست، و این امر از دلائل مندرجۀ ذیل ثابت می باشد:

﴿ ۳۰۲ ﴾ فرمان خداوندی است: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ** ﴿سُورَةُ الْجُمُعَةِ

ترجمه: ای مسلمانان! چون برای نماز در روز جمعه آذان داده شود، پس به سوی «ذکر الله» بشتابید و تجارت و داد و ستد را ترک کنید اینکار برای شما بهتر است اگر بدانید در این آیت حکم شده است که به محض آذان جمعه، داد و ستد و خرید و فروش را رها کنید و این خود اشاره دارد به آنکه جمعه در همان جائی خواهد بود که سلسله داد و ستد و خرید و فروش جریان داشته باشد، و واضح است که دهات جایگاه تجارت نمی باشد، بلکه مراکز تجارتي، شهرها یا قریه های بزرگ می باشند. از اینجا دانسته می شود که در دهات، نماز جمعه اداء نمی گردد.

(۱) مسند احمد: ۳۲۱/۳۴ حدیث ۲۰۷۲۱ حَدِيثُ بُيُوتَةِ الْهَلَلِيِّ | غَايَةُ الْمَقْصِدِ فِي زَوَائِدِ الْمَسْنَدِ لِلْهَيْثَمِيِّ: ۲۷۸/۱ حدیث ۸۷۹ کتاب الصلاة؛ باب حقوق الجمعة من الغسل وغيره | مجمع الزوائد للهيثمى: ۱۷۱/۲ حدیث ۳۰۳۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ حُقُوقِ الْجُمُعَةِ مِنَ الْغُسْلِ وَالطَّيْبِ وَنَحْوِ ذَلِكَ | كُنُزُ الْعَمَالِ: ۲۶۰/۷ حدیث ۲۱۲۸۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الْفَصْلُ الْخَامِسُ فِي غَسْلِ يَوْمِ الْجُمُعَةِ | جَامِعُ الْاِحَادِيثِ: ۳۴۱/۸ حدیث ۷۴۲۸ حرف الهمزة؛ إن المشددة مع الهمزة | إِعْلَاءُ السَّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۷۸/۲ حدیث ۵۲۳ باب كراهة الصلوة والكلام بعد خروج الامام للخطبة

﴿ ۳۰۳ ﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِعَتْ بَعْدَ جُمُعَةِ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي مَسْجِدِ عَبْدِ الْقَيْسِ بِجُوَانِي مِنَ الْبَحْرَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا روایت است که بعد از نماز جمعه در مسجد رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اولین جمعه ای که خوانده شد در مسجد عبد القیس در شهر «جُوَانِي» بحرین بود.^(۱)

حافظ ابن حَجَرٍ عَسَقَلَانِي شَافِعِي رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ مِي نَوِيَسِد:

أَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّ عَبْدَ الْقَيْسِ لَمْ يَجْمَعُوا إِلَّا بِأَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: ظاهر اینست که قبیله عبد القیس، نماز جمعه را به حکم رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برپا نموده بودند.^(۲)

قاضی عیاض رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ تصریح نموده است که نمایندگان قبیله عبد القیس در سال هشتم هجری قبل از فتح مکه به خدمت آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شده بودند.^(۳) از اینجا دانسته می شود که قبل از سال هشتم هجری، جز مسجد نبوی، در هیچ جای دیگری نماز جمعه خوانده نمی شد، حالانکه اسلام تا آنوقت به مقامات بسیار دور دست نیز رسیده بود و مسلمانان در ده ها مناطق سکونت داشتند، اما باز هم نماز جمعه در هیچ جا اداء نمی شد.

از اینجا معلوم می گردد که دهات، محل نماز جمعه نیست.

فایده: در یک روایت سنن ابو داود «جُوَانِي» قریه خوانده شده است. نبایست با مشاهده این روایت به شبهه افتاد که «جُوَانِي» شاید یک قریه بوده باشد، زیرا لفظ «قریه» در خود قرآن کریم نیز بر شهر اطلاق شده است. مثلاً:

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقُرَيْبِينَ عَظِيمٍ ﴿۳۱﴾ سُورَةُ الزُّخْرُفِ

ترجمه: کفار می گفتند که این قرآن چرا بر شخص بزرگی از این دو قریه نازل نشد.

(۱) صحیح البخاری: ۵/۲ حدیث ۸۹۲ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْجُمُعَةِ فِي الْقُرَى وَالْمُدُنِ

(۲) فتح الباری لابن حجر: ۳۸۰/۲ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْجُمُعَةِ فِي الْقُرَى وَالْمُدُنِ | إِعْلَاءُ السُّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ:

۲۴/۸ تا ۳۰ باب عدم جواز الجمعة فی القرى

(۳) شرح مسلم للنووی: ۳۴/۱ | فتح الملهم للعثماني: ۵۲۴/۱ حواله مؤلف

مراد از این «دو قریه» شهر مکه و طائف است. پس دانسته شد که اطلاق لفظ «قریه» بر «دهات» در لغت عرب عام می باشد.

و همچنین محققین نیز تصریح کرده اند که «جَوَائِي» شهر بوده است.

﴿﴾ شیخ ابو الحسن اللّخمی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: **أَنَّهَا مَدِينَةٌ.**
ترجمه: «جَوَائِي» شهر بود. ^(۱)

﴿﴾ امام ابو عبید عبد الله البکری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: **مَدِينَةٌ بِالْبَحْرَيْنِ لِعَبْدِ الْقَيْسِ.**
ترجمه: این شهری در بحرین از قبیله عبد القیس بود. ^(۲)

﴿﴾ امام شمس الدین ابو بکر محمد بن ابی سهل السرخسی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: **وَ «جَوَائِي» مِصْرٌ بِالْبَحْرَيْنِ.**
ترجمه: جوائی شهری در بحرین است. ^(۳)

﴿ ۳۰۴ ﴾ **عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَ النَّاسُ يَنْتَابُونَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ مِنْ مَنَازِلِهِمْ وَالْعَوَالِي.**

ترجمه: أم المؤمنین حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها می فرماید: مردم (در زمان رسول خدا ﷺ) از دهات و قریه های خود، نوبت به نوبت برای نماز جمعه می آمدند. ^(۴)

(۱) فتح الباری لابن حجر: ۳۸۱/۲ کتاب الجمعة؛ باب الجمعة فی القرى والمدن

(۲) شرح سنن ابی داؤد للعینی: ۳۸۹/۴ کتاب الصلوة؛ باب الجمعة فی القرى

(۳) المبسوط للسرخسی: ۲۳/۲ کتاب الصلوة؛ باب صلوة الجمعة

(۴) صحیح البخاری: ۶/۲ حدیث ۹۰۲ کتاب الجمعة؛ باب من أين تؤتی الجمعة، وعلى من تحب | صحیح مسلم: ۵۸۱/۲ حدیث ۸۴۷ کتاب الجمعة؛ باب وجوب غسل الجمعة على كل بالغ من الرجال وبيان ما أمروا به

﴿ ۱۸۹ ﴾

این حدیث دلیل است بر این که نماز جمعه در قریه ها و دهات اطراف مدینه منوره خوانده نمی شد، وگرنه آنها نوبت به نوبت برای نماز جمعه نمی آمدند بلکه همگی دسته جمعی می آمدند. از اینجا نیز دانسته می شود که نماز جمعه در دهات خوانده نمی شود.^(۱)

﴿ ۳۰۵ ﴾ هنگامی که رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** به جانب مدینه هجرت فرمودند، در قریه «قُبَاء» چهارده یا بیست و چهار روز اقامت نمودند، و روز جمعه نیز در این ایام حتماً می آید، لیکن در هیچ حدیثی ثابت نیست که رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** به نفس نفیس خویش در آنجا نماز جمعه را خوانده باشند یا سایر مردم را بر آن حکم داده باشند. از اینجا نیز دانسته می شود که دهات محل نماز جمعه نمی باشد.^(۲)

﴿ ۳۰۶ ﴾ خلیفه راشد امیر المؤمنین سیدنا حضرت علی مرتضی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حکم می فرماید: **لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ.**
ترجمه: نماز جمعه و تشریق (عیدین) جز در مصر جامع (یعنی شهر در جای دیگری) روا نیست.^(۳)

(۱) وتفصیله فی إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/۸ تا ۲۴ حدیث ۲۰۱۶ باب عدم جواز الجمعة فی القرى

(۲) مُلَخَّصًا بِذَلِكِ الْمَجْهُودِ فِي حُلِّ ابْنِ دَاوُدَ لِلشَّيْخِ السَّهَارَنَوِيِّ: ۱۷۰/۲ حواله مؤلف

(۳) مصنف عبد الرزاق: ۱۶۷/۳ حدیث ۵۱۷۵ و ۱۶۸/۳ حدیث ۵۱۷۷ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْقُرَى الصَّغَارِ

| مصنف عبد الرزاق: ۳۰۱/۳ حدیث ۵۷۱۹ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ فِي الْقُرَى الصَّغَارِ |

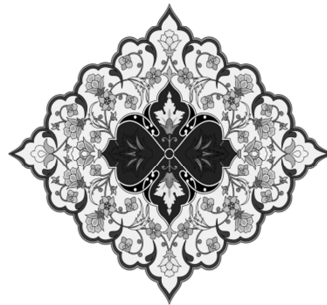
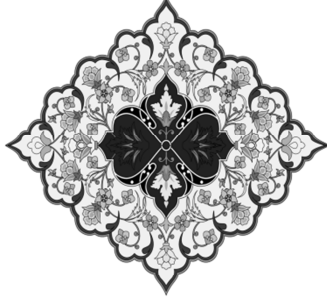
مسند ابن الجعد: ص ۴۳۸ حدیث ۲۹۹۰ | مصنف ابن ابی شیبة: ۴۳۹/۱ حدیث ۵۰۵۹ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ مَنْ

قَالَ لَا جُمُعَةَ، وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ | السنن الكبرى للبيهقي: ۲۵۴/۳ حدیث ۵۶۱۵ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛

بَابُ الْعَدَدِ الَّذِينَ إِذَا كَانُوا فِي قَرْيَةٍ وَجَبَتْ عَلَيْهِمُ الْجُمُعَةُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷ تا ۳/۸ حدیث ۲۰۱۵

باب عدم جواز الجمعة فی القرى

﴿ ۲۰ رکعت نماز تراویح ﴾

ماه مبارک رمضان فصل بهار عالم روحانیت است. در عبادات مخصوص این ماه مبارک، روزه روز و قیام شب یعنی نماز تراویح آن اهمیت بزرگی را دارا هست. فضل و برکات این ماه مبارک چنان است که ثواب نفل آن برابر با ثواب فرض و ثواب فرض آن مساوی با ثواب هفتاد فرض قرار داده شده است.^(۱)

حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** در این ماه مبارک به کثرت عبادت می فرمودند، چنانچه حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها می فرماید:

﴿ ۳۰۷ ﴾ **عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ شَهْرَ رَمَضَانَ شَدَّ مِئْزَرَهُ، ثُمَّ لَمْ يَأْتِ فِرَاشَهُ حَتَّى يَنْسَلِخَ.**

ترجمه: هنگامی که ماه مبارک رمضان می آمد، حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** کمر را می بستند و بر بستر خویش تشریف نمی آوردند تا آنکه ماه رمضان می گذشت.^(۲)

و درباره ده روز آخر ماه رمضان می فرماید:

﴿ ۳۰۸ ﴾ **قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْتَهِدُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ، مَا لَا يَجْتَهِدُ فِي غَيْرِهِ.**

(۱) شعب الایمان للبيهقي: ۲۳۳/۵ حدیث ۳۳۳۶ فضائل شهر رمضان | مشکوة المصابیح: ۱/ ۶۱۲ کتاب

الصوم؛ الفصل الثالث | مرآة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح لعلى القارى: ۱۳۶۷/۴ حدیث ۱۹۶۵ کتاب الصوم

(۲) شعب الایمان للبيهقي: ۲۳۴/۵ حدیث ۳۳۵۲ الصیام؛ فضائل شهر رمضان

﴿١٩٤﴾

ترجمه: حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** در ده روز اخیر ماه مبارک رمضان آن قدر عبادت می فرمودند که در سایر ایام آن نمی نمودند.^(۱)
بنابراین هر قدر که ممکن باشد بیشتر از پیش باید کوشید تا در این ماه مبارک عبادت نمود.

«قیام رمضان یعنی نماز تراویح» را رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بیست رکعت اداء فرموده اند و بعد از رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** خلفای راشدین؛ حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سایر صحابه کرام و تابعین عظام، ائمه مجتهدین و حضرات مشایخ و اولیای کرام رَحِمَهُمُ اللهُ عَلَيْهِمْ و غیرهم برآن عامل می باشند. سراسر ممالک اسلامی از چهارده صد سال تا امروز مطابق آن عمل کرده اند و تمامی اُمت رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بر آن اجماع و اتفاق دارند.
در اینجا چند احادیث و آثار و تصریحات فقهای اُمت را نقل می کنیم.

عمل مبارک رسول اکرم ﷺ:

جناب حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بیست رکعت نماز تراویح می خواندند.
حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند:
﴿٣٠٩﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ قَالَ حَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ فَصَلَّى النَّاسَ أَرْبَعَةَ وَعِشْرِينَ رُكْعَةً وَأَوْتَرَ بِثَلَاثَةٍ.
ترجمه: حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** شبی در رمضان تشریف آوردند و مردم را چهار رکعت (فرض) و بیست رکعت (تراویح) و سه رکعت وتر نماز دادند.^(۲)

(۱) صحیح مسلم: ۸۳۲/۲ حدیث ۱۱۷۵ كِتَابُ الْإِعْتِكَافِ؛ بَابُ الْإِجْتِهَادِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّلِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ

(۲) تاریخ جرجان للمحدث الإمام فی الجرح والتعديل السهمی: ص ۳۱۶ و ۳۱۷ باب حرف العین؛ من اسمه علی

﴿٣١٠﴾ از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است:
عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ عِشْرِينَ رُكْعَةً وَالْوُتْرَ.
ترجمه: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در رمضان المبارک بیست رکعت (تراویح) و وتر
می خواندند.^(۱)

عمل خلفای راشدین ﷺ:

در دوران خلفای راشدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ در دوره مبارک خلافت حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تراویح بیست رکعت خوانده می شد. تصریحات، حسب ذیل است:

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه:

﴿٣١١﴾ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَمَرَ أَبِي بِنِ كَعْبٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ.
فَقَالَ: إِنَّ النَّاسَ يَصُومُونَ النَّهَارَ وَلَا يُحْسِنُونَ أَنْ يَبْرَأُوا، فَلَوْ قَرَأْتَ الْقُرْآنَ عَلَيْهِمْ بِاللَّيْلِ... فَصَلَّى بِهِمْ
عِشْرِينَ رُكْعَةً.

(۱) مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۶۴/۲ حدیث ۷۶۹۲ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابِ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۲۴/۵ حدیث ۵۴۴۰ بَابُ الْمَيْمِ؛ مَنْ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | المعجم الكبير للطبرانی: ۳۹۳/۱۱ حدیث ۱۲۰۲ بَابُ الْعَيْنِ؛ مَقْسَمٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المنتخب من مسند عبد بن حميد: ص ۲۱۸ حدیث ۶۵۳ مُسْنَدُ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ | السنن الكبرى للبيهقي: ۶۹۸/۲ حدیث ۴۲۸۶ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ؛ وَفِيهِ شَهْرُ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عِدَّةِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | المطالب العالی لابن حجر: ۴۲۵/۴ حدیث ۵۹۸ کتاب النوافل؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ | آثار السنن للنيموي مع التعليق الحسن: ص ۲۵۴ حاشية | إعلاء السنن للتهانوي: ۸۲/۷ حاشیه؛ باب التراویح (حاشیه) | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلولي: ص ۲۲۷ حدیث ۶۱۴ باب فی التراویح بعشرين ركعة | زجاجة المصايح: ۳۶۶/۱ باب القيام فی شهر رمضان

ترجمه: از حضرت اُبی بن کعب رضی الله عنه روایت است که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه به وی حکم داد تا در شب های رمضان، مردم را نماز بدهد، و فرمود: مردم تمام روز را روزه می گیرند و نمی توانند به خوبی قرائت کنند، اگر آنها را در شب نماز بدهی و قرآن را به آنها بشنوانی، نیکو خواهد بود ... حضرت اُبی بن کعب رضی الله عنه بعد از آن مردم را بیست رکعت نماز تراویح می داد. ^(۱)

﴿ ۳۱۲ ﴾ **عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كَانُوا يَقُومُونَ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بَعْشَرِينَ رَكْعَةً. قَالَ: وَكَانُوا يَقْرَأُونَ بِالْمَعِينِ، وَكَانُوا يَتَوَكَّفُونَ عَلَى عَصِيِّهِمْ فِي عَهْدِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ شِدَّةِ الْقِيَامِ.**

ترجمه: حضرت سائب رضی الله عنه می فرماید: صحابه کرام در زمانه خلافت حضرت عمر رضی الله عنه (و حضرت عثمان رضی الله عنه) در ماه مبارک رمضان، بیست رکعت تراویح می خواندند. قاریان سوره های صد آیتی را قرائت می کردند، و مردم به سبب طول قیام در دوره خلافت حضرت عثمان رضی الله عنه با تکیه بر عصاهای خویش ایستاده می شدند. ^(۲)

﴿ ۳۱۳ ﴾ **وَرَوَى مَالِكٌ مِنْ طَرِيقِ يَزِيدِ بْنِ حُصَيْفَةَ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ عَشْرِينَ رَكْعَةً.**
ترجمه: امام مالک رحمته الله عليه از طریق ابن حُصَيْفَةَ از حضرت سائب رضی الله عنه روایت

(۱) مسند احمد بن منیع؛ به حواله إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للبوصيري الكنايني الشافعي: ۳۸۴/۲
حدیث ۱۷۲۶ کتاب التوایف؛ باب فی قیام رمضان وما روي في عدد ركعاته ... | الاحاديث المختارة للمقدسي:
حدیث ۳۶۷/۳ ۱۱۶۱ أبو العالية رفيع الرياحي عن أبي بن كعب رضي الله عنه؛ آخر

(۲) السنن الكبرى للبيهقي: ۶۹۸/۲ و ۶۹۹ حدیث ۴۲۸۸ كتاب الصلاة؛ جماع أبواب صلاة التطوع، وقیام شهر رمضان؛ باب ما روي في عدد ركعات القيام في شهر رمضان | معرفة الآثار والسنن للبيهقي: ۴۲/۴ حدیث ۵۴۰۹ كتاب الصلاة؛ قیام رمضان، ومثله فی | مسند ابن الجعد: ص ۴۱۳ حدیث ۲۸۲۵ مَحَلْدُ بْنُ حُنَافٍ | قیام الليل للمروزي: ص ۸۰ | فضائل الاوقات للبيهقي: ص ۲۷۶ حدیث ۱۲۷ باب ما روي في عدد ركعات القيام في شهر رمضان في عهد عمر ومن بعده | عمدة القاری للعینی: ۱۲۷/۱۱ باب فضل من قام رمضان | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۲۲۷ حدیث ۶۱۳ باب فی التراویح بعشرين ركعة | آثار السنن للنيموى: ص ۲۵۰ حدیث ۷۷۸ باب فی التراویح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۶۹/۷ حدیث ۱۸۲۱ باب التراویح

می کند که در دوره خلافت فاروقی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز تراویح بیست رکعت خوانده می شد.^(۱)

﴿٣١٤﴾ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ الْقُرْظِيُّ: كَانَ النَّاسُ يُصَلُّونَ فِي زَمَانِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي رَمَضَانَ عِشْرِينَ رُكْعَةً يُطِيلُونَ فِيهَا الْقِرَاءَةَ وَيُوتِرُونَ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت محمد بن کعب قرظی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید: مردم در زمان حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیست رکعت تراویح می خواندند ... و سه رکعت وتر.^(۲)

﴿٣١٥﴾ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُوْمَانَ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ فِي زَمَانِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِثَلَاثَةِ وَعِشْرِينَ رُكْعَةً فِي رَمَضَانَ.

ترجمه: حضرت یزید بن رومان رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که مردم (صحابه و تابعین) در زمان خلافت حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در رمضان، بیست و سه رکعت نماز می خواندند. (بیست رکعت نماز تراویح و سه رکعت نماز وتر).^(۳)

﴿٣١٦﴾ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّيَ بِهِمْ عِشْرِينَ رُكْعَةً.

ترجمه: حضرت یحیی بن سعید رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شخصی را حکم نمود تا مردم را بیست رکعت نماز بدهد.^(۴)

﴿٣١٧﴾ عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ، فَكَانَ

(۱) فتح الباری لابن حجر: ۲۵۳/۴ | نیل الاوطار للشوکانی: ۶۵/۳ تحت حدیث ۹۴۶ بابُ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ

(۲) قیام اللیل للمروزی: ص ۱۵۷ حواله مؤلف | قیام رمضان للمروزی: ص ۲۲۰ بابُ عَدَدِ الرُّكُوعَاتِ الَّتِي يَقُومُ بِهَا الْإِمَامُ لِلنَّاسِ فِي رَمَضَانَ

(۳) موطا مالک: ۱۱۰/۱ حدیث ۲۸۱ بابُ وَفُوتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ | آثار السنن للنیموی:

ص ۲۵۳ حدیث ۷۷۹ باب فی التراويح بعشرین رکعات

(۴) مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۲ کِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي

رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ | آثار السنن للنیموی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۰ باب فی التراويح بعشرین رکعات | إعلاء

السنن للتهانوی: ۷۰/۷ حدیث ۱۸۲۲ باب التراويح

يُصَلِّي لَهُمْ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت حسن بصری رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مردم را بر حضرت اَبی بن کَعْب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ در تراویح رمضان جمع کرد و حضرت اَبی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مردم را بیست رکعت نماز می داد.^(۱)

﴿ ۳۱۸ ﴾ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ أَنَّ عُمَرَ أَمْرًا أَبْيَأَ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ فِي رَمَضَانَ ... فَصَلَّى بِهِمْ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: از حضرت اَبی بن کَعْب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ به وی حکم داد تا در شب های رمضان، مردم را نماز بدهد ... حضرت اَبی بن کَعْب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بعد از آن مردم را بیست رکعت نماز تراویح می داد.^(۲)

﴿ ۳۱۹ ﴾ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كُنَّا نَنْصَرِفُ مِنَ الْقِيَامِ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ، وَقَدْ دَنَا فُرُوعُ الْفَجْرِ،

وَكَانَ الْقِيَامُ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ ثَلَاثَةً وَعِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت سائب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید که قیام (نماز رمضان) در عهد حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سه رکعت (وتر) و بیست رکعت (تراویح) بود.^(۳)

حضرت عثمان رضی الله عنه:

در دوره خلافت سیدنا حضرت عثمان بن عفان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نیز تراویح مانند دوره حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بیست رکعت خوانده می شد، چنانچه حضرت سائب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید:

(۱) سنن ابی داؤد: ۶۵/۲ حدیث ۱۴۲۹ بَابُ تَهْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُتْرِ؛ بَابُ الْقُنُوتِ فِي الْوُتْرِ | سير اعلام النبلاء للسهي: ۲۴۲/۳

أبي بن كعب | جامع للسانيد ولسنن لابن كعب: ۸۶/۱ حدیث ۳۱ | بذل الجهد في حل أبي داود: ۱۲۱/۶ حاشیه

(۲) الاحاديث المختارة للمقدسي: ۳۶۷/۳ حدیث ۱۱۶۱ أبو العالیة رفیع الریاحی عن أبي بن كعب رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُ؛ آخر | مسند احمد بن منيع؛ به حواله إتحاف الخيرة المهرة بزيادات المسانيد العشرة للبوصيري الكناني الشافعي:

۳۸۴/۲ حدیث ۱۷۲۶ كِتَابُ التَّوَاتُلِ؛ بَابُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَمَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِهِ ...

(۳) مصنف عبد الرزاق: ۲۶۱/۴ حدیث ۷۷۳۳ كِتَابُ الصِّيَامِ؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ

﴿ ۳۲۰ ﴾ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كَانُوا يَقُومُونَ عَلَى عَهْدِ عَمْرِ بْنِ الْحَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بَعَثِينَ رُكْعَةً. قَالَ: وَكَانُوا يَقْرَأُونَ بِالْمَبِينِ، وَكَانُوا يَتَوَكَّفُونَ عَلَى عِصِيهِمْ فِي عَهْدِ عُثْمَانَ بْنِ عَمَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مِنْ شِدَّةِ الْقِيَامِ.

ترجمه: صحابه و تابعین در دوره مبارک حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بیست و بیست رکعت تراویح می خواندند و قاریان سوره های صد صد آیتی را قرائت می کردند و مردم در دوره حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ از طول قیام بر عصاهای خود تکیه می دادند.^(۱)

حضرت علی مرتضی رضی الله عنه:

در دوره خلافت امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ تراویح بیست رکعت خوانده می شد. روایات ذیل شاهد آن است:

﴿ ۳۳۱ ﴾ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ أَمَرَ الَّذِي يُصَلِّي بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، أَنْ يُصَلِّيَ لَهُمْ عِشْرِينَ رُكْعَةً يُسَلِّمُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ وَيُرَاحُ مَا بَيْنَ كُلِّ أَرْبَعِ رُكْعَاتٍ فَيَرْجِعُ ذُو الْحَاجَةِ وَيَتَوَضَّأُ الرَّجُلُ، وَأَنْ يُؤْتَرَ بِهِمْ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ حِينَ الْإِنْصِرَافِ.

ترجمه: حضرت زید رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ از پدر بزرگوار خود حضرت زین العابدین رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ و وی از پدر بزرگوار خود حضرت حسین رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ شخصی را که مامور امامت نماز تراویح گردانیده بود حکم نمود

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۶۹۸/۲ و ۶۹۹ حديث ۴۲۸۸ كتاب الصلاة؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رُكْعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | معرفة الآثار والسنن للبيهقي: ۴/۴ حديث ۵۴۰۹ كتاب الصلاة؛ قِيَامُ رَمَضَانَ، | ومثله في مسند ابن الجعد: ص ۴۱۳ حديث ۲۸۲۵ مُحَمَّدُ بْنُ خُفَّافٍ | قِيَامِ اللَّيْلِ لِلْمُرُوزِيِّ: ص ۸۰ | فضائل الاوقات للبيهقي: ص ۲۷۶ حديث ۱۲۷ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رُكْعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي عَهْدِ عَمْرٍو وَمَنْ بَعْدَهُ | عملة القارى للعيني: ۱۲۷/۱۱ بَابُ فَضْلِ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوي: ص ۲۲۷ حديث ۶۱۳ باب في التراويح بعشرين ركعة | آثار السنن للنيموى: ص ۲۵۰ حديث ۷۷۸ باب في التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۶۹/۷ حديث ۱۸۲۱ باب التراويح

﴿۲۰۰﴾

که مردم را در ماه رمضان بیست رکعت نماز (تراویح) بدهد و بعد از هر دو رکعت سلام بگرداند، و بین هر چهار رکعت به خاطر استراحت به اندازه ای وقفه نماید تا صاحب حاجت رفته از حاجت خود فارغ شده وضو بنماید و (همچنین او را حکم نمود تا) وتر را آخر از همه بخواند^(۱)

﴿۳۳۲﴾ عَنِ ابْنِ أَبِي الْحُسَيْنِ، أَنَّ عَلِيًّا أَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِهِمْ فِي رَمَضَانَ عَشْرِينَ رُكْعَةً.

ترجمه: حضرت ابو الحسناء رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شخصی را حکم داد تا مردم را در ماه رمضان بیست رکعت تراویح بدهد.^(۲)

﴿۳۳۳﴾ عَنِ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَعَا الْقُرَاءَ فِي رَمَضَانَ فَأَمَرَ

مِنْهُمْ رَجُلًا يُصَلِّي بِالثَّلاثِ عَشْرِينَ رُكْعَةً. قَالَ: وَكَانَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُؤَيِّرُ بِهِمْ.

ترجمه: حضرت ابو عبد الرحمن سلمی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که حضرت امیر المؤمنین علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در ماه رمضان المبارک، قاریان را نزد خود خواسته و یکی از آنها را حکم داد تا مردم را بیست رکعت نماز بدهد. و امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز وتر را خود امامت می کرد.^(۳)

عمل سایر صحابه و تابعین:

بر علاوة خلفای راشدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ، بیست رکعت نماز تراویح از سایر صحابه

-
- (۱) مسند الامام زید بن علی: ص ۱۳۹ چاپ بیروت و ص ۱۳۳ چاپ لاهور. بَابُ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ
- (۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۱ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ | آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموي: ص ۲۵۵ باب في التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۷۷/۷
- (۳) السنن الكبرى للبيهقي: ۲/ ۶۹۹ حدیث ۴۲۹۱ كتابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رُكْعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموي: ص ۲۵۴ باب في التراويح بعشرين ركعات

﴿۲۰۱﴾

کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ و تابعين عظام رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِمْ نيز مروى است. در ذيل عمل چند تن از اين بزرگان را درج مى نماييم که بيست رکعت تراويح خوانده اند يا مردم را بيست رکعت تراويح داده اند.

سیدنا حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه:

﴿۳۳۴﴾ حضرت زيد بن وهب رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ مى فرمايد:

كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُصَلِّي بِنَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فَيَنْصَرِفُ وَعَلَيْهِ لَيْلٌ. قَالَ الْأَعْمَشُ: كَانَ يُصَلِّي عَشْرِينَ رُكْعَةً وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: چون حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ما را تراويح مى داد و به خانه بر مى گشته شب هنوز باقى بود راوى حديث حضرت اَعْمَش رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ مى گويد: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بيست رکعت نماز تراويح و سه رکعت نماز وتر مى خواند.^(۱)

سیدنا حضرت ابي بن كعب رضی الله عنه:

﴿۳۳۵﴾ حضرت حسن بصرى رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ از حضرت عبد العزيز بن رُقَيْع رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روايت مى کند: عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُقَيْعٍ قَالَ: كَانَ أَبِيُّ بْنُ كَعْبٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فِي رَمَضَانَ بِالْمَدِينَةِ عَشْرِينَ رُكْعَةً، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: حضرت اَبِي بن كَعْب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در ماه مبارك رمضان در مدينه منوره، مردم را بيست رکعت تراويح و سه رکعت وتر مى داد.^(۲)

(۱) قيام رمضان للمروزي: ص ۲۲۱ بابُ عَدَدِ الرُّكْعَاتِ الَّتِي يَقُومُ بِهَا الْإِمَامُ لِلنَّاسِ فِي رَمَضَانَ
(۲) مصنف ابن ابي شيبة: ۱۶۳/۲ حديث ۷۶۸۴ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٍ: كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ | آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموى: ص ۲۵۳ حديث ۷۸۱ باب في التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ۷۰/۷ حديث ۱۸۲۳ باب التراويح

حضرت عطاء بن ابی رباح رحمة الله عليه:

حضرت عطاء رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ تابعی جلیل القدر است. او به شرف زیارت دو صد صحابه کرام نائل آمده است.^(۱)

﴿ ۳۳۶ ﴾ حضرت عطاء رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید:

عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: أَدْرَكْتُ النَّاسَ وَهُمْ يُصَلُّونَ ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ رُكْعَةً بِالْوُتْرِ.

ترجمه: من مردم (صحابه کرام و تابعین) را دریافتم که بیست رکعت تراویح و سه رکعت وتر می خواندند.^(۲)

حضرت ابراهیم نخعی رحمة الله عليه:

حضرت ابراهیم نخعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ مفتی مشهور و نامور اهل کوفه است. امام شعبی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید: من عالم بزرگتر از ابراهیم نخعی ندیده ام.^(۳)

﴿ ۳۳۷ ﴾ حضرت ابراهیم نخعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید:

أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يُصَلُّونَ خَمْسَ تَرَوِيحَاتٍ فِي رَمَضَانَ.

ترجمه: مردم (صحابه و تابعین) در ماه رمضان، پنج «ترویحه»^(۴) (بیست رکعت نماز) می خواندند.^(۵)

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۴/۴۸۸ حواله مؤلف

(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۲/۱۶۳ حدیث ۷۶۸۸ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابِ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ | آثار السنن للنیروی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۲ باب فی التراویح بعشرین رکعات

(۳) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۱/۱۶۸ حواله مؤلف

(۴) بعد از ادای چهار رکعت نماز، استراحت بین آن چهار رکعت نماز و نماز بعدی اش را یک «ترویحه» می گویند.

(۵) کتاب الآثار للامام ابی حنیفة بروایة ابی یوسف: ص ۴۱ حدیث ۲۱۱ بابُ السُّهُوِ

حضرت شتیر بن شکل رحمة الله عليه:

حضرت شتیر بن شکل رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ تابعی مشهور و شاگرد امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ است. وی همچنین از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضرت أم حبیبه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا و حضرت حفصه رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حدیث روایت می کند. ^(۱)

﴿ ۳۲۸ ﴾ درباره حضرت شتیر بن شکل رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ روایت است:

عَنْ شُتَيْرِ بْنِ شَكْلٍ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَوْمُهُمْ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بِعِشْرِينَ رُكْعَةً، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: حضرت شتیر بن شکل رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ که از شاگردان حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ است، مردم را در ماه مبارک رمضان، بیست رکعت تراویح و سه رکعت وتر نماز می داد. ^(۲)

حضرت ابو البختری رحمة الله عليه:

حضرت ابو البختری رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ در اهل کوفه مقام بزرگی دارا بود و در علم، شاگرد حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضرت عمر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و غیره می باشد. ^(۳)

﴿ ۳۲۹ ﴾ درباره حضرت ابو البختری رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ روایت است:

أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي خَمْسَ تَرَوِيحَاتٍ فِي رَمَضَانَ، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۱۳۸/۳ حواله مؤلف

(۲) السنن الكبرى للبيهقي: ۶۹۹/۲ حدیث ۴۲۹۰؛ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَفِيَّامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۰ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَفَرِّقَةٍ؛ كَمَا يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ | آثار السنن مع التعليق الحسن

للنيموي: ص ۲۵۵ باب في التراويح بعشرين ركعات

(۳) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۶۷۹/۲ حواله مؤلف

﴿۲۰۴﴾

ترجمه: حضرت ابو البختری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در رمضان پنج «ترویحه» بیست رکعت تراویح و سه رکعت وتر می خواند.^(۱)

حضرت سوید بن غفله رحمة الله عليه:

حضرت سوید بن غفله رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ تابعی مشهور است. به شرف زیارت حضرت ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و سایر صحابه کرام نائل آمده و از آن بزرگان روایت کرده است.^(۲)

﴿۳۳۰﴾ حضرت ابو الخصیب رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ درباره وی می گوید:

كَانَ يُؤْمِنُ سُوَيْدُ بْنُ غَفَلَةَ فِي رَمَضَانَ فَيُصَلِّي خَمْسَ تَرَوِيحَاتٍ عَشْرِينَ رُكْعَةً.

ترجمه: حضرت سوید بن غفله رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در ماه رمضان، ما را پنج «ترویحه» یعنی بیست رکعت نماز می داد.^(۳)

حضرت ابن ابی ملیکه رحمة الله عليه:

حضرت ابن ابی ملیکه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ تابعی جلیل القدر است. وی به زیارت سی تن از

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۶ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رُكْعَةٍ |

آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموي: ص ۲۵۵ باب في التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۷۷/۷

(۲) تهذيب التهذيب لابن حجر: ۱۰۷/۳ حواله مؤلف

(۳) السنن الكبرى للبيهقي: ۶۹۹/۲ حدیث ۴۲۹۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَفِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رُكْعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | آثار السنن للنيموي: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۳

باب في التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوي: ۷۷/۷ باب التراويح

صحابه کرام مشرف شده است.^(۱)

﴿٣٣١﴾ حضرت نافع بن عبد الله بن عمر رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ درباره وی می فرماید:

كَانَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ يُصَلِّي بِنَا فِي رَمَضَانَ عَشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت ابن ابی مُلَیْکَه رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ در ماه مبارک رمضان، ما را بیست رکعت

نماز می داد.^(۲)

حضرت سعید بن جبیر رحمة الله عليه:

حضرت سعید بن جبیر رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ از کبار تابعین است. از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عدی بن حاتم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و غیره صحابه کرام حدیث اخذ کرده است. حضرت سعید بن جبیر رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ مقام علمی بخصوصی در میان اهل کوفه دارا بود. حجاج بن یوسف ثقفی وی را ظالماً به قتل رسانید.^(۳)

اسماعیل بن عبد الملك رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ درباره حضرت سعید بن جبیر رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می

فرماید:

﴿٣٣٢﴾ كَانَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ يُؤْمِنُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، فَكَانَ يَقْرَأُ بِالْقُرْآنِ جَمِيعًا، يَقْرَأُ لَيْلَةً

بِقِرَاءَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ فَكَانَ يُصَلِّي خَمْسَ تَرَوِيحَاتٍ.

ترجمه: حضرت سعید بن جبیر رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ در ماه مبارک رمضان، ما را نماز می داد.

وی هر دو قرائت را می خواند. یک شب قرائت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ را می خواند

(و شب دیگر، قرائت حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ را). وی پنج «ترویحه» (بیست رکعت) نماز

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۵۵۹/۳ حواله مؤلف

(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۳ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي

رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثَارُ السَّنَنِ لِلنِّيمَوِيِّ: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۴ باب فی التراويح بعشرین رکعات

(۳) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۶۲۵/۲ حواله مؤلف

حضرت علی بن ربیعہ رحمۃ اللہ علیہ:

حضرت علی بن ربیعہ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ، شاگرد امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضرت مُعِيرَه بن شَعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حضرت سَمْرَه بن جُنْدُب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ و سایر صحابۀ جلیل القدر است.^(۲) حضرت سعید بن عبید رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ درباره وی می فرماید:

﴿٣٣٣﴾ **أَنَّ عَلِيَّ بْنَ رَبِيعَةَ كَانَ يُصَلِّي بِهِمْ فِي رَمَضَانَ خَمْسَ تَرَوِيحَاتٍ وَيُؤَيِّرُ بِثَلَاثٍ.**

ترجمه: حضرت علی بن ربیعہ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ مردم را در ماه رمضان المبارک پنج «ترویحه» (بیست رکعت تراویح) و سه رکعت وتر نماز می داد.^(۳)

اُئْمَةُ اَرْبَعَةِ اَهْلِ السُّنَّةِ وَ الْجَمَاعَاتِ:

حضرات ائمه اربعه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ سنن نبی اقدس صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و سنن خلفای راشدین رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ را با چنان جامعیت و تفصیلی تدوین نموده اند که این مقام، نصیب هیچ کس دیگری از اُمت نگردیده است، و بر همین مبنی، تمامی اُمت مطابق راهنمائی ایشان بر این سنن پاکیزه عمل می نمایند. ائمه اربعه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ نیز قائل بر بیست رکعت

(۱) مصنف عبد الرزاق: ۲۶۶/۴ حدیث ۷۷۴۹ کتاب الصَّیَّامِ؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ

(۲) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۵۹۶/۴ حواله مؤلف

(۳) مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۹۰ کتابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَرِّقَةٍ؛ كَمَا يُصَلِّي فِي

رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن للنیروی: ص ۲۵۴ حدیث ۷۸۵ باب فی التراویح بعشرین رکعات | إعلاء

السنن للتهانوی: ۷۷/۷ باب التراویح

﴿٢٠٧﴾

تراویح می باشند و امام مالک رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ قائل به بیست رکعت نماز تراویح و شانزده رکعت نماز نفل است. تفصیل، درج ذیل است.

حضرت امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه:

﴿٣٣٤﴾ علامه ابن رشد مالکی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در کتاب مشهور خود «بداية المجتهد» می نویسد: قیام رمضان نزد امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ بیست رکعت است.^(۱)

﴿٣٣٥﴾ امام فخر الدین قاضی خان حنفی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در فتاوی خود می نگارد:
عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ قَالَ: الْقِيَامُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ سُنَّةٌ... كُلَّ لَيْلَةٍ سِوَى الْوَتْرِ عَشْرِينَ رُكْعَةً خَمْسَ تَرَوِيحَاتٍ.

ترجمه: امام ابو حنیفه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: در ماه مبارک رمضان، بیست رکعت نماز تراویح در پنج ترویحه، علاوه بر وتر سنت است.^(۲)

حضرت امام مالک بن انس رحمه الله علیه:

﴿٣٣٦﴾ امام مالک رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ مطابق یک قول، بیست رکعت تراویح را مستحسن دانسته است، چنانچه علامه ابن رشد مالکی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می نویسد:

فَاخْتَارَ مَالِكٌ فِي أَحَدِ قَوْلَيْهِ... الْقِيَامَ بِعَشْرِينَ رُكْعَةً سِوَى الْوَتْرِ.

ترجمه: امام مالک رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در یک قول، بیست رکعت تراویح را اختیار نموده است.^(۳)

(۱) بداية المجتهد لابن رشد: ۲۱۹/۱ کتاب الصلوة الثاني؛ الباب الخامس في قيام رمضان

(۲) فتاوی قاضی خان: ۱۱۲/۱ حواله مؤلف

(۳) بداية المجتهد لابن رشد: ۲۱۹/۱ کتاب الصلوة الثاني؛ الباب الخامس في قيام رمضان

﴿۲۰۸﴾

قول دوم امام مالک رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ سِي وَ شش رکعت است که بیست رکعت آن نماز تراویح و شانزده رکعت باقیمانده آن نماز نفل می باشد.

حضرت امام محمد بن ادریس شافعی رحمه الله عليه:

﴿۳۲۷﴾ امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید: قَالَ: وَأَحَبُّ إِلَيَّ عِشْرُونَ - وَكَذَلِكَ يَقُومُونَ بِمَكَّةَ ترجمه: من بیست رکعت را می پسندم و در مکه معظمه نیز بیست رکعت می خوانند.^(۱)

﴿۳۲۸﴾ امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ در جای دیگری می فرماید: وَهَكَذَا أَدْرَكْتُ بِلَدْنَا بِمَكَّةَ يُصَلُّونَ عِشْرِينَ رُكْعَةً.

ترجمه: من در شهر خود مکه، مردم را با ادای بیست رکعت تراویح یافتم.^(۲)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه:

علامه ابن قدامة حنبلی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ ترجمان ممتاز فقه حنبلی می نویسد:

﴿۳۳۹﴾ وَالْمُخْتَارُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ، رَحْمَةُ اللَّهِ، فِيهَا عِشْرُونَ رُكْعَةً. وَبِهَذَا قَالَ الثَّوْرِيُّ، وَأَبُو حَنِيفَةَ، وَالشَّافِعِيُّ.

ترجمه: قول مختار نزد امام ابو عبد الله (احمد بن حنبل) رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ بیست رکعت تراویح است، و امام سفیان ثوری رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ، امام ابوحنیفه رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ و امام شافعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ نیز قائل بر بیست رکعت تراویح اند.^(۳)

(۱) قیام رمضان للمروزي: ص ۲۲۲ بابُ عَدَدِ الرُّكْعَاتِ الَّتِي يَقُومُ بِهَا الْإِمَامُ لِلنَّاسِ فِي رَمَضَانَ

(۲) جامع الترمذی: ۱۶۰/۳ حدیث ۸۰۶ أبواب الصوم؛ بابُ مَا جَاءَ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ

(۳) المغنی لابن قدامة الحنبلی: ۱۲۳/۲ مسألة ۱۰۹۴ مسألة قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ عِشْرُونَ رُكْعَةً

حضرات مشایخ عظام و اولیای کرام رحمۃ اللہ علیہم:

آن اولیای کرام و مشایخ بزرگواری که در امت مُسلِمه گذشته اند؛ عمل و اخلاق، کردار و سیرت ایشان برای این امت مشعل راه است. اگر بر زندگانی این اولیای خدا نظری بیندازیم، در می یابیم که آن بزرگواران نیز بر بیست رکعت نماز تراویح عامل بوده اند که یقیناً دلیل بیست رکعت قیام رمضان است. تصریحات چند تن از این بزرگان را در ذیل درج می کنیم.

امام ابو حامد محمد غزالی رحمۃ اللہ علیہ:

﴿٣٤٠﴾ وی می فرماید: التَّراویحُ وَهِيَ عِشْرُونَ رُكْعَةً وَكَيْفِيَّتُهَا مَشْهُورَةٌ وَهِيَ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ. ترجمه: نماز تراویح بیست رکعت است و طریقه ادای آن معروف می باشد و نماز تراویح سُنَّتْ مؤکده است.^(۱)

شیخ عبد القادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ:

حضرت شیخ عبد القادر جیلانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در کتاب مشهور خود «غُنْيَةُ الطَّالِبِينَ» درباره تراویح می نویسد:

﴿٣٤١﴾ صَلَاةُ التَّراویحِ سُنَّةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِيَ عِشْرُونَ رُكْعَةً. ترجمه: نماز تراویح، سنت مبارکه نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است، و بیست رکعت می باشد.^(۲)

(۱) احیاء علوم الدین للغزالی: ۲۰۱/۱ و ۲۰۲ کتاب أسرار الصلاة ومهماقها؛ الباب السابع في النوافل من

الصلوات، القسم الثالث ما يتكرر بتكرر السنين

(۲) غُنْيَةُ الطَّالِبِينَ: ص ۲۶۷ و ۲۶۸ حواله مؤلف

﴿۲۱۰﴾

شیخ امام عبد الوهاب شَعْرَانِي رحمة الله عليه:

این بزرگوار، محدث و فقیه مشهور است، و در سلسله تصوف، مقام خاصی دارا می باشد. وی در کتاب مشهور خود «المیزان الکبری» می نویسد:

﴿۳۴۲﴾ التَّراوِیحُ فی شَهرِ رَمَضانَ عِشْرُونَ رَکْعَةً.

ترجمه: نماز تراویح در ماه رمضان المبارک بیست رکعت است.^(۱)

بیست رکعت تراویح در حرمین شریفین:

﴿۳۴۳﴾ در طول تاریخ ۱۴۰۰ ساله حرم مکه معظمه و مدینه منوره بیست رکعت نماز تراویح به طور متواتر و متواتر در آنجا خوانده شده است. مدرّس مشهور مسجد نبوی شریف و سابقاً قاضی مدینه منوره، شیخ عطیّه سالم، کتابی به نام «التراویح اکثر من الف عام» بر موضوع تراویح در تاریخ ۱۴۰۰ ساله مسجد نبوی شریف تألیف نموده و در آن ثابت کرده است که بیست رکعت نماز تراویح، تعامل متواتر امت اسلامی می باشد و خواندن نماز تراویح کمتر از بیست رکعت ثابت نیست.

شیخ محمد علی صابونی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ استاذ «کلیة الشریعة والدراسات الاسلامیة» در «جامعة القرّی» مکه مکرمه، رساله ای به نام «الهدی النبوی الصحیح فی صلوٰة التراویح» تألیف و نشر نموده و در آن رساله اثبات کرده است که از عهد خلافت راشد تا حکومت سعودیه در مکه مکرمه و مسجد الحرام شریف، نماز تراویح همیشه بیست رکعت خوانده شده است.

(۱) المیزان الکبری: ص ۱۵۳ حواله مؤلف

ختم قرآن کریم در تراویح سِت است:

﴿ ۳۴۴ ﴾ عَنْ أَبِي عُمَانَ التَّهْدِي قَالَ: دَعَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بِثَلَاثِ قُرْآنٍ فَاسْتَقْرَأَهُمْ، فَأَمَرَ أَسْرَعَهُمْ قِرَاءَةً أَنْ يَقْرَأَ لِلنَّاسِ ثَلَاثِينَ آيَةً، وَأَمَرَ أَوْسَطَهُمْ أَنْ يَقْرَأَ خَمْسًا وَعِشْرِينَ، وَأَمَرَ أَبْطَأَهُمْ أَنْ يَقْرَأَ لِلنَّاسِ عِشْرِينَ آيَةً.

ترجمه: حضرت ابو عثمان زهدی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند؛ حضرت امیر المؤمنین عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سه قاری را خواسته قرائت آنها را شنید و آنگاه قاری سریع القرائت را حکم داد تا برای مردم (در هر رکعت نماز تراویح) سی آیت بخواند، و قاری متوسط القرائت را حکم داد تا بیست و پنج آیت قرائت کند، و قاری آهسته قرائت را حکم داد تا بیست آیت بخواند.^(۱)

﴿ ۳۴۵ ﴾ عَنِ الْحُسَيْنِ، قَالَ: مَنْ أَمَّ النَّاسَ فِي رَمَضَانَ فَلْيَأْخُذْ بِهِمُ الْبُيُوتِ، فَإِنْ كَانَ بَطِيءًا الْقِرَاءَةَ فَلْيَخْتِمِ الْقُرْآنَ خَتْمَةً، وَإِنْ كَانَ قِرَاءَتُهُ بَيْنَ ذَلِكَ فَخَتْمَةً وَنِصْفًا، فَإِنْ كَانَ سَرِيعَ الْقِرَاءَةِ فَمَرَّتَيْنِ. ترجمه: حضرت حسن بصری رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید: هر کسی مردم را در ماه رمضان در نماز تراویح امامت می کند، با مردم آسانی را اختیار نماید، اگر قرائتش سِت است، یک بار ختم کند، و اگر قرائتش متوسط است، یک و نیم ختم نماید، و اگر قرائتش سریع است، دو بار ختم کند.^(۲)

﴿ ۳۴۶ ﴾ عَنْ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ أَنَّهُ كَانَ يَخْتِمُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ إِحْدَى وَسِتِّينَ خَتْمَةً ثَلَاثِينَ فِي الْآيَاتِ وَثَلَاثِينَ فِي اللَّيَالِي وَوَاحِدَةً فِي التَّرَاوِيحِ. ترجمه: امام اعظم ابو حنیفه رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ در ماه مبارک رمضان، شصت و یک بار

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۲/ ۷۰۰ / ۲ حديث ۴۲۹۵ كتاب الصلاة؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَفِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ قَدْرِ قِرَائَتِهِمْ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ | مصنف ابن ابی شیبہ: ۲/ ۱۶۳ / ۲ حديث ۷۶۷۲ كتاب صلاة التطوع والإمامة وأبواب متفرقة؛ فِي صَلَاةِ رَمَضَانَ | مصنف عبد الرزاق: ۴/ ۲۶۱ / ۴ حديث ۷۷۳۲ كتاب الصيام؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ | إعلاء السنن للتهانوي: ۷/ ۷۱ / ۷ حديث ۱۸۲۵ باب التراويح

(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۲/ ۱۶۳ / ۲ حديث ۷۶۷۹ كتاب صلاة التطوع والإمامة وأبواب متفرقة؛ فِي صَلَاةِ رَمَضَانَ

﴿۲۱۲﴾

قرآن مجید را ختم می کرد، سی بار در روز و سی بار در شب و یک بار در تراویح.^(۱) (۳)

﴿۳۴۷﴾ قَالَ الْإِمَامُ الْفَقِيهُ الْمُتَمَيُّ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيٍّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَصَكْفِيُّ رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ: (وَالْخْتُمُ مَرَّةً سُنَّةً وَمَرَّتَيْنِ فَضِيلَةٌ وَثَلَاثًا أَفْضَلُ - وَلَا يُتْرَكُ الْخْتُمُ لِكَسَلِ الْقَوْمِ).

ترجمه: فقیه و مفتی مشهور، امام محمد بن علی حصکفی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید: یک بار ختم قرآن در نماز تراویح سنت است، دو بار فضیلت است، و سه بار افضل می باشد. و ختم قرآن به سبب تنبلی و کاهلی مردم ترک نشود.^(۴)

﴿۳۴۸﴾ در فتاوی عالمگیری وارد است: السُّنَّةُ فِي التَّرَاوِيحِ لَمَّا هُوَ الْخْتُمُ مَرَّةً فَلَا يُتْرَكُ لِكَسَلِ الْقَوْمِ

ترجمه: یک مرتبه ختم قرآن در تراویح سنت است، و به جهت کاهلی مردم نباید ترک گردد.^(۵)

(۱) مراقی الفلاح شرح متن نور الإيضاح: ص ۱۵۸ کتاب الصلاة؛ فصل في التراويح | مناقب الامام أبي حنيفة

وصاحبه أبي يوسف ومحمد بن الحسن للنهي: ص ۲۱ و ۲۲ و ۲۳ | سير أعلام النبلاء للنهي: ۴۰۰/۶ أبو

حَنِيفَةَ النُّعْمَانُ بْنُ نَابِتِ التَّمِيمِيِّ | فتاوى قاضى خان: ۱۱۲/۱ حواله مؤلف

(۲) بسیاری از بزرگان دین، قرآن مجید را در یک شب ختم می کردند، چنانچه حضرت امیر المومنین عثمان بن

عفان رضی الله عنه قرآن را در یک رکعت در شب ختم می کرد. مختصر قیام الليل: ص ۱۵۷ و شرح معانی الآثار: ۱/

۳۴۶ حدیث ۲۰۳۹ باب جمع السور في ركعة. همچنین حضرت تمیم داری رضی الله عنه نیز در یک شب قرآن را

ختم می کرد. شرح معانی الآثار: ۱/۳۴۸ حدیث ۲۰۵۱. حضرت عبد الله بن زبیر رضی الله عنه نیز در یک شب

قرآن را ختم می کرد. مختصر قیام الليل: ص ۱۵۷ باب أَكْثَرَ مَا يُخْتَمُ فِيهِ الْقُرْآنُ، وَأَقَلُّهُ مِنْ عَدَدِ اللَّيَالِي.

حضرت امام شافعی رضی الله عنه در یک رمضان هفتاد بار قرآن را ختم کرد. مفتاح الجنة از سيوطي: ص ۲۹.

امام حسن بصری رضی الله عنه نیز قرآن را در بین نماز عصر و مغرب ختم می کرد. مختصر قیام الليل: ص ۱۵۷. امام

جرح و تعديل يحيى بن سعيد قطان رضی الله عنه قرآن کریم را در ۲۴ ساعت ختم می کرد. تهذيب الاسماء واللغات از

نوی: ۱۵۴/۲

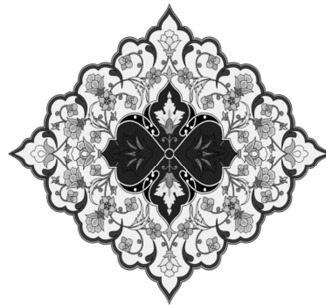
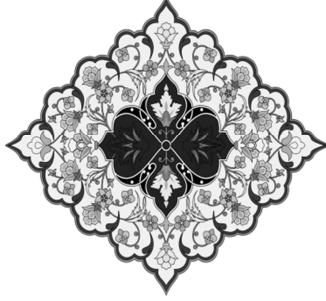
امام بخاری رضی الله عنه نیز در هر روز یک بار قرآن را ختم می کرد و این ختمش در وقت افطار می بود و

می فرمود: بعد از هر ختم دعا قبول می شود. فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر: ۴۸۱/۱ و إرشاد

الساري لشرح صحيح البخاري للقسطلاني: ۳۷/۱

(۳) الدر المختار و حاشية ابن عابدين: ۴۶/۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوُتْرِ وَالْتَوَافِلِ

(۴) الفتاوى الهندية: ۱۱۷/۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الْبَابُ التَّاسِعُ فِي التَّوَافِلِ؛ فَصْلٌ فِي التَّرَاوِيحِ

﴿ نماز جنازه ﴾

طریقه نماز جنازه:

نماز جنازه چهار تکبیر دارد. بعد از تکبیر اول، حمد و ثنای خداوند گفته می شود. بعد از تکبیر دوم، درود شریف بر نبی اکرم خوانده می شود. بعد از تکبیر سوم، دعا برای میت خواسته می شود. و بعد از تکبیر چهارم، سلام داده می شود.

﴿ ۳۴۹ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، وَخَرَجَ بِهِمْ إِلَى الْمَصَلَّى، فَصَفَّ بِهِمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از وفات نجاشی در همان روزی اطلاع دادند که نجاشی وفات کرد. و آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با صحابه کرام به عیدگاه رفته صف بستند و (در نماز جنازه) چهار تکبیر گفتند.^(۱)

﴿ ۳۵۰ ﴾ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: التَّكْبِيرَةُ الْأُولَى عَلَى الْمَيِّتِ تَنَاءً عَلَى اللَّهِ، وَالثَّانِيَةُ صَلَاةٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالثَّلَاثَةُ دُعَاءٌ لِلْمَيِّتِ، وَالرَّابِعَةُ تَسْلِيمٌ.

ترجمه: تابعی مشهور، امام شعبی رَحِمَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ می فرماید: بعد از تکبیر اول در جنازه میت، ثناء گفته می شود. بعد از تکبیر دوم، درود بر نبی کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خوانده می شود. بعد از تکبیر سوم، دعا برای میت خواسته می شود و بعد از تکبیر چهارم، سلام داده می

(۱) صحیح البخاری: ۸۹/۲ حدیث ۱۳۳۳ کتاب الجنائز؛ باب التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَازَةِ أَرْبَعًا

﴿ ۳۵۱ ﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ التَّخَمِيِّ، قَالَ: الْأَوَّلُ: التَّنَاءُ عَلَى اللَّهِ، وَالثَّانِيَةُ: صَلَاةٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالثَّلَاثَةُ: دُعَاءٌ لِلْمَيِّتِ، وَالرَّابِعَةُ: سَلَامٌ تُسَلِّمُ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت ابراهیم نخعی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ می فرماید؛ بعد از تکبیر اول در نماز جنازه، حمد و ثنای خلوند بیان می شود، بعد از تکبیر دوم، درود بر نبی کریم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خوانده می شود، بعد از تکبیر سوم، دعاء برای میّت خواسته می شود، و بعد از تکبیر چهارم، سلام داده می شود.^(۲)

ثناء:

﴿ ۳۵۲ ﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتِحَ الصَّلَاةُ قَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ روایت می کند که هنگامی که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را شروع می فرمودند سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ... را تا آخر می خواندند.^(۳)

﴿ ۳۵۳ ﴾ در روایت دیگری از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ در ثناء، لفظاً وَجَلَّ ثَنَاءُكَ نَبِيٍّ وَارِدٌ شَدِيدٌ.

(۱) مصنف عبد الرزاق: ۴۹۱/۳ حدیث ۶۴۳۴ کتابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ وَالِدُعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ

(۲) کتاب الآثار للامام ابی حنیفة بروایة الامام محمد: ۷۱/۲ حدیث ۲۳۸ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ

(۳) سنن النسائی: ۱۳۲/۲ حدیث ۸۹۹ و ۹۰۰ کتابُ الْاِفْتِتَاحِ؛ نَوْعٌ آخَرٌ مِنَ الذِّكْرِ بَيْنَ اِفْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَبَيْنَ

الْقِرَاءَةِ | سنن ابن ماجه: ۲۶۴/۱ حدیث ۸۰۴ و حدیث ۸۰۶ عن عایشة، کتابُ اِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ

اِفْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | سنن الترمذی: ۱۱/۲ و ۹ حدیث ۲۴۳ و حدیث ۲۴۲ اَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ عِنْدَ اِفْتِتَاحِ

الصَّلَاةِ | سنن ابی داؤد: ۲۰۶/۱ حدیث ۷۷۶ و حدیث ۷۷۵ کتابُ الصَّلَاةِ؛ اَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتِاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ

مَنْ رَأَى الْاِسْتِفْتِاحَ بِسُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ

﴿۲۱۷﴾

إِنَّ مِنْ أَحَبِّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنْ يَقُولَ الْعَبْدُ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ وَيُبَارِكُ اسْمُكَ
وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاءُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: از بهترین کلام بنده که خداوند آن را بسیار می پسندد اینست که بنده بگوید:
سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَيَحْمَدُكَ وَيُبَارِكُ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاءُكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.^(۱)
ترجمه ثناء: یا الهی! پاکیزه ای از آنکه شریکی داشته باشی، حمد و ثنای ترا می
گوییم، نام تو با برکت است، شان تو بلند و بالاست، ثنای تو بزرگ است، و هیچ کسی جز
تو سزاوار عبادت نیست.

دروود شریف:

﴿۳۵۴﴾ بعد از تکبیر دوم درود شریف خوانده می شود، بهترین درود، درود ابراهیمی
است که در نماز خوانده می شود. اگر کسی بخواهد درود دیگری را بخواند آنهم درست است.
در احادیث شریف درود بخصوصی به الفاظ مخصوصی برای نماز جنازه نیامده است.

دعاء برای میت:

اگر میت بالغ باشد، این دعا خوانده می شود:
﴿۳۵۵﴾ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِحَيَاتِنَا وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرْنَا وَأُنْثَانَا، اللَّهُمَّ
مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ.^(۲)
ترجمه: یا الهی! زنده های ما و مرده های ما را ببخشا، حاضر و غائب ما را ببخشا،

(۱) الفردوس، مآثور الخطاب لابی شجاع الدیلمی: ۲۱۴/۱ - حدیث ۸۱۵ باب الألف

(۲) جامع الترمذی: ۳۳۴/۳ - حدیث ۱۰۲۴ أبواب الجنائز؛ باب ما یقول فی الصلوة علی المیت | مصنف عبد

الرزاق: ۴۸۶/۳ - حدیث ۶۴۱۹ کتاب الجنائز؛ باب القراءات والدعاء فی الصلوة علی المیت

بزرگان ما و خردان ما را ببخشا، مردان و زنان ما را ببخشا. یا الهی! هر کسی از میان ما را که زنده نگه می داری، او را بر اسلام زنده بدار، و هر کسی از میان ما را که می میرانی، او را با ایمان بمیران.

اگر میت نابالغ باشد:

﴿ ۳۵۶ ﴾ در حدیث شریف وارد است: **وَالسَّقَطُ يُصَلَّى عَلَيْهِ، وَيُدْعَى لِوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ وَالرَّحْمَةِ.** ترجمه: بر نابالغ جنازه خوانده شود و برای والدینش دعای مغفرت و رحمت خواسته شود.^(۱)

﴿ ۳۵۷ ﴾ حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بر جنازه نابالغ این دعاء را می خواند:
اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا وَفَرَطًا وَذُخْرًا.^(۲)

از حضرت حسن بصری رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ نیز کلماتی مانند دعای فوق منقول است.^(۳)

چونکه در احادیث شریف، دعای خاصی برای نابالغ مقرر نشده و از سلف صالحین نیز الفاظ مختلفی در این مورد روایت گردیده، بناءً فقهای کرام رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِمُ تمام روایات را در نظر داشته یک دعای جامع را ذکر نموده اند:

﴿ ۳۵۸ ﴾ **اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا وَاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُشَفَّعًا.**

ترجمه: خداوندا! این طفل را برای ما اجری بگردان که پیشاپیش داده می شود، و او را برای ما اجرت و ذخیره آخرت بگردان، و او را برای ما شفاعت کننده بگردان و شفاعتش

(۱) سنن ابی داؤد: ۱۴۳/۳ حدیث ۷۱۶۹ کتاب الجنائز؛ بابُ المَشْيِ أَمَامَ الجَنَازَةِ

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ۱۵/۴ حدیث ۶۷۹۴ کتاب الجنائز؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ عَدَدِ الكَفَنِ وَكَيْفَ الحُنُوطِ، بابُ السَّقَطِ يُعَسَّلُ وَيُكْفَنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ إِنْ اسْتَهَلَّ أَوْ عَرِفَتْ لَهُ حَيَاةٌ | إِعْلَاءُ السنن للتهانوی: ۲۷۰/۸ حدیث ۲۲۴۲ باب كيفية صلوة الجنابة

(۳) صحیح البخاری: ۱۷۸/۱ قبل حدیث ۱۳۳۵ کتاب الجنائز؛ بابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الكِتَابِ عَلَى الجَنَازَةِ

را نیز قبول بفرما.^(۱)

اگر طفل دختر نابالغ است، در این صورت به جای (وَجَعَلُهُ) در دعاء **وَاجْعَلْهَا** و به جای **شَافِعًا وَمُشَفَّعًا** لفظ **شَافِعَةً وَمُشَفَّعَةً** استعمال شود.

فایده: چونکه در احادیث شریف دعاهاى مختلفی مروى است، بنابراین فقهای کرام رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ تصریح نموده اند که اگر کسی این دعاها را به یاد ندارد، او هر دعائی را که به یاد دارد می تواند بخواند.

فَإِنْ كَانَ لَا يُحْسِنُ يَأْتِي بِأَيِّ دُعَاءٍ شَاءَ.

ترجمه: اگر کسی این دعاها را به خوبی نمی تواند بخواند، پس هر دعائی را که می خواهد، می تواند بخواند.^(۲)

سلام:

﴿۳۵۹﴾ **وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلُّوا عَلَيَّ النَّجَاشِيِّ».** سَمَّاهَا صَلَاةً لَيْسَ فِيهَا رُكُوعٌ، وَلَا سُجُودٌ، وَلَا يُتَكَلَّمُ فِيهَا وَفِيهَا تَكْبِيرٌ وَتَسْلِيمٌ.

ترجمه: رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: بر نجاشی نماز بخوانید. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اینکار را نماز نامیدند حالانکه نه در آن رکوع است و نه سجده و نه در آن سخن می توان گفت. در نماز جنازه فقط تکبیرات و سلام گردانیدن است.^(۳)

﴿۳۶۰﴾ حضرت ابراهیم هَجَرِي رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: حضرت عبد الله بن اَبِي اَوْفَى رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز جنازه دختر خود را خواند و چهار تکبیر گفت: **ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ.**

(۱) الهداية: ۹۰/۱ باب الجنائز؛ فصل في الصلاة على الميت | تبين الحقائق: ص ۲۴۱ بابُ الْجَنَائِزِ؛ كَثِيبَةُ صَلَاةِ الْجَنَائِزِ

| البحر الرائق: ۱۹۸/۲ بابُ الْجَنَائِزِ؛ دُفِنَ الْمَيِّتُ بِمَا صَلَّاهُ | المحيط البرهاني: ۳۲۸/۲ الفصل الثاني والثلاثون؛ في الجنائز

(۲) الفتاوى الهندية: ۱۶۴/۱ الفصلُ الخَامِسُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ

(۳) صحيح البخارى: ۸۷/۲ قبل حديث ۱۳۲۲ كتابُ الْجَنَائِزِ؛ بابُ سُنَّةِ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ

ترجمه: و سپس به طرف راست و آنگاه به طرف چپ سلام داد.^(۱)

﴿ ۳۶۱ ﴾ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید:

التَّسْلِيمُ عَلَى الْجَنَازَةِ مِثْلُ التَّسْلِيمِ فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: سلام گردانیدن در نماز جنازه مثل سلام گردانیدن در سایر نمازها است.^(۲)

نماز جنازه در مسجد خوانده نشود:

﴿ ۳۶۲ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى عَلَيَّ جَنَازَةً فِي

الْمَسْجِدِ، فَلَا شَيْءَ لَهُ.

ترجمه: حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در داخل مسجد نماز جنازه را بخواند ثوابی به دست نمی آورد.^(۳)

﴿ ۳۶۳ ﴾ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا رَفَعَهُ قَالَ: لَا أَعْرِفَنَّ مَا صَلَّيْتُ عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ.

ترجمه: حضرت کثیر بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: من خوب می دانم که (در

عهد نبوی) هیچ نماز جنازه ای در داخل مسجد خوانده نشده است.^(۴)

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۷۱/۴ حدیث ۶۹۸۸ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ...؛ بَابُ مَنْ قَالَ

يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ | إِعْلَاءُ السُّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۲۶۱/۸ حدیث ۲۲۳۰ بَابُ كَيْفِيَّةِ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ

(۲) السنن الكبرى للبيهقي: ۷۱/۴ حدیث ۶۹۸۹ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ...؛ بَابُ مَنْ قَالَ

يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ | التَّلْخِصُ الْحَمِيرِيُّ لِابْنِ حَجَرٍ: ۲۹۰/۲ قِيلَ حَدِيثُ ۷۷۲ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ مَدْحَلُ

(۳) سنن ابی داؤد: ۲۰۷/۳ حدیث ۳۱۹۱ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | مَصْنَفُ عَبْدِ

الرِّزَاقِ: ۵۲۶/۳ حدیث ۶۵۷۹ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | السنن الكبرى للبيهقي:

۸۶/۴ حدیث ۷۰۴۰ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ وَمَنْ أَوْلَى بِإِدْخَالِهِ الْقَبْرِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى

الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | إِعْلَاءُ السُّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۲۷۶/۸ حدیث ۲۲۴۷ بَابُ كَيْفِيَّةِ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ

(۴) مَصْنَفُ عَبْدِ الرِّزَاقِ: ۵۲۷/۳ حدیث ۶۵۸۰ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ

در نماز جنازه فقط در تکبیر اول آن رفع یدین می گردد:

﴿ ۳۶۴ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ عَلَى جَنَازَةٍ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، وَوَضَعَ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى.

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای ادای نماز جنازه ای تکبیر گفتند و دست های مبارک را فقط در تکبیر اول بلند نمودند.^(۱)

﴿ ۳۶۵ ﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز جنازه فقط در تکبیر اول رفع یدین می فرمودند و بعد آن، اینکار را تکرار نمی نمودند.^(۲)

﴿ ۳۶۶ ﴾ عَنْ مُوسَى بْنِ دَهْقَانَ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَانَ بْنَ عُمَانَ يُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ فَكَبَّرَ أَرْبَعًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرَةِ.

ترجمه: حضرت موسی بن دهقان رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که من امیر مدینه حضرت ابان بن عثمان رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ را دیدم که در نماز جنازه امامت کرد، و چهار تکبیر گفت و فقط در تکبیر اول رفع یدین نمود.^(۳)

(۱) جامع الترمذی: ۳۸۰/۳ حدیث ۱۰۷۷ أبواب الجنائز؛ باب ما جاء في رفع اليدين على الجنائز | سنن

الدارقطني: ۴۳۸/۲ حدیث ۱۸۳۱ كتاب الجنائز؛ باب وضع اليمنى على اليسرى ورفع الأيدي عند التكبير |

إعلاء السنن للتهانوي: ۲۶۶/۸ كيفية صلوة الجنائز

(۲) سنن الدارقطني: ۴۳۸/۲ حدیث ۱۸۳۲ كتاب الجنائز؛ باب وضع اليمنى على اليسرى ورفع الأيدي عند التكبير

(۳) قرّة العينين للبخاري: ص ۷۵ حدیث ۱۰۹

نماز جنازه با صدای خُفیه خوانده شود:

﴿ ۳۶۷ ﴾ طریقهٔ مسنون ادای نماز جنازه از حضرت ابو امامه بن سهل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مروی است و این الفاظ در آن حدیث موجود است:
سِرًّا فِي نَفْسِهِ.
 ترجمه: به طور خُفیه خوانده شود.^(۱)

﴿ ۳۶۸ ﴾ **عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: مَا أَبَاحَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا أَبُو بَكْرٍ وَلَا عُمَرُ فِي شَيْءٍ، مَا أَبَاحُوا فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ.**
 ترجمه: حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید، حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در نماز جنازه چیزی را بر ما مقرر نفرمودند.^(۲)

حافظ ابن حَجَر عسقلانی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ دربارهٔ این حدیث می نویسد:
وَالَّذِي وَفَّقْتُ عَلَيْهِ بَاحَ أَيِّ جَهْرٍ فَاللَّهُ أَعْلَمُ.
 ترجمه: تا آنجا که من می دانم لفظ **بَاح** به معنای **جَهْر** است.^(۳)

ترجمهٔ حدیث اکنون به اینگونه می باشد:

حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز جنازه را با صدای بلند نمی خواندند.

(۱) السنن الكبرى للبيهقي: ۶۴/۴ حدیث ۶۹۵۹ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ وَمَنْ أَوْلَى بِإِدْخَالِهِ الْقَبْرِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الْجَنَائِزِ | و بلفظ مخالفة في سنن النسائي: ۷۵/۴ حدیث ۱۹۸۹ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ الدُّعَاءُ | إعلاء السنن للتهانوي: ۲۵۵/۷ و ۲۵۶ حدیث ۲۲۲۸ و حاشیه آن، باب كيفية صلوة الجنائة
 (۲) سنن ابن ماجه: ۴۸۱/۱ حدیث ۱۵۰۱ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَائِزِ | مسند احمد: ۱۴۸/۳۲ حدیث ۱۴۸۴۵ مُسْنَدُ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | مصنف ابن ابی شيبه: ۴۸۹/۲ حدیث ۱۱۳۶۷ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ مَنْ قَالَ لَيْسَ عَلَى الْمَيِّتِ دُعَاءٌ مُوقَّتٌ فِي الصَّلَاةِ عَلَيْهِ وَادْعُ بِمَا بَدَأَ لَكَ | مسند ابی یعلی: ۱۳۰/۴ حدیث ۲۱۷۹ مُسْنَدُ جَابِرٍ
 (۳) التلخیص الحیر لابن حجر: ۲۹۰/۲ قبیل حدیث ۷۷۲ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ مدخل

﴿۲۲۳﴾

در ختم نماز جنازه، دعای دسته جمعی ثابت نیست:

نماز جنازه به ذات خود دعاء است و دعا کردن اجتماعی به محض ختم نماز جنازه از احادیث ثابت نیست، بنابراین فقهاء و محدثین آن را ممنوع قرار داده اند. چندی از این تصریحات را در ذیل ملاحظه کنید:

﴿۳۶۹﴾ سلطان المحدثین ملا علی قاری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ شارح مشکات می فرماید:

وَلَا يَدْعُو لِمَيِّتٍ بَعْدَ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ لِأَنَّهُ يُشْبِهُ الزِّيَادَةَ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ.

ترجمه: به محض ختم نماز جنازه برای میّت دعا خواسته نشود، زیرا اینکار مشابه ازدیاد در نماز جنازه می باشد.^(۱)

﴿۳۷۰﴾ فقیه مشهور شیخ علامه محمد بن شهاب بزازی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید:

لَا يَقُومُ بِالدَّعَاءِ بَعْدَ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ لِأَنَّهُ دَعَا مَرَّةً.

ترجمه: کسی بعد از نماز جنازه دعا نخواهد، زیرا یک مرتبه دعا خواسته است.^(۲)

نماز جنازه غائبانه جائز نیست:

در نماز جنازه لازم است که جنازه در پیشروی نمازگزاران موجود باشد. اگر میّت در پیش رو موجود نباشد، نماز جنازه غائبانه جایز نمی باشد، و بنابراین از زمانه رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تا امروز، عمل متواتر امت همین است که میّت در پیش روی نمازگزاران موجود می باشد.

در اینجا توضیح امری لازم است و آن اینکه نمازی که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر جنازه حضرت نجاشی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ خوانده بودند، آیا نماز غائبانه بود یا نه؟

(۱) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح للعلی القاری: ۱۲۱۳/۳ کِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ الْمَشْيُ بِالْجَنَازَةِ وَالصَّلَاةُ عَلَيْهَا

(۲) الفتاویٰ البزازیة: ۷۲/۱ حواله مؤلف

بعد از نظری بر تمامی روایات موجوده در این موضوع، آنچه واضح می گردد اینست که این نماز جنازه غائبانه نبوده، بلکه جنازه حضرت نجاشی رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ به طور معجزه در پیش روی حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر گردانیده شد و صحابه کرام رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ نیز می پنداشتند که جنازه در پیش روی ایشان قرار دارد. چندی از روایات و تصریحات محققین را در اینجا درج می نمائیم.

﴿ ۳۷۱ ﴾ **أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَحْسَنَ النَّجَاشِيِّ تُوْفِيَّ فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قَالَ: فَصَفَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَصَفَّقْنَا حَلْفَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ، وَمَا نَحْسِبُ الْجِنَازَةَ إِلَّا مَوْضِعَةً بَيْنَ يَدَيْهِ.**

ترجمه: حضرت عمران بن حُصَيْنٍ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اطلاع دادند که برادر تان نجاشی فوت شده است، نماز جنازه او را بخوانید سپس حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پیش ایستاده شدند و ما در پشت سر ایشان صف بستیم و آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز جنازه را خواندند، و ما همین گمان را داشتیم که جنازه در پیش روی آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهاده شده است.^(۱)

﴿ ۳۷۲ ﴾ **در روایت دیگری این الفاظ موجود است: وَهُمْ لَا يَطُنُونَ إِلَّا أَنَّ جَنَازَتَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ.**
ترجمه: صحابه کرام رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ می پنداشتند که جنازه حضرت نجاشی در پیش روی آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرار دارد.^(۲)

(۱) **مسند احمد:** ۲۰۹/۳۳ حدیث ۲۰۰۰۵ مُسْنَدُ الْبَصْرِيِّينَ؛ حَدِيثُ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ | **مشکل الآثار للطحاوی:** ۳۲۹/۱۲ حدیث ۴۸۵۰ **بَابُ بَيَانِ مُشْكَلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ عَلَى النَّجَاشِيِّ بِالْمَدِينَةِ، وَهَلْ كَانَ ذَلِكَ، وَالنَّجَاشِيُّ حَيْثَلُو بَارِضِ الْحِشَّةِ أَوْ بِالْمَدِينَةِ**

(۲) **صحیح ابن حبان:** ۳۶۹/۷ حدیث ۳۱۰۲ **كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ فَصَلُّ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ؛ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى إِلَى النَّاسِ النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الَّذِي تُوْفِي فِيهِ | الاستدكار لابن عبد البر: ۲۸/۳ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ | التمهيد لابن عبد البر: ۳۳۲/۶ باب الميم؛ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابِ الزُّهْرِيِّ | إعلاء السنن للتهانوي: ۲۸۳/۸ حدیث ۲۲۵۲ باب أن صلته على الجنابة الغائبة عنه كانت لحضورها عنده على طريق المعجزة**

﴿ ۲۲۳ ﴾ یکی از خصوصیات رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** این بود که بعضی اوقات به طور معجزه، اشیای بعید بلا حائلی در پیشروی آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر گردانیده می شد. چنانچه تمام وقایع جنگ موته به طور مثال در روبروی آنحضرت به طور معجزه پیش گردید و آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** به صحابه کرام بیان می فرمودند که بیرق اکنون در دست زید بن حارثه است، اکنون او شهید شد و غیره ...^(۱)

به همین صورت هنگامی که رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** از معراج برگشتند و کفار مکه دربارهٔ بیت المقدس از آنحضرت سوال هائی نمودند، تمام حجابات برداشته شد و بیت المقدس در روبروی آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر گردانیده شد.^(۲)

همچنین هنگامی که حضرت معاویه بن معاویه لُیثی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وفات کرد، حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ به خدمت رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** آمده پرسید که آیا دوست دارید که نماز جنازهٔ او را بخوانید؟ آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** جواب مثبت دادند. حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامُ بال خود را بر زمین زد، و جنازهٔ حضرت معاویه در روبروی حضرت رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر گردید و آنگاه آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بر وی نماز خواند.^(۳)

درست به همین ترتیب، جنازهٔ حضرت نجاشی رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ نيز به طور معجزه در پیش روی رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر گردانیده شد.

علامه ابن عبد البر رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ می نویسد:

لِأَنَّهُ وَاللَّهِ أَعْلَمُ ... رُفِعَتْ لَهُ جِنَازَتُهُ كَمَا كُشِفَ لَهُ عَنِ بَيْتِ الْمَقْدِسِ حِينَ سَأَلَتْهُ فُرْدُشُ عَنْ صِفَتِهِ.

ترجمه: جنازهٔ نجاشی در پیشروی آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر ساخته شد به همانگونه که زمانی که قریش دربارهٔ بیت المقدس از آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** سوالات

(۱) نصب الرأية: ۲۹۲/۲ حواله مؤلف | صحيح البخاري: ۷۲/۲ حديث ۱۲۴۶ كتاب الجنائز؛ باب الرجل يئى إلى أهل الميت بنفسه

(۲) التمهيد لابن عبد البر: ۳۳۶/۶ باب الميم؛ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابِ الزُّهْرِيِّ | صحيح البخاري: ۵۲/۵ حديث ۳۸۸۶ كتاب مناقب الأنصار؛ باب حديث الإسراء

(۳) مسند ابى يعلى: ۲۵۸/۷ رقم الحديث: ۴۲۶۷ و ۴۲۶۸ مُسْنَدُ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ سَعِيدُ بْنُ سَيَّانٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ

﴿۲۲۶﴾

کردند، بیت المقدس نزد آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** حاضر گردانیده شد.^(۱)

﴿۲۲۷﴾ بسیاری از صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ در دوران زندگی رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** در مناطق دور دست وفات کردند، لیکن آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** نماز جنازه هیچ یک را غائبانه نخواندند.

به همین صورت، هیچ یک از خلفای راشدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ نیز در زمانه خلافت خود، نماز جنازه غائبانه نخوانده اند. بنابراین دانسته می شود که نماز جنازه غائبانه جایز نیست.

﴿۲۲۸﴾ غائبانه خواندن نماز جنازه حضرت نجاشی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ از خصوصیات حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** می باشد. علمای محققین بر این خصوصیت تصریح نموده اند. به طور مثال:

﴿۱﴾ امام یوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ.^(۱)

﴿۲﴾ علامه عبد الرحمن الجزیری رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ.^(۲)

﴿۳﴾ امام ابو سلیمان احمد بن محمد بن ابراهیم الخطابی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ.^(۳)

بر این خصوصیت تصریح نموده اند.

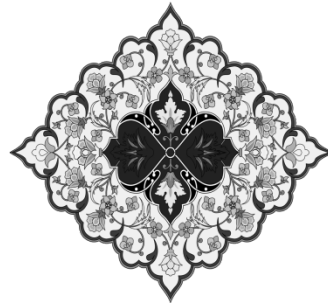
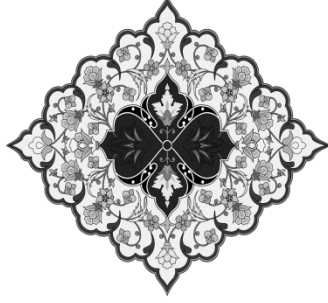
(۱) التمهید لابن عبد البر: ۳۳۶/۶ باب المیم؛ مُحَمَّدٌ بْنُ شَهَابٍ الزُّهْرِيُّ | الاستذکار لابن عبد البر: ۲۷/۳

کِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ

(۲) التمهید لابن عبد البر: ۳۳۶/۶ باب المیم؛ مُحَمَّدٌ بْنُ شَهَابٍ الزُّهْرِيُّ

(۳) الفقه علی المناهض الاربعه: ۴۷۴/۱ باب شروط صلوة الجنایزه، حواله مؤلف

(۴) معالم السنن للخطابی: ۲۷۰/۱ حواله مؤلف

نماز عیدین

شریعت مطهره جهت خوشی و شادمانی مسلمانان، دو عید را مشروع نموده است؛ عید الفطر بعد از ماه مبارک رمضان، و عید قربان در دهم ماه ذی الحجه. نماز عید در این دو موقع اثبات آن است که مسلمانان در خوشی و غم از یاد پرودگار خویش غافل نمی باشند.

طریقه نماز عید:

نماز عید الفطر و عید قربان، دو رکعت با شش تکبیر زاید اداء می شود. سه تکبیر در رکعت اول بعد از ثناء و قبل از قرائت گفته می شود، و سه تکبیر زاید در رکعت دوم بعد از قرائت گفته می شود. در رکعت اول بعد از گفتن هر تکبیر زاید دست ها برابر با گوش بلند می گردند و سپس در پهلو رها می شوند، و بعد از تکبیر سوم، دست ها بسته می شوند. در رکعت دوم بعد از گفتن سه تکبیر زاید با گفتن تکبیر چهارم به رکوع باید رفت. به این ترتیب در رکعت اول، سه تکبیر زاید همراه با تکبیر تحریمه جمعاً چهار تکبیر می شود، و در رکعت دوم، سه تکبیر زاید همراه با تکبیر رکوع، چهار تکبیر می گردد. در این صورت گویا در هر رکعت، چهار تکبیر گفته می شود.

﴿۲۲۶﴾ أَنْ سَعِيدَ بْنِ الْعَاصِ، سَأَلَ أَبَا مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ، وَحَدِيثَهُ بِنَ الْيَمَانِ، كَيْفَ كَانَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ؟ فَقَالَ أَبُو مُوسَى: كَانَ يُكَبِّرُ أَرْبَعًا تَكْبِيرَهُ عَلَى الْجَنَائِزِ، فَقَالَ حُدَيْفَةُ: صَدَقَ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: كَذَلِكَ كُنْتُ أَكَبِّرُ فِي الْبَصْرَةِ، حَيْثُ كُنْتُ عَلَيْهِمْ.

ترجمه: حضرت سعید بن العاص رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید که من از حضرت ابو موسی اشعری و حُدَيْفَةُ بن یمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا سوال کردم که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز عید قربان و عید فطر چند تکبیر می گفتند؟ حضرت ابو موسی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جواب داد: چهار تکبیر مانند تکبیرات نماز جنازه. حضرت حُدَيْفَةُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (تصدیق نموده) فرمود: ابو موسی راست می گوید حضرت ابو موسی رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ادامه داد: هنگامی که من حاکم بصره بودم، در آنجا نیز همچین می کردم.^(۱)

﴿ ۳۷۷ ﴾ أَنَّ الْقَاسِمَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عِيدٍ، فَكَبَّرَ أَرْبَعًا، وَأَرْبَعًا، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ حِينَ انْصَرَفَ، قَالَ: لَا تَنْسَوُا، كَتَكْبِيرِ الْجَنَائِزِ، وَأَشَارَ بِأَصَابِعِهِ، وَقَبَضَ إِيَّاهُمْ.

ترجمه: ابو عبد الرحمن قاسم رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ می فرماید: بعضی از اصحاب رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرا آگاه ساختند که رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را در روز عید نماز دادند و چهار چهار تکبیر گفتند و هنگامی که از نماز فارغ گردیدند، رخ به سوی ما نموده فرمودند: فراموش نکنید، تکبیرات عید مانند نماز جنازه (چهار تکبیر) است، و سپس آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با چهار انگشت دست مبارک (به عدد چهار) اشاره نمودند و شصت مبارک را بستند.^(۲)

﴿ ۳۷۸ ﴾ در دوره خلافت امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ در مورد

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۹۹/۱ حدیث ۱۱۵۳ تَفْرِيعُ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ فِي الْعِيدَيْنِ | السنن الکبری للبيهقي: ۴۰۸/۳ حدیث ۶۱۸۳ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ ذِكْرِ النَّخْرِ الَّذِي رُوِيَ فِي التَّكْبِيرِ أَرْبَعًا | آثار السنن للنيموي: ص ۳۱۴ حدیث ۹۹۶ باب صلوة العیدین بست تکبیرات زوائد | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۲۸/۸ و ۱۲۹ حدیث ۲۱۲۷ باب كيفية صلوة العیدین

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۳۴۵/۴ حدیث ۷۲۷۳ كِتَابُ الزِّيَادَاتِ؛ بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ كَيْفَ التَّكْبِيرُ فِيهَا | إعلاء السنن للتهانوي: ۱۲۷/۸ حدیث ۲۱۲۶ باب كيفية صلوة العیدین

تعداد تکبیرات جنازه اختلاف واقع شد که آیا چهار تکبیر است یا پنج یا هفت تکبیر. حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ را جمع نموده و به ایشان مشورت داد تا بر یک صورت اتفاق نمایند. الفاظ حدیث چنین است:

فَأَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ عَلَى أَنْ يَجْعَلُوا التَّكْبِيرَ عَلَى الْجَنَائِزِ، مِثْلَ التَّكْبِيرِ فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ، أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ، فَأَجْمَعُ أَمْرَهُمْ عَلَى ذَلِكَ.

ترجمه: ایشان همه بر این امر اتفاق کردند که تکبیرات نماز جنازه مانند (چهار تکبیر در ابتدای رکعت اول و در انتهای رکعت دوم) نماز عید قربان و عید فطر، چهار تکبیر است و همه بر آن اجماع کردند.^(۱)

﴿ ۳۳۹ ﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ، وَالْأَسْوَدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: كَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ جَالِسًا وَعِنْدَهُ حَدِيثُهُ وَأَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ، فَسَأَلَهُمَا سَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ عَنِ التَّكْبِيرِ فِي الصَّلَاةِ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى ... فَقَالَ لَهُ حَدِيثُهُ: سَلْ هَذَا لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: يُكَبِّرُ أَرْبَعًا ثُمَّ يَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَرْكَعُ، ثُمَّ يَقُومُ فِي الثَّانِيَةِ فَيَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ أَرْبَعًا بَعْدَ الْقِرَاءَةِ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَةُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و اسود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کنند که حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نشسته بود و حضرت حَدِيثُهُ و حضرت ابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز نزد وی تشریف داشتند. حضرت سعید بن العاص از ایشان درباره تکبیرات نماز عید قربان و عید فطر سوال کرد. حضرت حَدِيثُهُ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ گفت: این مسئله را از عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پرسید. حضرت سعید، سوال را از حضرت عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پرسید. حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب داد: نماز گزار چهار تکبیر بگوید، سپس قرائت کند، سپس تکبیر گفته به رکوع برود، و در رکعت دوم تکبیر گفته قرائت کند و بعد از قرائت، چهار تکبیر بگوید.^(۲)

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۴۹۵/۱ حدیث ۲۸۴۶ کتاب الجنائز؛ باب التکبیر علی الجنائز کم هو؟

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۲۹۳/۳ حدیث ۵۶۸۷ کتاب صلاوة العیدین؛ باب التکبیر فی الصلاوة یوم العید | المعجم

الکبیر للطبرانی: ۳۰۳/۹ حدیث ۹۵۱۹ باب العین | آثار السنن للنیموی: ص ۳۱۵ حدیث ۹۹۷ باب صلوة

العیدین بست تکبیرات زوائد

﴿ خطبه عید ﴾

نماز عید دو خطبه دارد:

﴿ ۳۸۱ ﴾ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَّى الْعِيدَ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ وَكَانَ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ قَائِمًا يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجَلْسَةٍ.

ترجمه: حضرت عامر بن سعد از پدر بزرگوار خود حضرت سعد بن وقاص رضی الله عنه روایت می کند که نبی اکرم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** نماز عید را بدون آذان و اقامت خواندند. و همچنین آنحضرت **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** ایستاده دو خطبه می دادند و در بین دو خطبه اندکی می نشستند.^(۱)

خطبه عید بعد از نماز عید است:

﴿ ۳۸۱ ﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ، ثُمَّ يَخْطُبُ بَعْدَ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما می فرماید: حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** در روز عید قربان و روز عید فطر، نماز عید را می خواندند و بعد از نماز خطبه می دادند.^(۲)

(۱) مسند البزار: ۳/۳۲۱ حدیث ۱۱۱۶ مُسْنَدُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ وَمِمَّا رَوَى مُهَاجِرُ بْنُ مُسَمَّرٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ سَعْدٍ | مجمع الزوائد للهيثمي: ۲/۲۰۳ حدیث ۳۲۳۶ أبواب العیدین؛ بَابُ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْعِيدِ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ

(۲) صحيح البخاری: ۲/۱۸ حدیث ۹۵۸ أبواب العیدین؛ بَابُ الْمُنْتَهَى وَالرُّكُوبِ إِلَى الْعِيدِ، وَالصَّلَاةَ قَبْلَ الْخُطْبَةِ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ

دعای دسته جمعی بعد از نماز عید:

﴿ ۳۸۲ ﴾ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: كُنَّا نُوْمِرُ أَنْ نُخْرَجَ يَوْمَ الْعِيدِ حَتَّى نُخْرَجَ الْبِكْرُ مِنْ خُدْرِهَا، حَتَّى نُخْرَجَ الْحَيْضُ، فَيَكُنَّ خَلْفَ النَّاسِ، فَيَكْبُرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ، وَيَدْعُونَ بِدُعَائِهِمْ يَرْجُونَ بَرَكَةَ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَطَهْرَتَهُ.

ترجمه: حضرت اُمّ عطیّه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا می فرماید؛ ما را حکم می دادند تا در روز عید بیرون بیائیم، تا آنجا که زنان باکره و زنان حیض را در حال حجاب شان می بردیم؛ و زنان همه در عقب مردان می بودند و به همراه تکبیر مردان، تکبیر می گفتند، و به همراه دعای مردان دعای می کردند، با امید بر برکت و پاکیزگی آن روز.^(۱)

از لفظ دعاء در این حدیث شریف نمی توان خطبه را مراد گرفت، زیرا در خطبه فقط امام دعاء می کند، سامعین خطبه دعاء نمی توانند کنند. و از این حدیث معلوم می شود که زنان حیضه در عیدین در عقب مردان ایستاده می شدند و همراه با تکبیر مردان تکبیر می گفتند و همراه با دعای ایشان دعا می کردند.

از اینجا دعا کردن اجتماعی همه مردان و زنان ثابت می گردد.^(۲)

فایده**زنان به عیدگاه نروند:**

در ابتدای اسلام به خاطر ضرورت آموزش احکام و مسائل و آداب ضروریه دین، زنان اجازه داشتند تا در اجتماعات مختلف مثلاً نماز فرض، نماز جمعه، نماز عیدین و غیره

(۱) صحیح البخاری: ۲۰/۲ حدیث ۹۷۱ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ أَيَّامَ مِنِّي، وَإِذَا غَدَا إِلَى عَرَفَةَ

(۲) امداد الاحکام از مولانا ظفر احمد عثمانی: ۷۴۳/۱ حواله مؤلف

﴿۳۳۴﴾

شرکت کنند و هنگامی که این ضرورت رفع گردید و زنان از احکام و مسائل ضروریه دین آگاه شدند، از شرکت در این اجتماعات منع گردیدند.
روایات ذیل شاهد این گفته است:

﴿۳۸۳﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَوْ أَدْرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَحَدَتْ
النِّسَاءُ لَمَنْعَهُنَّ كَمَا مَنَعَتْ نِسَاءَ بَنِي إِسْرَائِيلَ.

ترجمه: أم المؤمنین حضرت عائشہ رضی اللہ عنہا می فرماید: اگر رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم امروز آنچه را که زنان پیش گرفته اند می دیدند، زنان را حتماً از رفتن به مساجد منع می نمودند همانگونه که زنان بنی اسرائیل از رفتن به مساجد منع شده بودند.^(۱)

﴿۳۸۴﴾ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ لَا يُخْرِجُ نِسَاءً فِي الْعِيدَيْنِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رضی اللہ عنہما زنان خانه خویش را برای نماز عیدین نمی بردند.^(۲)

﴿۳۸۵﴾ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَدْعُ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِهِ تَخْرُجُ إِلَى فِطْرٍ، وَلَا إِلَى أَضْحَى.
ترجمه: حضرت هشام بن عروه رحمہ اللہ علیہ درباره پدر خود حضرت عروه بن زبیر بن عوام رحمہ اللہ علیہ می فرماید: آن بزرگوار به هیچ زنی از زنان خانه خود اجازه رفتن به نماز عید فطر یا نماز عید قربان را نمی داد.^(۳)

﴿۳۸۶﴾ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ، قَالَ: كَانَ الْقَاسِمُ، أَشَدَّ شَيْءٍ عَلَى الْعَوَاتِقِ، لَا يَدْعُهُنَّ يَخْرُجْنَ
فِي الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى.

(۱) صحیح البخاری: ۱۷۳/۱ حدیث ۸۶۹ کتاب الأذان؛ باب خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسَاجِدِ ... | صحیح مسلم: ۳۲۸/۱ حدیث ۴۴۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ باب خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسَاجِدِ إِذَا لَمْ يَتَرْتَّبْ عَلَيْهِ فِئْتَةٌ ...
(۲) مصنف ابن ابی شیبہ: ۴/۲ حدیث ۵۷۹۵ کتاب صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ
(۳) مصنف ابن ابی شیبہ: ۴/۲ حدیث ۵۷۹۶ کتاب صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

﴿۲۳۵﴾

ترجمه: حضرت عبد الرحمن بن قاسم می فرماید که حضرت قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در مورد زنان جوان متشدد بود و آنها را نمی گذاشت تا برای نماز عید فطر یا عید قربان بروند.^(۱)

﴿۳۸۷﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: يُكْرَهُ خُرُوجُ النِّسَاءِ فِي الْعِيدَيْنِ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت ابراهیم نخعی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: رفتن زنان برای نماز عیدین مکروه است.^{(۲) (۳)}

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۴/۲ حدیث ۵۷۹۷ کتابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۳/۲ حدیث ۵۷۹۴ کتابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

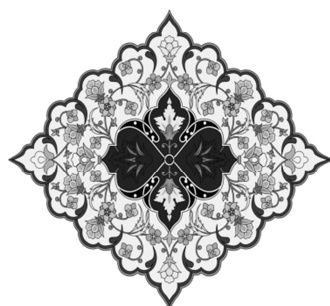
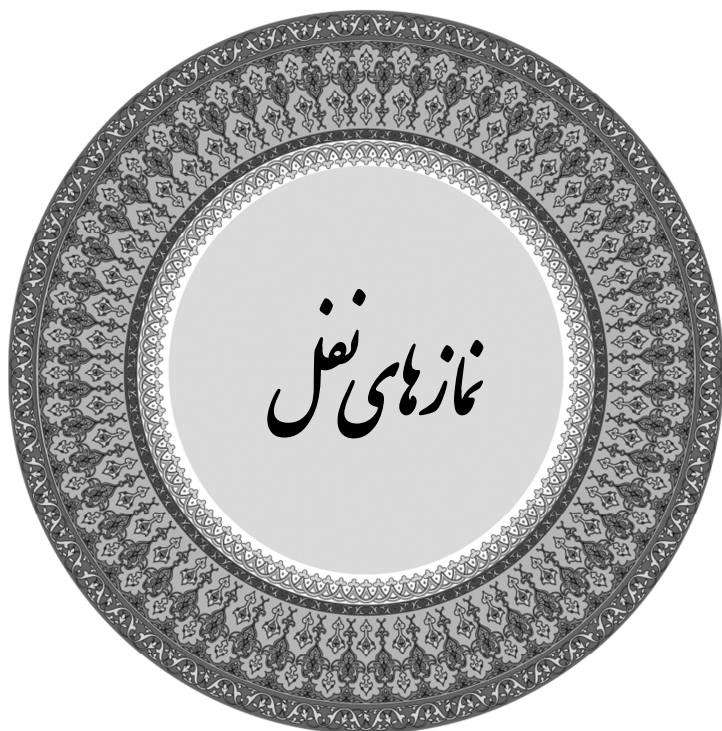
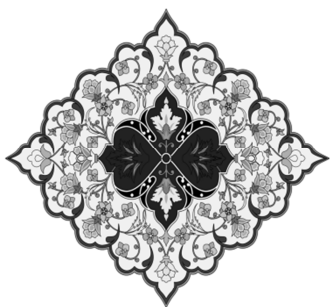
(۳) برای تفصیل دلائل و احادیث دیگر به کتب ذیل مراجعه شود:

آثار السنن للنیروی: ص ۷۹ تا ۸۱ حدیث ۳۰۱ تا ۳۰۹ باب خروج النساء إلى المساجد | إعلاء

السنن للتهانوی: ۴/۲۶۰ تا ۲۶۲ حدیث ۱۲۴۲ تا ۱۲۴۷ باب منع النساء عن الحضور في المساجد | إعلاء

السنن للتهانوی: ۸/۱۰۶ تا ۱۰۸ شرح حدیث ۲۰۹۹ باب وجوب صلوة العیدین

﴿ نمازهای نفل ﴾

﴿ نماز تهجد ﴾

فضیلت نماز تهجد:

نماز تهجد در بین نمازهای نفل، مهمترین و با فضیلت ترین نماز است.

﴿ ۳۸۸ ﴾ از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

فرمودند: **أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْقَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ.**

ترجمه: بهترین نماز بعد از نماز فرض، نماز تهجد است.^(۱)

﴿ ۳۸۹ ﴾ از امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ درباره فضیلت نماز

تهجد روایت است:

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ فِي الْجَنَّةِ عُرْفًا تَرَى ظُهُورَهَا مِنْ بُطُونِهَا وَ بُطُونَهَا مِنْ ظُهُورِهَا، فَقَامَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: لِمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لِمَنْ أَطَابَ الْكَلَامَ، وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ، وَأَدَامَ الصِّيَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: در بهشت بالاخانه هائی

وجود دارد که خارج آن از داخل آن و داخل آن از خارج آن دیده می شود. یک اعرابی

(۱) صحیح مسلم: ۸۲۱/۲ حدیث ۱۱۶۳ کتاب الصیام؛ باب فُضِّلَ صَوْمُ الْمُحَرَّمِ | جامع الترمذی: ۳۰۱/۲

حدیث ۴۳۸ أبواب الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ باب مَا جَاءَ فِي فَضْلِ صَلَاةِ اللَّيْلِ

﴿۲۴۰﴾

ایستاده و سوال کرد که یا رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ!** این بالاخانه ها برای چه کسی است؟ آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: برای آن کس که سخن خوب بگوید، مساکین را غذا بخوراند، همیشه روزه بدارد، و در تاریکی شب هنگامی که همه در خواب اند، نماز بخواند.^(۱)

وقت تهجد:

وقت نماز تهجد از نصف شب شروع می شود. طریقه سنت اینست که شخص بعد از ادای نماز عشاء بخوابد و بعداً بیدار شده نماز تهجد را بخواند، چنانکه حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا درباره رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** می فرماید:

﴿۳۹۰﴾ كَانَ يَنَامُ أَوَّلَهُ وَيَقُومُ آخِرَهُ، فَيُصَلِّي، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى فِرَاشِهِ.

ترجمه: آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** در حصه اول شب می خوابیدند و در حصه آخر شب بیدار می شدند و نماز می خواندند و سپس دوباره بر بستر تشریف می بردند.^(۲)

تعداد رکعات تهجد:

عادت مبارک رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** درباره تعداد رکعات تهجد مختلف بود، در احادیث شریف، تعداد چهار، شش، هشت و حتی ده رکعت تهجد نیز مذکور است.

(۱) جامع الترمذی: ۳۵۴/۴ حدیث ۱۹۸۴ أبواب البرِّ وَالصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي قَوْلِ الْمَعْرُوفِ

(۲) صحیح البخاری: ۵۳/۲ حدیث ۱۱۴۶ کتاب التهجّد؛ بَابُ مَنْ نَامَ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَأَحْيَا آخِرَهُ | صحیح مسلم: ۵۱۰/۱ حدیث ۷۳۹ کتاب صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ

﴿۳۴۱﴾

﴿۳۴۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: بِكُمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ؟ قَالَتْ: كَانَ يُوتِرُ بِأَرْبَعٍ وَثَلَاثٍ، وَسِتٍّ وَثَلَاثٍ، وَثَمَانٍ وَثَلَاثٍ، وَعَشْرٍ وَثَلَاثٍ، وَلَمْ يَكُنْ يُوتِرُ بِأَنْقَاصٍ مِنْ سَبْعٍ، وَلَا بِأَكْثَرٍ مِنْ ثَلَاثِ عَشْرَةٍ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن قیس رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت می کند که من از امّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سوال کردم که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به همراه چند رکعت (تهجد)، نماز وتر را می خواندند؟ امّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمود: آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چهار رکعت نماز به همراه سه رکعت وتر، شش رکعت نماز به همراه سه رکعت وتر، هشت رکعت نماز به همراه سه رکعت وتر می خواندند. و نماز (تهجد) همراه با) وتر آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ از سیزده رکعت بیشتر نمی شد و از هفت رکعت کمتر نمی گردید.^(۱)

﴿۳۴۲﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيهِنَّ الْوُتْرُ.

ترجمه: از امّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شب نه رکعت نماز می خواندند که وتر نیز شامل آن می بود.^(۲)

﴿۳۴۳﴾ از حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بَعْدَ الْعَتَمَةِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً.

ترجمه: حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از نماز عشاء، سیزده رکعت نماز خواندند.^(۳)

فایده: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مواقع مختلف، نماز تهجد را به تعداد

(۱) سنن ابی داؤد: ۴۶/۲ حدیث ۱۳۶۲ أبوابُ قِيَامِ اللَّيْلِ؛ بَابُ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ | مسند احمد: ۸۱/۴۲ حدیث

۲۵۱۵۹ مسند النساء؛ مُسْنَدُ الصَّادِقَةِ عَائِشَةَ بِنْتِ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا | إِعْلَاءُ السَّنَنِ لِلتَّهَانَوِيِّ: ۵۶/۷ حاشیه

(۲) صحیح ابن خزیمه: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۱۶۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ خَيْرِ ثَلَاثِ أَحْوَالِهِ يَسْبِقُ إِلَيَّ ...

(۳) صحیح ابن خزیمه: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۱۶۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ عَدْوِ صَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ ...

﴿۲۴۲﴾

رکعات مختلفی خوانده اند لیکن اکثر عادت مبارکه ایشان، هشت رکعت تهجد بود، چنانچه
أم المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا می فرماید:

﴿۳۹۴﴾ مَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى
عَشْرَةَ رُكْعَةً.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چه در ماه مبارک رمضان و چه در غیر
ماه رمضان، بیشتر از یازده رکعت نمی خواندند. (هشت رکعت تهجد و سه رکعت وتر).^(۱)

﴿نماز اشراق﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وقت نماز اشراق، پانزده یا بیست دقیقه بعد از طلوع آفتاب شروع شده، و دو یا چهار
رکعت خوانده می شود، و ثواب آن برابر با ثواب یک حج و عمره می باشد.

﴿۳۹۵﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الْعِدَّةَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ
يَذُكُرُ اللَّهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ كَانَتْ لَهُ كَأَجْرِ حَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى
اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَامَّةٌ تَامَّةٌ تَامَّةٌ.

ترجمه: حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فرمودند: هر کسی نماز صبح را با جماعت بخواند، و سپس در همانجا بنشیند و به ذکر خدا
مشغول شود، تا آنکه آفتاب طلوع کند، و سپس دو رکعت نماز بخواند، ثواب یک حج و عمره
مکمل را به دست می آورد.

(۱) صحیح البخاری: ۵۳/۲ حدیث ۱۱۴۷ کتاب التهجّد، بَابُ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ |
صحیح البخاری: ۴۵/۳ کتابُ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ؛ بَابُ فَضْلِ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ | صحیح البخاری: ۱۹۱/۴ حدیث
۳۵۶۹ کتابُ الْمَنَاقِبِ؛ بَابُ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ تَنَامُ عَيْنُهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ | صحیح مسلم: ۵۰۹/۱ حدیث ۷۳۸ کتابُ
صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رُكْعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ... | سنن النسائی: ۲۳۴/۳ حدیث
۱۶۹۷ کتابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَطُورِ النَّهَارِ؛ بَابُ كَيْفِ الْوُثْرِ ثَلَاثٍ

﴿۲۴۲﴾

آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** لفظ «مکمل» را سه بار تکرار نمودند.^(۱)

﴿۳۹۶﴾ عَنْ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ ثُمَّ قَعَدَ فِي مَجْلِسِهِ يَذْكُرُ اللَّهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَلْفَحَهُ أَوْ تَطْعَمَهُ. ترجمه: حضرت حسن بن علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، حضرت رسول خدا **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: هر کسی نماز صبح را خوانده بر جای خود نشست به ذکر خدا مشغول بگردد، تا آنکه آفتاب طلوع کند، و سپس دو رکعت نماز بخواند، خداوند حرام می گرداند که آتش جهنم او را بسوزاند.^(۲)

﴿۳۹۷﴾ از حضرت ابو امامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز مروی است: **ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ أَوْ أَرْبَعَ رَكْعَاتٍ**. ترجمه: سپس دو رکعت یا چهار رکعت نماز بخواند.^(۳)

﴿نماز چاشت﴾^(۴)

فضیلت نماز چاشت:

﴿۳۹۸﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ لَمْ

(۱) جامع الترمذی: ۴۸۱/۲ حدیث ۵۸۶ أبواب السفر؛ بابُ ذِکْرِ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْجُلُوسِ فِي الْمَسْجِدِ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ | الترغیب والترہیب للمنذری: ۱۷۸/۱ حدیث ۶۶۷ کتاب الصَّلَاة؛ الترغیب

فِي الْأَذَانِ وَمَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳۰/۸ حدیث ۱۷۷۷ باب النوافل والسنن

(۲) شعب الایمان للبیہقی: ۳۸۴/۴ حدیث ۲۲۶۹۷ الصَّلَاة؛ فصل المشی الی المساجد | جامع الاحادیث

للسیوطی: ۴۹۴/۲۰ حدیث ۲۲۷۱۵ قسم الاقوال؛ حرف المیم

(۳) الترغیب والترہیب للمنذری: ۱۷۸/۱ حدیث ۶۶۸ کتاب الصَّلَاة؛ الترغیب فِي الْأَذَانِ وَمَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ

(۴) نماز چاشت، صلاۃ الضحی را می گویند، یعنی آن نماز نفلی را که وقتش بعد از طلوع آفتاب شروع شده تا قبل از زوال آفتاب خوانده می شود. نماز چاشت، جدا از نماز اشراق است.

﴿۲۴۴﴾

يُكْتَبُ مِنَ الْعَافِلِينَ، وَمَنْ صَلَّى أَرْبَعًا كُتِبَ مِنَ الْعَابِدِينَ، وَمَنْ صَلَّى سِتًّا كُفِيَ ذَلِكَ الْيَوْمَ، وَمَنْ صَلَّى كَمَا نِيَا كَتَبَهُ اللَّهُ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ صَلَّى نِيَّتِي عَشْرَةَ بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.

ترجمه: حضرت ابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی نماز چاشت را دو رکعت بخواند، نامش در غافلین نوشته نمی شود، و هر کسی آن را چهار رکعت بخواند، اسمش در عابدین نوشته می شود. هر کسی آن را شش رکعت بخواند، برای آن روزش کافی می باشد. هر کسی آن را هشت رکعت بخواند، خداوند او را در فهرست بندگان فرمانبردار خود می نویسد و هر کسی آن را دوازده رکعت بخواند، خداوند برای وی خانه ای در بهشت می سازد.^(۱)

﴿۳۹۹﴾ عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ، فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ، وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ، وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزَى مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرَكُهُمَا مِنَ الضُّحَى.

ترجمه: از حضرت ابو ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که صبح فرا می رسد، بر هر مفصل انسان، صدقه ای لازم می شود، پس (بدانید که) هر بار سبحان الله گفتن یک صدقه است، هر بار الحمد لله گفتن یک صدقه است، هر بار لا اله الا الله گفتن یک صدقه است، هر بار الله اکبر گفتن یک صدقه است، حکم دادن به کار نیک یک صدقه است، منع کردن از کار زشت یک صدقه است. و از طرف تمام آنها دو رکعت نماز چاشت که شخص آن را بخواند کفایت می کند.^(۲)

تعداد رکعات نماز چاشت:

نماز چاشت حد اقل دو رکعت و حد اکثر دوازده رکعت است.

(۱) مجمع الزوائد للهيثمى: ۲/۲۳۷ حدیث ۳۴۱۹ أبواب العیدین؛ بابُ صَلَاةِ الضُّحَى | إعلاء السنن: ۸/۳۴

(۲) صحیح مسلم: ۱/۴۹۸ حدیث ۷۲۰ کتابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى...

﴿۴۰۰﴾ در حدیث حضرت ابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ که قبلاً گذشت از دو تا دوازده رکعت ذکر شده است.^(۱)

﴿۴۰۱﴾ از حضرت معاذة عَدُوْبِهِ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهَا روایت است که اُمُّ الْمُؤْمِنِينَ حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمود:

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي الضُّحَى أَرْبَعًا، وَيُرِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ. ترجمه: حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز چاشت را (عموماً) چهار رکعت می خواندند و گاهی هر قدر که خواست خدا می بود بر آن اضافه می نمودند.^(۲)

﴿۴۰۲﴾ اُمُّ هَانِي قَالَتْ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ بَيْتَهَا يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ، فَأَعْتَسَلَ وَصَلَّى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ، فَلَمْ أَرِ صَلَاةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا، غَيْرَ أَنَّهُ يُنْمِئُ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ. وَقَالَتْ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: وَذَلِكَ ضُحَى. ترجمه: حضرت اُمُّ هَانِي رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دختر کاکای رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: حضرت نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در روز فتح مکه به خانه من تشریف آوردند و غسل نمودند و هشت رکعت نماز خواندند. من هرگز نمازی خفیف تر از آن نماز ندیده ام، لیکن آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رکوع و سجده را به طور کامل انجام می دادند ... حضرت اُمُّ هَانِي رَضِيَ اللهُ عَنْهَا در روایت دیگری می افزاید: این نماز چاشت بود.^(۳)

﴿۴۰۳﴾ در روایت حضرت ابوذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دو رکعت نماز چاشت مذکور است و این حدیث قبلاً گذشت.^(۴)

(۱) مجمع الزوائد للهيثمی: ۲/۲۳۷ حدیث ۳۴۱۹ أبواب العیدین؛ باب صَلَاةِ الضُّحَى | إعلاء السنن: ۳۴/۸

حدیث ۱۷۸۱ باب النوافل والسنن

(۲) صحیح مسلم: ۱/۴۹۸ حدیث ۷۱۹ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى...

(۳) صحیح البخاری: ۲/۵۸ حدیث ۱۱۷۶ كتاب التهجذ؛ بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى فِي السُّفْرِ | صحیح مسلم:

۱/۴۹۸ حدیث ۸۰- (۳۳۶) كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى... | مشكاة

المصابیح: ۱/۱۱۵ حدیث ۱۳۰۹ بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى؛ الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

(۴) صحیح مسلم: ۱/۴۹۸ حدیث ۷۲۰ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى...

وقت نماز چاشت:

وقت نماز چاشت بعد از بالا آمدن آفتاب شروع می شود و تا هنگام زوال آفتاب ادامه می یابد، اما افضل اینست که نماز چاشت بعد از گذر یک چهارم روز خوانده شود، چنانکه از حضرت زید بن ارقم رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

﴿٤٠٤﴾ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ.
ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز چاشت (صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ) از آنوقتی شروع می شود که پاهای شترپچه از شدت گرمی بسوزد.^(۱)
ملا علی قاری رَحْمَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ در شرح مشکات می نویسد: وَهِيَ عِنْدَ مُضِيِّ رُبْعِ النَّهَارِ.
ترجمه: این وقت بعد از گذر یک چهارم وقت روز شروع می شود.^(۲)
فایده: از این حدیث شریف معلوم گردید که نماز چاشت (صَلَاةُ الضُّحَى) را گاهی صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ نیز می گویند.

﴿نماز اواین﴾

اواین، شش رکعت بعد از نماز مغرب (شام) خوانده می شود. در احادیث شریف ثواب بسیاری بر آن وارد شده است.

﴿٤٠٥﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتًّا رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهَا يَبْتَهِنَنَّ بِسُوءِ عُدْلِنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ابْنَتِي عَشْرَةَ سَنَةً.

(۱) صحیح مسلم: ۵۱۵/۱ حدیث ۷۴۸ کِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ
(۲) مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح للعلی القاری: ۹۷۹/۳ حدیث ۱۳۱۲ کِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى

﴿۲۴۷﴾

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که بعد از نماز مغرب، شش رکعت نماز بخواند و در بین آنها سخن زشتی نگوید، ثواب دوازده سال عبادت را به دست می آورد.^(۱)

﴿۴۰۶﴾ حضرت عَمَّار بن ياسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید:

قَالَ: رَأَيْتُ حَبِيبِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ، وَقَالَ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.

ترجمه: من حبیب خود رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که بعد از نماز مغرب، شش رکعت نماز می خواندند و می فرمودند: هر کسی بعد از نماز مغرب شش رکعت نماز بخواند، همه گناهانش بخشیده می شود، اگرچه به اندازه کف های دریا باشد.^(۲)

فایده: چنانچه از آثار صحابه کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ثابت است، این نماز را نماز اوایین

می گویند.

﴿۴۰۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ، مَا بَيْنَ أَنْ يَلْتَفِتَ أَهْلُ الْمَغْرِبِ، إِلَى أَنْ يَتُوبَ إِلَى الْعِشَاءِ.

(۱) جامع الترمذی: ۲۹۸/۲ حدیث ۴۳۵ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في فضل التطوع وسبت ركعات بعد المغرب | سنن ابن ماجه: ۳۶۹/۱ حدیث ۱۱۶۷ كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها؛ باب ما جاء في الست ركعات بعد... | الترغيب والترهيب للمندري: ۲۲۷/۱ حدیث ۸۵۹ كتاب التواقل الترغيب في المحافظة على ثنتي عشرة ركعة من السنة في اليوم والليلة | جامع الاحاديث للسيوطي: ۴۹۸/۲۰ حدیث ۲۲۷۳۰ باب الميم |

إعلاء السنن للتهانوي: ۱۹/۸ حدیث ۱۷۶۷ باب النواقل والسنن

(۲) المعجم الاوسط للطبراني: ۱۹۱/۷ حدیث ۷۲۴۵ باب الميم من اسمه محمد | مرقاة المفاتيح للعلی القاری: ۸۹۵/۳ تحت حدیث ۱۱۷۳ كتاب الصلاة؛ باب السنن وفضلها | مجمع الزوائد للهيثمی: ۲۳۰/۲ حدیث ۳۳۸۰ أبواب العیدین؛ باب الصلاة بعد العشاء | جامع الاحاديث للسيوطي: ۳۴۲/۳۷ حدیث ۴۰۶۸۶ مسند عمار بن ياسر | الترغيب والترهيب للمندري: ۲۲۷/۱ حدیث ۸۵۹ كتاب التواقل؛ الترغيب في المحافظة على ثنتي عشرة ركعة من السنة في اليوم والليلة

﴿۲۴۸﴾

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می فرمایند: وقت نماز اوایلین بعد فراغت از مغرب شروع می شود و تا هنگام آغاز وقت عشاء باقی می ماند. ^(۱)

﴿۴۰۸﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَحُفُّ بِالَّذِينَ يُصَلُّونَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ إِلَى الْعِشَاءِ، وَهِيَ صَلَاةُ الْأَوَائِينَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می فرمایند: فرشتگان کسانی را که در بین نماز مغرب و عشاء، نماز می خوانند (با بال های خود) می پوشانند. و این نماز، صَلَاةُ الْأَوَائِينَ است. ^(۲)

﴿صَلَاةُ التَّسْبِيحِ﴾

صَلَاةُ التَّسْبِيحِ اهمیت بسیاری دارد. چهار رکعت آن با یک سلام خوانده می شود و در هر رکعت ۷۵ بار تسبیح ذیل را باید خواند:

سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ.

طریقه صَلَاةُ التَّسْبِيحِ در حدیث شریف منقول است:

﴿۴۰۹﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ: يَا عَبَّاسُ، يَا عَمَّاهُ، أَلَا أُعْطِيكَ، أَلَا أَمْتُحُكَ، أَلَا أَحْبُوكَ، أَلَا أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ذُنُوبَكَ أَوْلَهُ وَأَخْرَجَهُ قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، حَطَّاهُ وَعَمَدَهُ، صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ، سِرَّهُ وَعَلَانِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ: أَنْ

(۱) مصنف ابن ابی شیبہ: ۱۴/۲ حدیث ۵۹۲۲ کتاب صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابِ مُتَفَرِّقَةٍ؛ فِي الصَّلَاةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

(۲) شرح السنة للبعوی: ۴۷۴/۳ تحت حدیث ۸۹۷ أَبْوَابِ التَّوَائِلِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكَعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ، قُلْتَ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، حَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرَكُوعٌ، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرَّكْعَةِ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، فَذَلِكَ حَمْسٌ وَسَبْعُونَ، فِي كُلِّ رَكَعَةٍ تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ، إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَاذْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ، فِي عُمْرِكَ مَرَّةً.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به کاکای خویش حضرت عباس بن عبد المطلب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمودند: یا عم! آیا شما را هدیه ای و تحفه ای و خبری ندهم، آیا شما را بر ده امر آگاه نگردانم که اگر آن را انجام بدهید؛ خداوند گناهان گذشته شما را و گناهان آینده شما را، گناهان قصدی و گناهان غیر قصدی شما را، گناهان صغیره و کبیره شما را، گناهان آشکار و پنهان شما را بیخشاید. آن ده چیز اینست که چهار رکعت نماز بخوانید، و در هر رکعت سوره فاتحه و سوره دیگری را بخوانید و چون در رکعت اول قرائت پایان یافت، در همان حالت قیام، پانزده بار این کلمات را بخوانید: **سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ.**

سپس چون به رکوع رفتید در رکوع ده بار آن را بخوانید چون از رکوع برخاسته ایستاده شدید، ده بار آن را بخوانید چون به سجده رفتید، ده بار آن را بخوانید و چون سر از سجده برداشته نشستید ده بار آن را بخوانید و چون باز به سجده دوم رفتید، ده بار آن را بخوانید و زمانی که باز از سجده برخاستید نشستند ده بار آن را بخوانید (و سپس برای رکعت دوم ایستاده شوید). در هر رکعت هفتاد و پنج مرتبه تسبیح بخوانید و چهار رکعت را به همین ترتیب اداء کنید. اگر توان دارید، هر روز آن را بخوانید، اگر نتوانستید، هر جمعه آن را یکبار بخوانید، اگر هر جمعه نتوانستید، هر ماه یکبار آن را بخوانید، اگر هر ماه نیز نتوانستید، هر سال یکبار آن را بخوانید، و اگر هر سال نیز نتوانستید، پس در سراسر عمر یکبار حتماً آن را بخوانید.^(۱)

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۹/۲ حدیث ۱۲۹۷ بَابُ تَقْرِيعِ أَبْوَابِ التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ؛ بَابُ صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | سنن ابن ماجه: ۴۴۳/۱ حدیث ۱۳۸۷ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | جامع الترمذی: ۳۴۷/۲ حدیث ۴۸۱ أَبْوَابُ الْوُثْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | الترغیب والترہیب للمنذری: ۲۶۸/۱ ←

﴿۲۵۰﴾

﴿۴۱۰﴾ طریقه دیگری نیز در مورد ادای **صَلَاةِ التَّسْبِيحِ** روایت شده است و آن اینکه بعد از ثناء، تسبیح مذکور پانزده مرتبه خوانده شود، سپس ده بار قبل از رکوع، ده بار در رکوع، ده بار بعد از رکوع، ده بار در سجده اولی، ده بار در نشست بعد از سجده، ده بار در سجده دوم؛ و نماز گزار بعد از سجده دوم نشیند، بلکه ایستاده شود. باقیمانده رکعات به همین ترتیب خوانده می شود.^(۱)

نماز گزار اجازه دارد که هر طریقه ای از این دو را که می پسندد اختیار نموده مطابق آن نماز **صَلَاةِ التَّسْبِيحِ** بخواند، لیکن باید متوجه باشد که در هر رکعت باید ۷۵ بار تسبیح خوانده شود.

﴿نماز حاجت﴾

هنگامی که کسی ضرورت و حاجتی داشته باشد، در این صورت باید به درستی وضو کند و دو رکعت نماز حاجت بخواند، سپس حمد و ثنای خداوند ﷻ را بگوید و بر رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** درود بفرستد، و با عاجزی و شکستگی از خداوند دعا بخواهد، خداوند متعال حاجتش را یقیناً برآورده خواهد ساخت. در احادیث شریف وارد است:

﴿۴۱۱﴾ **عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إِلَى اللَّهِ حَاجَةٌ، أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الوُضُوءَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ رَكَعَتَيْنِ، ثُمَّ لِيُثْنِ عَلَى اللَّهِ، وَلْيُصَلِّ**

كتاب النوافل؛ الترغيب في المحافظة على ثنتي عشرة ركعة من السنة في اليوم والليلة | إعلاء السنن للتهانوي: ۴۳/۸ حدیث ۱۷۹۴ باب النوافل والسنن

(۱) جامع الترمذی: ۳۴۸/۲ حدیث ۴۸۱ أبواب الوتر؛ باب ما جاء في صلاة التسبیح | الترغيب والترهيب للمندری: ۲۶۹/۱ كتاب النوافل الترغيب في المحافظة على ثنتي عشرة ركعة من السنة في اليوم والليلة

عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لِيَقُولَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، لَا تَدْعُ لِي ذَنْبًا إِلَّا عَفَرْتَهُ، وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ، وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن ابی اوفی رضی الله عنه روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی به سوی الله یا به سوی مخلوقی حاجتی داشت، پس باید به درستی وضو بگیرد و دو رکعت نماز بخواند، سپس حمد و ثنای خداوند ﷻ را نماید و بر نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود بفرستد و آنگاه این دعا را بخواهد:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالْغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، لَا تَدْعُ لِي ذَنْبًا إِلَّا عَفَرْتَهُ، وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ، وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

ترجمه دعا: هیچ کسی جز خداوند حلیم و کریم لائق عبادت نیست، خداوند پاکیزه است، مالک عرش عظیم است، همه ثنا و صفت برای اوست که پرودگار عالم هاست. خدایا! از تو می طلبم آنچه را که رحمت ترا واجب بگرداند و مغفرت ترا لازم بنماید، و از تو می خواهم سهم در هر نیکی را و سلامتی از هر گناه را. خدایا! هر گناه مرا ببخش و هر غم مرا دور بگردان و هر حاجت مرا که بر آن رضایت داری برآورده کن، ای پرودگاری که ارحم الراحمین هستی.^(۱)

﴿٤٢٢﴾ از حضرت ابو الدرداء رضی الله عنه روایت است:

إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ، فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ يُتِمُّهُمَا، أَعْطَاهُ اللَّهُ مَا سَأَلَ مُعْجَلًا، أَوْ مُؤَخَّرًا.

ترجمه: من از حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: هر کسی

(۱) جامع الترمذی: ۳۴۴/۲ حدیث ۴۷۹ أبواب الوتر؛ باب ما جاء في صلوة الحاجة | سنن ابن ماجه: ۴۴۱/۱ حدیث ۱۳۸۴ كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها؛ باب ما جاء في صلوة الحاجة | الترغيب والترهيب للمندري: ۲۷۳/۱ حدیث ۱۰۱۹ كتاب التوابع والترغيب في المحافظة على ثنتي عشرة ركعة من السنة في اليوم والليالي | إعلاء السنن للتهانوي: ۴۰/۸ و ۴۱ حدیث ۱۷۸۸ باب النوافل والسنن

به درستی وضو گرفت، سپس با خشوع و خضوع دو رکعت نماز خواند، خداوند خواسته او را دیر یا زود حتماً برآورده می سازد.^(۱)

﴿ نماز تحیة الوضوء ﴾

نماز تحیة الوضوء دو رکعت است و بعد از وضو خوانده می شود. در احادیث فضیلت بسیاری بر آن وارد شده است. چند حدیث در ذیل درج می گردد:

﴿ ۴۱۳ ﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبَلَالٍ: عِنْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ يَا بَلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الْإِسْلَامِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْحِجَّةِ. قَالَ: مَا عَمِلْتُ عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي: أَلَّا أَنْظَهَرَ طَهْرًا، فِي سَاعَةِ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ، إِلَّا صَلَّيْتُ بِدَلِكِ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أَصَلِّيَ.

ترجمه: از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در هنگام نماز صبح، حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ را خواسته به او فرمودند: ای بلال! چه عمل تو امیدوارترین عملت در اسلام می باشد، زیرا من صدای آواز پاپوش ترا در بهشت شنیدم. حضرت بلال عرض کرد، یا رسول الله! من عمل خاصی ندارم، فقط هر گاهی که طهارت (وضو و غیره) می گیرم، چه در روز و چه در شب، به همراه آن طهارت، هر اندازه ای که برایم مقرر بود نماز می خوانم.^(۲)

(۱) مسند احمد: ۴۸۹/۴۵ حدیث ۲۷۴۹۷ من حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ عُوَيْبِ بْنِ مَرْثَدَةَ | غَايَةُ الْمَقْصَدِ فِي زَوَائِدِ الْمُسْنَدِ

للهمشي: ۳۲۰/۱ حدیث ۱۰۳۹ كتاب الصلاة؛ باب صلاة الحاجة

(۲) صحيح البخارى: ۵۳/۲ حدیث ۱۱۴۹ كتاب التهجده؛ باب فضل الطهور بالليل والنهار وفضل الصلاة بعد

الوضوء بالليل والنهار | صحيح مسلم: ۱۹۱۰/۴ حدیث ۲۴۵۸ كتاب فضائل الصحابة رضي الله تعالى عنهم؛ باب من فضائل بلال رضي الله عنه

﴿٢٥٢﴾

﴿٢١٤﴾ از حضرت عقیبه بن عامر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:
مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ، مُقْبِلٌ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَرُجْوِهِ، إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

ترجمه: هر مسلمان که به درستی وضو بگیرد و سپس ایستاده در حالی دو رکعت نماز بخواند که از جان و دل متوجه نماز است، بهشت برایش واجب می گردد.^(۱)

﴿٢١٥﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدِ الْجُهَنِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ، ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ لَا يَسْهُو فِيهِمَا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

ترجمه: حضرت زید بن خالد جُهَنِيُّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی به درستی وضو کند، سپس در حالی دو رکعت نماز بخواند که در آن غفلت نرزد، گناهان قبلی اش بخشیده می شود.^(۲)

﴿تَحِيَّةُ الْمَسْجِدِ﴾

زمانی که مسلمان داخل مسجد شود، برایش مستحب است تا قبل از نشستن، دو رکعت نماز نفل بخواند، به شرط آنکه وقت مکروه نباشد.

﴿٢١٦﴾ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ

---

(۱) صحیح مسلم: ۲۰۹/۱ حدیث ۲۳۴ کتاب الطَّهَارَةِ؛ بَابُ الذِّكْرِ الْمُسْتَحَبِّ عَقِبَ الْوُضُوءِ | سنن النسائی: ۹۵/۱ حدیث ۱۵۱ کتاب الطَّهَارَةِ؛ بَابُ ثَوَابِ مَنْ أَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ
(۲) سنن ابی داؤد: ۲۳۸/۱ حدیث ۹۰۵ کتاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ كَرَاهِيَةِ الْوَسْوَاسَةِ وَحَدِيثِ النَّفْسِ فِي الصَّلَاةِ | شرح السنة للبعوی: ۱۴۹/۴ حدیث ۱۰۱۳ أبواب التَّوَاتُلِ؛ بَابُ فَضْلِ مَنْ تَطَهَّرَ فَصَلَّى عَقْبَهُ | التَّغْرِيبُ وَالتَّرْهيبُ لِلْمَنْذَرِيِّ: ۱۵۴/۱ حدیث ۵۷۰ کتاب الصَّلَاةِ؛ التَّغْرِيبُ فِي الْأَذَانِ وَمَا جَاءَ فِي فَضْلِهِ

المَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رُكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ.

ترجمه: حضرت ابو قتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ فرمودند: هرگاه کسی از شما داخل مسجد شود، قبل از نشستن دو رکعت نماز بخواند.^(۱)

﴿ نماز استخاره ﴾

هنگامی که امری واقع شود و انسان در کردن یا نکردن آن متردد باشد و نتواند تصمیم بگیرد که آیا آن را انجام بدهد یا ندهد، آن را زود انجام بدهد یا دیر، در این صورت برایش مناسب است تا دو رکعت نماز استخاره خوانده دعای استخاره را بخواند، و آنگاه هر سوئی که قلبش مایل بود، همان را اختیار کند.

﴿ ۴۱۷ ﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الْإِسْتِخَارَةَ فِي الْأُمُورِ كُلِّهَا، كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، يَقُولُ: إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ، فَلْيَرْكَعْ رُكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْمَرِيضَةِ، ثُمَّ لِيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَعِذُّكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلَا أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ، اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَايِشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَأَجَلِهِ - فَاقْدُرْهُ لِي وَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَايِشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَأَجَلِهِ - فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ أَرْضِنِي بِهِ.

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ در همه امور مان، نماز استخاره را به ما چنان تعلیم می دادند که سوره ای از قرآن را به

(۱) صحیح البخاری: ۹۶/۱: حدیث ۴۴۴ کتاب الصلاة؛ باب إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمْ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رُكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ | صحیح مسلم: ۴۹۵/۱: حدیث ۷۱۴ کتاب صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ باب اسْتِحْبَابِ تَحِيَّةِ الْمَسْجِدِ بِرُكْعَتَيْنِ ...

﴿۲۵۵﴾

ما تعلیم دهند. و آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** می فرمودند: هنگامی که امری برای تان پیش آید، دو رکعت نماز (استخاره) بخوانید و سپس دعاء کنید که:

خداوندا از علم تو خیر می خواهم و از قدرت تو توان می جویم و از فضل بزرگ تو سؤال می کنم، زیرا تو قادری و من توانی ندارم، و تو آگاه بر همه چیزهائی و من علمی ندارم، و بی شک تو بسیار داننده غیب ها هستی.

خداوندا اگر می دانی که **«اینکار»** برای دین من و برای دنیای من و برای آخرت من خوب است، آن را برایم مقدر بگردان و آن را برایم آسان بساز و سپس در آن به من برکت عطا بفرما. و اگر می دانی که **«اینکار»** برای دین و دنیا و عاقبت من شر است، آن را از من دور بدار و مرا از آن دور بگردان، و خیر و خوبی را هر جائی که باشد برایم مقدر بگردان، سپس مرا بر آن راضی بساز.^(۱)

﴿نماز توبه﴾

اگر کسی مرتکب گناهی شده، پس در این صورت باید به دقت وضو کند و دو رکعت نماز خوانده توبه نماید و از خداوند بخشندگار، طلب بخشش گناه خود را خواهد.

﴿۴۱۸﴾ از حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا، ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَطَهَّرُ، ثُمَّ يُصَلِّي، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللَّهَ، إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الْآيَةَ: وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ.

(۱) صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث بعد ۱۱۷۱ کتاب التهجید؛ بابُ مَا جَاءَ فِي التَّطَوُّعِ مَثْنَى مَثْنَى | جامع الترمذی: ۴۵/۲ حدیث ۴۸۰ أَبْوَابُ الْوُثْرِ؛ بابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ الْإِسْتِخَارَةِ | سنن ابی داؤد: ۸۹/۲ حدیث ۱۵۳۸ بابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوُثْرِ؛ بابُ فِي الْإِسْتِخَارَةِ

﴿۲۵۶﴾

ترجمه: از رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** شنیدم که می فرمودند: هر کسی که مرتکب گناهی شود، سپس وضو کند و (دو رکعت) نماز بخواند و از خداوند مغفرت بخواهد، خداوند گناه وی را می بخشد.

سپس آنحضرت **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** این آیت را تلاوت فرمودند:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ. آل عمران: ۱۳۵

ترجمه آیت: آنانی که چون کاری زشت مرتکب می شوند یا بر خود ستم می کنند، خداوند را یاد می نمایند و از گناهان خود بخشش می خواهند، و کیست جز خداوند که گناهان را ببخشد.^(۱)

﴿نماز سفر﴾

خواندن دو رکعت نماز در هنگام رفتن به سفر و برگشتن از سفر مستحب است.

﴿۴۱۹﴾ **عَنِ الْمُطْعِمِ بْنِ مِقْدَامٍ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا خَلَفَ عَبْدٌ عَلَى أَهْلِهِ أَفْضَلَ مِنْ رُكْعَتَيْنِ يَرْكَعُهُمَا عِنْدَهُمْ حِينَ يُرِيدُ السَّفَرَ.**

ترجمه: حضرت **مُطْعِمِ بْنِ مِقْدَامٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ** روایت می کند که رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** فرمودند: هر کسی اراده سفر را دارد، او در هنگام رفتن نزد خانواده خود چیزی بهتر از آن دو رکعت نماز را به جا نمی گذارد که در آنوقت می خواند.^(۲)

(۱) جامع الترمذی: ۲۵۷/۲ حدیث ۴۰۶ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في الصلاة عند التوبة | سنن ابی داؤد: ۸۶/۲

حدیث ۱۵۲۱ باب تفریع أبواب الوتر؛ باب فی الاستغفار | سنن ابن ماجه: ۴۴۶/۱ حدیث ۱۳۹۵ کتاب إقامة الصلاة، والسنة فیها؛ باب ما جاء فی أن الصلاة كفارة | إجماع السنن للتهانوی: ۴۰/۸ حدیث ۱۷۸۷ باب النوافل والسنن

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۴۲۴/۱ حدیث ۴۸۷۹ کتاب الصلوات؛ الرجل یرید السفر من كان یرید السفر له أن یرکع قبل خروجه

﴿٢٥٧﴾

﴿٢٢٠﴾ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: إِذَا خَرَجْتَ فَصَلِّ رُكْعَتَيْنِ.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت علی رضی الله عنه می فرماید: هنگامی که برای سفر می روی، نخست دو رکعت نماز بخوان.^(۱)

﴿٢٢١﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ إِلَى الْبَحْرَيْنِ فِي تِجَارَةٍ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلِّ رُكْعَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه روایت است که مردی به خدمت رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمده عرض کرد، یا رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من می خواهم به خاطر تجارت به سوی بحرین حرکت کنم. آنحضرت صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: (قبل از حرکت) دو رکعت نماز بخوان.^(۲)

﴿٢٢٢﴾ عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَقْدَمُ مِنْ سَفَرٍ إِلَّا نَهَارًا فِي الضُّحَى، فَإِذَا قَدِمَ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ، فَصَلَّى فِيهِ رُكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ فِيهِ.

ترجمه: حضرت کعب بن مالک رضی الله عنه روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همیشه در روز در هنگام چاشت (ضحی) از سفر بر می گشتند، و بعد از رسیدن، نخست به مسجد تشریف برده دو رکعت نماز می خواندند و سپس در مسجد می نشستند.^(۳)

﴿٢٢٣﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا دَخَلْتَ مَنْزِلَكَ فَصَلِّ رُكْعَتَيْنِ تَمْتَعًا نِكَاحًا مَدَّخِلَ السُّوءِ، وَإِذَا خَرَجْتَ مِنْ مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رُكْعَتَيْنِ تَمْتَعًا نِكَاحًا مَخْرَجَ السُّوءِ.

(۱) مصنف ابن ابی شیبہ: ۴۲۴/۱ حدیث ۴۸۸۰ کتاب الصلوات؛ الرجلُ یُریدُ السَّفَرَ مَنْ كَانَ یُسْتَحَبُّ لَهُ أَنْ یُصَلِّيَ قَبْلَ خُرُوجِهِ

(۲) مجمع الزوائد للهِثمی: ۲۸۳/۲ حدیث ۳۶۸۲ أبواب العیدین؛ بابُ الصَّلَاةِ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا

(۳) صحیح مسلم: ۴۹۶/۱ حدیث ۷۱۶ کتابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِینَ وَقَصْرِهَا؛ بابُ اسْتِحْبَابِ الرُّكْعَتَيْنِ فِي الْمَسْجِدِ لِمَنْ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ أَوَّلَ قُدُومِهِ

﴿۲۵۸﴾

ترجمه: از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: چون از سفر برگشته داخل خانه ات شدی؛ دو رکعت نماز بخوان، اینکار ترا از دخول بد باز می دارد و هنگامی که می خواهی برای سفر از خانه خارج شوی، دو رکعت نماز خوانده خارج شو، این دو رکعت ترا از خروج بد باز می دارد.^(۱)

﴿نماز استسقاء﴾

اگر باران نیارد، دو رکعت نماز استسقاء خوانده می شود و گاهی هم فقط دعاء خواسته می شود.
هر دو طریقه در احادیث مبارک منقول است.

﴿۴۳۴﴾ عِبَادُ بَنِ تَمِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ (عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَيْدِ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ) قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمُصَلَّى يَسْتَسْقِي وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ، وَقَلَبَ رِدَاءَهُ.
ترجمه: از حضرت عبد الله بن زيد رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز استسقاء به جانب عیدگاه رفتند و رخ به قبله ایستادند و دو رکعت نماز خواندند و چادر مبارک را واژگونه نمودند. (یعنی طرف راست چادر را بر شانه چپ و طرف چپ را بر شانه راست مبارک انداختند).^(۲)

﴿۴۲۵﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: بَيَّنَّمَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِذْ

---

(۱) مجمع الزوائد للهيثمى: ۲۸۳/۲ حدیث ۳۶۸۶ أبواب العیدین؛ باب الصَّلَاةِ إِذَا دَخَلَ مَنْزِلَهُ وَإِذَا خَرَجَ مِنْهُ | إعلاء السنن للتهانوى: ۵۹/۸ حاشية: فائدة في نافلة السفر والقدوم منه

(۲) صحيح البخارى: ۳۱/۲ حدیث ۱۰۲۷ أبواب الاستسقاء؛ باب الاستسقاء في المصلى | صحيح مسلم: ۶۱۱/۲ حدیث ۸۹۷ كتاب صَلَاةِ الاستسقاء

جَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَحَظَّ الْمَطَرُ، فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَسْقِيَنَا، فَدَعَا فَمَطَرْنَا، فَمَا كُنَّا أَنْ نَصِلَ إِلَى مَنَازِلِنَا فَمَا زِلْنَا نُمَطِّرُ إِلَى الْجُمُعَةِ الْمُقْبِلَةِ، قَالَ: فَقَامَ ذَلِكَ الرَّجُلُ أَوْ غَيْرُهُ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ اذْعُ اللَّهُ أَنْ يَصْرِفَهُ عَنَّا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلَا عَلَيْنَا. قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ السَّحَابَ يَتَقَطَّعُ يَمِينًا وَشِمَالًا، يُمَطِّرُونَ وَلَا يُمَطِّرُ أَهْلَ الْمَدِينَةِ.

ترجمه: حضرت انس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در روز جمعه خطبه می دادند که مردی آمده عرض کرد، یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! باران نمی بارد، از الله دعاء کنید تا (باران بارانیده) ما را سیراب بگرداند. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دعاء فرمودند و باران باریدن گرفت و ما به مشکل به خانه های خویش برگشتیم. باران تا جمعه بعدی مداوماً می بارید.

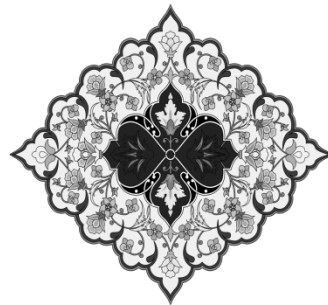
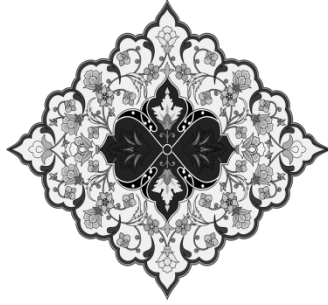
راوی حدیث می گویند: (جمعه آینده) باز همان شخص یا شخص دیگری ایستاده عرض کرد که یا رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! به خداوند دعا کنید تا باران را متوقف بسازد. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دعا فرمودند: یا الهی! بر اطراف ما بباران و بر ما نباران. حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید، من دیدم که ابرها به راست و چپ پراکنده شدند و این طرف و آن طرف مدینه باران می بارید، اما در مدینه نمی بارید.^(۱)

(۱) صحیح البخاری: ۲۹/۲ حدیث ۱۰۱۵ أبوابُ الاستِسْقَاءِ؛ بَابُ الاستِسْقَاءِ عَلَى الْمَيْتَرِ | صحیح مسلم:

۶۱/۴ حدیث ۸۹۷ کتابُ صَلَاةِ الاستِسْقَاءِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ فِي الاستِسْقَاءِ

﴿سایل متفرقه نماز﴾

ادای دو رکعت نماز سنت صبح:

حضرت رسول اکرم **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** تاکید بسیار فراوانی بر ادای دو رکعت نماز سنت صبح فرموده اند، لهذا اگر نماز گزار در وقتی به مسجد برسد که نماز جماعت شروع شده است، بنگرد، اگر امکان به دست آوردن یک رکعت نماز جماعت هست، در این صورت دو رکعت نماز سنت را بخواند و سپس شریک جماعت شود. و اگر گمان دارد که با مشغول شدن به سنت، هر دو رکعت نماز فرض در جماعت از دستش می رود، در این صورت در نماز جماعت شرکت کند و دو رکعت نماز سنت را بعد از طلوع آفتاب بخواند.

﴿٢٢٦﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ

التَّوَاتُفِ أَشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُدًا عَلَى رُكْعَتِي الْفَجْرِ.

ترجمه: از اُمّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله **صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ** بر هیچ نماز غیر فرض آنقدر مواظبت نمی کردند که بر دو رکعت نماز (سنت) صبح مواظبت می نمودند.^(۱)

﴿٢٢٧﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَدْعُوهُمَا، وَإِنْ طَرَدْتُمْ الْخَيْلَ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول خدا **ﷺ**

(۱) صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث ۱۱۶۹ کتاب التهجّد؛ بَابُ تَعَاهُدِ رُكْعَتِي الْفَجْرِ وَمَنْ سَمَّاهُمَا تَطَوُّعًا |

صحیح مسلم: ۵۰۱/۱ حدیث ۷۲۴ کتاب صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رُكْعَتِي سُنَّةِ الْفَجْرِ ...

﴿٢٦٤﴾

فرمودند: دو رکعت (نماز سنت) صبح را ترک نکنید اگر چه اسپان شما را لگد مال کند.^(۱)

﴿٢٦٨﴾ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي مُوسَى قَالَ: جَاءَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ وَالْإِمَامُ يُصَلِّي الْفَجْرَ، فَصَلَّى رُكْعَتَيْنِ إِلَى سَارِيَةٍ، وَلَمْ يَكُنْ صَلَّى رُكْعَتِي الْفَجْرِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن ابی موسی رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می فرماید، حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نزد ما تشریف آورد، و امام در حال ادای نماز صبح بود، حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نخست دو رکعت نماز سنت را در پشت ستون خواند. وی دو رکعت سنت صبح را نخوانده بود.^(۲)

﴿٢٦٩﴾ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: نَعَمْ وَاللَّهِ، لَئِنْ دَخَلْتُ وَالنَّاسُ فِي الصَّلَاةِ لَأَعْمِدَنَّ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ لَأَرْكَعَنَهُمَا ثُمَّ لَأُكْمِلَنَهُمَا، ثُمَّ لَأَعْجَلُ عَنْ إِكْمَالِهِمَا، ثُمَّ أَمْشِي إِلَى النَّاسِ فَأُصَلِّي مَعَ النَّاسِ الصُّبْحَ.

ترجمه: از حضرت ابو الدرداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که وی می فرمود؛ بلی به خدا سوگند است که اگر (صبح) در چنان وقتی (به مسجد) برسم که مردم در نماز جماعت ایستاده باشند، من در پشت ستونی از ستون های مسجد ایستاده دو رکعت نماز سنت را خواهم خواند و آنها را بطور کامل اداء خواهم کرد و در تکمیل آنها شتاب نخواهم نمود، و

(۱) شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۲۱/۱۰ حدیث ۴۱۳۴ باب بَيَانُ مُشْكِالِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلِهِ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ | شرح معاني الآثار للطحاوی: ۳۷۶/۱ حدیث ۲۲۱۲ كتاب الصَّلَاةِ؛ باب الرَّجُلُ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَكُنْ رُكْعًا، أَيْرَمَعُ أَوْ لَا يَرَمَعُ؟ | سنن ابی داؤد: ۲/۲۰ حدیث ۱۲۵۸ كتاب الصَّلَاةِ؛ باب فِي تَخْفِيفِهِمَا (رُكْعَتِي الْفَجْرِ) | السنن الكبرى للبيهقي: ۶۶۲/۲ حدیث ۴۱۵۷ كتاب الصَّلَاةِ؛ جُمَاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، بابُ تَأْكِيدِ رُكْعَتِي الْفَجْرِ | كنز العمال: ۳۷۱/۷ حدیث ۱۹۳۲۷ | إعلاء السنن: ۶/۷ حدیث ۱۷۵۴ باب النوافل والسنن | آثار السنن

للنيموي: ص ۲۲۴ حدیث ۷۰۸ باب فی تأکید رکعتی الفجر

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۴۴۳/۲ حدیث ۴۰۲۱ كتاب الصَّلَاةِ؛ بابُ هَلْ يُصَلِّي رُكْعَتِي الْفَجْرِ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۷۷/۹ حدیث ۹۳۸۵ و ۹۳۸۶ | إعلاء السنن للتهانوي: ۹۸/۷ حدیث ۱۸۳۴

باب جواز سنة الفجر عند شروع الامام في الفريضة

﴿٢٦٥﴾

سپس رفته با مردم در نماز صبح شرکت خواهم کرد.^(۱)

﴿٢٣٠﴾ از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا در این مورد روایت است: **جَاءَ مَرَّةً وَهُمْ فِي الصَّلَاةِ فَصَلَّاهُمَا فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ، ثُمَّ دَخَلَ مَرَّةً أُخْرَى فَصَلَّى مَعَهُمْ وَلَمْ يُصَلِّهِمَا.**

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا یک بار در وقتی به مسجد آمد که مردم مشغول نماز (صبح) بودند، حضرت عبد الله بن عمر در گوشه مسجد دو رکعت نماز (سنت) را خواند (و سپس در جماعت شرکت کرد) و باری دیگر (در وقتی که جماعت نزدیک اختتام بود به مسجد) آمد و این بار با مردم در جماعت شرکت نمود و دو رکعت نماز سنت را نخواند.^(۲)

﴿٢٣١﴾ **عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: إِذَا دَخَلْتَ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي الصَّلَاةِ، وَلَمْ تَكُنْ رَكَعْتَ رُكْعَتِي الْفَجْرِ، فَصَلِّهِمَا ثُمَّ ادْخُلْ مَعَ الْإِمَامِ.**

ترجمه: حضرت حسن بصری رَضِيَ اللهُ عَلَيْهِ مِی فرماید: هنگامی که داخل مسجد شدی و امام در نماز بود و تو دو رکعت نماز سنت صبح را نخوانده بودی، در این صورت نخست سنت را بخوان و سپس با امام در جماعت شرکت کن.^(۳)

---

(۱) **مصنف عبد الرزاق:** ۴۴۳/۲ حدیث ۴۰۲۰ **کِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ هَلْ يُصَلِّي رُكْعَتِي الْفَجْرِ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ | إِعْلَاءُ السُّنَنِ: ۱۰۳/۷ حدیث ۱۸۳۹۱۷۵۴ باب جواز سنة الفجر عند شروع الامام في الفريضة | آثار السنن للنيموي:** ص ۲۲۸ حدیث ۷۲۲ باب من قال يصلي سنة الفجر عند اشتغال الامام بالفريضة خارج المسجد أو في ناحية أو خلف اسطوانة إن رجا أن يدرك ركعة من الفرض

(۲) **مصنف ابن أبي شيبة:** ۵۷/۲ حدیث ۶۴۱۹ **کِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابُ مُتَّفَقَةٌ؛ فِي الرَّجُلِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فِي الْفَجْرِ**

(۳) **مصنف عبد الرزاق:** ۴۴۴/۲ حدیث ۴۰۲۵ **کِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ هَلْ يُصَلِّي رُكْعَتِي الْفَجْرِ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ | شرح معاني الآثار للطحاوي:** ۳۷۶/۱ حدیث ۲۲۱۱ **کِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الرَّجُلِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَكُنْ رَكَعَ، أَرِكَعُ أَوْ لَا يَرِكَعُ؟ | آثار السنن للنيموي:** ص ۲۳۰ حدیث ۷۳۱ باب من قال يصلي سنة الفجر عند اشتغال الامام بالفريضة خارج المسجد او في ناحية او خلف اسطوانة ان رجا ان يدرك ركعة من الفرض | **إِعْلَاءُ السُّنَنِ: ۱۰۵/۷ حدیث ۱۸۴۳ باب جواز سنة الفجر عند شروع الامام في الفريضة**

اگر سنت صبح قضا گردد، بعد از طلوع آفتاب خوانده شود:

﴿٢٣٢﴾ **أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ.**

ترجمه: حضرت ابو سعید خدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند: از رسول الله ﷺ شنیدم که فرمودند: بعد از نماز صبح، هیچ نماز (غیر فرض جایز) نیست تا آنکه آفتاب بلند شود و بعد از نماز عصر، هیچ نماز (غیر فرض جایز) نیست تا آنکه آفتاب غروب کند.^(۱)

﴿٢٣٣﴾ **عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكَعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهُمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعَ الشَّمْسُ.**

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که دو رکعت سنت صبح را نخوانده است، باید آنها را بعد از طلوع آفتاب بخواند.^(۲)

﴿٢٣٤﴾ از حضرت مُعْبِرَةَ بِنِ شَعْبَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در حدیث طویلی مروی است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مراجعت از غزوه تبوک، مسبوق گردیدند، (یعنی بعد از گذر یک رکعت نماز به جماعت رسیدند) و حضرت عبد الرحمن بن عوف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مردم را در نماز امامت کرد.

(۱) صحیح البخاری: ۱۲۰/۱ کتاب موافقت الصلاة؛ باب الصلاة بعد الفجر حتى ترتفع الشمس | صحیح مسلم: ۵۶۶/۱ کتاب المساجد ومواضع الصلاة؛ باب الأوقات التي نهى عن الصلاة فيها | جامع الترمذی: ۳۴۳/۱ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في كراهية الصلاة بعد العصر وبعد الفجر

(۲) جامع الترمذی: ۲۸۷/۲ حدیث ۴۲۳ أبواب الصلاة؛ باب ما جاء في إعادتهما بعد طلوع الشمس | صحیح ابن حبان: ۲۲۴/۶ حدیث ۲۴۷۲ باب التوافل؛ ذكر الأمر لمن فاتته ركعتا الفجر أن يصليهما بعد طلوع الشمس | صحیح ابن خزيمة: ۱۶۵/۲ حدیث ۱۱۱۷ کتاب الصلاة؛ باب قضاء ركعتي الفجر بعد طلوع الشمس إذا نسيهما المرء | شرح مشكل الآثار للطحاوی: ۳۲۸/۱۰ حدیث ۴۱۴۲ باب بیان مشکل ما روي عن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فيمن فواته أن يصلِّي ركعتي الفجر حتى يصلِّي الفجر، يصلِّيها غفياً لها أم بعد ذلك؟

﴿٢٦٧﴾

الفاظ ذیل در این روایت موجود است:

فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي سُبِقَ بِهَا، وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا.

ترجمه: هنگامی که حضرت عبد الرحمن بن عوف رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ سلام گردانید، رسول اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ایستادند و رکعتی را که از دست داده بودند اداء فرمودند و بر آن چیز بیشتری (یعنی دو رکعت سنت صبح) را نیفزودند.^(۱)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

آغاز ترجمه: ۱۷ دلو ۱۳۹۱ هجری شمسی موافق ۲۰۱۲/۲/۶ عیسوی
پایان ترجمه: ۲۶ دلو ۱۳۹۱ هجری شمسی موافق ۲۰۱۲/۲/۱۵ عیسوی

﴿چاپ سوم﴾

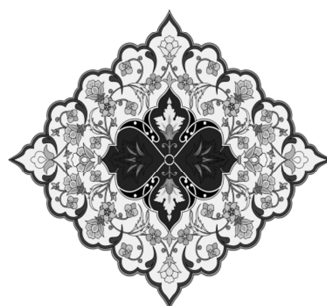
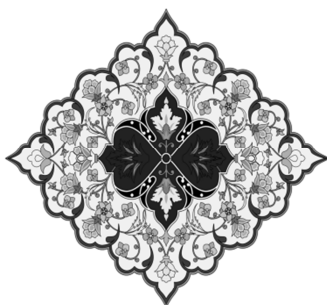
صفر ۱۴۳۵ هجری قمری
مطابق قوس ۱۳۹۲ هجری شمسی موافق دسمبر ۲۰۱۳ عیسوی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۳۸/۱ حدیث ۱۵۲ کتاب الطَّهَارَةِ؛ بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ | معارف السنن للشیخ
البنوری: ۹۷/۴ استدلالاً حواله مؤلف

﴿فرست آخذ کتاب﴾

﴿١﴾ القرآن الكريم:

﴿٢﴾ الآثار:

المؤلف: الإمام الأعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). **رواية:** الامام الحافظ القاضي أبي يوسف يعقوب بن إبراهيم بن حبيب بن سعد بن حنيفة الأنصاري (المتوفى: ١٨٢هـ). **المحقق:** أبو الوفا الأفعاني. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت.

﴿٣﴾ الآثار:

المؤلف: الإمام الأعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). **رواية:** الامام الحافظ ابي عبد الله محمد بن الحسن الشيباني (المتوفى: ١٨٩هـ). **المحقق:** أبو الوفا الأفعاني. **دار النشر:** دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. عدد الأجزاء: ٢

﴿٤﴾ مسند أبي حنيفة:

المؤلف: الامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). **رواية:** القاضي الامام المحدث العلامة صدر الدين موسى بن زكريا الحصكفي (المتوفى: ٦٥٠هـ). **تحقيق:** عبد الرحمن حسن محمود. **الناشر:** الآداب، مصر.

﴿٥﴾ مسند الإمام أبي حنيفة:

للامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). **رواية:** أبي نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهاني (المتوفى: ٤٣٠هـ). **المحقق:** نظر محمد الفاريابي. **الناشر:** مكتبة الكونثر، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ.

﴿٦﴾ مسند الإمام الأعظم أبي حنيفة:

للامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). **رواية:** الأمام الحافظ الفقيه العلامة المحدث الشيخ أبي محمد عبد الله بن يعقوب بن الحارث بن الخليل الحارثي البجلي (المتوفى: ٣٤٠هـ). **المحقق:** لطيف الرحمن البهراتجي القاسمي، **الناشر:** المكتبة الامدادية، مكة المكرمة، ١٤٣١ هـ. عدد الأجزاء: ٢

﴿٧﴾ مسند الأمام الأعظم:

﴿٢٧٢﴾

للإمام الأعظم أبي حنيفة العمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (التوفى: ١٥٠هـ). **رواية:** لتقاضي الإمام المحدث العلامة صدر الدين موسى بن زكريا الحصكفي (التوفى: ٦٥٠هـ). **ترتيب:** خاتمة الحفاظ محمد عابد السندي الانصاري (التوفى: ١٢٥٧هـ). **مع شرح:** تنسيق النظام في مسند الإمام العلامة المحدث الشيخ محمد حسن السنيلي (التوفى: ١٣٠٥هـ). **ناشر:** مكتبة البشري، كراچی، الطبعة الأولى، ١٤٣١ هـ.

﴿٨﴾ صحيح البخاري:

الجامع للمسنَد الصحيح المختصر من أمور رسول الله ﷺ وسننه وأيامه. **المؤلف:** محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. **المحقق:** محمد زهير بن ناصر الناصر. **الناشر:** دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة تقيم محمد فؤاد عبد الباقي). **طبعة:** الأولى، ١٤٢٢هـ. عدد الأجزاء: ٩.

﴿٩﴾ صحيح مسلم:

المسنَد الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله ﷺ. **المؤلف:** مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (التوفى: ٢٦١هـ). **المحقق:** محمد فؤاد عبد الباقي. **الناشر:** دار إحياء التراث العربي، بيروت. عدد الأجزاء: ٥.

﴿١٠﴾ سنن النسائي:

المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (التوفى: ٣٠٣هـ). **تحقيق:** عبد الفتاح أبو غدة. **الناشر:** مكتب للطبوعات الإسلامية، حلب. الطبعة: الثانية، ١٤٠٦ - ١٩٨٦، عدد الأجزاء: ٩.

﴿١١﴾ جامع الترمذي:

= سنن الترمذي. **المؤلف:** محمد بن عيسى بن سورة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (التوفى: ٢٧٩هـ). **تحقيق وتعليق:** أحمد محمد شاكر (ج ١، ٢). ومحمد فؤاد عبد الباقي (ج ٣) وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (ج ٤، ٥). **الناشر:** شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي، مصر، الطبعة: الثانية، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م، عدد الأجزاء: ٥ أجزاء.

﴿١٢﴾ سنن أبي داود:

المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (التوفى: ٢٧٥هـ). **المحقق:** محمد محي الدين عبد الحميد. **الناشر:** المكتبة العصرية، صيدا، بيروت، عدد الأجزاء: ٤.

﴿١٣﴾ سنن ابن ماجه:

المؤلف: ابن ماجه أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، (التوفى: ٢٧٣هـ). **تحقيق:** محمد فؤاد عبد الباقي. **الناشر:** دار إحياء الكتب العربية، فيصل عيسى البابي الحلبي، عدد الأجزاء: ٢.

﴿١٤﴾ موطأ مالك برواية محمد بن الحسن الشيباني:

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (التوفى: ١٧٩هـ). **تعليق وتحقيق:** عبد الوهاب عبد اللطيف. **الناشر:** المكتبة العلمية. الطبعة: الثانية، مزيّدة منقحة.

﴿١٥﴾ موطأ الإمام مالك:

﴿٢٧٣﴾

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبغي اللبني (التوفى: ١٧٩هـ). **المحقق:** بشار عواد معروف - محمود خليل. **الناشر:** مؤسسة الرسالة. **سنة النشر:** ١٤١٢ هـ. عدد الأجزاء: ٢

﴿١٦﴾ شرح معاني الآثار:

المؤلف: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي (التوفى: ٣٢١هـ). **حققه وقلم له:** (محمد زهري النجار - محمد سيد جاد الحق) من علماء الأزهر الشريف. **راجعه ورقم كته وأبوابه وأحاديثه:** د يوسف عبد الرحمن المرعشلي - الباحث بمركز خلعمة السنة بالمدينة النبوية. **الناشر:** عالم الكتب. الطبعة: الأولى - ١٤١٤ هـ، ١٩٩٤ م. عدد الأجزاء: ٥ (٤ وجزء للفهارس)

﴿١٧﴾ شرح مشكل الآثار:

المؤلف: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي (التوفى: ٣٢١هـ). **تحقيق:** شعيب الأرنؤوط. **الناشر:** مؤسسة الرسالة. الطبعة: الأولى - ١٤١٥ هـ، ١٤٩٤ م. عدد الأجزاء: ١٦ (١٥ وجزء للفهارس)

﴿١٨﴾ مصنف عبد الرزاق:

المؤلف: أبو بكر عبد الرزاق بن همام بن نافع الحميري اليماني الصنعاني (التوفى: ٢١١هـ). **المحقق:** حبيب الرحمن الأعظمي. **الناشر:** للكتب الإسلامي، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٣. عدد الأجزاء: ١١

﴿١٩﴾ مسند الإمام أحمد بن حنبل:

المؤلف: أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني (التوفى: ٢٤١هـ). **المحقق:** شعيب الأرنؤوط - عادل مرشد، وآخرون. **إشراف:** د عبد الله بن عبد الحسن التركي. **الناشر:** مؤسسة الرسالة. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م

﴿٢٠﴾ غاية المقصد في زوائد المسند:

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (التوفى: ٨٠٧هـ). **المحقق:** خلاف محمود عبد السميع. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٢١﴾ المعجم الكبير للطبراني:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (التوفى: ٣٦٠هـ). **المحقق:** حمدي بن عبد المجيد السلفي، دار النشر: مكتبة ابن تيمية، القاهرة، الطبعة: الثانية، عدد الأجزاء: ٢٥

﴿٢٢﴾ المعجم الأوسط للطبراني:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (التوفى: ٣٦٠هـ). **المحقق:** طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، **الناشر:** دار الحرمين، القاهرة، عدد الأجزاء: ١٠

﴿٢٣﴾ المعجم الصغير للطبراني (الروض المائي):

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (التوفى: ٣٦٠هـ). **المحقق:** محمد

﴿٢٧٤﴾

شكور محمود الحاج أمريو. الناشر: المكتب الإسلامي، دار عمار، بيروت، عمان. الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ - ١٩٨٥. عدد الأجزاء: ٢

﴿٢٣﴾ كثر العمال في سنن الأقوال والأفعال:

المؤلف: علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان القادري الشاذلي الهندي البرهانفوري ثم المدني فالمكي الشهير بالمتقي الهندي (التوفى: ٩٧٥هـ). المحقق: بكرى حيان، صفوة السقا. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الطبعة الخامسة، ١٤٠١هـ/١٩٨١م

﴿٢٥﴾ إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة:

المؤلف: أبو العباس شهاب الدين أحمد بن أبي بكر بن إسماعيل بن سليم بن قايماز بن عثمان البوصيري الكنايني الشافعي (التوفى: ٨٤٠هـ). تقدم: فضيلة الشيخ الدكتور أحمد معبد عبد الكريم. المحقق: دار المشكاة للبحث العلمي بإشراف أبو تميم ياسر بن إبراهيم. دار النشر: دار الوطن للنشر، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ - ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٩ (٨) ومجلد فهارس

﴿٢٦﴾ مجمع الزوائد ومنبع الفوائد:

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (التوفى: ٨٠٧هـ). المحقق: حسام الدين القاسمي. الناشر: مكتبة القدسي، القاهرة. عام النشر: ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م. عدد الأجزاء: ١٠

﴿٢٧﴾ المخلصيات وأجزاء أخرى لأبي طاهر المخلص:

المؤلف: محمد بن عبد الرحمن بن العباس بن عبد الرحمن بن زكريا البغدادي المخلص (التوفى: ٣٩٣هـ). المحقق: نبيل سعد الدين جرار. الناشر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية لدولة قطر. الطبعة: الأولى، ١٤٢٩ هـ - ٢٠٠٨ م

﴿٢٨﴾ مسند الشهاب:

المؤلف: أبو عبد الله محمد بن سلامة بن جعفر بن علي بن حكيمون القضاعي المصري (التوفى: ٤٥٤هـ). المحقق: حمدي بن عبد المجيد. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٧ - ١٩٨٦. عدد الأجزاء: ٢

﴿٢٩﴾ ترتيب الأمالي الحميسية للشجري:

مؤلف الأمالي: يحيى (المُرشد بالله) بن الحسين (الموفق) بن إسماعيل بن زيد الحسيني الشجري الجرجاني (التوفى: ٤٩٩ هـ). رتبها: القاضي محي الدين محمد بن أحمد القرشي العبشمي (التوفى: ٦١٠هـ). تحقيق: محمد حسن محمد وحسن إسماعيل. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٣٠﴾ السنن الكبرى للبيهقي:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسرُوْجُردِي الخُراساني، أبو بكر البيهقي (التوفى: ٤٥٨هـ). المحقق: محمد عبد القادر عطا. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الثالثة، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٣ م

﴿٣١﴾ صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان:

المؤلف: محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن معبد، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، البستي (التوفى: ٣٥٤هـ).

﴿٢٧٥﴾

المحقق: شعيب الأرتووط. **الناشر:** مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤١٤ - ١٩٩٣. عدد الأجزاء: ١٨ (١٧ جزء ومجلد فهراس)

﴿٣٢﴾ الكنى والأسماء للولاي:

المؤلف: أبو بشر محمد بن أحمد بن حماد بن سعيد بن مسلم الأنصاري اللولاي الرازي (التوفى: ٣١٠هـ). **المحقق:** أبو قبية نظر محمد الفارياي. **الناشر:** دار ابن حزم، بيروت/ لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م. عدد الأجزاء: ٣

﴿٣٣﴾ المنتخب من مسند عبد بن حميد:

المؤلف: أبو محمد عبد الحميد بن حميد بن نصر الكسبي ويقال له: الكسبي بالفتح والإعجام (التوفى: ٢٤٩هـ). **تحقيق:** لشيخ مصطفى لعلوي. **الناشر:** دار بنسبية للنشر والتوزيع. الطبعة: الثانية ١٤٢٣هـ - ٢٠٠٢ م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٣٤﴾ الترغيب والترهيب من الحديث الشريف:

المؤلف: عبد العظيم بن عبد القوي بن عبد الله، أبو محمد، زكي الدين المنري (التوفى: ٦٥٦هـ). **المحقق:** إبراهيم شمس الدين. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٧. عدد الأجزاء: ٤

﴿٣٥﴾ الأدب المفرد:

المؤلف: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (التوفى: ٢٥٦هـ). **المحقق:** محمد فؤاد عبد الباقي. **الناشر:** دار البشائر الإسلامية، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٩ - ١٩٨٩.

﴿٣٦﴾ مسند أبي يعلى:

المؤلف: أبو يعلى أحمد بن علي بن المثنى بن يحيى بن عيسى بن هلال التميمي، الموصلي (التوفى: ٣٠٧هـ). **المحقق:** حسين سليم أسد. **الناشر:** دار للمأمون للتراث، دمشق. الطبعة: الأولى، ١٤٠٤ - ١٩٨٤. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٣٧﴾ مسند الشاميين:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو لقاسم الطبراني (التوفى: ٣٦٠هـ). **المحقق:** حمدي بن عبد المجيد. **الناشر:** مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ - ١٩٨٤. عدد الأجزاء: ٤

﴿٣٨﴾ جامع الأحاديث:

(ويشتمل على جمع الجوامع للسيوطي والجامع الأزهر وكنوز الحقائق للمناوي، وفتح الكبير للنبهان). **المؤلف:** عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (التوفى: ٩١١هـ). **ضبط نصوصه وخرج أحاديثه:** فريق من الباحثين بإشراف د. علي جمعة (مفتي الديار المصرية). طبع على نفقة: د. حسن عيسى زكي. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٣٩﴾ الجمع بين الصحيحين البخاري ومسلم:

المؤلف: محمد بن فوح بن عبد الله بن فوح بن حميد الأزدي الميورقي الحميدي أبو عبد الله بن أبي نصر (التوفى: ٤٨٨هـ). **المحقق:** د. علي حسين اليواب. **الناشر:** دار ابن حزم، لبنان، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٢ م. عدد الأجزاء: ٤×٢

﴿٤٠﴾ صحيح ابن خزيمة:

﴿٢٧٦﴾

المؤلف: أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة بن المغيرة بن صالح بن بكر السلمى النيسابوري (المتوفى: ٣١١هـ).
المحقق: د. محمد مصطفى الأعظمي. **الناشر:** للمكتب الإسلامي، بيروت. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤١﴾ مصنف ابن أبي شيبة:

الكتاب للمصنف في الأحاديث والآثار: **المؤلف:** أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواسبي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ). **المحقق:** كمال يوسف الخوت. **الناشر:** مكتبة الرشد، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٠٩. عدد الأجزاء: ٧

﴿٤٢﴾ مصنف ابن أبي شيبة:

الكتاب للمصنف في الأحاديث والآثار: **المؤلف:** أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواسبي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ). **المحقق:** محمد عوامة. **الناشر:** مؤسسة علوم القرآن، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٧. عدد الأجزاء: ٢٦

﴿٤٣﴾ سنن الدارقطني:

المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ). **حققه وضبط نصه وعلق عليه:** شعيب الارنؤوط، حسن عبد النعم شلي، عبد اللطيف حرز الله، أحمد برهوم. **الناشر:** مؤسسة الرسالة، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٤٤﴾ جامع المسانيد والسُنن الهادي لأقوم سنن:

المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم للمشقي (المتوفى: ٧٧٤هـ). **المحقق:** د عبد الملك بن عبد الله الدهيش. **الناشر:** دار خضر للطباعة والنشر والتوزيع بيروت، لبنان، طبع على نفقة المحقق ويطلب من مكتبة النهضة الحديثة، مكة المكرمة. الطبعة: الثانية، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م. عدد الأجزاء: ١٠

﴿٤٥﴾ الدعوات الكبير للبيهقي:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الحُسروجردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ). **المحقق:** بلر بن عبد الله بدر. **الناشر:** غرلس للنشر والتوزيع، الكويت. الطبعة: الأولى للنسخة لكاملة، ٢٠٠٩ م عدد الأجزاء: ٢

﴿٤٦﴾ إحياء علوم الدين:

المؤلف: أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي (المتوفى: ٥٠٥هـ). **الناشر:** دار المعرفة، بيروت. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤٧﴾ مسند أبي داود الطيالسي:

المؤلف: أبو داود سليمان بن داود بن الجارود الطيالسي البصري (المتوفى: ٢٠٤هـ). **المحقق:** الدكتور محمد بن عبد المحسن التركي. **الناشر:** دار هجر، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤٨﴾ حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني:

المؤلف: إسماعيل بن جعفر بن أبي كثير الأنصاري لزرقي مولاهم، أبو إسحاق المدني - ويكنى أيضا: أبا إبراهيم (المتوفى: ١٨٠هـ). **دراسة وتحقيق:** عمر بن رفود بن رفيد السقياني. **الناشر:** مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض، شركة

﴿٢٧﴾

رياض للنشر والتوزيع. الطبعة: الأولى: ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨ م.

﴿٤٩﴾ مسند ابن الجعد:

المؤلف: علي بن الجعد بن عبيد الجوهري البغدادي (المتوفى: ٢٣٠هـ). **تحقيق:** عامر أحمد حيدر. **ناشر:** مؤسسة ناصر، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٠ - ١٩٩٠

﴿٥٠﴾ الزهد والرفق لابن المبارك:

(يليه «مَا رَوَاهُ نَعِيمٌ بْنُ حَمَادٍ فِي نُسْخَتِهِ زَيْلًا عَلَى مَا رَوَاهُ الْمُرُوزِيُّ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ فِي كِتَابِ الزُّهْدِ»). **المؤلف:** أبو عبد الرحمن عبد الله بن المبارك بن واضح الخطلي، التركي ثم المرزوي (المتوفى: ١٨١هـ). **المحقق:** حبيب الرحمن الأعظمي. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت

﴿٥١﴾ مسند الحميلي:

المؤلف: أبو بكر عبد الله بن الزبير بن عيسى بن عبيد الله القرشي الأسدي الحميلي للمكي (المتوفى: ٢١٩هـ) **حقق** نصوصه وخرج أحاديثه: حسن سليم أسد المكارني. **الناشر:** دار اسفا، دمشق سوريا. الطبعة: الأولى، ١٩٩٦ م عدد الأجزاء: ٢

﴿٥٢﴾ شرح السنة:

المؤلف: محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء البغوي الشافعي (المتوفى: ٥١٦هـ). **تحقيق:** شعيب الأرنؤوط - محمد زهير الشاويش. **الناشر:** المكتب الإسلامي، دمشق، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٣ هـ - ١٩٨٣ م. عدد الأجزاء: ١٥

﴿٥٣﴾ مختصر قيام الليل:

المؤلف: أبو عبد الله محمد بن نصر بن الحجاج المرزوي (المتوفى: ٢٩٤هـ). **اختصرها:** العلامة أحمد بن علي القرظي. **الناشر:** حديث أكاديمي، فيصل آباد، باكستان. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م

﴿٥٤﴾ الترغيب والترهيب لقوام السنة:

المؤلف: إسماعيل بن محمد بن الفضل بن علي القرشي الطليحي التيمي الأصبهاني، أبو القاسم، الملقب بقوام لسنة (المتوفى: ٥٣٥هـ). **المحقق:** أيمن بن صالح بن شعبان. **الناشر:** دار الحديث، القاهرة. الطبعة: الأولى ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م. عدد الأجزاء: ٣

﴿٥٥﴾ مسند الزيار المشهور باسم البحر الزخار:

المؤلف: أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق بن خلاد بن عبيد الله العتكي المعروف بالزار (المتوفى: ٢٩٢هـ). **المحقق:** محفوظ الرحمن زين الله، (حقق الأجزاء من ١ إلى ٩). وعادل بن سعد (حقق الأجزاء من ١٠ إلى ١٧). وصبري عبد الخالق الشافعي (حقق الجزء ١٨). **الناشر:** مكتبة العلوم والحكم، للمدينة المنورة. الطبعة: الأولى، (بدأت ١٩٨٨ م) وانتهت ٢٠٠٩ م). عدد الأجزاء: ١٨

﴿٥٦﴾ المعجم لابن المقرئ:

المؤلف: أبو بكر محمد بن إبراهيم بن علي بن عاصم بن زاذان الأصبهاني الخازن، المشهور بابن المقرئ (المتوفى:

﴿٢٧٨﴾

٣٨١هـ). **تحقيق:** أبي عبد الرحمن عادل بن سعد. **الناشر:** مكتبة لرشد، الرياض، شركة الرياض للنشر والتوزيع. الطبعة: الأولى، ١٤١٩هـ - ١٩٩٨م

﴿٥٧﴾ الأحاديث المختارة:

أو المستخرج من الأحاديث المختارة مما لم يخرج به البخاري ومسلم في صحيحهما: **المؤلف:** ضياء الدين أبو عبد الله محمد بن عبد الواحد المقدسي (المتوفى: ٦٤٣هـ). **دراسة وتحقيق:** الدكتور عبد الملك بن عبد الله بن دهيش. **الناشر:** دار خضر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان. الطبعة: الثالثة، ١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠م. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٥٨﴾ موقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح:

المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: ١٠١٤هـ). **الناشر:** دار الفكر، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٩

﴿٥٩﴾ نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الأمل في تخريج الزيلعي:

المؤلف: جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد الزيلعي (المتوفى: ٧٦٢هـ). **قدم للكتاب:** محمد يوسف البتوري. **صححه ووضع الحاشية:** عبد العزيز الديوبندي الفنجان، إلى كتاب الحج، ثم أكملها محمد يوسف الكاملفوري. **الناشر:** محمد عوامة. **الناشر:** مؤسسة الريان للطباعة والنشر، بيروت، لبنان/ دار القبلة للثقافة الإسلامية، جدة، لسعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٨هـ/١٩٩٧م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٦٠﴾ إعلاء السنن:

المؤلف: الحدث الناقد العلامة مولانا ظفر احمد العثماني الشهانوي. **الناشر:** ادارة القرآن والعلوم الاسلامية، كراچي، الطبعة: الثالث، ١٤١٥. عدد الأجزاء: ٢٢

﴿٦١﴾ الجواهر النقي على سنن البيهقي:

المؤلف: علاء الدين علي بن عثمان بن إبراهيم بن مصطفى المارديني، أبو الحسن، الشهير بابن التركماني (المتوفى: ٧٥٠هـ). **الناشر:** دار الفكر

﴿٦٢﴾ مختصر خلافيات البيهقي:

المؤلف: أحمد بن فرح (بسكون الراء) بن أحمد بن محمد بن فرح اللخمي الإشبيلي، نزيل دمشق، أبو العباس، شهاب الدين الشافعي (المتوفى: ٦٩٩هـ). **الناشر:** د. ذياب عبد الكرم ذياب عقل. **الناشر:** مكتبة لرشد، السعودية / الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٦٣﴾ تنوير المقياس من تفسير ابن عباس:

المفسر: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (المتوفى: ٦٨هـ). **جمعه:** مجد الدين أبو طاهر محمد بن يعقوب الفيروزآبادي (المتوفى: ٨١٧هـ). **الناشر:** دار الكتب العلمية، لبنان

﴿٦٤﴾ بحر العلوم: المعروف بتفسير السمرقندي:

المؤلف: أبو الليث نصر بن محمد بن أحمد بن إبراهيم السمرقندي (م ٣٧٣هـ) **الناشر:** محمود مطر جي. دار الفكر

﴿٢٧٩﴾

﴿٤٥﴾ تفسير النسفي (مبارك التزليل وحقائق التأويل):

المؤلف: أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود حافظ الدين النسفي (المتوفى: ٧١٠هـ). **حققه وخرج أحاديثه:** يوسف علي بلديوي. راجعه وقدم له: محيي الدين ديب مستو. **الناشر:** دار الكلم الطيب، بيروت. **الطبعة:** الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م. عدد الأجزاء: ٣

﴿٤٦﴾ تفسير القرآن العظيم لابن أبي حاتم:

المؤلف: أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي، الحنظلي، الرازي ابن أبي حاتم (المتوفى: ٣٢٧هـ). **المحقق:** أسعد محمد الطيب. **الناشر:** مكتبة زار مصطفى الباز، المملكة العربية السعودية. **الطبعة:** الثالثة - ١٤١٩ هـ

﴿٤٧﴾ تفسير القرآن العظيم (ابن كثير)

المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٧٤هـ). **المحقق:** محمد حسين شمس الدين. **الناشر:** دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي يعضون، بيروت. **الطبعة:** الأولى - ١٤١٩ هـ

﴿٤٨﴾ المعجم في أسامي شيوخ أبي بكر الإسماعيلي:

المؤلف: أبو بكر أحمد بن إبراهيم بن إسماعيل بن العباس بن مردلس الإسماعيلي الجرجاني (المتوفى: ٣٧١هـ). **المحقق:** د. زيد محمد منصور. **الناشر:** مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة. **الطبعة:** الأولى، ١٤١٠. عدد الأجزاء: ٣

﴿٤٩﴾ علل الدارقطني:

العلل الواردة في الأحاديث النبوية. **المؤلف:** أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ). **المجلدات من الأول، إلى الحادي عشر:** تحقيق وتخريج: محفوظ الرحمن زين الله السلفي. **الناشر:** دار طيبة، الرياض. **الطبعة:** الأولى ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م. **المجلدات من الثاني عشر، إلى الخامس عشر:** علق عليه: محمد بن صالح بن محمد اللدباسي. **الناشر:** دار ابن الجوزي، للمام. **الطبعة:** الأولى، ١٤٢٧ هـ

﴿٧٠﴾ مستخرج أبي عوانة:

= مسند أبي عوانة. **المؤلف:** أبو عوانة يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم النيسابوري الإسفرائيني (المتوفى: ٣١٦هـ) **تحقيق:** أيمن بن عارف الدمشقي. **الناشر:** دار المعرفة، بيروت. **الطبعة:** الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٧١﴾ اخبار الفقهاء والخلفاء:

المؤلف: محمد بن الحارث الخثني القيرواني المتوفى ٣٦١ هـ. **ق:** الطبعة: مادريد، للطبعة: بيروت و لاهور.

﴿٧٢﴾ المستدرك على الصحيحين:

المؤلف: أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمويه بن نعيم بن الحكم الضبي الطهماني النيسابوري المعروف بابن البيع (المتوفى: ٤٠٥هـ). **تحقيق:** مصطفى عبد القادر عطا. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت، **الطبعة:** الأولى، ١٤١١ - ١٩٩٠. عدد الأجزاء: ٤

﴿٧٣﴾ ناسخ الحديث ومنسوخه:

المؤلف: أبو حفص عمر بن أحمد بن عثمان بن أحمد بن محمد بن أيوب بن أزداد البغدادي المعروف بـ ابن شاهين

﴿٢٨٠﴾

(التوفى: ٣٨٥هـ). **المحقق:** سمير بن أمين الزهيري. **الناشر:** مكتبة المنار، الزرقاء. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨هـ.

﴿٧٤﴾ عمدة القاري شرح صحيح البخاري للإمام العيني:

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابي الحنفي بئر الدين العيني (التوفى: ٨٥٥هـ).

الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. عدد الأجزاء: ٢٥ × ١٢

﴿٧٥﴾ فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن رجب:

المؤلف: زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسن، السلامي، البغدادي، ثم الممشقي، الحنبلي (التوفى:

٧٩٥هـ) **تحقيق:** ١- محمود بن شعبان بن عبد القصور. ٢- مجدي بن عبد الخالق الشافعي. ٣- إبراهيم بن إسماعيل القاضي. ٤-

- السيد عزت المرسي. ٥- محمد بن عوض اللقوش. ٦- صلاح بن سالم المصراحي. ٧- علاء بن مصطفى بن همام. ٨-

صبري بن عبد الخالق الشافعي. **الناشر:** مكتبة الغرباء الأثرية - المدينة النبوية. الطبعة: الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٦ م

﴿٧٦﴾ فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر:

المؤلف: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي. **الناشر:** دار المعرفة، بيروت، ١٣٧٩ رقم كته وأوابه

وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي. قام بإخراجه وصححه وأشرف على طبعه: محب الدين الخطيب، عليه تعليقات عبد العزيز بن

عبد الله بن باز. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٧٧﴾ شرح سنن أبي داود:

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابي الحنفي بئر الدين العيني (التوفى: ٨٥٥هـ).

المحقق: أبو المنذر خالد بن إبراهيم المصري. **الناشر:** مكتبة الرشد، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩ م. عدد

الأجزاء: ٧ (٦ ومجلد فهارس)

﴿٧٨﴾ البذل المجهود في حل أبي داود:

المؤلف: إمام المحدث الكبير الشيخ خليل أحمد السهارنفوري (التوفى: ١٣٤٦هـ). **المحقق:** الدكتور تقي الدين

النوي. **الناشر:** دار البشائر الإسلامية، بيروت، الطبعة: الأولى ١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦ م. عدد الأجزاء: ١٤

﴿٧٩﴾ التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد:

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (التوفى: ٤٦٣هـ). **تحقيق:**

مصطفى بن أحمد العلوي، محمد عبد الكبير البكري. **الناشر:** وزارة عموم الأوقاف والشؤون الإسلامية، المغرب، عام النشر:

١٣٨٧هـ - عدد الأجزاء: ٢٤

﴿٨٠﴾ مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح:

المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي لقاري (التوفى: ١٠١٤هـ). **الناشر:** دار الفكر،

بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢ م. عدد الأجزاء: ٩

﴿٨١﴾ مصفي شرح موطأ:

المؤلف: إمام الشاه ولي الله الدهلوي

﴿٢٨١﴾

﴿٨٢﴾ المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج:

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ). الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت.
الطبعة: لثانية، ١٣٩٢. عدد الأجزاء: ١٨ (في ٩ مجلدات)

﴿٨٣﴾ فتح الملهم شرح صحيح مسلم:

المؤلف: العلامة الخلدن الداعية لكبير الشيخ شبيب احمد العثماني (المتوفى: ١٣٦٩هـ). الناشر: دار القلم، دمشق.
الطبعة: ١٤٢٧ هـ. عدد الأجزاء: ١١ (في ٦ مجلدات)

﴿٨٤﴾ معارف السنن شرح جامع الترمذي:

المؤلف: محدث العصر العلامة الشيخ محمد يوسف بن سيد محمد زكريا الحسيني البوري (المتوفى: ١٣٩٧هـ) —
الناشر: سعيد كميني، كراچي. عدد الأجزاء: ٦

﴿٨٥﴾ المبسوط للسرخسي:

المؤلف: محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة للسرخسي (المتوفى: ٤٨٣هـ). الناشر: دار المعرفة، بيروت،
الطبعة: بلون طبة. تاريخ النشر: ١٤١٤هـ — ١٩٩٣م. عدد الأجزاء: ٣٠

﴿٨٦﴾ الحججة على أهل المدينة:

المؤلف: الامام أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني (المتوفى: ١٨٩هـ). المحقق: مهدي حسن الكيلاني
لقادري. الناشر: عالم الكتب، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٣. عدد الأجزاء: ٤

﴿٨٧﴾ شعب الإيمان:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ). حققه
وراجع نصوصه وخرج أحاديثه: الدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد. أشرف على تحقيقه وتحويل أحاديثه: مختار أحمد اندوي،
صاحب الدار السلفية بيومباي، الهند. الناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفية بيومباي بالهند. الطبعة:
الأولى، ١٤٢٣ هـ — ٢٠٠٣ م. عدد الأجزاء: ١٤ (١٣)، ومجلد للفهارس

﴿٨٨﴾ عمل اليوم والليلة:

المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: ٣٠٣هـ). المحقق: د. فاروق حمادة.
الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: لثانية، ١٤٠٦

﴿٨٩﴾ مسند الفاروق:

مسند أمير المؤمنين أبي حفص عمر بن الخطاب رضي الله عنه وأقواله على أبواب العلم: المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن
عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ١٧٧٤هـ). المحقق: عبد المعطي قلعجي. دار النشر: دار الوفاء، المنصورة.
الطبعة: الأولى، ١٤١١هـ — ١٩٩١م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٩٠﴾ حديث الزهري:

المؤلف: عبيد الله بن عبد الرحمن بن محمد بن عبيد الله بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف العوفي، الزهري،

﴿٢٨٢﴾

القرشي، أبو الفضل البغدادي (المتوفى: ٣٨١هـ). **دراسة وتحقيق:** الدكتور حسن بن محمد بن علي شبالة البلوط. **الناشر:** أضواء لسلف، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨ م.

﴿٩١﴾ مسند الدارمي المعروف بـ (سنن الدارمي):

المؤلف: أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن الفضل بن بهرام بن عبد الصمد الدارمي، اثنممي السمرقندي (المتوفى: ٢٥٥هـ). **تحقيق:** حسين سليم أسد الدارمي. **الناشر:** دار المغني للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٢ هـ - ٢٠٠٠ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٩٢﴾ المراسيل لأبي داؤد:

المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السجستاني (المتوفى: ٢٧٥هـ). **المحقق:** شعيب الأرنؤوط. **الناشر:** مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨ هـ

﴿٩٣﴾ الكامل في ضعفاء الرجال:

المؤلف: أبو أحمد بن عدي الجرجاني (المتوفى: ٣٦٥هـ). **تحقيق:** عادل أحمد عبد الموجود - علي محمد معوض، شارك في تحقيقه: عبد الفتاح أبو سنة. **الناشر:** الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٧ م

﴿٩٤﴾ الاستيعاب في معرفة الأصحاب:

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد لير بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ). **المحقق:** علي محمد الجلاوي. **الناشر:** دار الجليل، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٢ هـ - ١٩٩٢ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٩٥﴾ رسالة أبي زيد:

المؤلف: أبو محمد عبد الله بن (أبي زيد) عبد الرحمن النفزي، القيرواني، المالكي (المتوفى: ٣٨٦هـ). دار الفكر

﴿٩٦﴾ قرة العينين برفع اليدين في الصلاة:

المؤلف: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: ٢٥٦هـ). **تحقيق:** أحمد الشريف، **الناشر:** دار الأرقم للنشر والتوزيع، الكويت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٤ هـ - ١٩٨٣ م

﴿٩٧﴾ الأذكار:

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ). **تحقيق:** عبد القادر الأرناؤوط رحمه الله. **الناشر:** دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان. طبعة جديلة منقحة، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م

﴿٩٨﴾ أسنى المطالب في شرح روض الطالب:

المؤلف: زكريا بن محمد بن زكريا الأنصاري، زين الدين أبو يحيى السنيني (المتوفى: ٩٢٦هـ). عدد الأجزاء: ٤. **الناشر:** دار الكتاب الإسلامي. الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ

﴿٩٩﴾ تاريخ جرجان:

المؤلف: المحدث الإمام في الجرح والتعديل أبو القاسم حمزة بن يوسف بن إبراهيم السهمي القرشي الجرجاني (المتوفى: ٤٢٧هـ أو ٤٢٨ هـ). **المحقق:** تحت مراقبة محمد عبد المعيد خان. **الناشر:** عالم الكتب، بيروت. الطبعة: الرابعة ١٤٠٧ هـ

﴿٢٨٢﴾

١٩٨٧ م (و أبو القاسم حمزة بن يوسف بن إبراهيم السهمي، هو كان ممن يعتمد قوله في الجرح والتعديل من الطبقة الحادية عشرة. كذا في وفيات من يعتمد قوله في الجرح والتعديل (ص ٤٩) لفضيلة الشيخ زين العابدين الاعظمي الاستاذ بجامعة مظاهر علوم، سهارنيور، هند).

﴿١٠٠﴾ معرفة السنن والآثار:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الحُسْرُو جَرْدِي الخراساني، أبو بكر البيهقي (التوفي: ٤٥٨هـ) **المحقق:** عبد المعطي أمين قلعجي. **الناشرون:** جامعة الدراسات الإسلامية (كراتشي، باكستان)، دار قبية (دمشق، بيروت)، دار السوعي (حلب، دمشق)، دار الوفاء (المصورة، القاهرة). الطبعة: الأولى، ١٤١٢هـ - ١٩٩١م. عدد الأجزاء: ١٥

﴿١٠١﴾ سير أعلام النبلاء:

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز النهدي (التوفي: ٧٤٨هـ). **الناشر:** دار الحديث، القاهرة. الطبعة: ١٤٢٧هـ - ٢٠٠٦م. عدد الأجزاء: ١٨

﴿١٠٢﴾ سير أعلام النبلاء:

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز النهدي (التوفي: ٧٤٨هـ). **المحقق:** مجموعة من المحققين بإشراف الشيخ شعيب الأرنؤوط. **الناشر:** مؤسسة الرسالة. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٥هـ / ١٩٨٥م. عدد الأجزاء: ٢٥ (٢٣) ومجلدان فهارس

﴿١٠٣﴾ تهذيب التهذيب:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (التوفي: ٨٥٢هـ). **الناشر:** مطبعة دائرة المعارف النظامية، الهند. الطبعة: الطبعة الأولى، ١٣٢٦هـ. عدد الأجزاء: ١٢

﴿١٠٤﴾ رد مختار على الدر المختار

المؤلف: ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين دمشقي الحنفي (التوفي: ١٢٥٢هـ) **الناشر:** دار الفكر، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م. عدد الأجزاء: ٦

﴿١٠٥﴾ الفتاوى الهندية:

المؤلف: لجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي. **الناشر:** دار الفكر. الطبعة: الثانية، ١٣١٠هـ. عدد الأجزاء: ٦

﴿١٠٦﴾ الهداية في شرح بداية المبتدي:

المؤلف: علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، أبو الحسن برهان الدين (التوفي: ٥٩٣هـ) **المحقق:** طلال يوسف. **الناشر:** دار احياء التراث العربي، بيروت، لبنان. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٠٧﴾ تبين الحقائق شرح كثر الدقائق وحاشية الشلبي:

المؤلف: عثمان بن علي بن محسن البارعي، فخر الدين الزيلعي الحنفي (التوفي: ٧٤٣هـ). **الحاشية:** شهاب الدين أحمد بن محمد بن أحمد بن يونس بن إسماعيل بن يونس الشلبي (التوفي: ١٠٢١هـ). **الناشر:** المطبعة الكبرى الأميرية، بولاق، القاهرة. الطبعة: الأولى، ١٣١٣هـ

﴿٢٨٤﴾

﴿١٠٨﴾ البحر الرائق شرح كثر الدقائق:

المؤلف: زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (المتوفى: ٩٧٠هـ). وفي آخره: تكملة لبحر الرائق لمحمد بن حسين بن علي الطوري الحنفي القادري (ت بعد ١١٣٨ هـ). وبالخاشية: منحة الخالق لابن عابدين. **الناشر:** دار الكتاب الإسلامي. الطبعة: ثانية، بلون تاريخ. عدد الأجزاء: ٨.

﴿١٠٩﴾ اخطط البرهاني في الفقه النعماني فقه الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه:

المؤلف: أبو المعالي برهان الدين محمود بن أحمد بن عبد العزيز بن عمر بن مازة البخاري الحنفي (المتوفى: ٦١٦هـ). **المحقق:** عبد الكريم سامي الجندي. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٩.

﴿١١٠﴾ مواقي الفلاح شرح متن نور الإيضاح

المؤلف: حسن بن عمار بن علي الشرنبلالي المصري الحنفي (المتوفى: ١٠٦٩هـ). **اعتنى به وراجعته:** نعيم زرزور. **الناشر:** المكتبة العصرية. الطبعة: الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٥ م. عدد الأجزاء: ١.

﴿١١١﴾ بداية الجهد ونهاية المقصد:

المؤلف: أبو الوليد محمد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد القرطبي الشهير بابن رشد الحفيد (المتوفى: ٥٩٥هـ). **الناشر:** دار الحديث، القاهرة. الطبعة: بلون طبعة. تاريخ النشر: ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٤.

﴿١١٢﴾ المغني لابن قدامة:

المؤلف: أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعلي المقدسي ثم دمشقي الحنلي، الشهير بابن قدامة المقدسي (المتوفى: ٦٢٠هـ). **الناشر:** مكتبة القاهرة. الطبعة: بلون طبعة. عدد الأجزاء: ١٠. تاريخ النشر: ١٣٨٨ هـ - ١٩٦٨ م.

﴿١١٣﴾ الفردوس بمأثور الخطاب:

المؤلف: شيرويه بن شهردار بن شيرويه بن فناخسرو، أبو شجاع الديلمي الهمداني (المتوفى: ٥٠٩هـ). **المحقق:** لسعيد بن بسيوني زغلول. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦ م. عدد الأجزاء: ٥.

﴿١١٤﴾ التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). **الناشر:** دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى ١٤١٩ هـ - ١٩٨٩ م. عدد الأجزاء: ٤.

﴿١١٥﴾ الاستذكار:

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمرى القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ) **تحقيق:** سالم محمد عطا، محمد علي معوض. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م. عدد الأجزاء: ٩.

﴿١١٦﴾ مشكاة المصابيح:

المؤلف: محمد بن عبد الله الخطيب العمري، أبو عبد الله، ولي الدين، التبريزي (المتوفى: ٧٤١هـ). **المحقق:** محمد

﴿٢٨٥﴾

ناصر الدين الألباني. **ناشر:** المكتب الإسلامي، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٩٨٥. عدد الأجزاء: ٣

﴿١١٧﴾ الإغراب للنسائي:

الجزء الرابع من حديث شعبة بن الحجاج وسفيان بن سعيد الثوري مما أغرب بعضهم على بعض: المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: ٣٠٣هـ). **المحقق:** أبو عبد الرحمن محمد الثاني بن عمر بن موسى. **ناشر:** دار المآثر، للمدينة النبوية. الطبعة: الأولى ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م.

﴿١١٨﴾ جزء من حديث خيثة الأطرابلسي:

المؤلف: أبو الحسن خيثة بن سليمان بن حيدرة بن سليمان القرشي الشامي الأطرابلسي (المتوفى: ٣٤٣هـ). **ناشر:** مخطوط نُشر في برنامج جوامع الكلم الخاني التابع لموقع الشبكة الإسلامية. الطبعة: الأولى، ٢٠٠٤. [مخطوط]

﴿١١٩﴾ الخلى بالآثار:

المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي لظاهري (المتوفى: ٤٥٦هـ). **ناشر:** دار الفكر، بيروت. الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ. عدد الأجزاء: ١٢

﴿١٢٠﴾ الفتاوى الكبرى لابن تيمية:

المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الخليلي للمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ). **ناشر:** دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨ هـ، ١٩٨٧ م. عدد الأجزاء: ٦

﴿١٢١﴾ مجموع الفتاوى:

المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحلیم بن تيمية الحراني (المتوفى: ٧٢٨هـ). **المحقق:** عبد الرحمن بن محمد بن قاسم. **ناشر:** مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة النبوية، المملكة العربية السعودية. عام النشر: ١٤١٦ هـ/١٩٩٥ م

﴿١٢٢﴾ نيل الأوطار:

المؤلف: محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني (المتوفى: ١٢٥٠هـ) **تحقيق:** عصام الدين الصباطي. **ناشر:** دار الحديث، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٣ هـ - ١٩٩٣ م. عدد الأجزاء: ٨

﴿١٢٣﴾ مناقب الامام أبي حنيفة وصاحبيه أبي يوسف ومحمد بن الحسن:

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قايماز الذهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ). **عني بتحقيقه والتعليق عليه:** محمد زاهد الكوثري، و أبو الوفاء الأفعاني. **ناشر:** لجنة إحياء المعارف النعمانية، حيدر آباد الدكن بالهند. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٨ هـ. عدد الأجزاء: ١

﴿١٢٤﴾ الإيماء إلى زوائد الأمالي والأجزاء - زوائد الأمالي والفوائد والمعاجم والمشايخات على الكتب

الستة والموطأ ومسنند الإمام أحمد:

المؤلف: نبيل سعد الدين سليم جرّار. **ناشر:** أضواء السلف. الطبعة: الأولى، ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م

﴿١٢٥﴾ المطالب العالية بزوائد المسانيد الثمانية:

﴿٢٨٦﴾

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). : رسالة علمية قدمت لجامعة الإمام محمد بن سعود. **تنسيق:** د. سعد بن ناصر بن عبد العزيز الشثري. **الناشر:** دار العاصمة، دار الغيث - السعودية. **الطبعة:** الأولى، ١٤١٩هـ. **عدد الأجزاء:** ١٩

﴿١١٦﴾ التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). **الناشر:** دار الكتب العلمية. **الطبعة:** الطبعة الأولى ١٤١٩هـ. ١٩٨٩م. **عدد الأجزاء:** ٤

﴿١١٧﴾ فيض الباري علي صحيح البخاري:

المؤلف: من أمالي الفقيه المحدث الاستاذ الكبير إمام العصر الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي (المتوفى ١٣٥٢ هـ . ق.). **الحقق:** محمد بدر عالم ميرقي. **الناشر:** دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠٠٥ م. **الطبعة:** الأولى.

﴿١١٨﴾ الدعاء للطبراني:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ). **الحقق:** مصطفى عبد القادر عطا. **الناشر:** دار الكتب العلمية - بيروت. **الطبعة:** الأولى، ١٤١٣. **عدد الأجزاء:** ١

﴿١١٩﴾ نهاية المراد من كلام خير العباد:

المؤلف: عبد الغني بن عبد الواحد بن علي بن سرور المقدسي الجماعيلي الدمشقي الحنبلي، أبو محمد، تقي الدين (المتوفى: ٦٠٠هـ). **الناشر:** مخطوط نُشر في برنامج جوامع الكلم المجاني التابع لموقع الشبكة الإسلامية. الأولى، ٢٠٠٤. [مخطوط]

﴿١٢٠﴾ مسند ابن زيدان:

المؤلف: أبو مُحَمَّد عَبْدَ اللَّهِ بْنِ زَيْدَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ بْنِ رَزِينَ بْنِ رَبِيعِ بْنِ قَطَنِ الْبَجَلِيِّ، الْكُوفِيُّ (المتوفى: ٣١٣هـ). **اعتناء وتخرّيج:** محمد زياد عمر تكلة. **الناشر:** مكتبة العبيكان، الرياض. **الطبعة:** الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م. **عدد الأجزاء:** ١

﴿١٢١﴾ جبهة الأجزاء الحديثية (يحتوي على ١٩ جزءاً حديثياً نادراً)

المؤلف: مجموعة من أصحاب الأجزاء الحديثية. **قدم له:** العلامة المحدث عبد القادر الأرنؤوط. **اعتناء وتخرّيج:** محمد زياد عمر تكلة. **الناشر:** مكتبة العبيكان، الرياض. **الطبعة:** الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠١ م. **عدد الأجزاء:** ١

﴿١٣١﴾ مسند أبي داود الطيالسي:

المؤلف: أبو داود سليمان بن داود بن الجارود الطيالسي البصري (المتوفى: ٢٠٤هـ). **الحقق:** الدكتور محمد بن عبد المحسن التركي. **الناشر:** دار هجر، مصر. **الطبعة:** الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م. **عدد الأجزاء:** ٤

﴿١٣٢﴾ مختصر الأحكام = مستخرج الطوسي على جامع الترمذي:

المؤلف: أبو علي الحسن بن علي بن نصر الطوسي، الملقب: بكردوش (المتوفى: ٣١٢هـ). **الحقق:** أنيس

﴿٢٨٧﴾

بن أحمد بن طاهر الأندونوسي. الناشر: مكتبة الغرباء الأثرية، المدينة المنورة، السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣٢﴾ آثار السنن:

مع التعليق الحسن. المؤلف: العلامة الاجل والحمدت الاكمل محمد بن علي النيموي (المتوفى ١٣٢٢ هـ ق). چاپ مكتبة امداديه، ملتان پاکستان. عدد الأجزاء: ١

﴿١٣٣﴾ وفيات من يعتمد قوله في الجرح والتعديل:

المؤلف: فضيلة الشيخ زين العابدين الاعظمي الاستاذ بجامعة مظاهر علوم، سهارنپور، هند. الناشر: المكتبة القادرية، اترپردیش، هند

﴿١٣٤﴾ زجاجة المصايح:

زجاجة المصايح على ترتيب مشكاة المصابيح للخطيب التبريزي. المؤلف: العلامة الشيخ السيد ابو الحسنات عبد الله شاه بن مظفر حسين الهندى الحيدراآبادى الحنفى. چاپ حيدرآباد دکن، هند، به سال ١٣٧١ هـ ق مطابق ١٩٥٢ عيسوى، عدد الأجزاء: ٣

﴿١٣٥﴾ المدونة الكبرى:

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني رحمة الله عليه (المتوفى: ١٧٩ هـ) الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ - ١٩٩٤ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣٦﴾ معارف السنن:

الكتاب: معارف السنن شرح جامع الترمذى. المؤلف: الشيخ السيد محمد يوسف بن السيد محمد زكريا الحسينى البثورى (المتوفى ١٣٩٧ هـ ق) على ضوء ما أفاده الحافظ الحجّة الثبت، إمام العصر، الشيخ محمد أنورشاه الكشميرى الديوبندى قلس الله سرّه (المتوفى: ١٣٥٢ هـ ق). الناشر: ايچ، ايم؛ سعيد كمينسى، كراچى، پاکستان. الطبعة: الرابعة. عدد الاجزاء: ٦

﴿١٣٧﴾ أدلة الخفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية:

المؤلف: الشيخ المحدث المفسر محمد عبد الله بن مسلم البهلوى (المتوفى ١٣٩٨ هـ ق). الناشر: دار القلم، دمشق، الطبعة: الثانية. عام ١٤٣١ هـ = ٢٠١٢ م

﴿١٣٨﴾ فضائل الأوقات:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخسروجردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨ هـ)، المحقق: عدنان عبد الرحمن مجيد القيسي، الناشر: مكتبة المنارة، مكة المكرمة، الطبعة: الأولى، ١٤١٠، عدد الأجزاء: ١

﴿١٣٩﴾ تهذيب الأسماء واللغات:

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦ هـ). عنيت بنشره وتصحيحه والتعليق عليه ومقابلة أصوله: شركة العلماء بمساعدة إدارة الطباعة المنيرية. يطلب من: دار

الكتب العلمية، بيروت - لبنان. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٤٠﴾ التجريد:

المؤلف: الامام ابى الحسين احمد بن محمد بن جعفر البغدادى القنورى رحمه الله (ولادت ٣٦٢ و متوفى: ٤٩٨هـ-)، **تحقيق:** محمد احمد سراج و على جمعه محمد، **الناشر:** دار السلام، الطبعة الثانية، سال ١٤٣٣ هـ ق، ٢٠١٢ م، قاهره، مصر. عدد الاجزاء: ١٢

درباره مؤلف

اسم:	محمد الیاس گمن
تاریخ ولادت:	۱۲.۴.۱۹۶۹ میلادی
محل ولادت:	سرگودا، پاکستان
حفظ قرآن شریف:	مسجد جامع بوهر والا، گوجرانوالا
ترجمه و تفسیر قرآن:	نزد امام اهل سنت و الجماعت حضرت مولانا سرفراز خان صنذر <small>رحمۃ اللہ علیہ</small> در مدرسه نصرۃ العلوم، گوجرانوالا
آغاز درس نظامی:	جامعہ بنوریہ، کراچی، پاکستان
ختم درس نظامی:	جامعہ اسلامیہ امدادیہ، فیصل آباد، پاکستان
تدریس:	(سابقاً) معہد الشیخ الزکریا، چیاتا، زامبیا، آفریقا (الحال) مرکز اهل سنت و الجماعت، سرگودا، پاکستان
مناصب:	سرپرست اعلیٰ مرکز اهل سنت و الجماعت، سرگودا ناظم اعلیٰ اتحاد مرکزی اهل سنت و الجماعت، پاکستان
سفرهای تبلیغی:	کشمیر، آفریقای جنوبی، ملاوی، زامبیا، کنیا، سنگاپور،

تصانیف:

عربستان سعودی، امارات متحدهٔ عرب، یمن، برما، بحرین ...

نماز اهل سنت و الجماعت

تحلیل علمی اعتراضات بر کتاب فضائل اعمال

اصول مناظره

عقائد اهل سنت و الجماعت

نصاب صراط مستقیم (برای ذکور و اناث)

القواعد فی العقائد

زبدۃ الشمائل شرح شمائل ترمذی

مسئلهٔ بیست رکعت تراویح

نقد تحقیقی فرقهٔ اهل حدیث هند و پاکستان

نقد تحقیقی فرقهٔ جماعت المسلمین

نقد تحقیقی فرقهٔ بریلوی هند و پاکستان

شہید کربلا و ماه محرم

المہند و نقد تحقیقی اعتراضات بر آن

خطبات متکلم اسلام

مضامین متکلم اسلام

مجالس متکلم اسلام

مواعظ متکلم اسلام

بیعت و خلافت:

از عارف باللہ حضرت اقدس مولانا شاہ حکیم محمد اختر رحمۃ اللہ علیہ

و امین العلماء و قطب العصر حضرت اقدس مولانا سید محمد امین شاہ رحمۃ اللہ علیہ

اصلاح و ارشاد:

خانقاہ اشرفیہٴ اختریہ، سرگودا

در باره مترجم

- اسم:** محمد ابراهیم ولد محمد اعظم ولد محمد شفیع تیموری
- تاریخ ولادت:** ۱۴ سنبله ۱۳۴۸ شمسی مطابق ۱۳۸۹ قمری
- محل ولادت:** جوی شیر، کابل، افغانستان
- تحصیلات ابتدائی:** مکتب قاری عبد الله، کابل
- ادامه تحصیلات:** کالج دولتی کرنال، کرنال، هند (حیات شناسی)
دانشگاه جامعه ملیه اسلامی، دهلی نو، هند (زبان عربی)
- علوم دینی:** دارالعلوم دیوبند، هند
مدرسه رحیمیه، دهلی، هند (تا دوره مشکات)
مدرسه امینی، دهلی، هند (دوره حدیث)
مدرسه امینی، دهلی، هند (دوره افتاء)
- کتاب و تراجم:** عقائد ما
مختصر عقائد
اسلام چیست
چگونه حج کنید
زیورهای بهشتی (پنج حصص)
گوهرهای بهشتی
ترجمه عقیده طحاوی
زیورهای بهشتی (کامل در دو جلد)
نماز اهل سنت و الجماعت
اصول التجوید
.....

ترجمه نماز اهل سنت و الجماعت به انگلیسی
Salah of Ahlu-Sunnah wal-Jama'ah
ترجمه عقیده طحاوی به انگلیسی
The Creed of Imam Tahawi

نشانی مترجم:

تلفون: ۰۰۴۴۷۸۸۶۷۰۷۹۲۷

(Email) نشانی اینترنتی:

miteymori@gmail.com

